BIBLIOTHECA

SCRIPTORVM GRAECORVM ET ROMANORVM

TEVBNERIANA

CORNELII TACITI
LIBRI QVI SVPERSVNT

EDIDERVNT

STEPHANUS BORZSÁK
ET KENNETH WELLESLEY

TOMVS I

Pars Prima

AB EXCESSV DIVI AVGVSTI LIBRI I–VI

EDIDIT

STEPHANUS BORZSÁK

STVTGARDIAE ET LIPSIAE
IN AEDIBVS B. G. TEVBNERI MCMXCII

CIP-Titelaufnahme der Deutschen Bibliothek

Tacitus, Cornelius:
[Libri qui supersunt]
Cornelii Taciti libri qui supersunt / ed. Stephanus Borzsák et
Kenneth Wellesley. - Stutgardiae ; Lipsiae : Teubner.
(Bibliotheca scriptorum Graecorum et Romanorum Teubneriana)

NE: Borzsák, Stephan [Hrsg.]; Tacitus, Cornelius: [Sammlung]

T. 1. Ab excessu divi Augusti.
Ps. 1. Libri I-VI / ed. Stephanus Borzsák. - 1992
ISBN 3-8154-1835-6

Printed in Germany
Gesamtherstellung: INTERDRUCK Leipzig GmbH

PRAEFATIO

Quem ad modum temporum uices, ita morum uertuntur, nec omnia apud priores meliora ... haec nobis in maiores certamina ex honesto maneant.

Quis est, qui munus et onus Taciti libros recensendi subiens non meminerit uerborum ipsius, Tiberii uerba interpretantis? cum id onus leue iugumque suaue (Mt. 11, 30) ante multos annos ab amico Ioh. Irmscher monitus subissem, haud me animi fefellit difficile esse Corneli obscura uerba recentissimo apparatu illustrare uelle, idque post Beatum Rhenanum, Marcum Antonium Muretum, Iustum Lipsium, Curtium Pichena, Gronouios, Io. Aug. Ernesti, Car. Nipperdeium, Car. Halmium, Georgium Andresen, Ericum Koestermann, Maximum Lenchantin de Gubernatis, Haraldum Fuchs, Henricum Heubner, F. R. D. Goodyear al., et una cum amico collegaque in hac editione Kenneth Wellesley. uenit mihi in mentem inscriptionis, quam olim – eodem anno (1934), quo primum qualecumque opusculi de Taciti Germania tentaui – in fronte aedium uniuersitatis studiorum Tubingensis uideram: ATTEMPTO.

Non est in animo mihi codicem Mediceum I (Laur. LXVIII 1) medio fere nono saeculo litteris Carolinis q. d. conscriptum, fontem unicum memoriae librorum VI priorum Annalium fusius describere. fecerunt id inde ab initio saec. XVI, cum ille e situ latebrarum protractus ope Leonis X pontificis publici iuris factus esset, permulti uiri doctissimi, quibus cimelium illud pretiosissimum Bibliothecae Laurentianae oculis suis conspicere idque diligenter inquirere et accurate excutere contigit, praesertim autem postquam codex a Henrico Rostagno a. 1902 phototypice editus toti rei publicae litterariae praesto erat. sed non cuiuis homini contingit adire Corinthum: id, quod collega Wellesley de gemello Mediceo II scripsit, et ad Mediceum I penitus cognoscendum ualere non est qui neget („minuta quaedam nonnisi Florentiae praesens tuis ipsius oculis perspicere possis"). nescio an quisquam post Curtium Pichena priuilegium obtinuerit, ut ad suum Tacitum illustrandum codices Laurentiani domum suam asportarentur.

Ex Henrici Rostagno praefatione pauca et memoratu digna licet afferre: codex est membranaceus, forma paene quadrata (20,5 × 24 cm); habet folia 138 (quorum primum custodiae codicis ipsius inseruit, postremi dimidia fere pars exstat), folia autem initio uicenos et quaternos, inde a libro IV uicenos et quinos uersus. inde a fol. 2 membranae quaternae consutae sunt ita, ut quaterniones XVII efficiant, quae in extremo margine ultimae cuiusque pa-

ginae eo modo signantur, ut ex numerorum – recentiorum et erasorum – ordine duplex quaedam signandi ratio concludi possit. quae duplex quaternionum numeratio iam pridem explicabatur codicem nostrum cum alio quodam cimelio eiusdem bibliothecae comparando: codicem Plinianum dico (Med. Laur. XLVII 36), „ea scripturae forma, quam Fuldensem esse periti agnoscunt" (R. A. B. Mynors) et forsan ab eadem manu exaratum (u. apud Chatelain, Paléogr. des classiques lat., tab. CXLV uel in Maur. Schusteri editione Pliniana), cui celeberrimum Taciti exemplar debemus, de quo hic agitur. epistularum codicis numerationem quaterniones Taciti ita excipiunt, ut luce clarius sit Taciti librum Laurentianum cum hoc codice Pliniano quondam coniunctum fuisse.

De codicis Tacitiani prima origine et peregrinatione multa sunt abunde a uiris doctis disputata, quae singillatim persequi supersedeo. satis constat primos sex libros Corneli nostri (de libri V lacuna, nec non de librorum V et VI recta distinctione u. sis app. crit. ad V 5) in Corbeiensi monasterio ad Visurgim repertos et inde furto subtractos a. 1508 Romam delatos atque Leoni X pontifici oblatos esse. operae est legere uerba Philippi Beroaldi iunioris praemissa uolumini, quod Romae prodiit a. 1515 (cum titulo: „P. Cornelii Taciti libri quinque nouiter inuenti atque cum reliquis eius operibus editi"): „... Cornelius Tacitus lacer et ueluti sine capite statua diu iacuit ... Quanta hoc ipsum laude dignum est, quod ... ingentia praemia indagatoribus proposuisti (sc. Leo X), si quos libros uetustas nobis inuidit, alicunde e latibulis eduxissent! Quae uenatio Cornelii Taciti hos primos V libros ... in saltibus Germaniae inuenit: quam tu praedam ad te allatam ac magna mercede comparatam non uelut aliqua librorum sepultura rursus occultasti, sed tanquam uerus omnium pater ... mihi, ut ad communem studiosorum utilitatem publicarem, tradidisti."

Litterae codicis illam scribendi consuetudinem prae se ferunt, quae „in codicibus usurpari primum coepta est regnante Carolo Magno, et principio nonnihil cursiui, quem uocant, et Merouingici characteris habuit intermixtum, ac subinde expolitior effecta et propius ad Romanam minutiorem accedens in eam tandem formam euasit, quae hactenus Carolinae-Romanae scripturae nomen retinet" (Rostagno VII). paginas 127 sqq. uerisimiliter, at saltem p. 128 (VI 26,3 *ignotis* – 29,1 *publicatis*) sine dubio non ab eodem, sed eiusdem certe aetatis librario exaratas esse, ac qui librum alibi scripsisset, primo patet obtutu, cf. Rostagno IX.

Originem codicis Med. I perscrutantes iam pridem suspicati sunt riuulos memoriae Taciteae e monasterio fluxisse, ubi Rudolphus ille monachus saec. IX notitiam et prioris Annalium partis et Germaniae habuit, monasterium dico Fuldense. iam Curtius Pichena uidit et neglexit non solum uoces quasdam in codicibus Laurentianis repertas, at sibi quidem obsoletam anti-

quitatem redolentes, sed et formas quasdam, quae in priorum Annalium uolumine inueniuntur (*aliut, aput, illut, set* etc.), quas ex pronuntiatione Germanica irrepsisse credidit. quod quidem ille sermonis Tacitei peritissimus nobis non persuasit, at alias rectam uiam uidetur monstrare ad quasdam codicis lectiones explanandas et restituendas. p. IX sqq. exempla permulta sunt allata, quibus docemur litteras *d* et *t* in codice Med. I in extremis uocabulis nulla prorsus certa lege permutari (sicut I 9, 5 in uno eodemque uersu *apud ciues* et *aput socios* legitur, item I 74, 2). item inmutantur in mediis uocibus, ut ex. gr. I 14, 4 *praedurae* (in margine *praeturae*), I 35, 3 *ostendauere*, III 70, 1 *repedundarum*, VI 36, 1 *subdidorum ore* (i. e. *subdito rumore*) etc. nunquam fere *isdem* in codice scriptum legitur, at *istem*.

Eodem pertinet, quod primis in uocabulis inuenitur II 9, 1 $\overset{t}{\textit{d}}$*iberio*, II 35, 2 *tignitate*, II 36, 1 $\overset{t}{\textit{d}}$*um* (et uice uersa VI 44, 1) etc., nec non quod librarius litteras *b* et *p* saepe alteram pro altera usurpauit. ex permultis exemplis pauca licet afferre: I 10, 3 $\overset{b}{\textit{p}}$*rutorum* (cf. IV 34, 3 *prutum*), I 35, 1 *papuli*, I 38, 2 (et 43, 4 nec non 58, 3, II 55, 1) *tur*$\overset{b}{\textit{p}}$*idos*, I 78, 2 *pub*$\overset{b}{\textit{p}}$*licam*, I 79, 3 *o*$\overset{p}{\textit{b}}$*tume*, II 41, 1 *saturnio praecepta* (i. e. *Saturni ob recepta*), II 44, 2 *pellantem* (i. e. *bellantem*), II 60, 3 *pactriano*, ibid. 60, 4 *epur* (in marg. *ebur*), III 40, 3 *blebis* (in marg. *p*), VI 32, 1 *cubitum* (i. e. *cupitum*) etc. anceps scribendi ratio uidetur ex. gr. III 6, 1 *principibus*, VI 41, 1 *triputa*, VI 42, 2 *plebem*, VI 44, 3 *opsequium* et passim.

Ex quibus concluditur librarium e Germaniae finibus oriundum Latina uerba more patrio (Bauarorum?) pronuntiasse et scripsisse, quippe quae permutationes litterarum rationibus palaeographicis q. d. explicari nequeant. ad quod plane et certe demonstrandum satis erit locum laudare, ubi (II 40, 2) scriptura *finctum* (pro *uinctum*) tantummodo a correctore (littera *u* superposita) emendata est.

Non puto praetereundam inquisitionem in notas q. d. marginales, licet plurimas earum serius a Philippo Beroaldo inscriptas esse constet. at sunt quae et codicis originem scrutantes adiuuare possint, ex. gr. quae in fol. 36^{r} (ad II 16, 1 *campum cui Idistauiso nomen*) legitur: *uiso campi nomen*, cuius auctori antiquior forma uerbi Theutisci „Wiese“ *(wisa)* nota erat. scriptura eiusdem manus in margine fol. praecedentis (ad II 14, 1 *nox eadem laetam Germanico quietem tulit*: *uisio Germanici in nocte*) perspicue a Beroaldi manu distingui potest, sed quonam tempore hae notae in codicem relatae sint, non ita facile est diiudicatu. at certe uerbi *(Idista)uiso* interpres idem uidetur fuisse, qui in fol. 4^{v} mentioni Seii Strabonis (I 7, 2) in margine addidit: *pater hic fuit Seiani, de quo infra in hoc libro et in principio* IIIJ, quod Rostagno (XIV) „alius manus“ esse affirmans integram rem reliquit prioris an posterioris. idem uir doctissimus (XVII) collatis codicum in Germania conscriptorum exemplis et confor-

matione paene unius cuiusque litterae considerata codicem in Germania exaratum esse statuit, cum iste adeo scribendi rationem referret, quam e monasteriis Turonensibus profectam saec. IX in Germania usurpatam esse constet. cui et nos omnino adsentimur, argumenta quaedam addentes eius sententiae corroborandae.

Quibus propositis id persequi, inde a Beroaldi iunioris editione usque ad hesternum diem qui, quales et quanti – pedetemptim progredientes – libros Taciteos iterum atque iterum meliusculos reddere conati sint, iis emendandis explicandis interpretandis quantum ingenii, curae et laboris impenderint, non est huius loci. res a doctissimis uiris saepenumero docte, Iuppiter, et laboriose tractatas doctius retractare nolo. at non possum hic non laudare praefationem Io. Aug. Ernesti (a. 1752), qui post codicum manuscriptorum enumerationem libros quoque typis descriptos accuratissime recensuit inde ab editione Romana Io. Spirensis usque ad Iac. Gronouium (a. 1721), eosque maxime illustres, minus claris omissis, ut qui non locum obtineant in iis, quibus ius suffragii concedatur, cum de lectione aliqua quaeritur. facile enim deprehendas iis quoque temporibus, unde quaeque deriuata sit: „nam ut ante Lipsium omnes Rhenani editionem expressere, sic postea Lipsium secuti sunt omnes, deinde Pichenam et Berneccerum aut huius sequaces." (cuius aetatis prouentum fusius et plenius illustrauit M. Valenti in bibliographia a. 1953 Romae publici iuris facta: Saggio di una bibliografia delle edizioni di Tacito nei secoli XV–XVII.) plus quam mille editiones Taciti congessit in uol. VII suae Bibliothecae Latinorum auctorum (Parisiis 1838) Car. F. L. Panckoucke.

Quidnam et quando in uol. operis q. i. „Aufstieg und Niedergang der römischen Welt" nostro auctori destinato et abhinc XX annos exspectato de codicibus et editionibus Taciteis lecturi simus, equidem non diuinare possum. saeculi XIX et huius nunc uergentis opera et labores ad memoriam Taciti Annalium enucleandam explicandam interpretandam ne crastinos quidem successores pigeat depromere: cuius rei praeclarum specimen praebet collega noster K. Wellesley in altera parte huius libri. qui in Georgii Andresen relationes paene annuas (1874–1924) non descenderit, fructibus forsan fraudabitur ad textum recte constituendum utilissimis. (H. Rostagno in praefatione editioni codicis Med. II praemissa haud inmerito scripsit illum dignum esse commemoratu, ut qui codices Mediceos summa cum diligentia excutiendo tantum profecerit in Taciti lectionibus constituendis et emendandis, ut si quis nouam Taciti editionem comparandam suscipiat, ab Andreseno procul abscedere plane nequeat.)

Idem dici potest de commentariis recentioribus Car. Buechneri, Er. Koestermannii, Rud. Hanslik, Herb. Benario et Fr. Roemer, uirorum de Tacito optime meritorum. quod ad uirtutes et uitia editorum priorum, nec non ad

rationes Tacitum iterum atque iterum edendi attinet, iuuat nos summa cum laude nominare uirum doctissimum et fatorum ui maturiore abreptum F. R. D. Goodyear, qui in praefatione Annalium uol. I (1972) praemissa rem perplexam perque plicatam sapienter sane enarrauit atque iudicauit. ille quidem desideratissimus recte dixit de „cultu corruptelarum“ et de „psittacosi“ sapientiam priorum textumque q. d. receptum ruminantium, nec non de iis, qui fidem librorum manuscriptorum seruiliter secuti uitia in contraria currunt. non possumus ei non assentiri de consilio et ratione recentiorum Taciti editorum (p. 21) dicenti: „When the textus receptus of Tacitus has in recent years been changed at all, the change has usually been calculated to bring it nearer to the MSS.“ quam in sententiam etsi opere nostro iam paene ad umbilicum adducto incidissemus, eam principio utpote ducem secuti nobis uidebamur, eadem uia et ratione iam pridem in textu Horatiano constituendo utentes, quod nempe non omnibus placuit.

Non sum nescius permulta restare, de quibus forsan dicendum esset, at satis diu lectores tenuisse mihi uideor, qui non editorem praefationem Taciti libro scribentem, sed ipsum Cornelium legere uolunt. finiam igitur, cum eos – Io. Augusti Ernesti uerbis – unum illud rogauero, ut si qua in re erratum a me reppererint, quod non uno loco ne factum sit uereor, aut ignoscere mihi, aut in uiam me reducere uelint secundum Ennianum illud: erranti comiter monstrat uiam. uel quibus uerbis H. Rostagno praefationi suae finem fecit: quodsi maiora uiribus ausus esse atque in codice inter omnes unico recensendo quandoque dormitasse deprehensus fuero, eius rei ueniam mihi haud defore confido, qui contentus sim, si ab idoneis iudicibus, harum rerum peritis – secundum illud Theocriteum – *οὔτε κάκιστος, οὔτε πρᾶτος ἴσως, ὁμαλὸς δέ τις ἀσπιδιώτας* habear.

Scr. Budapestini, fine a. MCMLXXXVIII — Stephanus Borzsák

DE EDITIONIBVS

Quod ad editiones librorum Ann. I–VI et disputationes eosdem libros pertractantes attinet, uide sis enumerationes accuratissimas collegae mei in huius tomi parte secunda (p. X–XIX), quibus nunc addere licet opera doctissima, Iuppiter, et laboriosa uirorum doctissimorum in opere permagno, cui inscribitur 'Aufstieg und Niedergang der römischen Welt' (in parte 33,2 t. II) publici iuris facta:

M. M. Sage: Tacitus' Historical Works. A Survey and Appraisal, 851–1030
W. Suerbaum: Zweiundvierzig Jahre Tacitus-Forschung. Systematische Gesamtbibliographie zu Tacitus' Annalen (1939–1980), 1032–1476
H. W. Benario: Six Years of Tacitean Studies. An Analytical Bibliography on the Ann. (1981–1986), 1477–1498
R. H. Martin: Structure and Interpretation in the Annals of Tacitus, 1500–1581
M. Morford: Tacitus' Historical Methods in the Neronian Books of the Annals, 1582–1627
M. M. Sage: Tacitus' Historical Works. A Survey and Appraisal: Indices, 1629–1647

speramus fore, ut elucubrationes Taciteae uirorum doctorum totius orbis terrarum in partibus 33,3 necnon 33,4 eiusdem operis prodituræ haud minoris momenti ad Tacitum penitus cognoscendum et aestimandum sint euasurae.

DE VITA ET SCRIPTIS TACITI

Plin. Epist. VII 20, 3 sq. (ad Tacitum scripta) *erit rarum et insigne duos homines aetate dignitate propemodum aequales, non nullius in litteris nominis (cogor enim de te quoque parcius dicere, quia de me simul dico), alterum alterius studia fouisse. equidem adulescentulus, cum iam tu fama gloriaque floreres, te sequi, tibi 'longo, sed proximus interuallo' et esse et haberi concupiscebam.* cum Plinius ipse se eo tempore, quo mons Vesuuius urbes Campaniae incendio obruit (a. 79), annum duodeuicesimum egisse Epist. VI 20, 5 testetur, Tacitus autem maior natus fuerit, apparet historicum ante annum sexagesimum p. Chr. natum esse. quodsi cursum eius honorum respexeris, illum anno quinquagesimo quinto uel sexto natum esse argumentari possis (cf. B. Borghesi, Œuvres VII, 1872, 321 sq.; R. Syme, Tacitus, Oxford 1958, I p. 63). Cornelium Tacitum procuratorem Belgicae, quem Plinius nat. VII 76 nominat, patrem eius fuisse Syme II p. 613 pro certo affirmat, qui etiam arbitratur scriptorem nostrum fortasse Coloniae Claudiae aut Augustae Treuerorum in lucem editum esse (p. 614). utcumque res se habet, illos propinquitate quadam inter se coniunctos fuisse haud abnuerim. sed postquam iam antea M. L. Gordon (cf. JRSt 26, 1936, 145 sqq.) Cornelii Taciti gentem origine Celtica fuisse demonstrare conata erat, Ronald Syme (p. 619 sqq.) prouinciam Narbonensem patriam eius sagaciter probauit. at e contrario E. Koestermann (cf. Athenaeum 43, 1965, 167–208; Archivio Veneto 77, 1965, 5–11) auctorem nostrum in regione quadam Transpadana, fortasse Pataulii, natum fuisse persuasum habuit (cf. etiam Ann. Comm. Vol. III p. 181; IV p. 342; „sine dubio in solo Gallo-Romano“: P. Wuilleumier in Praef. Comm. Hist. vol. I p. XI). ceterum praenomen historici – res minoris momenti – incertum est, cum uetus manus Medicei (cf. Guil. Studemund, Herm. 8, 1874, 233; R. P. Oliver, TAPA 82, 1951, 234) eum in summo margine folii 2^r ante libri primi Annalium titulum atque in subscriptione libri primi et tertii *Publium* appellet, Sidonius autem Apollinaris 4, 14, 1 et 4, 22, 2 *Caium* (item nonnulli codices recentiores; cf. etiam Fr. Frahm, Herm. 69, 1934, 436 sqq.); H. B. Mattingly, Riv. Stor. Ant. 2, 1972, 169 sqq. *Sextum* suspicatus est, at cf. R. P. Oliver, AJPh 98, 1977, 64 sqq.

Sed Tacitum summa doctrina praeditum litterisque instructum fuisse perspicuum est. magistros, quos admodum iuuenis peritus audiuit, ipse in Dialogo nomine laudat (cap. 2, 1): *M. Aper et Iulius Secundus, celeberrima tum ingenia fori nostri, quos ego utrosque non modo in iudiciis studiose audiebam, sed domi quoque et in publico assectabar mira studiorum cupiditate.* utrum etiam Quintiliani discipulus fuerit, ut K. L. Urlichs, De uita et honoribus Taciti, Wurce-

burgi 1879, p. 5 suspicatus erat, an non, in incerto relinquam, quamuis dubium non sit, quin Tacitus Institutionis oratoriae libros tum celeberrimos legerit (cf. R. Güngerich, Cl. Phil. 46, 1951, 159 sqq.).

Agr. 9, 6 *(Agricola) consul egregiae tum* (a. 77) *spei filiam iuueni mihi despondit ac post consulatum collocauit; et statim Britanniae praepositus est.* ex his uerbis Tacitum iam tum quandam dignitatem auctoritatemque habuisse concludere possis. consulne tum egregiae spei fuerit, an filia, quaeritur: cf. H. Heubner, Rh. Mus. 114, 1971, 265 sqq. et Comm. ad loc. p. 33 sq., at contra St. Borzsák, Gymn. 92, 1985, 553.

Hist. I 1, 3 *dignitatem nostram a Vespasiano inchoatam, a Tito auctam, a Domitiano longius prouectam non abnuerim: sed incorruptam fidem professis neque amore quisquam et sine odio dicendus est.* quod ad cursum honorum attinet, optime Borghesi et Urlichs refutatis aliorum opinionibus Tacitum sub Vespasiano equitem senatoria dignitate, deinde Tito principe quaestorem designatum, sub Domitiano a. 82 quaestorem, a. 84 aedilem uel tribunum plebis factum esse contenderunt (cf. etiam Ph. Fabia, Journ. des Savants N. S. 24, 1926, 193 sqq., et praecipue Syme I p. 65). praetura functus est a. 88, tamen causa non est, cur eum a Domitiano consulto posthabitum atque reiectum esse credas (cf. Syme II p. 653). neque enim uerba prooemii Historiarum imperatorem ei nocuisse indicant, et praeterea ex eo, quod iam tum in quindecimuirorum collegium nobilissimum receptus erat, intelligi potest Tacitum fauore principis usum esse (cf. Syme I p. 65 sq.): Ann. 11, 11 *(Domitianus) edidit ludos saeculares, iisque intentius adfui sacerdotio quindecimuirali praeditus ac tunc praetor.*

Agr. 45, 5 *noster hic dolor, nostrum uulnus, nobis tam longae absentiae condicione ante quadriennium amissus est.* Tacitus igitur quadriennium Roma absens erat ac post mortem demum Agricolae in urbem reuertit. quid illo tempore egerit, nescimus (cf. Syme I p. 68 sq.). nihil obstat, quominus arbitremur scriptorem etiam in re militari uersatum esse, i. e. legatum legionis fuisse. quodsi illius opera eum imperitum militiae fuisse probare uidentur, haud obliuisci oportet Tacitum historiam rhetorum modo conscripsisse atque alios auctores, quos bellis adfuisse scimus, uel multo maiore neglegentia rerum militarium in narrando esse usos; cf. E. G. Hardy, Journal of Phil. 31, 1910, 123 sqq.; at u. et K. Wellesley ap. T. A. Dorey, Tac. (1969), 63 sqq.

Plin. Epist. II 1, 6 *(Verginius Rufus) laudatus est a consule Cornelio Tacito: nam hic supremus felicitati eius cumulus accessit, laudator eloquentissimus.* scriptorem a. 97, non a. 98 consulem suffectum fuisse omnes uiri docti hodie consentiunt (cf. imprimis F. Münzer, Klio 1, 1902, 311; Syme I p. 70 et II p. 640 sq., 653 sqq.). et ueri simile est eum a Domitiano designatum esse.

Plin. Epist. II 11, 2 *Marius Priscus accusantibus Afris* (a. 99 sq., cf. A. N. Sherwin-White, Comm. ad loc.), *quibus pro consule praefuit, omissa defensione iudices petit, ego et Cornelius Tacitus adesse prouincialibus iussi .... 17 respondit Corn. Tacitus eloquentissime et, quod eximium orationi eius inest, σεμνῶς.*

Tacitum proconsulem prouinciae Asiae fuisse inscriptio in urbe Mylasa inuenta, at hodie (teste K. Wellesley) desiderata, edita a Doublet et Deschamps (Bull. de corresp. hellén. 1890, 621; cf. etiam R. Meister, Arch. Beibl. der ÖJh. 27, 1931/32, 239 sqq.), docere uidetur. de annis, quibus prouinciam administrauit, ambigitur, fortasse annis 112 sq. (cf. A. J. Suskin, AJA 40, 1936, 71 sq.; Syme II p. 665).

Tacitum arto amicitiae uinculo cum Plinio minore coniunctum fuisse nemo est qui nesciat. cuius amicitiae documenta sunt Plinii epistulae ad Tacitum scriptae: Epist. VII 20, 6 *quin etiam in testamentis debes adnotasse: nisi quis forte alterutri nostrum amicissimus, eadem legata et quidem pariter accipimus;* cf. testamentum Dasumi (a. 108: CIL VI 10229), a quo et Plinium et Tacitum legatis donatos esse uerisimile est; at cf. W. Eck, ZPE 30, 1978, 292.

Epist. IX 23, 2 *numquam ... maiorem cepi uoluptatem quam nuper ex sermone Corneli Taciti. narrabat sedisse secum circensibus proximis equitem Romanum. hunc post uarios eruditosque sermones requisisse: 'Italicus es an prouincialis?' se respondisse: 'nosti me, et quidem ex studiis'. ad hoc illum: 'Tacitus es an Plinius?'.*

Adicias Epist. I 6; 20 (num breuitas semper in dicendo placeat); VI 9 (de commendatione aliqua Taciti); VI 16. 20. VII 33 (de his tribus cf. infra); VII 20 et VIII 7 (alter alterius libros corrigendos accipit); IX 10 (cf. St. Borzsák, Wiss. Zeitschr. Univ. Rostock 18, 1969, 391 sqq.; E. Lefèvre, Gymn. 85, 1978, 37 sqq.); 14. – IV 13 (Plinius in patria sua scholam instruere cupit), 10 *pro rei magnitudine rogo, ut ex copia studiosorum, quae ad te ex admiratione ingenii tui conuenit, circumspicias praeceptores, quos sollicitare possimus.*

Tacitum post Domitiani necem nihil ante Agricolam scripsisse uerba prooemii huius opusculi (cap. 1–3) indicant; cf. cap. 3, 2 sq. *pauci et, ut ita dixerim, non modo aliorum sed etiam nostri superstites sumus, exemptis e media uita tot annis, quibus iuuenes ad senectutem, senes prope ad ipsos exactae aetatis terminos per silentium uenimus. non tamen pigebit uel incondita ac rudi uoce memoriam prioris seruitutis ac testimonium praesentium bonorum composuisse. hic interim liber honori Agricolae soceri mei destinatus, professione pietatis aut laudatus erit aut excusatus.* scriptorem, cum dicat cap. 3, 1 *et quamquam primo beatissimi saeculi ortu Nerua Caesar res olim dissociabiles miscuerit, principatum ac libertatem, augeatque cotidie felicitatem temporum Nerua Traianus,* atque cap. 44, 5 *sicut ei ⟨non licuit⟩ durare in hanc beatissimi saeculi lucem ac principem Traianum uidere,* hoc monumentum pietatis post mortem Neruae (a. d. VI Kal. Febr. a. 98) Traiano principe edidisse pro certo habere possumus (cf. Th. Mommsen, Ges. Schr. 4, 1906, 440 adn. 3).

Tacitum libro Germaniae componendo non multo post Agricolam operam dedisse elucet e uerbis Germ. 37, 2 *ex quo si ad alterum imperatoris Traiani consulatum computemus.* erat autem Traianus a. 98 consul alterum. itaque K. Müllenhoff (cf. Deutsche Altertumskunde IV 1 p. 11) opusculum fine huius anni scriptum esse arbitratus est, cum alii uiri docti non sine causa histori-

cum etiam nonnullis annis post ad Germaniam componendam se uertere potuisse opinentur.

Multo difficilius diiudicatu uidetur, quo tempore Dialogus de oratoribus scriptus sit. quamquam omnes, qui eum nostrum ante principatum Domitiani uel illo principe incipiente finxisse putant, maximis erroribus implicantur. uiri docti in hac quaestione expedienda hodie tempora tantum imperatoris Traiani suo iure respiciunt, e quibus A. Kappelmacher (cf. WSt 50, 1932, 121 sqq.) haud longius e uero discessit, cum librum a. 102 scriptum esse argumentaretur. hoc enim anno Iustus Fabius, cui dialogus dedicatus est, consul suffectus fuit. opusculum anno ante, i.e. a. 101, compositum esse R. Güngerich (cf. Festschr. Br. Snell 1956, 145 sqq.) uoluit (similiter etiam R. Syme I p. 112; II p. 672 sq., qui tamen etiam annos sequentes reputauit).

Historias ante Annalium libros confectas esse apparet ex Ann. 11, 11, 1 *utriusque principis rationes praetermitto, satis narratas libris, quibus res imperatoris Domitiani composui.* Tacitus ipse Agr. 3, 3 (u. supra) historiam cum Domitiani tum Neruae Traianique scribere se in animo habere dixerat. sed ei tantum contigit, ut res gestas domus Flauianae explicaret. alterum propositum numquam peregit, quamuis denuo declararet Hist. I 1, 4 *quodsi uita suppeditet, principatum diui Neruae et imperium Traiani, uberiorem securioremque materiam, senectuti seposui.* Tacitum ineunte saeculo secundo p. Chr. in materia digerenda ordinanda conserenda atque libris Historiarum componendis uersatum esse nemo est qui neget. animum scriptoris hoc labore occupatum esse Plinii Epist. VI 16; 20; VII 33, quae anno 108 fere scriptae esse uidentur (cf. Syme II p. 663 et Sherwin-White ad loc.) nos docent. annis insequentibus libros siue omnes una siue binos uel ternos deinceps secundum ordinem editos esse certum est. Plin. Epist. IX 16 *cum historicorum more scribas numerum iniri non potuisse* ad quendam Historiarum locum spectare, qui de rebus a. 87 gestis egerit, Urlichs (cf. p. 16), fretus sententia Orosii 7, 10, 4, acerrime contendit.

Ann. 2, 61, 2 *exin uentum Elephantinen ac Syenen, claustra olim Romani imperii, quod nunc rubrum ad mare patescit.* cum imperatorem Traianum fines imperii a. 116 usque ad rubrum mare promouisse, Hadrianum autem, successorem illius, statim, postquam rerum potitus est, his possessionibus cessisse constet, fortasse sequitur, ut Tacitus a. 116 aut Annalium librum secundum scripserit aut tres libros priores uerbis *olim ... quod nunc rubrum ad mare patescit* hoc tempore additis ediderit. rubrum mare quo ualeat, hodie quoque ambigitur, cf. G. W. Bowersock in libro Cl. Préaux destinato (Le monde grec, 1975), 513 sqq. et R. Syme in Historiographia ant. W. Peremans dedicata (Leuven 1977), 259 sqq.

Annales duodeuiginti libros, non sedecim amplexos esse Ph. Fabia (cf. Rev EA 34, 1932, 139 sqq.) probare conatus erat (cf. etiam Syme II p. 686 sqq.), at u. et F. R. D. Goodyear, Tac., Greece and Rome, New surveys 4, 1970, 18; H. Y. McCulloch, Narrative cause in the Ann. of Tac., 1984, 169 sqq.).

Ann. 3, 24, 3 *sed aliorum exitus, simul cetera illius aetatis* (sc. Augusti) *memorabo, si effectis, in quae ⟨te⟩tendi, plures ad curas uitam produxero.* Tacitus propositum suum uix exsecutus, potius ne aggressus quidem uidetur esse.

NOTAE

Acid.	=	Acidalius
Agr.	=	Agricola
Ald.	=	Aldus
Andr.	=	Andresen
Bai.	=	Baiter
Bekk.	=	Bekker
Ber.	=	Beroaldus
Bezz.	=	Bezzenberger
Bip.	=	Bipontini
Brak.	=	Brakman
Bud.	=	Budaeus
Cast.	=	Castiglioni
Cor.	=	Cornelissen
Div.	=	Divaeus
Doed.	=	Doederlein
Drae.	=	Draeger
Eri.	=	Eriksson
Ern.	=	Ernesti
Faer.	=	Faernus
Ferr.	=	Ferrettus
Fi.	=	Fisher
Frei.	=	Freinsheim
Goody.	=	Goodyear
Jac. Gron.	=	Jacob Gronovius
J. F. Gron.	=	Joh. Fr. Gronovius
Grosl.	=	Groslotius
Grot.	=	Grotius
Hart.	=	Hartman
Heins.	=	Heinsius
C. Her.	=	Car. Heraeus
W. Her.	=	Wilh. Heraeus
Heub.	=	Heubner
Kiess.	=	Kiessling
Koest.	=	Koestermann
Lench.	=	Lenchantin
Lips.	=	Lipsius
Loe.	=	Loefstedt
Madv.	=	Madvig
Merc.	=	Mercerus
Mur.	=	Muretus
Nipp.	=	Nipperdey
Or.	=	Orelli
Pich.	=	Pichena
Pluyg.	=	Pluygers
Put.	=	Puteolanus
Rhen.	=	Rhenanus
Rit.	=	Ritter
Rup.	=	Ruperti
Ryck.	=	Ryckius
Sev.	=	Severinus
Sir.	=	Sirker
Sör.	=	Sörbom
Url.	=	Urlichs
Urs.	=	Ursinus
Vertr.	=	Vertranius
Vict.	=	Victorius
Weiss.	=	Weissenborn
Well.	=	Wellesley
Woe.	=	Woelfflin
Wop.	=	Wopkens

P. CORNELII TACITI

AB EXCESSV DIVI AVGVSTI

LIBER PRIMVS

Urbem Romam a principio reges habuere, libertatem et consulatum **1**
L. Brutus instituit. dictaturae ad tempus sumebantur, neque decemuiralis
potestas ultra biennium, neque tribunorum militum consulare ius diu ualuit.
non Cinnae, non Sullae longa dominatio, et Pompei Crassique potentia cito
5 in Caesarem, Lepidi atque Antonii arma in Augustum cessere, qui cuncta
discordiis ciuilibus fessa nomine principis sub imperium accepit. sed ueteris 2
populi Romani prospera uel aduersa claris scriptoribus memorata sunt, temporibusque
Augusti dicendis non defuere decora ingenia, donec gliscente
adulatione deterrerentur: Tiberii Gaique et Claudii ac Neronis res florentibus
10 ipsis ob metum falsae, postquam occiderant, recentibus odiis compositae
sunt. inde consilium mihi pauca de Augusto et extrema tradere, mox Tiberii 3
principatum et cetera, sine ira et studio, quorum causas procul habeo.

Postquam Bruto et Cassio caesis nulla iam publica arma, Pompeius apud **2**
Siciliam oppressus exutoque Lepido, interfecto Antonio ne Iulianis quidem
15 partibus nisi Caesar dux reliquus, posito triumuiri nomine consulem se ferens
et ad tuendam plebem tribunicio iure contentum, ubi militem donis,
populum annona, cunctos dulcedine otii pellexit, insurgere paulatim, munia
senatus magistratuum legum in se trahere, nullo aduersante, cum ferocissimi
per acies aut proscriptione cecidissent, ceteri nobilium, quanto quis seruitio
20 promptior, opibus et honoribus extollerentur ac nouis ex rebus aucti tuta et
praesentia quam uetera et periculosa mallent. neque prouinciae illum rerum 2
statum abnuebant, suspecto senatus populique imperio ob certamina potentium
et auaritiam magistratuum, inualido legum auxilio, quae ui ambitu,
postremo pecunia turbabantur.

P. CORNELII TACITI *in summo margine evanide scriptum* (Taciti *recentiore manu*) LIBER I *e subscriptione libri suppletum* || AB EXCESSV DIVI Avg. VRBEM ROMAM A PRINCIPIO REGES HABVERE. LIBERTATEM ET CONSVLATVM L. brutus instituit *e.q.s.* || 5 lapidi || 13 aput || 14 exsutoq; | iulianus || 20 ac *Ber.* (M[mg]) at M ut *Horkel sine iusta causa*

3 Ceterum Augustus subsidia dominationi Claudium Marcellum, sororis fi- 25
lium, admodum adulescentem pontificatu et curuli aedilitate, M. Agrippam,
ignobilem loco, bonum militia et uictoriae socium, geminatis consulatibus
extulit, mox defuncto Marcello generum sumpsit; Tiberium Neronem et
Claudium Drusum priuignos imperatoriis nominibus auxit, integra etiam
2 tum domo sua. nam genitos Agrippa Gaium ac Lucium in familiam Caesa- 30
rum induxerat, necdum posita puerili praetexta principes iuuentutis appel-
3 lari, destinari consules specie recusantis flagrantissime cupiuerat. ut Agrippa
uita concessit, L. Caesarem euntem ad Hispanienses exercitus, Gaium reme-
antem Armenia et uulnere inualidum mors fato propera uel nouercae Liuiae
dolus abstulit, Drusoque pridem exstincto Nero solus e priuignis erat, illuc 35
cuncta uergere: filius, collega imperii, consors tribuniciae potestatis adsumi-
tur omnisque per exercitus ostentatur, non obscuris, ut antea, matris artibus,
4 sed palam hortatu. nam senem Augustum deuinxerat adeo, uti nepotem uni-
cum, Agrippam Postumum, in insulam Planasiam proiceret, rudem sane bo-
narum artium et robore corporis stolide ferocem, nullius tamen flagitii com- 40
5 pertum. at hercule Germanicum, Druso ortum, octo apud Rhenum legioni-
bus imposuit adscirique per adoptionem a Tiberio iussit, quamquam esset in
domo Tiberii filius iuuenis, sed quo pluribus munimentis insisteret.
6 Bellum ea tempestate nullum nisi aduersus Germanos supererat, abolen-
dae magis infamiae ob amissum cum Quintilio Varo exercitum quam cupi- 45
7 dine proferendi imperii aut dignum ob praemium. domi res tranquillae, ea-
dem magistratuum uocabula; iuniores post Actiacam uictoriam, etiam senes
plerique inter bella ciuium nati: quotus quisque reliquus, qui rem publicam
uidisset?

4 Igitur uerso ciuitatis statu nihil usquam prisci et integri moris: omnes 50
exuta aequalitate iussa principis aspectare, nulla in praesens formidine, dum
2 Augustus aetate ualidus seque et domum et pacem sustentauit. postquam
prouecta iam senectus aegro et corpore fatigabatur aderatque finis et spes
nouae, pauci bona libertatis in cassum disserere, plures bellum pauescere,
alii cupere, pars multo maxima imminentis dominos uariis rumoribus differe- 55
3 bant: trucem Agrippam et ignominia accensum non aetate neque rerum ex-
perientia tantae moli parem; Tiberium Neronem maturum annis, spectatum
bello, sed uetere atque insita Claudiae familiae superbia, multaque indicia
4 saeuitiae, quamquam premantur, erumpere. hunc et prima ab infantia educ-
tum in domo regnatrice; congestos iuueni consulatus, triumphos; ne iis qui- 60

30 tum *F. A. Wolf* dum; *idem vitium 1, 24, 2. 77, 1, cf. 1, 9, 4* tunc *em. Mur.; GG 409 A* || 32 destinari *Acid.* destinare || 39 proiceret *Ber.* proieceret **M** proiecerit *Rit.* || 41 aput *saepius ac* apud *scriptum; scribendi ratio dissidet et uariat* || 43 munimentis *Mur. et Lips.* monumentis *(e contrario 2, 22, 1)* || 46 domi res] dormires **M** *dormitans* || 50 omnis || 51 exsuta *(ut supra 2, 1)* || 54 dissere || 58 set || 59 infantiae ductum

dem annis, quibus Rhodi specie secessus exulem egerit, aliud quid quam
iram et simulationem et secretas libidines meditatum. accedere matrem mu- 5
liebri inpotentia: seruiendum feminae duobusque insuper adulescentibus,
qui rem publicam interim premant, quandoque distrahant.

65 Haec atque talia agitantibus grauescere ualitudo Augusti, et quidam scelus **5**
uxoris suspectabant. quippe rumor incesserat paucos ante menses Augustum
electis consciis et comite uno Fabio Maximo Planasiam uectum ad uisen-
dum Agrippam; multas illic utrimque lacrimas et signa caritatis, spemque ex
eo fore, ut iuuenis penatibus aui redderetur. quod Maximum uxori Marciae 2
70 aperuisse, illam Liuiae. gnarum id Caesari; neque multo post exstincto Ma-
ximo, dubium an quaesita morte, auditos in funere eius Marciae gemitus se-
met incusantis, quod causa exitii marito fuisset. utcumque se ea res habuit, 3
uixdum ingressus Illyricum Tiberius properis matris litteris accitur; neque
satis conpertum est, spirantem adhuc Augustum apud urbem Nolam an ex-
75 animem reppererit. acribus namque custodiis domum et uias saepserat Liuia, 4
laetique interdum nuntii uulgabantur, donec prouisis, quae tempus mone-
bat, simul excessisse Augustum et rerum potiri Neronem fama eadem tulit.

Primum facinus noui principatus fuit Postumi Agrippae caedes, quem **6**
ignarum inermumque quamuis firmatus animo centurio aegre confecit. nihil
80 de ea re Tiberius apud senatum disseruit: patris iussa simulabat, quibus prae-
scripsisset tribuno custodiae adposito, ne cunctaretur Agrippam morte adfi-
cere, quandoque ipse supremum diem expleuisset. multa sine dubio saeua- 2
que Augustus de moribus adulescentis questus, ut exilium eius senatus
consulto sanciretur, perfecerat; ceterum in nullius umquam suorum necem
85 durauit, neque mortem nepoti pro securitate priuigni inlatam credibile erat,
propius uero Tiberium ac Liuiam, illum metu, hanc nouercalibus odiis, su-
specti et inuisi iuuenis caedem festinauisse. nuntianti centurioni, ut mos mi- 3
litiae, factum esse, quod imperasset, neque imperasse sese et rationem facti
reddendam apud senatum respondit. quod postquam Sallustius Crispus parti-
90 ceps secretorum (is ad tribunum miserat codicillos) comperit, metuens, ne
reus subderetur, iuxta periculoso ficta seu uera promeret, monuit Liuiam, ne
arcana domus, ne consilia amicorum, ministeria militum uulgarentur, neue
Tiberius uim principatus resolueret cuncta ad senatum uocando: eam condi-
cionem esse imperandi, ut non aliter ratio constet, quam si uni reddatur.

95 At Romae ruere in seruitium consules patres eques. quanto quis inlustrior, **7**

61 exul *Mur., cf. Goody. 21, 2 (GG 60 B)* | aliquid **M** def. *Eri. 90* aliud *Nipp., Goody., Heub.* aliud quid *Drae.* || 62 lapidines **M** *ante corr.* || 67 conscis || 70 gnarum *Mur. et Lips.* c. (g. *corr.*) nauum **M** ignarum *Haase supervacaneo* | extincto || 72 se aeares || 78 tacimus | caedis, *in mg.* cedes || 80 deaere, *in mg.* de ea re || 87 ut nos || 91 se(u)uera || 94 reddantur

tanto magis falsi ac festinantes uultuque composito, ne laeti excessu principis, neu tristiores primordio, lacrimas gaudium questus adulatione miscebant. 2 (a. p. Chr. 14) SEX. POMPEIVS et SEX. APPVLEIVS consules primi in uerba Tiberii Caesaris iurauere, apudque eos Seius Strabo et C. Turranius, ille praetoriarum 3 cohortium praefectus, hic annonae; mox senatus milesque et populus. nam (100) Tiberius cuncta per consules incipiebat, tamquam uetere re publica et ambiguus imperandi. ne edictum quidem, quo patres in curiam uocabat, nisi tri-4 buniciae potestatis praescriptione posuit sub Augusto acceptae. uerba edicti fuere pauca et sensu permodesto: de honoribus parentis consulturum, neque 5 abscedere a corpore idque unum ex publicis muneribus usurpare. sed de- (105) functo Augusto signum praetoriis cohortibus ut imperator dederat; excubiae, arma, cetera aulae; miles in forum, miles in curiam comitabatur. litteras ad exercitus tamquam adepto principatu misit, nusquam cunctabundus, nisi 6 cum in senatu loqueretur. causa praecipua ex formidine, ne Germanicus, in cuius manu tot legiones, immensa sociorum auxilia, mirus apud populum (110) 7 fauor, habere imperium quam exspectare mallet. dabat et famae, ut uocatus electusque potius a re publica uideretur quam per uxorium ambitum et senili adoptione inrepsisse. postea cognitum est ad introspiciendas etiam procerum uoluntates inductam dubitationem; nam uerba uultus in crimen detorquens recondebat. (115)

8 Nihil primo senatus die agi passus nisi de supremis Augusti, cuius testamentum inlatum per uirgines Vestae Tiberium et Liuiam heredes habuit. Liuia in familiam Iuliam nomenque Augustum adsumebatur; in spem secundam nepotes pronepotesque, tertio gradu primores ciuitatis scripserat, 2 plerosque inuisos sibi, sed iactantia gloriaque ad posteros. legata non ultra (120) ciuilem modum, nisi quod populo et plebi $\overline{\text{CCCCXXXV}}$, praetoriarum cohortium militibus singula nummum milia, legionariis aut cohortibus ciuium 3 Romanorum trecenos nummos uiritim dedit. tum consultatum de honoribus,

97 tristiores *Ber.* (M *in mg.*) tristior | adulationem *Heins.* adulationes *Div.* lacrimas gaudio, questus adulatione *Mur. nimis concinne; equidem non eo infitias esse quaedam tetracola apud Tacitum* (*ut infra 21, 2* inuidiam misericordiam, metum et iras permouere), *at paradosin turbare nolim, criticos meos ad* infimas *patrum* obtestationes *(12, 1)* et adulationem *(8, 4; 14, 1) vocando; quod ad verbum* miscere *attinet, cf. Hist. III 74, 2* minas adulationesque m., *3, 67, 4* invidiam et preces *(14, 36, 1), at Agr. 8, 1* utilia honestis, *III 33, 1* stupra caedibus, *V 25, 1* minis promissa, *etc. haec pace C. O. Brinkii: JRS 41 (1951) 40* || 98 Appuleius *Ber.* apuleius || 99 aputq; | selustrabo || 114 indutam *J. F. Gron. coll. 6, 42, 1; 15, 69, 1* (vel *IV 38, 1* pauores), *at cf. GG 626 A (metaphora a scena sumpta)* || 118 Augustum *Jac. Gron.* augustu **M** augustae **M** *corr.* || 121 *sunt, qui* quadringenties tricies quinquies *scribere malint* || 122 *post* milia *Sauppe (ex Suet. Aug. 101, 2)* urbanis quingenos *add.*

ex quis maxime insignes uisi: ut porta triumphali duceretur funus, Gallus a.p.Chr.14
125 Asinius, ut legum latarum tituli, uictarum ab eo gentium uocabula antefer-
rentur, L. Arruntius censuere. addebat Messala Valerius renouandum per an- 4
nos sacramentum in nomen Tiberii; interrogatusque a Tiberio, num se man-
dante eam sententiam prompsisset, sponte dixisse respondit, neque in iis,
quae ad rem publicam pertinerent, consilio nisi suo usurum, uel cum peri-
130 culo offensionis: ea sola species adulandi supererat. conclamant patres cor- 5
pus ad rogum umeris senatorum ferendum. remisit Caesar adroganti modera-
tione, populumque edicto monuit ne, ut quondam nimiis studiis funus diui
Iulii turbassent, ita Augustum in foro potius, quam in Campo Martis, sede
destinata, cremari uellent. die funeris milites uelut praesidio stetere, multum 6
135 inridentibus, qui ipsi uiderant quique a parentibus acceperant diem illum
crudi adhuc seruitii et libertatis inprospere repetitae, cum occisus dictator
Caesar aliis pessimum, aliis pulcherrimum facinus uideretur: nunc senem
principem longa potentia, prouisis etiam heredum in rem publicam opibus,
auxilio scilicet militari tuendum, ut sepultura eius quieta foret.

140 Multus hinc ipso de Augusto sermo, plerisque uana mirantibus: quod **9**
idem dies accepti quondam imperii princeps et uitae supremus, quod Nolae
in domo et cubiculo, in quo pater eius Octauius, uitam finiuisset. numerus 2
etiam consulatuum celebrabatur, quo Valerium Coruum et C. Marium simul
aequauerat, continuata per septem et triginta annos tribunicia potestas, no-
145 men imperatoris semel atque uicies partum aliaque honorum multiplicata
aut noua. at apud prudentes uita eius uarie extollebatur arguebaturue. hi pie- 3
tate erga parentem et necessitudine rei publicae, in qua nullus tunc legibus
locus, ad arma ciuilia actum, quae neque parari possent neque haberi per bo-
nas artes. multa Antonio, dum interfectores patris ulcisceretur, multa Lepido 4
150 concessisse. postquam hic socordia senuerit, ille per libidines pessum datus
sit, non aliud discordantis patriae remedium fuisse, quam ⟨ut⟩ ab uno rege-

124 uisi *del. Wop. (cf. 1, 77, 4)*; ex quis ⟨qui⟩ … uisi *Bezz.* ex quis ⟨exsequiales⟩ *Schöne audacter;* uisi, ⟨quod⟩ ut … duceretur *O. Zwierlein Mus. Helv. 32, 1975, 254 sq. (coll. 3, 57, 1. 12, 38, 1. Germ. 35, 2 etc.) haud illepide, sed non minus audacter; mea quidem sententia recte interpungendo nil est addendum* | portia ‖ 136 inprospere repetitae *Rhen. (probante Lips.), cf. Plin. ep. 9, 13, 4* diebus redditae lib. inprospera repetita **M** (repeti-tum *in mg.*). *ad tuendam lect.* libertatis inprospera *a paradoseos acerrimis defensoribus fortasse ad* alia honorum *(1, 9, 2)*, subita belli *(Agr. 37, 1; V 13, 4; Liv. 6, 32, 5) etc. vocamur, sed quid velint illa* repetita inprospera *nescio, nisi cum Cicerone (Att. XIV 14, 2) sublato tyranno tyrannida manere video* ‖ 137 facimus ‖ 143 consolatuum (u) ‖ 145 inperatoris ‖ 146 ui-tae ‖ 149 dum *Mur.* tunc **M** tunc ⟨ut⟩ *Ber.* ut *Rhen.* tunc ⟨dum⟩ *ed. Ald.* tunc (⟨ut⟩ … ulcisceretur) *Jac. Gron., simili modo Pfitzner, nisi quod* ulciscerentur *retinet* | ul-cisceretur *Ber.* ‖ 151 ut *add. Ferr.; cf. Brink 45, Goody. 23* ⟨si⟩ *Bringmann, Hist. 20, 1971, 378*

5 retur. non regno tamen neque dictatura, sed principis nomine constitutam
a. p. Chr. 14 rem publicam; mari Oceano aut amnibus longinquis saeptum imperium; legiones prouincias classes, cuncta inter se conexa; ius apud ciues, modestiam
aput socios; urbem ipsam magnifico ornatu; pauca admodum ui tractata, 155
quo ceteris quies esset.

10 Dicebatur contra: pietatem erga parentem et tempora rei publicae obtentui sumpta; ceterum cupidine dominandi concitos per largitionem ueteranos, paratum ab adulescente priuato exercitum, corruptas consulis legiones, si-
2 mulatam Pompeianarum gratiam partium. mox ubi decreto patrum fasces et 160
ius praetoris inuaserit, caesis Hirtio et Pansa, siue hostis illos, seu Pansam uenenum uulneri adfusum, sui milites Hirtium et machinator doli Caesar abstulerat, utriusque copias occupauisse; extortum inuito senatu consulatum, armaque, quae in Antonium acceperit, contra rem publicam uersa; pro-
scriptionem ciuium, diuisiones agrorum ne ipsis quidem, qui fecere, lauda- 165
3 tas. sane Cassii et Brutorum exitus paternis inimicitiis datos, quamquam fas sit priuata odia publicis utilitatibus remittere, sed Pompeium imagine pacis, sed Lepidum specie amicitiae deceptos; post Antonium, Tarentino Brundisinoque foedere et nuptiis sororis inlectum, subdolae adfinitatis poenas morte
4 exsoluisse. pacem sine dubio post haec, uerum cruentam: Lollianas Varia- 170
5 nasque clades, interfectos Romae Varrones Egnatios Iullos. nec domesticis abstinebatur: abducta Neroni uxor et consulti per ludibrium pontifices, an concepto necdum edito partu rite nuberet; †que tedii et Vedii Pollionis luxus; postremo Liuia grauis in rem publicam mater, grauis domui Caesarum
6 nouerca. nihil deorum honoribus relictum, cum se templis et effigie numi- 175
7 num per flamines et sacerdotes coli uellet. ne Tiberium quidem caritate aut rei publicae cura successorem adscitum, sed, quoniam adrogantiam saeuitiamque eius introspexerit, comparatione deterrima sibi gloriam quaesiuisse. etenim Augustus paucis ante annis, cum Tiberio tribuniciam potestatem a
patribus rursum postularet, quamquam honora oratione, quaedam de habitu 180
8 cultuque et institutis eius iecerat, quae uelut excusando exprobraret. ceterum sepultura more perfecta templum et caelestes religiones decernuntur.

11 Versae inde ad Tiberium preces. et ille uarie disserebat de magnitudine imperii, sua modestia. solam diui Augusti mentem tantae molis capacem: se

154–155 apud ... aput || 166 p[b]rutorum | inimi | titiiis || 171 Iullos *Andr.* (Iulos *Lips.*) iulios || 172 adducta **M** abducta *in mg.* || 173 Q. Tedii *Vict.* Q. Vitellii *Hirschfeld* Q. Ventidii *Wolff* Q. Vetedii *R. Ehwald* que tedii et *del. Momms.; nuper (K. A. Rockwell, CPh 66, 1971, 110)* quae dotata Vedii Pollionis luxu *(haud verisimiliter); verum adhuc latet (Goody.)* || 174 grauis *Ber.* grauius (*cf. 13, 13, 3* atrocius *pro* atrocis) grauior *Pich.* || 175 effiç[g]ie || 176 flammines || 183 varie disserebat *Ber.* variae disserebat **M** uaria edisserebat *Linker*

185 in partem curarum ab illo uocatum experiendo didicisse, quam arduum, a.p.Chr. 14
quam subiectum fortunae regendi cuncta onus. proinde in ciuitate tot inlu-
stribus uiris subnixa non ad unum omnia deferrent: plures facilius munia rei
publicae sociatis laboribus exsecuturos. plus in oratione tali dignitatis quam 2
fidei erat, Tiberioque etiam in rebus, quas non occuleret, seu natura siue ad-
190 suetudine suspensa semper et obscura uerba: tunc uero nitenti, ut sensus
suos penitus abderet, in incertum et ambiguum magis implicabantur. at pa- 3
tres, quibus unus metus, si intellegere uiderentur, in questus lacrimas uota
effundi; ad deos, ad effigiem Augusti, ad genua ipsius manus tendere, cum
proferri libellum recitarique iussit. opes publicae continebantur, quantum 4
195 ciuium sociorumque in armis, quot classes regna prouinciae, tributa aut uec-
tigalia et necessitates ac largitiones. quae cuncta sua manu perscripserat Au-
gustus addideratque consilium coercendi intra terminos imperii, incertum
metu an per inuidiam.

Inter quae senatu ad infimas obtestationes procumbente dixit forte Tibe- **12**
200 rius se ut non toti rei publicae parem, ita, quaecumque pars sibi mandaretur,
eius tutelam suscepturum. tum Asinius Gallus ‘interrogo’ inquit ‘Caesar, 2
quam partem rei publicae mandari tibi uelis’. perculsus inprouisa interroga-
tione paulum reticuit, dein collecto animo respondit nequaquam decorum
pudori suo legere aliquid aut euitare ex eo, cui in uniuersum excusari mallet.
205 rursum Gallus (etenim uultu offensionem coniectauerat) non idcirco interro- 3
gatum ait, ut diuideret, quae separari nequirent, sed ⟨ut⟩ et sua confessione
argueretur unum esse rei publicae corpus atque unius animo regendum. ad-
didit laudem de Augusto Tiberiumque ipsum uictoriarum suarum, quaeque
in toga per tot annos egregie fecisset admonuit. nec ideo iram eius leniuit 4
210 pridem inuisus, tamquam ducta in matrimonium Vipsania, M. Agrippae fi-
lia, quae quondam Tiberii uxor fuerat, plus quam ciuilia agitaret Pollionis-
que Asinii patris ferociam retineret.

Post quae L. Arruntius haud multum discrepans a Galli oratione perinde **13**
offendit, quam⟨quam⟩ Tiberio nulla uetus in Arruntium ira: sed diuitem
215 promptum, artibus egregiis et pari fama publice suspectabat. quippe Augu- 2
stus supremis sermonibus, cum tractaret, quinam adipisci principem locum
suffecturi abnuerent aut inpares uellent uel idem possent cuperentque,
M. Lepidum dixerat capacem, sed aspernantem, Gallum Asinium auidum et
minorem, L. Arruntium non indignum et, si casus daretur, ausurum. de prio- 3
220 ribus consentitur, pro Arruntio quidam Cn. Pisonem tradidere; omnesque
praeter Lepidum uariis mox criminibus struente Tiberio circumuenti sunt.

193 adeos ‖ 195 quod ‖ 204 aliquit ‖ 206 ut et *J. Müller*   et **M**   ut *Lips.* ‖ 210 vipsṭania *(sicut 3, 19, 3)* ‖ 213 haut ‖ 214 quamquam *Ber.* (*et fortasse* **M** *in mg.*)   quam ‖ 215 publicae ‖ 218 M.’ *Lips.*   M., *cf. R. Syme, JRS 45, 1955, 22 sqq. (Tac. II 751)*

4 etiam Q. Haterius et Mamercus Scaurus suspicacem animum perstrinxere,
a. p. Chr. 14 Haterius, cum dixisset 'quo usque patieris, Caesar, non adesse caput rei pu-
blicae?', Scaurus, quia dixerat spem esse ex eo non inritas fore senatus pre-
ces, quod relationi consulum iure tribuniciae potestatis non intercessisset. in 225
Haterium statim inuectus est, Scaurum, cui inplacabilius irascebatur, silen-
5 tio tramisit. fessusque clamore omnium, expostulatione singulorum flexit
paulatim, non ut fateretur suscipi a se imperium, sed ut negare et rogari desi-
6 neret. constat Haterium, cum deprecandi causa Palatium introisset ambulan-
tisque Tiberii genua aduolueretur, prope a militibus interfectum, quia Tibe- 230
rius casu an manibus eius inpeditus prociderat. neque tamen periculo talis
uiri mitigatus est, donec Haterius Augustam oraret eiusque curatissimis pre-
cibus protegeretur.

14 Multa patrum et in Augustam adulatio: alii parentem, alii matrem patriae
appellandam, plerique, ut nomini Caesaris adscriberetur 'Iuliae filius' cense- 235
2 bant. ille moderandos feminarum honores dictitans eademque se temperan-
tia usurum in iis, quae sibi tribuerentur, ceterum anxius inuidia et muliebre
fastigium in deminutionem sui accipiens ne lictorem quidem ei decerni pas-
3 sus est aramque adoptionis et alia huiusce modi prohibuit. at Germanico
Caesari proconsulare imperium petiuit, missique legati, qui deferrent, simul 240
maestitiam eius ob excessum Augusti solarentur. quo minus idem pro Druso
4 postularetur, ea causa, quod designatus consul Drusus praesensque erat. can-
didatos praeturae duodecim nominauit, numerum ab Augusto traditum, et
hortante senatu, ut augeret, iure iurando obstrinxit se non excessurum.

15 Tum primum e campo comitia ad patres translata sunt. nam ad eam diem, 245
etsi potissima arbitrio principis, quaedam tamen studiis tribuum fiebant. ne-
que populus ademptum ius questus est nisi inani rumore, et senatus largitio-
nibus ac precibus sordidis exsolutus libens tenuit, moderante Tiberio, ne
plures quam quattuor candidatos commendaret, sine repulsa et ambitu desi-
2 gnandos. inter quae tribuni plebei petiuere, ut proprio sumptu ederent ludos, 250
qui de nomine Augusti fastis additi Augustales uocarentur. sed decreta pecu-
nia ex aerario, utque per circum triumphali ueste uterentur: curru uehi haud
3 permissum. mox celebratio annua ad praetorem translata, cui inter ciues et
peregrinos iurisdictio euenisset.

16 Hic rerum urbanarum status erat, cum Pannonicas legiones seditio inces- 255
sit, nullis nouis causis, nisi quod mutatus princeps licentiam turbarum et ex

223 caput *Rhen.* aput tē **M** caput t⟨and⟩em *Lench. nimium quantum Ciceronem secutus* ‖ 224 sanatus ‖ 228 disineret ‖ 232 eiusque *Lips.* et usque ‖ 237 iis *Mur.* his ‖ 243 praedurae (praeturae *in mg.*) ‖ 246 f$\overset{i}{e}$ebant ‖ 252 haut ‖ 253 annua *Ber.* (**M** *in mg.* annua *vel* annuum) annū **M** eum *Or.* annua eum *Kiess. cf. Marti, MH 38, 1981, 259 sqq.*

ciuili bello spem praemiorum ostendebat. castris aestiuis tres simul legiones 2
habebantur praesidente Iunio Blaeso, qui fine Augusti et initiis Tiberii audi- a. p. Chr. 14
tis ob iustitium aut gaudium intermiserat solita munia. eo principio lasciuire
260 miles, discordare, pessimi cuiusque sermonibus praebere aures, denique lu-
xum et otium cupere, disciplinam et laborem aspernari. erat in castris Per- 3
cennius quidam, dux olim theatralium operarum, dein gregarius miles, pro-
cax lingua et miscere coetus histrionali studio doctus. is imperitos animos et
quaenam post Augustum militiae condicio ambigentes impellere paulatim
265 nocturnis conloquiis aut flexo in uesperam die et dilapsis melioribus deterri-
mum quemque congregare.

Postremo promptis iam et aliis seditionis ministris uelut contionabundus **17**
interrogabat, cur paucis centurionibus, paucioribus tribunis in modum ser-
uorum oboedirent. quando ausuros exposcere remedia, nisi nouum et nu-
270 tantem adhuc principem precibus uel armis adirent? satis per tot annos 2
ignauia peccatum, quod tricena aut quadragena stipendia senes et plerique
truncato ex uulneribus corpore tolerent. ne dimissis quidem finem esse mili- 3
tiae, sed apud uexillum tendentes alio uocabulo eosdem labores perferre. ac
si quis tot casus uita superauerit, trahi adhuc diuersas in terras, ubi per no-
275 men agrorum uligines paludum uel inculta montium accipiant. enimuero 4
militiam ipsam grauem, infructuosam: denis in diem assibus animam et cor-
pus aestimari; hinc uestem arma tentoria, hinc saeuitiam centurionum et ua-
cationes munerum redimi. at hercule uerbera et uulnera, duram hiemem,
exercitas aestates, bellum atrox aut sterilem pacem sempiterna. nec aliud 5
280 leuamentum, quam si certis sub legibus militia iniretur: ut singulos denarios
mererent, sextus decumus stipendii annus finem adferret, ne ultra sub uexil-
lis tenerentur, sed isdem in castris praemium pecunia solueretur. an praeto- 6
rias cohortes, quae binos denarios acceperint, quae post sedecim annos pena-
tibus suis reddantur, plus periculorum suscipere? non obtrectari a se urbanas
285 excubias: sibi tamen apud horridas gentes e contuberniis hostem aspici.

Adstrepebat uulgus, diuersis incitamentis, hi uerberum notas, illi cani- **18**
tiem, plurimi detrita tegmina et nudum corpus exprobrantes. postremo eo fu- 2
roris uenere, ut tres legiones miscere in unam agitauerint. depulsi aemula-
tione, quia suae quisque legioni eum honorem quaerebant, alio uertunt
290 atque una tres aquilas et signa cohortium locant, simul congerunt caespites,
exstruunt tribunal, quo magis conspicua sedes foret. properantibus Blaesus 3
aduenit, increpabatque ac retinebat singulos, clamitans: ‘mea potius caede

265 dilapsis *Mur.* delapsis (*cf. supra 13, 5* disineret, *infra 2, 38, 5* dilaberetur *etc.*) ‖ **267** conditionabundus *(corr. in mg.)* ‖ **273** tendentes *Jac. Gron.* t̄ *(in fine versus)* tentes **M** retentos *Ber.* (**M** *in mg.*) ‖ **278** ad hercule ‖ **279** aliut ‖ **281** adferet ‖ **282** set ‖ **283** acceperint *Ber.* (**M** *in mg., ut videtur*) accepit **M** acciperent *Faer.* ‖ **284** optrectari (ob- *corr.*) ‖ **285** aput

a.p.Chr. 14 imbuite manus. leuiore flagitio legatum interficietis, quam ab imperatore desciscitis. aut incolumis fidem legionum retinebo, aut iugulatus paenitentiam adcelerabo.' 295

19 Aggerebatur nihilo minus caespes, iamque pectori usque adcreuerat, cum 2 tandem peruicacia uicti inceptum omisere. Blaesus multa dicendi arte non per seditionem et turbas desideria militum ad Caesarem ferendum ait; neque ueteres ab imperatoribus priscis neque ipsos a diuo Augusto tam noua peti- 3 uisse; et parum in tempore incipientes principis curas onerari. si tamen ten- 300 derent in pace temptare, quae ne ciuilium quidem bellorum uictores expostulauerint, cur contra morem obsequii, contra fas disciplinae uim 4 meditentur? decernerent legatos seque coram mandata darent. adclamauere, ut filius Blaesi tribunus legatione ea fungeretur peteretque militibus missio- 5 nem ab sedecim annis: cetera mandaturos, ubi prima prouenissent. profecto 305 iuuene modicum otium, sed superbire miles, quod filius legati orator publicae causae satis ostenderet necessitate expressa, quae per modestiam non obtinuissent.

20 Interea manipuli ante coeptam seditionem Nauportum missi ob itinera et pontes et alios usus, postquam turbatum in castris accepere, uexilla conuel- 310 lunt direptisque proximis uicis ipsoque Nauporto, quod municipii instar erat, retinentis centuriones inrisu et contumeliis, postremo uerberibus insectantur, praecipua in Aufidienum Rufum praefectum castrorum ira, quem dereptum uehiculo sarcinis grauant aguntque primo in agmine per ludibrium rogitantes, 2 an tam immensa onera, tam longa itinera libenter ferret. quippe Rufus diu 315 manipularis, dein centurio, mox castris praefectus, antiquam duramque militiam reuocabat, uetus operis ac laboris et eo immitior, quia tolerauerat.

21 Horum aduentu redintegratur seditio, et uagi circumiecta populabantur. Blaesus paucos, maxime praeda onustos, ad terrorem ceterorum adfici uerberibus, claudi carcere iubet: nam etiam tum legato a centurionibus et optimo 320

294 incolo[u]mis | iugulatur[s] || 296 aggerabatur *Walther (et nuper Goody.)* | eiusque **M** (usque *in mg.*) eius usque *Bezz.* || 297 uicta *Bezz.* (*coll. 2, 81, 3* victa pertinacia, *quod autem non eodem spectat*) || 298 ferendū (*i.e.* ferendum, *ut mihi quidem uidetur, ἀρχαίως, cf. Plaut. Trin. 869* agitandum est uigilias, *Lucr. 1, 111* aeternas poenas timendum, *Verg. Aen. 11, 230* pacem ... petendum) ferenda *edd. omnes* || 300 incipientis *edd. paene omnes Acidalium secuti, haud necessario, cf. I 31, 2* incipiens adhuc seditio; *4, 7, 1* incipiente adhuc potentia; *Ovid. ars 2, 648* incipiens amor; *met. 12, 395* barba erat incipiens, *etc., at Plin. paneg. 24, 1* imperantis ... incipientis; *57, 2* incipientes principes || 304 ab *Ber.* ad **M** a *Novák* || 310 acci[e]pere || 313 dere[i]ptum (*cf. supra* direptis) || 317 uetus *Lips.* (*coll. IV 20, 3* ueteres militiae; *Sil. 4, 532* gnaros belli ueteresque laborum; *cf. et Koest. ad 6, 12, 2* scientiae caerimoniarumque uetus) intus **M** (inuictus *in mg.*) intentus *Vertr.* | tollerauerat

quoque manipularium parebatur. illi obniti trahentibus, prensare circum- 2
stantium genua, ciere modo nomina singulorum, modo centuriam quisque, a. p. Chr. 14
cuius manipularis erat, cohortem, legionem, eadem omnibus imminere cla-
mitantes. simul probra in legatum cumulant, caelum ac deos obtestantur, ni-
325 hil reliqui faciunt, quo minus inuidiam misericordiam, metum et iras per-
mouerent. adcurritur ab uniuersis, et carcere effracto soluunt uincula 3
desertoresque ac rerum capitalium damnatos sibi iam miscent.

Flagrantior inde uis, plures seditioni duces, et Vibulenus quidam gregarius **22**
miles, ante tribunal Blaesi adleuatus circumstantium umeris, apud turbatos
330 et quid pararet intentos ‘uos quidem’ inquit ‘his innocentibus et miserrimis
lucem et spiritum reddidistis: sed quis fratri meo uitam, quis fratrem mihi
reddit? quem missum ad uos a Germanico exercitu de communibus commo-
dis nocte proxima iugulauit per gladiatores suos, quos in exitium militum
habet atque armat. responde, Blaese, ubi cadauer abieceris: ne hostes qui- 2
335 dem sepultura inuident. cum osculis, cum lacrimis dolorem meum im-
pleuero, me quoque trucidari iube, dum interfectos nullum ob scelus, sed
quia utilitati legionum consulebamus, hi sepeliant.’

Incendebat haec fletu et pectus atque os manibus uerberans. mox disiec- **23**
tis, quorum per umeros sustinebatur, praeceps et singulorum pedibus aduo-
340 lutus tantum consternationis inuidiaeque conciuit, ut pars militum gladiato-
res, qui e seruitio Blaesi erant, pars ceteram eiusdem familiam uincirent, alii
ad quaerendum corpus effunderentur. ac ni propere neque corpus ullum re- 2
periri et seruos adhibitis cruciatibus abnuere caedem, neque illi fuisse um-
quam fratrem pernotuisset, haud multum ab exitio legati aberant. tribunos 3
345 tamen ac praefectum castrorum extrusere, sarcinae fugientium direptae; et
centurio Lucilius interficitur, cui militaribus facetiis uocabulum ‘Cedo alte-
ram’ indiderant, quia fracta uite in tergo militis alteram clara uoce ac rursus
aliam poscebat. ceteros latebrae texere, uno retento Clemente Iulio, qui per- 4
ferendis militum mandatis habebatur idoneus ob promptum ingenium. quin 5
350 ipsae inter se legiones octaua et quinta decima ferrum parabant, dum centu-
rionem cognomento Sirpicum illa morti deposcit, quintadecumani tuentur,
ni miles nonanus preces et aduersum aspernantis minas interiecisset.

Haec audita quamquam abstrusum et tristissima quaeque maxime occul- **24**
tantem Tiberium perpulere, ut Drusum filium cum primoribus ciuitatis dua-
355 busque praetoriis cohortibus mitteret, nullis satis certis mandatis, ex re con-

321 opniti *(corr. 2. manus)* || 322–323 cuius quisque *Bezz. non necessario; cf. Heub., Gnomon 46, 1974, 559* || 329 aput || 330 misserrimis || 334 abet || abieceris *Ber.* (**M** *in mg.*) ablegeris || 335 sepultura inuident *ut Luc. 7, 798* inuidet igne rogi miseris; *nonnullis edd.* sepulturae *aut* sepulturam *magis placebat* || 337 hi *Lips.* ii || 338 incedebat (n *supra*) || 341 uincerent (i *supra*) *(cf. infra 58, 2)* || 342 repperiri || 344 haut || 347 facta uitae **M** fracta uite *in mg.*

2 sulturum. et cohortes delecto milite supra solitum firmatae. additur magna
a. p. Chr. 14 pars praetoriani equitis et robora Germanorum, qui tum custodes imperatori aderant; simul praetorii praefectus Aelius Seianus, collega Straboni patri suo datus, magna apud Tiberium auctoritate, rector iuueni et ceteris periculorum
3 praemiorumque ostentator. Druso propinquanti quasi per officium obuiae 360 fuere legiones, non laetae, ut adsolet, neque insignibus fulgentes, sed inluuie deformi et uultu, quamquam maestitiam imitarentur, contumaciae propiores.

25 Postquam uallum introiit, portas stationibus firmant, globos armatorum certis castrorum locis opperiri iubent; ceteri tribunal ingenti agmine circum- 365
2 ueniunt. stabat Drusus silentium manu poscens. illi, quotiens oculos ad multitudinem rettulerant, uocibus truculentis strepere, rursum uiso Caesare trepidare; murmur incertum, atrox clamor et repente quies; diuersis animorum motibus pauebant terrebantque. tandem interrupto tumultu litteras patris recitat, in quis perscriptum erat praecipuam ipsi fortissimarum legionum 370 curam, quibuscum plurima bella tolerauisset; ubi primum a luctu requiesset animus, acturum apud patres de postulatis eorum; misisse interim filium, ut sine cunctatione concederet, quae statim tribui possent; cetera senatui seruanda, quem neque gratiae neque seueritatis expertem haberi par esset.

26 Responsum est a contione mandata Clementi centurioni, quae perferret. 375 is orditur de missione a sedecim annis, de praemiis finitae militiae, ut denarius diurnum stipendium foret, ne ueterani sub uexillo haberentur. ad ea
2 Drusus cum arbitrium senatus et patris obtenderet, clamore turbatur: cur uenisset,neque augendis militum stipendiis, neque adleuandis laboribus, denique nulla bene faciendi licentia? at hercule uerbera et necem cunctis per- 380 mitti. Tiberium olim nomine Augusti desideria legionum frustrari solitum: easdem artes Drusum rettulisse. numquamne ad se nisi filios familiarum
3 uenturos? nouum id plane, quod imperator sola militis commoda ad senatum reiciat.eundem ergo senatum consulendum, quotiens supplicia aut proelia indicantur. an praemia sub dominis, poenas sine arbitro esse? 385

27 Postremo deserunt tribunal, ut quis praetorianorum militum amicorumue Caesaris occurreret, manus intentantes, causam discordiae et initium armorum, maxime infensi Cn. Lentulo, quod is, ante alios aetate et gloria belli,
2 firmare Drusum credebatur et illa militiae flagitia primus aspernari. nec

357 dum **M** tum *in mg.* ‖ 358 seiņanus ‖ 359 aput ‖ 362 propriores, *primum* r *(?) erasum* ‖ 364 introiit *Lips.* introit (*cf. infra 34, 2* postquam vallum iniit) ‖ 367
r t
sedtulerant ‖ 370
am
praecipum ‖ 372 aput | mississe ‖ 375 contentione **M** contione *in mg. (idem uitium infra 29, 1)* ‖ 376 dimisione |
x
sedecim ‖ 381 fustrari **M** frustrari *in mg.* ‖ 382
t
retulisse | ad se nisi *Lips.* nisi ad se

390 multo post digredientem eum ⟨a⟩ Caesare ac prouisu periculi hiberna castra a.p.Chr.14
repetentem circumsistunt rogitantes, quo pergeret, ad imperatorem an ad patres, ut illic quoque commodis legionum aduersaretur; simul ingruunt, saxa iaciunt. iamque lapidis ictu cruentus et exitii certus adcursu multitudinis, quae cum Druso aduenerat, protectus est.

395 Noctem minacem et in scelus erupturam fors leniuit. nam luna claro repente caelo uisa languescere. id miles rationis ignarus omen praesentium accepit, suis laboribus defectionem sideris adsimulans, prospereque cessura, quae pergerent, si fulgor et claritudo deae redderetur. igitur aeris sono, tubarum cornuumque concentu strepere; prout splendidior obscuriorue, laetari 400 aut maerere; et postquam ortae nubes offecere uisui, creditumque conditam tenebris, ut sunt mobiles ad superstitionem perculsae semel mentes, sibi aeternum laborem portendi, sua facinora auersari deos lamentantur. utendum inclinatione ea Caesar et quae casus obtulerat in sapientiam uertenda ratus circumiri tentoria iubet; accitur centurio Clemens et si ⟨qui⟩ alii bonis arti- 405 bus grati in uulgus. hi uigiliis stationibus custodiis portarum se inserunt, spem offerunt, metum intendunt: 'quo usque filium imperatoris obsidebimus? quis certaminum finis? Percennione et Vibuleno sacramentum dicturi sumus? Percennius et Vibulenus stipendia militibus, agros emeritis largientur? denique pro Neronibus et Drusis imperium populi Romani capessent? 410 quin potius, ut nouissimi in culpam, ita primi ad paenitentiam sumus? tarda sunt, quae in commune expostulantur: priuatam gratiam statim mereare, statim recipias.' commotis per haec mentibus et inter se suspectis tironem a ueterano, legionem a legione dissociant. tum redire paulatim amor obsequii: omittunt portas, signa unum in locum principio seditionis congregata suas in 415 sedes referunt.

28 [2] [3] [4] [5] [6]

Drusus orto die et uocata contione, quamquam rudis dicendi, nobilitate ingenita incusat priora, probat praesentia; negat se terrore et minis uinci: flexos ad modestiam si uideat, si supplices audiat, scripturum patri, ut placatus legionum preces exciperet. orantibus rursum idem Blaesus et L. Aponius,

29 [2]

390 eum ⟨a⟩ *Nipp., W. John* cum *Ber.* (**M** *in mg.*) eum Caesare *del. Fuchs, Heub.* || **393** exitii *Ber.* (**M** *in mg.*) exitu || **395** claro repente *Lips.* clamore pena (clariore pene *in mg.*) claro plena *Weiss. coll. Cic. de rep. 1, 23* clarior orbe *G. Scarpat, Paideia 32, 1977, 246 sqq. coll. Sen. Phaedr. 745* clarior quando micat orbe plena clariore repente *Well., al. al., cf. Römer 142* || **397** suis *Frei.* asuis (ac *in mg.*) *lectionem frustra def. Lench.* || **397–398** cessura ⟨ad⟩ quae *Or.* cessura qua *Halm* (**M** *in mg.*) cessurum qua *Nipp.* || **398** pergerent] gererent **M** *in mg., Rhen.* quo pergerent *Heins.* || **399** splendidor || **402** loborem | portendi *Ber.* (**M** *in mg.*) potandi | auersari *Rhen.* aduersari || **404** si ⟨qui⟩ *Lips.* qui *Wop.* || **405** hi *Weikert* in **M** ii *Lips.* || **407** percennioni (*in mg.* percennione) || **410** qui/n || **412** auerterano || **416** contentione, *ut supra 26, 1 (in mg. emendatum)* || **419** l. aponius (r *supra*)

a.p.Chr.14 eques Romanus e cohorte Drusi, Iustusque Catonius, primi ordinis centurio, 420
3 ad Tiberium mittuntur. certatum inde sententiis, cum alii opperiendos legatos atque interim comitate permulcendum militem censerent, alii fortioribus remediis agendum: nihil in uulgo modicum; terrere, ni paueant; ubi pertimuerint, impune contemni: dum superstitio urgeat, adiciendos ex duce me-
4 tus sublatis seditionis auctoribus. promptum ad asperiora ingenium Druso 425 erat: uocatos Vibulenum et Percennium interfici iubet. tradunt plerique intra tabernaculum ducis obrutos, alii corpora extra uallum abiecta ostentui.

30 Tum ut quisque praecipuus turbator conquisiti, et pars extra castra palantes a centurionibus aut praetoriarum cohortium militibus caesi, quosdam
2 ipsi manipuli documentum fidei tradidere. auxerat militum curas praema- 430 tura hiemps imbribus continuis adeoque saeuis, ut non egredi tentoria, ⟨non⟩ congregari inter se, uix tutari signa possent, quae turbine atque unda
3 raptabantur. durabat et formido caelestis irae, nec frustra aduersus impios hebescere sidera, ruere tempestates: non aliud malorum leuamentum, quam si linquerent castra infausta temerataque et soluti piaculo suis quisque hiber- 435
4 nis redderentur. primum octaua, dein quinta decuma legio rediere; nonanus opperiendas Tiberii epistulas clamitauerat, mox desolatus aliorum disces-
5 sione imminentem necessitatem sponte praeuenit. et Drusus non exspectato legatorum regressu, quia praesentia satis consederant, in urbem rediit.

31 Isdem ferme diebus isdem causis Germanicae legiones turbatae, quanto 440 plures, tanto uiolentius et magna spe fore, ut Germanicus Caesar imperium
2 alterius pati nequiret daretque se legionibus ui sua cuncta tracturis. duo apud ripam Rheni exercitus erant: cui nomen superiori, sub C. Silio legato, inferiorem A. Caecina curabat. regimen summae rei penes Germanicum,
3 agendo Galliarum censui tum intentum. sed quibus Silius moderabatur, 445 mente ambigua fortunam seditionis alienae speculabantur: inferioris exercitus miles in rabiem prolapsus est, orto ab unetuicesimanis quintanisque initio et tractis prima quoque ac uicesima legionibus; nam isdem aestiuis in
4 finibus Vbiorum habebantur per otium aut leuia munia. igitur audito fine Augusti uernacula multitudo, nuper acto in urbe dilectu, lasciuiae sueta, la- 450 borum intolerans, implere ceterorum rudes animos: uenisse tempus, quo ue-

421 operiendos ‖ 422 primulcendum *scriptor dormitans ad primi ordinis centurionem respexit* ‖ 424 inpune *sub* in uulgo *(u. 423) ita scriptum* ‖ 425 ingnum **M** ingenium *in mg.* ‖ 432 ⟨non⟩ congregari *Rit., Lipsium secutus* non gregari *Lench.* congregari **M** *lect. def. Heub., Gnomon 46, 1974, 560* ‖ 433 r[a]eptabantur ‖ 434 aliut ‖ 438 peruenit (*in mg.* prae) ‖ 439 considerant **M**, *corr. Rhen. (cf. 3, 61, 2 et 6, 47, 3)* ‖ 440 ist[d]em ‖ 442 tracturis *Lips., Frei.* tracturus ‖ 443 aput | filio ligato (*in mg.* Silio legato) ‖ 448 [c]auicessima ‖ 451 imp⟨el⟩lere *Acid. haud necessario* | uenisse[i]t ‖ 451–452 ueterandmaturam

terani maturam missionem, iuuenes largiora stipendia, cuncti modum mise- a.p.Chr.14
riarum exposcerent saeuitiamque centurionum ulciscerentur. non unus haec, 5
ut Pannonicas inter legiones Percennius, nec apud trepidas militum aures,
455 alios ualidiores exercitus respicientium, sed multa seditionis ora uocesque:
sua in manu sitam rem Romanam, suis uictoriis augeri rem publicam, in
suum cognomentum adscisci imperatores.

32 Nec legatus obuiam ibat: quippe plurium uecordia constantiam exemerat.
repente lymphati destrictis gladiis in centuriones inuadunt: ea uetustissima
460 militaribus odiis materies et saeuiendi principium. prostratos uerberibus
mulcant, sexageni singulos, ut numerum centurionum adaequarent; tum
conuulsos laniatosque et partim exanimos ante uallum aut in amnem Rhe-
num proiciunt. 2 Septimius cum perfugisset ad tribunal pedibusque Caecinae
aduolueretur, eo usque flagitatus est, donec ad exitium dederetur. Cassius
465 Chaerea, mox caede C. Caesaris memoriam apud posteros adeptus, tum
adulescens et animi ferox, inter obstantes et armatos ferro uiam patefecit.
3 non tribunus ultra, non castrorum praefectus ius obtinuit: uigilias stationes,
et si qua alia praesens usus indixerat, ipsi partiebantur. id militares animos
altius coniectantibus praecipuum indicium magni atque inplacabilis motus,
470 quod neque disiecti uel paucorum instinctu, sed pariter ardescerent, pariter
silerent, tanta aequalitate et constantia, ut regi crederes.

33 Interea Germanico per Gallias, ut diximus, census accipienti excessisse
Augustum adfertur. neptem eius Agrippinam in matrimonio pluresque ex ea
liberos habebat, ipse Druso fratre Tiberii genitus, Augustae nepos, sed anxius
475 occultis in se patrui auiaeque odiis, quorum causae acriores, quia iniquae.
2 quippe Drusi magna apud populum Romanum memoria, credebaturque, si
rerum potitus foret, libertatem redditurus; unde in Germanicum fauor et
spes eadem. nam iuueni ciuile ingenium, mira comitas et diuersa a Tiberii
sermone uultu, adrogantibus et obscuris. 3 accedebant muliebres offensiones
480 nouercalibus Liuiae in Agrippinam stimulis, atque ipsa Agrippina paulo
commotior, nisi quod castitate et mariti amore quamuis indomitum animum
in bonum uertebat.

34 Sed Germanicus quanto summae spei propior, tanto impensius pro Tibe-
rio niti; seque et proximos et Belgarum ciuitates in uerba eius adigit. dehinc

i tis t
454 aput ‖ 459 destrictis | uetussima ‖ 461 mulcant | sexagenis *Goody. nescioquem secu-*
e
tus ‖ 466 patifecit ‖ 470 uel *Ber. et Rhen.* (**M** *in mg.*) nil **M** nec *Grot.* aut *Nolte, al. al.; Ern. probauit Rhen. coniecturam et laudauit 3, 54, 6* (offensiones) inanes et inritas neque mihi aut vobis usui futuras iure deprecor; *cf. et G. Némethy, EPhK 24, 1900, 353 sq.* ‖ 476 *in mg.* credebatur qui ‖ 477 potius ‖ 478 aḍtiberii **M** d *expunctum, sed incertum, qua manu (Goody.)* a Tiberii *Ber.* ab Tiberii *Weiss.* ‖ 483 propṛior ‖ 484 seque et *Haase* seque' (*in mg. laeuo* t) *cf. M. Ihm, Rh. Mus. 49, 1894, 479 et Goody. ad loc.* Sequanos *(in mg. dextro) Ber. et edd. auctoritatem eius secuti; eadem virgula invenitur 3, 44, 3*

a.p.Chr. 14 audito legionum tumultu raptim profectus obuias extra castra habuit, deiec- 485
2 tis in terram oculis uelut paenitentia. postquam uallum iniit, dissoni questus
audiri coepere, et quidam prensa manu eius per speciem exosculandi inse-
ruerunt digitos, ut uacua dentibus ora contingeret, alii curuata senio membra
3 ostendebant. adsistentem contionem, quia permixta uidebatur, discedere in
manipulos iubet: sic melius audituros responsum; uexilla praeferri, ut id sal- 490
4 tem discerneret cohortes: tarde obtemperauere. tunc a ueneratione Augusti
orsus flexit ad uictorias triumphosque Tiberii, praecipuis laudibus celebrans,
quae apud Germanias illis cum legionibus pulcherrima fecisset. Italiae inde
consensum, Galliarum fidem extollit; nil usquam turbidum aut discors. si-
lentio haec uel murmure modico audita sunt. 495

35 Ut seditionem attigit, ubi modestia militaris, ubi ueteris disciplinae decus,
quonam tribunos, quo centuriones exegissent rogitans, nudant uniuersi cor-
pora, cicatrices ex uulneribus, uerberum notas exprobrant; mox indiscretis
uocibus pretia uacationum, angustias stipendii, duritiam operum ac propriis
nominibus incusant uallum, fossas, pabuli materiae lignorum adgestus, et si 500
2 qua alia ex necessitate aut aduersus otium castrorum quaeruntur. atrocissi-
mus ueteranorum clamor oriebatur, qui tricena aut supra stipendia numeran-
tes, mederetur fessis, neu mortem in isdem laboribus, sed finem tam exerci-
3 tae militiae neque inopem requiem orabant. fuere etiam, qui legatam a diuo
Augusto pecuniam reposcerent, faustis in Germanicum ominibus; et si uellet 505
4 imperium, promptos ostentauere. tum uero, quasi scelere contaminaretur,
praeceps tribunali desiluit. opposuerunt abeunti arma, minitantes, ni regre-
deretur. at ille moriturum potius quam fidem exueret clamitans ferrum a la-
tere diripuit elatumque deferebat in pectus, ni proximi prensam dextram ui
5 attinuissent. extrema et conglobata inter se pars contionis ac, uix credibile 510
dictu, quidam singuli propius incedentes feriret, hortabantur; et miles no-
mine Calusidius strictum obtulit gladium, addito acutiorem esse. saeuum id
malique moris etiam furentibus uisum, ac spatium fuit, quo Caesar ab ami-
cis in tabernaculum raperetur.

36 Consultatum ibi de remedio. etenim nuntiabatur parari legatos, qui supe- 515
riorem exercitum ad causam eandem traherent; destinatum excidio Vbiorum

491 auereratione ‖ **492** elexit (flexit *in mg.*) ‖ **493** aput ‖ **495** murmurem ‖ **497** uniuersi
a b
Rhen. uniuersa ‖ **499** uocationum ‖ **500** papuli ‖ **503** mortē Inistē **M** dem *in mg. (ut supra 31, 1)* | laboribus ⟨obirent⟩ *Ern.* (*uel potius* morerentur in i. l.), *sed zeugmatis q. d. fi-*
i
gura retinenda est (Koest.) ‖ **504** requie morabant ‖ **505** omnibus ‖ **506** promptos *Rhen.* promtas **M** promptos ⟨se⟩ *Jahn* prompta s⟨tudia⟩ *Weidner* promptas ⟨mentes⟩
t
Polster promptas ⟨res⟩ *Walther (coll. 12, 12, 3, haud illepide), al. al.* | ostendauere ‖
i
508 exsueret ‖ **509** impectus ‖ **511** proprius ‖ **512** structum

oppidum, imbutasque praeda manus in direptionem Galliarum erupturas. a.p.Chr.14
augebat metum gnarus Romanae seditionis et, si omitteretur ripa, inuasurus 2
hostis; at si auxilia et socii aduersum abscedentis legiones armarentur, ciuile
520 bellum suscipi. periculosa seueritas, flagitiosa largitio: seu nihil militi siue
omnia concede⟨re⟩ntur, in ancipiti res publica. igitur uolutatis inter se ratio- 3
nibus placitum, ut epistulae nomine principis scriberentur: missionem dari
uicena stipendia meritis, exauctorari, qui sena dena fecissent, ac retineri sub
uexillo ceterorum inmunes nisi propulsandi hostis; legata, quae petiuerant,
525 exsolui duplicarique.

Sensit miles in tempus conficta statimque flagitauit. missio per tribunos **37**
maturatur, largitio differebatur in hiberna cuiusque. non abscessere quintani
unetuicesimanique, donec isdem in aestiuis contracta ex uiatico amicorum
ipsiusque Caesaris pecunia persolueretur. primam ac uicesimam legiones 2
530 Caecina legatus in ciuitatem Vbiorum reduxit, turpi agmine, cum fisci de
imperatore rapti inter signa interque aquilas ueherentur. Germanicus supe- 3
riorem ad exercitum profectus secundam et tertiam decumam et sextam de-
cumam legiones nihil cunctatas sacramento adigit. quartadecumani paulum
dubitauerant; pecunia et missio quamuis non flagitantibus oblata est.

535 At in Chaucis coeptauere seditionem praesidium agitantes uexillarii dis- **38**
cordium legionum, et praesenti duorum militum supplicio paulum repressi
sunt. iusserat id M'. Ennius, castrorum praefectus, bono magis exemplo
quam concesso iure. deinde intumescente motu profugus repertusque, post- 2
quam intutae latebrae, praesidium ab audacia mutuatur: non praefectum ab
540 iis, sed Germanicum ducem, sed Tiberium imperatorem uiolari. simul exter-
ritis, qui obstiterant, raptum uexillum ad ripam uertit, et si quis agmine de-
cessisset, pro desertore fore clamitans reduxit in hiberna turbidos et nihil
ausos.

Interea legati ab senatu regressum iam apud aram Vbiorum Germanicum **39**
545 adeunt. duae ibi legiones, prima atque uicesima, ueteranique nuper missi
sub uexillo hiemabant. pauidos et conscientia uecordes intrat metus: uenisse 2
patrum iussu, qui inrita facerent, quae per seditionem expresserant. utque 3
mos uulgo quamuis falsis reum subdere, Munatium Plancum consulatu
functum, principem legationis, auctorem senatus consulti incusant et nocte
550 concubia uexillum in domo Germanici situm flagitare occipiunt, concursu-
que ad ianuam facto moliuntur fores, extractum cubili Caesarem tradere

520 siue *J. Gron.* (M *in mg.?*) sibi || 521 concederentur *Rhen.* concedentur *(cf. 3, 3, 1 uel 4, 59, 3)* || 527–528 quintaniunt et uicessimanique || 528 istem *(ut supra 35, 2)* || 529 uicessimam || 535 ad (at *in mg.*) || 537 M'. Ennius *Nipp. praeeunte Heins. (coll. C. Dione 55, 33, 2)* mennius || 541 obstiterant *Ber.* obsisterant || 542 turpidos || 545 uicen̦sima (b *supra*) || 547–548 utquem os uulgo (*in mg. recte*)

4 uexillum intento mortis metu subigunt. moxuagi per uias obuios habuere le-
a. p. Chr. 14 gatos audita consternatione ad Germanicum tendentes. ingerunt contume-
lias, caedem parant, Planco maxime, quem dignitas fuga impediuerat; neque
aliud periclitanti subsidium quam castra primae legionis. illic signa et aqui- 555
lam amplexus religione sese tutabatur, ac ni aquilifer Calpurnius uim extre-
mam arcuisset, rarum etiam inter hostes, legatus populi Romani Romanis in
5 castris sanguine suo altaria deum commaculauisset. luce demum, postquam
dux et miles et facta noscebantur, ingressus castra Germanicus perduci ad se
6 Plancum imperat recepitque in tribunal. tum fatalem increpans rabiem, ne- 560
que militum, sed deum ira resurgere, cur uenerint legati, aperit; ius legatio-
nis atque ipsius Planci grauem et immeritum casum, simul quantum dedeco-
ris adierit legio, facunde miseratur, attonitaque magis quam quieta contione
legatos praesidio auxiliarium equitum dimittit.

40 Eo in metu arguere Germanicum omnes, quod non ad superiorem exerci- 565
tum pergeret, ubi obsequia et contra rebellis auxilium: satis superque mis-
2 sione et pecunia et mollibus consultis peccatum. uel si uilis ipsi salus, cur fi-
lium paruulum, cur grauidam coniugem inter furentes et omnis humani iuris
3 uiolatores haberet? illos saltem auo et rei publicae redderet. diu cunctatus
aspernantem uxorem, cum se diuo Augusto ortam neque degenerem ad peri- 570
cula testaretur, postremo uterum eius et communem filium multo cum fletu
complexus, ut abiret, perpulit.

4 Incedebat muliebre et miserabile agmen: profuga ducis uxor, paruulum
sinu filium gerens, lamentantes circum amicorum coniuges, quae simul tra-
hebantur; nec minus tristes, qui manebant. 575

41 Non florentis Caesaris neque suis in castris, sed uelut in urbe uicta facies;
gemitusque ac planctus etiam militum aures oraque aduertere. progrediuntur
contuberniis: quis ille flebilis sonus? quo tam triste ⟨iter⟩? feminas inlustres,
non centurionem ad tutelam, non militem, nihil imperatoriae uxoris aut co-
2 mitatus soliti; pergere ad Treuiros et externae fidei. pudor inde et miseratio 580
et patris Agrippae, Augusti aui memoria; socer Drusus, ipsa insigni fecundi-
tate, praeclara pudicitia; iam infans in castris genitus, in contubernio legio-
num eductus, quem militari uocabulo Caligulam appellabant, quia plerum-
3 que ad concilianda uulgi studia eo tegmine pedum induebatur. sed nihil

556 relegione ‖ 565 motu *Lips.*, *haud necessario* ‖ 568 humani ⟨ac diuini⟩ iuris *W. Her.* ‖ 570 aspernante uxore *Lips.* *(sine iusta causa)* ‖ 571 confletu [cum] ‖ 576 set ‖ 578 quo *scripsi* quod | ⟨iter⟩ *Jacob* ‖ 580 et *del. Halm* et externae fidei ⟨dedi⟩ *Walter N. Jb. f. Phil. 137, 1888, 726* et externae ⟨tradi⟩ fidei *Wurm* et externam fidem *Nipp.*, *al. al. superuacaneo: cf. Liv. 1, 54, 6* (nuntius) dubiae fidei; *Hor. c. 3, 7, 4 constantis f.; Curt. Ruf. 10, 4, 1* per supplicia et quidem externi moris

aeque flexit quam inuidia in Treuiros: orant obsistunt, rediret maneret, pars a.p.Chr.14
Agrippinae occursantes, plurimi ad Germanicum regressi. isque, ut erat re-
cens dolore et ira, apud circumfusos ita coepit.

42 ‘Non mihi uxor aut filius patre et re publica cariores sunt, sed illum qui-
dem sua maiestas, imperium Romanum ceteri exercitus defendent. coniu-
590 gem et liberos meos, quos pro gloria uestra libens ad exitium offerrem, nunc
procul a furentibus summoueo, ut, quidquid istud sceleris imminet, meo tan-
tum sanguine pietur, neue occisus Augusti pronepos, interfecta Tiberii nurus
nocentiores uos faciat. quid enim per hos dies inausum intemeratumue uo- 2
bis? quod nomen huic coetui dabo? militesne appellem, qui filium imperato-
595 ris uestri uallo et armis circumsedistis? an ciues, quibus tam proiecta senatus
auctoritas? hostium quoque ius et sacra legationis et fas gentium rupistis.
diuus Iulius seditionem exercitus uerbo uno compescuit, Quirites uocando, 3
qui sacramentum eius detrectabant; diuus Augustus uultu et aspectu Actia-
cas legiones exterruit: nos, ut nondum eosdem, ita ex illis ortos si Hispaniae
600 Syriaeue miles aspernaretur, tamen mirum et indignum erat. primane et ui-
cesima legiones, illa signis a Tiberio acceptis, tu tot proeliorum socia, tot
praemiis aucta – egregiam duci uestro gratiam refertis! hunc ego nuntium 4
patri, laeta omnia aliis e prouinciis audienti, feram? ipsius tirones, ipsius ue-
teranos non missione, non pecunia satiatos; hic tantum interfici centuriones,
605 eici tribunos, includi legatos; infecta sanguine castra flumina, meque preca-
riam animam inter infensos trahere.

43 Cur enim primo contionis die ferrum illud, quod pectori meo infigere pa-
rabam, detraxistis, o inprouidi amici? melius et amantius ille, qui gladium
offerebat. cecidissem certe nondum tot flagitiorum exercitui meo conscius;
610 legissetis ducem, qui meam quidem mortem inpunitam sineret, Vari tamen
et trium legionum ulcisceretur. neque enim di sinant, ut Belgarum quam- 2
quam offerentium decus istud et claritudo sit, subuenisse Romano nomini,
compressisse Germaniae populos. tua, diue Auguste, caelo recepta mens, 3
tua, pater Druse, imago, tui memoria iisdem istis cum militibus, quos iam
615 pudor et gloria intrat, eluant hanc maculam irasque ciuiles in exitium hosti-
bus uertant. uos quoque, quorum alia nunc ora, alia pectora contueor, si le- 4
gatos senatui, obsequium imperatori, si mihi coniugem et filium redditis,
discedite a contactu ac diuidite turbidos: id stabile ad paenitentiam, id fidei
uinculum erit.’

585 elexit *(ut supra 34, 4)* | obsistunt *Ber.* absistunt ‖ 587 aput ‖ 591 istut ‖ 592 pronep^{o}us ‖ 593 ^{h}pos ‖ 598 detractabant ‖ 600 primane] *ad particulam* -ne *intellegendam cf. Gnomon 56, 1984, 400* ‖ 602 aucta – egregiam *sic distinxit (recte) Strodtbeck* ‖ 610 s^{e}iniret ‖ 612 istut ‖ 614 iist^{d}em *(ut supra 37, 1)* ‖ 615 fluant (eluant *in mg.*) ‖ 618 tur^{b}pidos *(ut supra 38, 2)*

44 a. p. Chr. 14 Supplices ad haec et uera exprobrari fatentes orabant, puniret noxios, ignosceret lapsis et duceret in hostem. reuocaretur coniunx, rediret legionum alumnus neue obses Gallis traderetur. reditum Agrippinae excusauit ob inminentem partum et hiemem; uenturum filium; cetera ipsi exsequerentur. 2 discurrunt mutati et seditiosissimum quemque uinctos trahunt ad legatum legionis primae C. Caetronium, qui iudicium et poenas de singulis in hunc modum exercuit. stabant pro contione legiones destrictis gladiis; reus in suggestu per tribunum ostendebatur: si nocentem adclamauerant, praeceps datus trucidabatur. 3 et gaudebat caedibus miles, tamquam semet absolueret; nec Caesar arcebat, quando nullo ipsius iussu penes eosdem saeuitia facti et inuidia erat. 4 secuti exemplum ueterani haud multo post in Raetiam mittuntur, specie defendendae prouinciae ob imminentis Suebos, ceterum ut auellerentur castris trucibus adhuc non minus asperitate remedii quam sceleris memoria. 5 centurionatum inde egit; citatus ab imperatore nomen ordinem patriam, numerum stipendiorum, quae strenue in proeliis fecisset, et cui erant dona militaria, edebat. si tribuni, si legio industriam innocentiamque adprobauerant, retinebat ordines; ubi auaritiam aut crudelitatem consensu obiectauissent, soluebatur militia.

620 625 630 635

45 Sic compositis praesentibus haud minor moles supererat ob ferociam quintae et unetuicesimae legionum, sexagensimum apud lapidem (loco Ve- 2 tera nomen est) hibernantium. nam primi seditionem coeptauerant; atrocissimum quodque facinus horum manibus patratum, nec poena commilitonum exterriti nec paenitentia conuersi iras retinebant. igitur Caesar arma classem socios demittere Rheno parat, si imperium detrectetur, bello certaturus.

640

46 At Romae nondum cognito, qui fuisset exitus in Illyrico et legionum Germanicarum motu audito, trepida ciuitas incusare Tiberium, quod dum patres et plebem, inualida et inermia, cunctatione ficta ludificetur, dissideat interim miles neque duorum adulescentium nondum adulta auctoritate 2 comprimi queat. ire ipsum et opponere maiestatem imperatoriam debuisse cessuris, ubi principem longa experientia eundemque seueritatis et munifi- 3 centiae summum uidissent. an Augustum fessa aetate totiens in Germanias commeare potuisse: Tiberium uigentem annis sedere in senatu, uerba patrum cauillantem? satis prospectum urbanae seruituti: militaribus animis adhibenda fomenta, ut ferre pacem uelint.

645 650

622 opses ‖ 626 destrictis (i *supra lin.*) ‖ 629 pọenes (*cf. supra 44,2* poenas) ‖ 631 suebos (u *supra lin.*) ‖ 632 adhọc (u *supra lin.*) ‖ 634 strunue (e *supra lin.*) ‖ 635 dona *Vict.* donaria (*cf. 6,48,1* ludibria et pericularia) ‖ 636 ordinem *Kiess.* ‖ 638 aut (*cf. supra 44,5* aut) | molis ‖ 639 aput ‖ 645 cognitịo | fuisse ‖ 648 tuorum ‖ 649 irạe

47 a. p. Chr. 14

655 Inmotum aduersus eos sermones fixumque Tiberio fuit non omittere caput rerum neque se remque publicam in casum dare. multa quippe et diuersa angebant: ualidior per Germaniam exercitus, propior apud Pannoniam; ille Galliarum opibus subnixus, hic Italiae imminens: quos igitur anteferret? 2 ac ne postpositi contumelia incenderentur. at per filios pariter adiri maiestate 660 salua, cui maior e longinquo reuerentia. simul adulescentibus excusatum quaedam ad patrem reicere, resistentisque Germanico aut Druso posse a se mitigari uel infringi: quod aliud subsidium, si imperatorem spreuissent? 3 ceterum ut iam iamque iturus legit comites, conquisiuit impedimenta, adornauit naues: mox hiemem aut negotia uarie causatus primo prudentes, dein 665 uulgum, diutissime prouincias fefellit.

48 At Germanicus, quamquam contracto exercitu et parata in defectores ultione, dandum adhuc spatium ratus, si recenti exemplo sibi ipsi consulerent, praemittit litteras ad Caecinam, uenire se ualida manu ac, ni supplicium in malos praesumant, usurum promiscua caede. 2 eas Caecina aquiliferis signife-670 risque, et quod maxime castrorum sincerum erat, occulte recitat, utque cunctos infamiae, se ipsos morti eximant, hortatur. nam in pace causas et merita spectari; ubi bellum ingruat, innocentes ac noxios iuxta cadere. 3 illi temptatis, quos idoneos rebantur, postquam maiorem legionum partem in officio uident, de sententia legati statuunt tempus, quo foedissimum quemque 675 et seditioni promptum ferro inuadant. tunc signo inter se dato inrumpunt contubernia, trucidant ignaros, nullo nisi consciis noscente, quod caedis initium, quis finis.

49 Diuersa omnium, quae umquam accidere, ciuilium armorum facies. non proelio, non aduersis e castris, sed isdem e cubilibus, quos simul uescentis 680 dies, simul quietos nox habuerat, discedunt in partes, ingerunt tela. clamor uulnera sanguis palam, causa in occulto; cetera fors regit. et quidam bonorum caesi, postquam intellecto, in quos saeuiretur, pessimi quoque arma rapuerant. 2 neque legatus aut tribunus moderator adfuit: permissa uulgo licentia atque ultio et satietas. mox ingressus castra Germanicus, non medicinam 685 illud plurimis cum lacrimis, sed cladem appellans, cremari corpora iubet.

3 Truces etiam tum animos cupido inuolat eundi in hostem, piaculum furoris; nec aliter posse placari commilitonum manes, quam si pectoribus impiis honesta uulnera accepissent. 4 sequitur ardorem militum Caesar iunctoque

655 aduers[u]ọs ‖ 656 In,cas ṣūdare ‖ 658 subnix[u]ịus ‖ 659 in[c]ṭenderentur ‖ 662 aliuṣ (*in mg.* d) *ante* -s *peccatum* ‖ 665 diutissimæ ‖ 669 promisc[u]a *vide sis Conway et Walters ad Liv. 3, 47, 7* promisce | caenia (Cecinna *in mg.*) ‖ 679 istem M isdē *in mg. sinistro*, ijsdem *in dextro* ‖ 681 cetera] cuncta *Andr. prob. Fuchsio (coll. Sall. Iug. 51, 1* fors omnia regere) ‖ 682 seṛuiretur ‖ 685 illu[d]t | ore mari

a.p.Chr. 14 ponte tramittit duodecim milia e legionibus, sex et uiginti socias cohortis, octo equitum alas, quarum ea seditione intemerata modestia fuit. 690

50 Laeti neque procul Germani agitabant, dum iustitio ob amissum Augustum, post discordiis attinemur. at Romanus agmine propero siluam Caesiam limitemque a Tiberio coeptum scindit, castra in limite locat, frontem ac ter- 2 gum uallo, latera concaedibus munitus. inde saltus obscuros permeat consultatque, ex duobus itineribus breue et solitum sequatur an inpeditius et in- 695 3 temptatum eoque hostibus incautum. delecta longiore uia cetera adcelerantur: etenim attulerant exploratores festam eam Germanis noctem ac sollemnibus epulis ludicram. Caecina cum expeditis cohortibus praeire et obstantia siluarum amoliri iubetur; legiones modico interuallo sequuntur. 4 iuuit nox sideribus inlustris, uentumque ad uicos Marsorum et circumdatae 700 stationes stratis etiam tum per cubilia propterque mensas, nullo metu, non antepositis uigiliis: adeo cuncta incuria disiecta erant, neque belli timor, ac ne pax quidem nisi languida et soluta inter temulentos.

51 Caesar auidas legiones, quo latior populatio foret, quattuor in cuneos dispertit; quinquaginta milium spatium ferro flammisque peruastat. non sexus, 705 non aetas miserationem attulit; profana simul et sacra et celeberrimum illis gentibus templum, quod Tanfanae uocabant, solo aequantur. sine uulnere 2 milites, qui semisomnos, inermos aut palantis ceciderant. exciuit ea caedes Bructeros Tubantes Vsipetes, saltusque, per quos exercitui regressus, insedere. quod gnarum duci, incessitque itineri et proelio. pars equitum et auxi- 710 liariae cohortes ducebant, mox prima legio, et mediis impedimentis sinistrum latus unetuicesimani, dextrum quintani clausere; uicesima legio terga 3 firmauit, post ceteri sociorum. sed hostes, donec agmen per saltus porrigeretur, immoti, dein latera et frontem modice adsultantes, tota ui nouissimos incurrere. turbabanturque densis Germanorum cateruis leues cohortes, cum 715 Caesar aduectus ad uicesimanos uoce magna hoc illud tempus oblitterandae 4 seditionis clamitabat: pergerent, properarent culpam in decus uertere. exarsere animis unoque impetu perruptum hostem redigunt in aperta caeduntque. simul primi agminis copiae euasere siluas castraque communiuere. quietum inde iter, fidensque recentibus ac priorum oblitus miles in hibernis 720 locatur.

702 erat (n *in mg.*) ‖ 707 Tanfanae *Ber.* tāfanę **M** *sunt, qui* Tamfanae *malint* ‖ 708–709 caed$\overset{e}{\text{i}}$s bruct$\overset{e}{\text{i}}$ros ‖ 710 gnar/m *quid in mg. scriptum sit, non potest legi* ‖ 710 proelio ⟨paratus⟩ *Mur., haud necessario, cf. 13, 40, 1* qui (dux noster) uiae pariter et pugnae composuerat exercitum *('mollius idem dixit': Ern.)* | *ante* auxiliariae *lacunam ind. Nipp.* (*cf. Agr. 36, 1* quattuor Batauorum cohortes) ‖ 712 unetuicesimani (de *supra*) ‖ 713 a$\overset{g}{\text{c}}$men ‖ 715 leu$\overset{e}{\text{i}}$s ‖ 716 illut ‖ 719 primis (primi *in mg.*)

52 a. p. Chr. 14 Nuntiata ea Tiberium laetitia curaque adfecere. gaudebat oppressam seditionem, sed quod largiendis pecuniis et missione festinata fauorem militum quaesiuisset, bellica quoque Germanici gloria angebatur. 2 rettulit tamen ad senatum de rebus gestis multaque de uirtute eius memorauit, magis in speciem uerbis adornata, quam ut penitus sentire crederetur. 3 paucioribus Drusum et finem Illyrici motus laudauit, sed intentior et fida oratione, cunctaque, quae Germanicus indulserat, seruauit etiam apud Pannonicos exercitus. (725)

53 Eodem anno Iulia supremum diem obiit, ob impudicitiam olim a patre Augusto Pandateria insula, mox oppido Reginorum, qui Siculum fretum accolunt, clausa. fuerat in matrimonio Tiberii florentibus Gaio et Lucio Caesaribus spreueratque ut imparem; nec alia tam intima Tiberio causa, cur Rhodum abscederet. 2 imperium adeptus extorrem, infamem et post interfectum Postumum Agrippam omnis spei egenam inopia ac tabe longa peremit, obscuram fore necem longinquitate exilii ratus. 3 par causa saeuitiae in Sempronium Gracchum, qui familia nobili, sollers ingenio et praue facundus, eandem Iuliam in matrimonio Marci Agrippae temerauerat. nec is libidini finis: traditam Tiberio peruicax adulter contumacia et odiis in maritum accendebat: litteraeque, quas Iulia patri Augusto cum insectatione Tiberii scripsit, a Graccho compositae credebantur. 4 igitur amotus Cercinam, Africi maris insulam, quattuordecim annis exilium tolerauit. 5 tunc milites ad caedem missi inuenere in prominenti litoris nihil laetum opperientem. quorum aduentu breue tempus petiuit, ut suprema mandata uxori Alliariae per litteras daret, ceruicemque percussoribus obtulit, constantia mortis haud indignus Sempronio nomine: uita degenerauerat. 6 quidam non Roma eos milites, sed ab L. Asprenate pro consule Africae missos tradidere auctore Tiberio, qui famam caedis posse in Asprenatem uerti frustra sperauerat. (730, 735, 740, 745)

54 Idem annus nouas caerimonias accepit addito sodalium Augustalium sacerdotio, ut quondam T. Tatius retinendis Sabinorum sacris sodales Titios instituerat. sorte ducti e primoribus ciuitatis unus et uiginti; Tiberius Drususque et Claudius et Germanicus adiciuntur. 2 ludos Augustales tunc primum coeptos turbauit discordia ex certamine histrionum. indulserat ei ludicro Augustus, dum Maecenati obtemperat effuso in amorem Bathylli; neque ipse abhorrebat talibus studiis et ciuile rebatur misceri uoluptatibus uulgi. alia Tiberio morum uia, sed populum per tot annos molliter habitum nondum audebat ad duriora uertere. (750, 755)

55 a. p. Chr. 15 Drvso Caesare C. Norbano consulibus decernitur Germanico triumphus manente bello; quod quamquam in aestatem summa ope parabat, initio ueris

725 inspectum *(?) corr. eadem manus in* inspectem, *at in mg.* in speciem || 732 imperarem **M** *(signo abbreviationis* p *perperam explicato)* imparem *in mg. recte* | caus (causa *in mg.*) || 749 Titios *Vertr.* tatios

a.p.Chr. 15 et repentino in Chattos excursu praeçepit. nam spes incesserat dissidere hostem in Arminium ac Segestem, insignem utrumque perfidia in nos aut fide. 760
2 Arminius turbator Germaniae, Segestes parari rebellionem saepe alias et supremo conuiuio, post quod in arma itum, aperuit suasitque Varo, ut se et Arminium et ceteros proceres uinciret: nihil ausuram plebem principibus amo-
3 tis, atque ipsi tempus fore, quo crimina et innoxios discerneret. sed Varus fato et ui Armini cecidit; Segestes, quamquam consensu gentis in bellum 765
tractus, discors manebat, auctis priuatim odiis, quod Arminius filiam eius alii pactam rapuerat: gener inuisus inimici soceri, quaeque apud concordes uincula caritatis, incitamenta irarum apud infensos erant.

56 Igitur Germanicus quattuor legiones, quinque auxiliarium milia et tumultuarias cateruas Germanorum cis Rhenum colentium Caecinae tradit; toti- 770
dem legiones, duplicem sociorum numerum ipse ducit, positoque castello super uestigia paterni praesidii in monte Tauno expeditum exercitum in
2 Chattos rapit, L. Apronio ad munitiones uiarum et fluminum relicto. nam (rarum illi caelo) siccitate et amnibus modicis inoffensum iter properauerat,
3 imbresque et fluminum auctus regredienti metuebatur. sed Chattis adeo in- 775
prouisus aduenit, ut, quod imbecillum aetate ac sexu, statim captum aut trucidatum sit. iuuentus flumen Adranam nando tramiserat, Romanosque pontem coeptantis arcebant; dein tormentis sagittisque pulsi, temptatis frustra condicionibus pacis, cum quidam ad Germanicum perfugissent, reliqui
4 omissis pagis uicisque in siluas disperguntur. Caesar incenso Mattio (id genti 780
caput) aperta populatus uertit ad Rhenum, non auso hoste terga abeuntium lacessere, quod illi moris, quotiens astu magis quam per formidinem cessit.
5 fuerat animus Cheruscis iuuare Chattos, sed exterruit Caecina huc illuc ferens arma; et Marsos congredi ausos prospero proelio cohibuit.

57 Neque multo post legati a Segeste uenerunt auxilium orantes aduersus 785
uim popularium, a quis circumsedebatur, ualidiore apud eos Arminio, quoniam bellum suadebat: nam barbaris, quanto quis audacia promptus, tanto
2 magis fidus rebusque motis potior habetur. addiderat Segestes legatis filium nomine Segimundum; sed iuuenis conscientia cunctabatur. quippe anno, quo Germaniae desciuere, sacerdos apud aram Vbiorum creatus, ruperat uit- 790
tas, profugus ad rebelles. adductus tamen in spem clementiae Romanae pertulit patris mandata benigneque exceptus cum praesidio Gallicam in ripam

i
763 uinceret ‖ 765 armeni, *item 2, 88, 1 et 11, 16, 1* armenii, *2, 88, 2* armenius, *ad nomen recte scribendum cf. D. Timpe, Arm.-Studien, 1970, 16 sqq.* ‖ 766 quo darminius ‖ 767 *alii aliter interpungunt:* gener inuisus, inimici soceri | inimicus *Nipp.* ‖ 769 quattuos ‖ 775 metuebantur *Rhen.* ‖ 777 tramiserat *Acid.* tramiserit ‖ 778 deintor mentis ‖ 780 incenso *post corr.* (*ex* incesso) ‖ 781 aput ‖ 786 quoniam *edd. recentiores* qũo **M** quando *edd. olim* (*fortasse* qui *post* Arminio); cf. *59, 6* ‖ 788 rebusque motis *Lips.* (*coll. 14, 61, 3* rebus motis) rebus commotis ‖ 791 clem̄tię

missus est. Germanico pretium fuit conuertere agmen, pugnatumque in obsi- 3
dentis, et ereptus Segestes magna cum propinquorum et clientium manu. a. p. Chr. 15
795 inerant feminae nobiles, inter quas uxor Arminii eademque filia Segestis, 4
mariti magis quam parentis animo, neque ⟨e⟩uicta in lacrimas neque uoce
supplex, compressis intra sinum manibus grauidum uterum intuens. fereban-
tur et spolia Varianae cladis, plerisque eorum, qui tum in deditionem uenie- 5
bant, praedae data; simul Segestes ipse, ingens uisu et memoria bonae socie-
800 tatis inpauidus.

Verba eius in hunc modum fuere: 'non hic mihi primus erga populum Ro- **58**
manum fidei et constantiae dies. ex quo a diuo Augusto ciuitate donatus
sum, amicos inimicosque ex uestris utilitatibus delegi, neque odio patriae
(quippe proditores etiam iis, quos anteponunt, inuisi sunt), uerum quia Ro-
805 manis Germanisque idem conducere et pacem quam bellum probabam. ergo 2
raptorem filiae meae, uiolatorem foederis uestri Arminium apud Varum, qui
tum exercitui praesidebat, reum feci. dilatus segnitia ducis, quia parum prae-
sidii in legibus erat, ut me et Arminium et conscios uinciret, flagitaui: testis
illa nox, mihi utinam potius nouissima! quae secuta sunt, defleri magis 3
810 quam defendi possunt; ceterum et inieci catenas Arminio et a factione eius
iniectas perpessus sum. atque ubi primum tui copia, uetera nouis et quieta
turbidis antehabeo, neque ob praemium, sed ut me perfidia exsoluam, simul
genti Germanorum idoneus conciliator, si paenitentiam quam perniciem
maluerit. pro iuuenta et errore filii ueniam precor; filiam necessitate huc ad- 4
815 ductam fateor. tuum erit consultare, utrum praeualeat, quod ex Arminio con-
cepit, an quod ex me genita est.' Caesar clementi responso liberis propinquis- 5
que eius incolumitatem, ipsi sedem uetere in prouincia pollicetur. exercitum
reduxit nomenque imperatoris auctore Tiberio accepit. Arminii uxor uirilis 6
sexus stirpem edidit: educatus Rauennae puer quo mox ludibrio conflictatus
820 sit, in tempore memorabo.

Fama dediti benigneque excepti Segestis uulgata, ut quibusque bellum **59**
inuitis aut cupientibus erat, spe uel dolore accipitur. Arminium super insitam
uiolentiam rapta uxor, subiectus seruitio uxoris uterus uecordem agebant,
uolitabatque per Cheruscos, arma in Segestem, arma in Caesarem poscens.
825 neque probris temperabat: egregium patrem, magnum imperatorem, fortem 2
exercitum, quorum tot manus unam mulierculam auexerint. sibi tres legio-

793 acmen ‖ 794 segest^{i}es ‖ 796 parent^{i}es | euicta *Rup., Spengel* (*coll. 11, 37, 3* ad miserationem euicta, *II 64, 2*) uicta ‖ 804 Inuisunt (*in mg.* inuisi sunt) ‖ 808 uinc^{i}eret *(ut supra 23, 1)* ‖ 812 tur^{b}pidis *(ut supra 43, 4)* ‖ 813 p̱ mitiem ‖ 817 incolomitatem | ueter^{e}a, *corr. m. posterior* Veterae *malit Well., vix recte* ‖ 819 reuennę ‖ 824 ceruscos

3 nes, totidem legatos procubuisse; non enim se proditione neque aduersus fe-
a. p. Chr. 15 minas grauidas, sed palam aduersus armatos bellum tractare: cerni adhuc
4 Germanorum in lucis signa Romana, quae dis patriis suspenderit. coleret Se-
gestes uictam ripam, redderet filio sacerdotium †hominum†: Germanos 830
numquam satis excusaturos, quod inter Albim et Rhenum uirgas et secures
5 et togam uiderint. aliis gentibus ignorantia imperii Romani inexperta esse
supplicia, nescia tributa: quae quando exuerint inritusque discesserit ille in-
ter numina dicatus Augustus, ille delectus Tiberius, ne imperitum adule-
6 scentulum, ne seditiosum exercitum pauescerent. si patriam parentes antiqua 835
mallent, quam dominos et colonias nouas, Arminium potius gloriae ac liber-
tatis quam Segestem flagitiosae seruitutis ducem sequerentur.

60 Conciti per haec non modo Cherusci, sed conterminae gentes, tractus-
que in partis Inguiomerus, Arminii patruus, uetere apud Romanos auctori-
2 tate.unde maior Caesari metus, et ne bellum mole una ingrueret, Caecinam 840
cum quadraginta cohortibus Romanis distrahendo hosti per Bructeros ad flu-
men Amisiam mittit, equitem Pedo praefectus finibus Frisiorum ducit. ipse
inpositas nauibus quattuor legiones per lacus uexit: simulque pedes eques
classis apud praedictum amnem conuenere. Chauci, cum auxilia polliceren-
3 tur, in commilitium adsciti sunt. Bructeros sua urentis expedita cum manu 845
L. Stertinius missu Germanici fudit interque caedem et praedam repperit un-
deuicesimae legionis aquilam cum Varo amissam. ductum inde agmen ad ul-
timos Bructerorum, quantumque Amisiam et Lupiam amnes inter uastatum,
haud procul Teutoburgiensi saltu, in quo reliquiae Vari legionumque inse-
pultae dicebantur. 850

61 Igitur cupido Caesarem inuadit soluendi suprema militibus ducique, per-
moto ad miserationem omni qui aderat exercitu ob propinquos, amicos, de-
nique ob casus bellorum et sortem hominum. praemisso Caecina, ut occulta
saltuum scrutaretur pontesque et aggeres umido paludum et fallacibus cam-
2 pis imponeret, incedunt maestos locos uisuque ac memoria deformes. prima 855
Vari castra lato ambitu et dimensis principiis trium legionum manus ostenta-

e
830 hominum, *corr. eadem ut videtur manus* hostium *Halm, Nipp.* ignominiam *Heins.* homines Germanos *Grot.* (*distinctione mutata; cf. Cic. pro P. Sest. 141* apud Athenienses, homines Graecos) omissum Seyffert Vbiorum *uel* h⟨oc⟩ omine *Well., al. al.* hominum *secl. voluit Koest. (praeeunte – ut dixit – E. Norden) ut glossema Christianum; cf. W. John, Herm. 91, 1963, 380 sq.; adhuc non liquet* || 832 imperi || 833 qūo *(ut supra
i
57, 1)* quoniam *edd. rec.* *equidem* quando *malim* | exsuerint || 834 nemperitum || 839 uetere *Wesenberg* ueteri || 843 classis *Lips.* classes *(idem uitium 3, 1, 3)* ||
i
850 decebantur || 855 deformes *Ber.* deformides **M** deformi. sed *G. C. Herrmann, cf. et R. Verdière, AC 52, 1983, 393*

bant; dein semiruto uallo, humili fossa accisae iam reliquiae consedisse in- a.p.Chr. 15
tellegebantur. medio campi albentia ossa, ut fugerant, ut restiterant, disiecta
uel aggerata. adiacebant fragmina telorum equorumque artus, simul truncis 3
860 arborum antefixa ora. lucis propinquis barbarae arae, apud quas tribunos ac
primorum ordinum centuriones mactauerant. et cladis eius superstites, pu- 4
gnam aut uincula elapsi, referebant hic cecidisse legatos, illic raptas aquilas;
primum ubi uulnus Varo adactum, ubi infelici dextera et suo ictu mortem
inuenerit; quo tribunali contionatus Arminius, quot patibula captiuis, quae
865 scrobes, utque signis et aquilis per superbiam inluserit.

Igitur omnis qui aderat exercitus sextum post cladis annum trium legionum **62**
ossa, nullo noscente, alienas reliquias an suorum humo tegeret, omnes ut
coniunctos, ut consanguineos aucta in hostem ira maesti simul et infensi
condebant. primum exstruendo tumulo caespitem Caesar posuit, gratissimo
870 munere in defunctos et praesentibus doloris socius. quod Tiberio haud pro- 2
batum, seu cuncta Germanici in deterius trahenti, siue exercitum imagine
caesorum insepultorumque tardatum ad proelia et formidolosiorem hostium
credebat; neque imperatorem auguratu et uetustissimis caerimoniis praedi-
tum adtrectare feralia debuisse.

875 Sed Germanicus cedentem in auia Arminium secutus, ubi primum copia **63**
fuit, euehi equites campumque, quem hostis insederat, eripi iubet. Arminius
colligi suos et propinquare siluis monitos uertit repente; mox signum pro-
rumpendi dedit iis, quos per saltus occultauerat. tunc noua acie turbatus 2
eques, missaeque subsidiariae cohortes et fugientium agmine impulsae auxe-
880 rant consternationem; trudebanturque in paludem gnaram uincentibus, ini-
quam nesciis, ni Caesar productas legiones instruxisset. inde hostibus terror,
fiducia militi, et manibus aequis abscessum.

Mox reducto ad Amisiam exercitu legiones classe, ut aduexerat, reportat; 3
pars equitum litore Oceani petere Rhenum iussa; Caecina, qui suum militem
885 ducebat, monitus, quamquam notis itineribus regrederetur, pontes longos
quam maturrime superare. angustus is trames uastas inter paludes et quon- 4
dam a L. Domitio aggeratus; cetera limosa, tenacia graui caeno aut riuis in-

859 adiaciebant || **862** uinculae labsi || **864** quod || **866** omnis *Andr. (coll. 61, 1)* roma|nis **M** Romanus *Ber. et auctoritatem eius secuti; equidem* (*post* -r) omnis *lego, pace Ern. ('male repetitum ex initio superioris capitis'): immo optime, cf. illud ἡ στρατιὰ (ξυμ)πᾶσα in Alexandri rebus saepe repetitum* (*e. g. apud Curt. Ruf. 8, 2, 19* rex cum toto exercitu; *10, 2, 18* uno ore omnes ..., pariter ex tota contione omnes *etc.*); *pace et Fr. Roemeri, qui (174) lectionem a Goody. defensam receptamque 'etwas überraschend' dixit; cf. et Hor. s. 2, 8, 67* torquerier omni, *quod in codd. F in* torqueri romani *distortum est.* || **868** hoste|mira
d i r
(*in mg.* hostem ira) || **869** extruendo || **870** haut || **876** hostes || **880** constenationem || **885** mo-
u
nitos || **887** limos ate | nacia

a.p.Chr. 15 certa erant; circum siluae paulatim adcliues, quas tum Arminius impleuit, compendiis uiarum et cito agmine onustum sarcinis armisque militem cum 5 anteuenisset. Caecinae dubitanti, quonam modo ruptos uetustate pontes re- 890 poneret simulque propulsaret hostem, castra metari in loco placuit, ut opus et alii proelium inciperent.

64 Barbari, perfringere stationes seque inferre munitoribus nisi, lacessunt cir- 2 cumgrediuntur occursant: miscetur operantium bellantiumque clamor. et cuncta pariter Romanis aduersa: locus uligine profunda, idem ad gradum in- 895 stabilis, procedentibus lubricus; corpora grauia loricis; neque librare pila inter undas poterant. contra Cheruscis sueta apud paludes proelia, procera 3 membra, hastae ingentes ad uulnera facienda quamuis procul. nox demum inclinantis iam legiones aduersae pugnae exemit. Germani ob prospera indefessi, ne tum quidem sumpta quiete, quantum aquarum circum surgentibus 900 iugis oritur, uertere in subiecta, mersaque humo et obruto, quod effectum 4 operis, duplicatus militi labor. quadragesimum id stipendium Caecina parendi aut imperitandi habebat, secundarum ambiguarumque rerum sciens eoque interritus. igitur futura uoluens non aliud repperit, quam ut hostem siluis coerceret, donec saucii quantumque grauioris agminis anteirent; nam 905 medio montium et paludum porrigebatur planities, quae tenuem aciem pate- 5 retur. deliguntur legiones quinta dextro lateri, unetuicesima in laeuum, primani ducendum ad agmen, uicensimanus aduersum secuturos.

65 Nox per diuersa inquies, cum barbari festis epulis, laeto cantu aut truci sonore subiecta uallium ac resultantis saltus complerent, apud Romanos inua- 910 lidi ignes, interruptae uoces, atque ipsi passim adiacerent uallo, oberrarent 2 tentoriis, insomnes magis quam peruigiles. ducemque terruit dira quies: nam Quintilium Varum sanguine oblitum et paludibus emersum cernere et audire uisus est uelut uocantem, non tamen obsecutus et manum intendentis reppu- 3 lisse. coepta luce missae in latera legiones, metu an contumacia, locum dese- 915 4 ruere, capto propere campo umentia ultra. neque tamen Arminius, quamquam libero incursu, statim prorupit: sed ut haesere caeno fossisque impedimenta, turbati circum milites, incertus signorum ordo, utque tali in tempore, sibi quisque properus et lentae aduersum imperia aures, inrumpere

893 sequi (*in mg.* seque; *idem uitium 2, 26, 5*) ‖ **896** librare *Ber.* (**M** *in mg.*) liberare ‖ **897** undas] umida *H. Schütz, Jb. f. cl. Phil. 125, 1882, 142 et K. Hachtmann, ibid. 1895, 415 sq. (nimis anxie)* ‖ aput | proelio ‖ **898** nox *ed. Froben. 1519* mox ‖ **899** iam **M** *in mg., Frei.* tam **M** tum *Ber.* ‖ **901** quo de|fectum *manus (ut uidetur) secunda litteras recte distinxit, at edd. recentiores enuntiatum haud satis clare et distincte interpunxerunt* ‖ **904** aliut ‖ **905** coherceret ‖ **913** quintillium ‖ **914** intendentęs (i supra)

920 Germanos iubet, clamitans 'en Varus et eodem[que] iterum fato uinctae le- a.p.Chr.15
giones!' simul haec et cum delectis scindit agmen equisque maxime uulnera
ingerit. illi sanguine suo et lubrico paludum lapsantes excussis rectoribus 5
disicere obuios, proterere iacentes. plurimus circa aquilas labor, quae neque
ferri aduersum ingruentia tela neque figi limosa humo poterant. Caecina 6
925 dum sustentat aciem, suffosso equo delapsus circumueniebatur, ni prima le-
gio sese opposuisset. iuuit hostium auiditas, omissa caede praedam sectan-
tium, enisaeque legiones uesperascente die in aperta et solida. neque is mise- 7
riarum finis: struendum uallum, petendus agger, amissa magna ex parte, per
quae egeritur humus aut exciditur caespes; non tentoria manipulis, non fo-
930 menta sauciis: infectos caeno aut cruore cibos diuidentes funestas tenebras
et tot hominum milibus unum iam reliquum diem lamentabantur.

Forte equus abruptis uinculis uagus et clamore territus quosdam occurren- **66**
tium obturbauit. tanta inde consternatio inrupisse Germanos credentium, ut
cuncti ruerent ad portas, quarum decumana maxime petebatur, auersa hosti
935 et fugientibus tutior. Caecina comperto uanam esse formidinem, cum tamen 2
neque auctoritate neque precibus, ne manu quidem obsistere aut retinere
militem quiret, proiectus in limine portae miseratione demum, quia per cor-
pus legati eundum erat, clausit uiam. simul tribuni et centuriones falsum
pauorem esse docuerunt.

940 Tunc contractos in principia iussosque dicta cum silentio accipere tempo- **67**
ris ac necessitatis monet. unam in armis salutem, sed ea consilio tempe-
randa, manendumque intra uallum, donec expugnandi hostes spe propius
succederent; mox undique erumpendum: illa eruptione ad Rhenum perue-
niri. quod si fugerent, pluris siluas, profundas magis paludes, saeuitiam ho- 2
945 stium superesse, at uictoribus decus gloriam. quae domi cara, quae in castris
honesta, memorat; reticuit de aduersis. equos dehinc, orsus a suis, legatorum 3
tribunorumque nulla ambitione fortissimo cuique bellatori tradit, ut hi, mox
pedes in hostem inuaderent.

Haud minus inquies Germanus spe, cupidine et diuersis ducum sententiis **68**

920 enuarus et eodemque iterum fato uiṇctae **M** eodemque (et *deleto*) *Rit.* et eo-
dem *Lips.*; *Andr. laudauit Hist. IV 54, 1, ubi Med. II habet* per gallias et germaniasque;
Pich. suspicatus est legendum en Varus, en, eodemque *etc.* (*'certe particula* en *ingeminata vim etiam orationis ingeminat'*), *cf. Cic. Verr. 1, 93 ter, at particulam* en *ingeminatam, uti Pich. uoluerat, nusquam alibi inuenire potui; equidem Lips. sequor, cf. 2, 37, 3* en stirps et progenies *etc.* | uictae *Ber., at cf. infra 4, 10, 2* stupro uinxisse; *6, 45, 3* pacto matrimonii, *alibi religione, certo foedere, numine teste etc.* ‖ 923 dissicere | proterrere ‖ 924 aduersum ferri *signum traiectionis add. manus post.* ‖ 928–929 per quae egeritur *Rhen.* perque geritur **M** per quae geritur *Ber., cf. Hist. V 7, 2* egerentibus (*sc.* harenam) ‖ 933 gredentium (c *supra* g) ‖ 942 spe hostes *Fuchs superuacaneo* ‖ 949 haut | sentiis (sententijs *in mg.*)

a.p.Chr. 15 agebat, Arminio sinerent egredi egressosque rursum per umida et impedita 950
circumuenirent suadente, atrociora Inguiomero et laeta barbaris, ut uallum
armis ambirent: promptam expugnationem; plures captiuos, incorruptam
2 praedam fore. igitur orta die proruunt fossas, iniciunt crates, summa ualli
3 prensant, raro super milite et quasi ob metum defixo. postquam haesere mu-
nimentis, datur cohortibus signum, cornuaque ac tubae concinuere. exin cla- 955
more et impetu tergis Germanorum circumfunduntur, exprobrantes non hic
4 siluas nec paludes, sed aequis locis aequos deos. hosti facile excidium et
paucos ac semermos cogitanti sonus tubarum, fulgor armorum, quanto ino-
pina, tanto maiora offunduntur, cadebantque, ut rebus secundis auidi, ita
5 aduersis incauti. Arminius integer, Inguiomerus post graue uulnus pugnam 960
deseruere; uulgus trucidatum est, donec ira et dies permansit. nocte demum
reuersae legiones, quamuis plus uulnerum, eadem ciborum egestas fatigaret,
uim sanitatem copias, cuncta in uictoria habuere.

69 Peruaserat interim circumuenti exercitus fama et infesto Germanorum ag-
mine Gallias peti, ac ni Agrippina impositum Rheno pontem solui prohibuis- 965
set, erant, qui id flagitium formidine auderent. sed femina ingens animi mu-
nia ducis per eos dies induit militibusque, ut quis inops aut saucius, uestem
2 et fomenta dilargita est. tradit C. Plinius, Germanicorum bellorum scriptor,
stetisse aput principium pontis, laudes et grates reuersis legionibus haben-
3 tem. id Tiberii animum altius penetrauit: non enim simplices eas curas, nec 970
4 aduersus externos ⟨studia⟩ militum quaeri. nihil relictum imperatoribus, ubi
femina manipulos interuisat, signa adeat, largitionem temptet, tamquam pa-
rum ambitiose filium ducis gregali habitu circumferat Caesaremque Caligu-
lam appellari uelit. potiorem iam apud exercitus Agrippinam quam legatos,
quam duces; conpressam a muliere seditionem, cui nomen principis obsi- 975
5 stere non quiuerit. accendebat haec onerabatque Seianus, peritia morum Ti-
berii odia in longum iaciens, quae reconderet auctaque promeret.

70 At Germanicus legionum, quas nauibus uexerat, secundam et quartam de-
cimam itinere terrestri P. Vitellio ducendas tradit, quo leuior classis uadoso
2 mari innaret uel reciproco sideret. Vitellius primum iter sicca humo aut mo- 980
dice adlabente aestu quietum habuit; mox inpulsu aquilonis, simul sidere
aequinoctii, quo maxime tumescit Oceanus, rapi agique agmen. et opple-

950 umida *Bai.* humida (*cf. supra 61, 1* umido) || 953 fossọ[a]s || 954 ro[a]ro || 959 offundun-
tur *Rhen.* offenduntur **M** offerunt *in mg.* (?) || 960 Ingoiomerus || 967 inopsạ || 968 g.
M || 969 pontis **M** *in mg.* poti **M** ponti *Ber.* | laudi[e]s | laudes et gratis *Andr. maluit coll.
6, 2, 4* || 971 ⟨studia⟩ militum *C. Her.* militem *Ber.* (*et* **M** *corr.*) militum ⟨studia⟩
Doed., al. al. (fauorem, animos, mentem) *superuacaneo ut mihi quidem uidetur, cf. Hist. I
30, 1* imperium flagitio quaesitum; *83, 1* principatum scelere quaesitum || 973 caliculam

bantur terrae: eadem freto litori campis facies, neque discerni poterant in- a.p.Chr.15
certa ab solidis, breuia a profundis. sternuntur fluctibus, hauriuntur gurgiti- 3
985 bus; iumenta, sarcinae, corpora exanima interfluunt occursant. permiscentur
inter se manipuli, modo pectore, modo ore tenus extantes, aliquando sub-
tracto solo disiecti aut obruti. non uox et mutui hortatus iuuabant aduer-
sante unda; nihil strenuus ab ignauo, sapiens ab ⟨im⟩prudenti, consilia a
casu differre: cuncta pari uiolentia inuoluebantur. tandem Vitellius in edi- 4
990 tiora enisus eodem agmen subduxit. pernoctauere sine utensilibus, sine igni,
magna pars nudo aut mulcato corpore, haud minus miserabiles, quam quos
hostis circumsidet: quippe illic etiam honestae mortis usus, his inglorium
exitium. lux reddidit terram, penetratumque ad amnem [Visurgin], quo Cae- 5
sar classe contenderat. impositae dein legiones, uagante fama submersas; nec
995 fides salutis ante quam Caesarem exercitumque reducem uidere.

Iam Stertinius, ad accipiendum in deditionem Segimerum fratrem Sege- **71**
stis praemissus, ipsum et filium eius in ciuitatem Vbiorum perduxerat. data
utrique uenia, facile Segimero, cunctantius filio, quia Quintilii Vari corpus
inlusisse dicebatur. ceterum ad supplenda exercitus damna certauere Galliae 2
1000 Hispaniae Italia, quod cuique promptum, arma equos aurum offerentes. quo-
rum laudato studio Germanicus, armis modo et equis ad bellum sumptis,
propria pecunia militem iuuit. utque cladis memoriam etiam comitate leni- 3
ret, circumire saucios, facta singulorum extollere; uulnera intuens alium spe,
alium gloria, cunctos adloquio et cura sibique et proelio firmabat.

1005 Decreta eo anno triumphalia insignia A. Caecinae, L. Apronio, C. Silio ob **72**
res cum Germanico gestas. nomen patris patriae Tiberius a populo saepius
ingestum repudiauit; neque in acta sua iurari, quamquam censente senatu,
permisit, cuncta mortalium incerta, quantoque plus adeptus foret, tanto se
magis in lubrico dict⟨it⟩ans. non tamen ideo faciebat fidem ciuilis animi, 2
1010 nam legem maiestatis reduxerat. cui nomen apud ueteres idem, sed alia in
iudicium ueniebant: si quis proditione exercitum aut plebem seditionibus,
denique male gesta re publica maiestatem populi Romani minuisset: facta
arguebantur, dicta impune erant. primus Augustus cognitionem de famosis 3

986 subtractoș | nox uox || 988 ab inprudenti *Lips.* a prudenti *(idem uitium 4, 70, 3)* insciens a prudenti *Pich.* (*cf. infra 2, 23, 2* ignarus *opp.* prudentes*; Curt. 4, 3, 18* periti ignaris parebant*; 9, 9, 13* inconsulte ruentes, *vel ibid. 15* inconpositi) || 989–990 ineditio-
t s
rae | nisus || 991 mulcato (*in mg.* mutilato) || 992 illic, *corr. secunda man.* || 993 Visurgin *delendum censent edd. plerique, cf. Brink, JRS 42, 1952, 39 sqq., Syme, Tac. II 747* ||
e e r
994 classem || 998 quinctilii || 999 Inlussis || 1002 utquąe || 1007 rupudiavit || 1009 inlubico
s i
dictan | dictitans *Mur.* || 1011 iudicum | aut *Ber.* (*in mg.* a) ut

a.p.Chr. 15 libellis specie legis eius tractauit, commotus Cassii Seueri libidine, qua uiros
feminasque inlustres procacibus scriptis diffamauerat; mox Tiberius consul- 1015
tante Pompeio Macro praetore, an iudicia maiestatis redderentur, exercendas
4 leges esse respondit. hunc quoque asperauere carmina incertis auctoribus
uulgata in saeuitiam superbiamque eius et discordem cum matre animum.

73 Haud pigebit referre in Faianio et Rubrio, modicis equitibus Romanis,
praetemptata crimina, ut quibus initiis, quanta Tiberii arte grauissimum exi- 1020
tium inrepserit, dein repressum sit, postremo arserit cunctaque corripuerit,
2 noscatur. Faianio obiciebat accusator, quod inter cultores Augusti, qui per
omnes domos in modum collegiorum habebantur, Cassium quendam mi-
mum corpore infamem adsciuisset, quodque uenditis hortis statuam Augusti
simul mancipasset. Rubrio crimini dabatur uiolatum periurio numen Augu- 1025
3 sti. quae ubi Tiberio notuere, scripsit consulibus non ideo decretum patri suo
caelum, ut in perniciem ciuium is honor uerteretur. Cassium histrionem soli-
tum inter alios eiusdem artis interesse ludis, quos mater sua in memoriam
Augusti sacrasset; nec contra religiones fieri, quod effigies eius, ut alia numi-
4 num simulacra, uenditionibus hortorum et domuum accedant. ius iurandum 1030
perinde aestimandum, quam si Iouem fefellisset: deorum iniurias dis curae.

74 Nec multo post Granium Marcellum praetorem Bithyniae quaestor ipsius
Caepio Crispinus maiestatis postulauit subscribente Romano Hispone; qui
formam uitae iniit, quam postea celebrem miseriae temporum et audaciae
2 hominum fecerunt. nam egens ignotus inquies, dum occultis libellis saeui- 1035
tiae principis adrepit, mox clarissimo cuique periculum facessit, potentiam
apud unum, odium apud omnis adeptus dedit exemplum, quod secuti ex pau-
peribus diuites, ex contemptis metuendi perniciem aliis ac postremum sibi
3 inuenere. sed Marcellum insimulabat sinistros de Tiberio sermones ha-
buisse, ineuitabile crimen, cum ex moribus principis foedissima quaeque de- 1040
ligeret accusator obiectaretque reo: nam quia uera erant, etiam dicta crede-
bantur. addidit Hispo statuam Marcelli altius quam Caesarum sitam, et alia
4 in statua amputato capite Augusti effigiem Tiberii inditam. ad quod exarsit
adeo, ut rupta taciturnitate proclamaret se quoque in ea causa laturum sen-
5 tentiam, palam et iuratum, quo ceteris eadem necessitas fieret. manebant 1045
etiam tum uestigia morientis libertatis. igitur Cn. Piso 'quo' inquit 'loco cen-

1015 $\overset{c}{\text{p}}$catibus || 1017 legis || 1019 faianio *eadem manu in* falanio *corr.* **M** *('quod uix minus probabile uidetur': Goody.), cf. Syme, JRS 39, 1949, 12* || 1025 periturio | numen *Chifflet, Frei.* nomen *(e contrario Dial. 11, 2)* || 1028 Interaliosei | eiusdem *(cf. infra 2, 38, 4 etc.)* || 1029 eff$\overset{i}{\text{e}}$gies | numinus (*fortasse* numinis?) || 1033 Romanio *maluit Syme, JRS 39, 1949, 14 (probante Goody.), at cf. E. Badian, RSA 3, 1973, 77 sqq.* || 1037 aput … apud || 1038 excomtemptis | ac] ad *Woe.* || 1039 insimulabant *Nipp.* insimulabat ⟨Caepio⟩ *Rit.* || 1041 Accussator || 1043 Ininditam | Atquot

sebis, Caesar? si primus, habebo, quod sequar; si post omnes, uereor, ne im- a.p.Chr.15
prudens dissentiam.' permotus his, quantoque incautius efferuerat, paeniten- 6
tia patiens tulit absolui reum criminibus maiestatis. de pecuniis repetundis
1050 ad reciperatores itum est.

Nec patrum cognitionibus satiatus iudiciis adsidebat – in cornu tribu- **75**
nalis, ne praetorem curuli depelleret –, multaque eo coram aduersus ambi-
tum et potentium preces constituta. sed dum ueritati consulitur, libertas cor-
rumpebatur. inter quae Pius Aurelius senator, questus mole publicae uiae 2
1055 ductuque aquarum labefactas aedis suas, auxilium patrum inuocabat. resi-
stentibus aerarii praetoribus subuenit Caesar pretiumque aedium Aurelio tri-
buit, erogandae per honesta pecuniae cupiens; quam uirtutem diu retinuit,
cum ceteras exueret. Propertio Celeri praetorio ueniam ordinis ob pauperta- 3
tem petenti decies sestertium largitus est, satis comperto paternas ei angu-
1060 stias esse. temptantis eadem alios probare causas senatui iussit, cupidine 4
seueritatis in iis etiam, quae rite faceret, acerbus. unde ceteri silentium et
paupertatem confessioni et beneficio praeposuere.

Eodem anno continuis imbribus auctus Tiberis plana urbis stagnauerat; **76**
relabentem secuta est aedificiorum et hominum strages. igitur censuit Asi-
1065 nius Gallus, ut libri Sibyllini adirentur. renuit Tiberius, perinde diuina
humanaque obtegens; sed remedium coercendi fluminis Ateio Capitoni et
L. Arruntio mandatum. Achaiam ac Macedoniam onera deprecantis leuari in 2
praesens proconsulari imperio tradique Caesari placuit. edendis gladiatori- 3
bus, quos Germanici fratris ac suo nomine obtulerat, Drusus praesedit,
1070 quamquam uili sanguine nimis gaudens; quod ⟨in⟩ uulgus formidolosum et
pater arguisse dicebatur. cur abstinuerit spectaculo ipse, uarie trahebant: alii 4
taedio coetus, quidam tristitia ingenii et metu conparationis, quia Augustus
comiter interfuisset. non crediderim ad ostentandam saeuitiam mouendas-
que populi offensiones concessam filio materiem, quamquam id quoque dic-
1075 tum est.

At theatri licentia proximo priore anno coepta grauius tum erupit, occisis **77**
non modo e plebe, sed militibus et centurione, uulnerato tribuno praetoriae
cohortis, dum probra in magistratus et dissensionem uulgi prohibent. actum 2
de ea seditione apud patres, dicebanturque sententiae, ut praetoribus ius uir-

1048 effer[u]erat | paenitentiae *Heins. magis placebat, cf. 2, 62, 2* societatis inp. *etc.* || **1050** reci[u]peratores || **1053** constitutas et | *nonnullis edd.* seueritati *praue placuit, v. Gron. ad l.* || **1054** quaestus || **1058** exsueret || **1060** causas *Sirker* causa **M** causam *Ber.* || **1065** ren[e]nuit || **1069** praesidit || **1070** in *add. manus post. in mg.* | uulgo *J. F. Gron.* || **1073** adhostentandam (ostentandam *in mg.*) || **1074** quoque *Lips.* quod || **1076** proximo priore] *Ern. lectores ad Cic. or. 216* proximum superiorem *vel de nat. deor. 3, 54* proxime superiores *uocat: nil mutandum* | dum (tum *in mg.*) || **1077** et militibus **M** sed *in mg.*

3 garum in histriones esset. intercessit Haterius Agrippa tribunus plebei incre- 1080
a. p. Chr. 15 pitusque est Asinii Galli oratione, silente Tiberio, qui ea simulacra libertatis
senatui praebebat. ualuit tamen intercessio, quia diuus Augustus immunes
uerberum histriones quondam responderat, neque fas Tiberio infringere
4 dicta eius. de modo lucaris et aduersus lasciuiam fautorum multa decernun-
tur, ex quis maxime insignia, ne domos pantomimorum senator introiret, ne 1085
egredientes in publicum equites Romani cingerent, aut alibi quam in thea-
tro spectarentur, et spectantium immodestiam exilio multandi potestas prae-
toribus fieret.

78 Templum ut in colonia Tarraconensi strueretur Augusto petentibus Hispa-
2 nis permissum, datumque in omnes prouincias exemplum. centesimam re- 1090
rum uenalium post bella ciuilia institutam deprecante populo edixit Tiberius
militare aerarium eo subsidio niti; simul imparem oneri rem publicam, nisi
uicesimo militiae anno ueterani dimitterentur. ita proximae seditionis male
consulta, quibus sedecim stipendiorum finem expresserant, abolita in poste-
rum. 1095

79 Actum deinde in senatu ab Arruntio et Ateio, an ob moderandas Tiberis
exundationes uerterentur flumina et lacus, per quos augescit; auditaeque
municipiorum et coloniarum legationes, orantibus Florentinis, ne Clanis so-
lito alueo demotus in amnem Arnum transferretur idque ipsis perniciem ad-
2 ferret. congruentia his Interamnates disseruere: pessum ituros fecundissimos 1100
Italiae campos, si amnis Nar (id enim parabatur) in riuos diductus supersta-
3 gnauisset. nec Reatini silebant, Velinum lacum, qua in Narem effunditur,
obstrui recusantes, quippe in adiacentia erupturum: optume rebus morta-
lium consuluisse naturam, quae sua ora fluminibus, suos cursus, utque origi-
nem, ita fines dederit; spectandas etiam religiones sociorum, qui sacra et lu- 1105
cos et aras patriis amnibus dicauerint; quin ipsum Tiberim nolle prorsus
4 accolis fluuiis orbatum minore gloria fluere. seu preces coloniarum seu diffi-
cultas operum siue superstitio ualuit, ut in sententiam Pisonis concedere-
t⟨ur⟩, qui nil mutandum censuerat.

80 Prorogatur Poppaeo Sabino prouincia Moesia additis Achaia ac Macedo- 1110

1083 uerbo[e]rum ‖ **1084** edicta (*post* -e) *Wurm* ‖ **1087** spectarentur] sectarentur *Heins.* (*'frustra: quid enim est* in theatro sectari*?' ut ait Ern.*), *Woe.*; *ad uocum iterationem uide sis Nipp. ad 1, 81, 2 uel D. Bo indices (uol. III ed. Hor.) 397 sqq.* | exitio (exilio *in mg.*) ‖ **1088** fleret (fieret *in mg., cf. supra ad 1, 34, 4 uel infra ad 3, 11, 2)* ‖ **1089** terra conensi ‖ **1090** centissimam ‖ **1092** pubp[b].licam ‖ **1099** permitiem ‖ **1100** Interamnates *Ber.* (**M** *in mg.*) ante manates **M** Antemnates *Pich.* ‖ **1101** diductus *Ber.* deductus *(cf. Gnomon 56, 1984, 401)* ‖ **1102** necreati nisi|lebant ‖ **1103** Inadiacentiae rupturum ob[p]tumerebus ‖ **1108** concederetur *Rhen.* concederet **M** concederent *Doed.*

nia. id quoque morum Tiberii fuit, continuare imperia ac plerosque ad finem a.p.Chr.15
uitae in isdem exercitibus aut iurisdictionibus habere. causae uariae tradun- 2
tur: alii taedio nouae curae semel placita pro aeternis seruauisse; quidam
inuidia, ne plures fruerentur; sunt, qui existiment ut callidum eius inge-
1115 nium, ita anxium iudicium, neque enim eminentis uirtutes sectabatur et rur-
sum uitia oderat: ex optimis periculum sibi, a pessimis dedecus publicum
metuebat. qua haesitatione postremo eo prouectus est, ut mandauerit qui- 3
busdam prouincias, quos egredi urbe non erat passurus.

De comitiis consularibus, quae tum primum illo principe ac deinceps **81**
1120 fuere, uix quicquam firmare ausim: adeo diuersa non modo apud auctores,
sed in ipsius orationibus reperiuntur. modo subtractis candidatorum nomini- 2
bus originem cuiusque et uitam et stipendia descripsit, ut qui forent intelle-
geretur; aliquando ea quoque significatione subtracta candidatos hortatus,
ne ambitu comitia turbarent, suam ad id curam pollicitus est; plerumque eos
1125 tantum apud se professos disseruit, quorum nomina consulibus edidisset:
posse et alios profiteri, si gratiae aut meritis confiderent. speciosa uerbis, re
inania aut subdola, quantoque maiore libertatis imagine tegebantur, tanto
eruptura ad infensius seruitium.

LIBER SECVNDVS

SISENNA STATILIO TAURO L. LIBONE consulibus mota Orientis regna prouin- **1**
ciaeque Romanae, initio apud Parthos orto, qui petitum Roma acceptumque a.p.Chr.16
regem, quamuis gentis Arsacidarum, ut externum aspernabantur. is fuit Vo- 2
nones, obses Augusto datus a Phraate. nam Phraates, quamquam depulisset
5 exercitus ducesque Romanos, cuncta uenerantium officia ad Augustum uer-
terat partemque prolis firmandae amicitiae miserat, haud perinde nostri
metu quam fidei popularium diffisus.

1112 Inistem *(ut supra 43, 3)* | uariae **M** uarie *uoluit Acid.* (*cf. Syme, Tac. I 347, 7, at v. ex. gr. Cic. de or. 1, 222* multas, copiosas uariasque rationes *vel infra 6, 28, 2* de numero ... uaria traduntur, *Hist. IV 14, 3* varia praedandi vocabula *etc.*) || 1114 fuerentur (r
e *supra scriptum uix dispici potest; cf. 1, 26, 2* frustrari) || 1115 uirtutis || 1116 sibi:sibi, *em. (num necessario?) Vict.* || 1117 quibustdam || 1121 repperiuntur || 1128 *post* seruitium *eadem manus add.* FINIT P. CORNELI LIB̄. I

INCIPIT LIBER II Ab excessu divi augusti. Sisenna *eqs.* || 3 gentis arsaci,darum *manus sec. nomen* Arsacidarum *prave distinxit* (pro -darum *fortasse* clarum *legens*) || 4 apra^h^hate | pra^h^hates

Post finem Phraatis et sequentium regum ob internas caedes uenere in ur-
a. p. Chr. 16 bem legati a primoribus Parthis, qui Vononen, uetustissimum liberorum
eius, accirent. magnificum id sibi credidit Caesar auxitque opibus. et acce- 10
2 pere barbari laetantes, ut ferme ad noua imperia. mox subiit pudor: degene-
rauisse Parthos; petitum alio ex orbe regem, hostium artibus infectum; iam
inter prouincias Romanas solium Arsacidarum haberi darique. ubi illam glo-
riam trucidantium Crassum, exturbantium Antonium, si mancipium Caesa-
3 ris, tot per annos seruitutem perpessum, Parthis imperitet? accendebat de- 15
dignantes et ipse diuersus a maiorum institutis, raro uenatu, segni equorum
cura; quotiens per urbes incederet, lecticae gestamine fastuque erga patrias
epulas. inridebantur et Graeci comites ac uilissima utensilium anulo clausa.
4 sed prompti aditus, obuia comitas, ignotae Parthis uirtutes, noua uitia, et
quia ipsorum moribus aliena, perinde odium prauis et honestis. 20

3 Igitur Artabanus, Arsacidarum e sanguine apud Dahas adultus, excitur,
primoque congressu fusus reparat uires regnoque potitur. uicto Vononi per-
fugium Armenia fuit, uacua tunc interque Parthorum et Romanas opes in-
fida ob scelus Antonii, qui Artauasden regem Armeniorum specie amicitiae
2 inlectum, dein catenis oneratum, postremo interfecerat. eius filius Artaxias, 25
memoria patris nobis infensus, Arsacidarum ui seque regnumque tutatus est.
occiso Artaxia per dolum propinquorum datus a Caesare Armeniis Tigranes
deductusque in regnum a Tiberio Nerone. nec Tigrani diuturnum imperium
fuit neque liberis eius, quamquam sociatis more externo in matrimonium
regnumque. 30

4 Dein iussu Augusti inpositus Artauasdes et non sine clade nostra deiectus.
tum C. Caesar componendae Armeniae deligitur. is Ariobarzanen, origine
Medum, ob insignem corporis formam et praeclarum animum uolentibus Ar-
2 meniis praefecit. Ariobarzane morte fortuita absumpto stirpem eius haud to-
lerauere; temptatoque feminae imperio, cui nomen Erato, eaque breui pulsa 35
incerti solutique et magis sine domino quam in libertate profugum Vononen
3 in regnum accipiunt. sed ubi minitari Artabanus et parum subsidii in Arme-
niis, uel, si nostra ui defenderetur, bellum aduersus Parthos sumendum erat,
rector Syriae Creticus Silanus excitum custodia circumdat, manente luxu et
regio nomine. quod ludibrium ut effugere agitauerit Vonones, in loco redde- 40
mus.

5 Ceterum Tiberio haud ingratum accidit turbari res Orientis, ut ea specie

8 prahatis (h supra) *ad nomen regum Parthorum recte scribendum cf. W. Eilers, Semiramis (SB Wien 1971) 48 sq.* || 9 Vononen *Fuchs (nonnullos edd. secutus)* uononem **M** || 10 accipere (*in mg.* e) || 20 moribus *Mur.* maioribus *(lectionem tutatus est Lench.)* || 23 pathorum (b supra) || 34 adsumpto || 38 sinosavi (si nostra vi *in mg.*)

Germanicum suetis legionibus abstraheret nouisque prouinciis impositum a.p.Chr.16
dolo simul et casibus obiectaret. at ille, quanto acriora in eum studia mili- 2
45 tum et auersa patrui uoluntas, celerandae uictoriae intentior, tractare proe-
liorum uias et quae sibi tertium iam annum belligeranti saeua uel prospera
euenissent. fundi Germanos acie et iustis locis, iuuari siluis paludibus, 3
breui aestate et praematura hieme; suum militem haud perinde uulneribus
quam spatiis itinerum, damno armorum adfici; fessas Gallias ministrandis
50 equis; longum impedimentorum agmen opportunum ad insidias, defensanti-
bus iniquum. at si mare intretur, promptam ipsis possessionem et hostibus 4
ignotam; simul bellum maturius incipi legionesque et commeatus pariter
uehi; integrum equitem equosque per ora et alueos fluminum media in Ger-
mania fore.

55 Igitur huc intendit, missis ad census Galliarum P. Vitellio et C. Antio. Si- **6**
lius et Anteius et Caecina fabricandae classi praeponuntur. mille naues suffi- 2
cere uisae properataeque: aliae breues, angusta puppi proraque et lato utero,
quo facilius fluctus tolerarent; quaedam planae carinis, ut sine noxa side-
rent; plures adpositis utrimque gubernaculis, conuerso ut repente remigio
60 hinc uel illinc adpellerent; multae pontibus stratae, super quas tormenta ue-
herentur, simul aptae ferendis equis aut commeatui: uelis habiles, citae re-
mis augebantur alacritate militum in speciem ac terrorem. insula Batauo- 3
rum, in quam conuenirent, praedicta, ob faciles adpulsus accipiendisque
copiis et transmittendum ad bellum opportuna. nam Rhenus uno alueo con- 4
65 tinuus aut modicas insulas circumueniens apud principium agri Bataui uelut
in duos amnes diuiditur, seruatque nomen et uiolentiam cursus, qua Germa-
niam praeuehitur, donec Oceano misceatur; ad Gallicam ripam latior et pla-
cidior adfluens (uerso cognomento Vahalem accolae dicunt), mox id quoque
uocabulum mutat Mosa flumine eiusque inmenso ore eundem in Oceanum
70 effunditur.

Sed Caesar, dum adiguntur naues, Silium legatum cum expedita manu in- **7**
ruptionem in Chattos facere iubet; ipse, audito castellum Lupiae flumini ad-
positum obsideri, sex legiones eo duxit. neque Silio ob subitos imbres aliud 2
actum, quam ut modicam praedam et Arpi principis Chattorum coniugem fi-
75 liamque raperet, neque Caesari copiam pugnae obsessores fecere, ad famam

45 caelerandae || 46 prosperaę *non* prospere *legendum* || 50 o[p]portunum *(item infra 6, 3)* || 55 C. Antio *Urs.* cantio || 56 A. (*uel* T.) Anteius *Rit.* et Anteius *del. Url., at cf. Syme, JRS 39, 1949, 9* || 57 breu[e]is || 59 repetente || 60 ad[p]bellerent | quas *sc. naues* quos *magis placuit Ern., ut referretur ad* pontes || 65 aput || 72 chatos (*item infra 7, 2* chatorum) | flumine (*manu eadem corr. in* -i) || 73 aliut || 75 f[e]acere (*cf. supra 7, 1* facere)

a.p.Chr.16 aduentus eius dilapsi. tumulum tamen nuper Varianis legionibus structum et
3 ueterem aram Druso sitam disiecerant. restituit aram honorique patris princeps ipse cum legionibus decucurrit; tumulum iterare haud uisum, et cuncta inter castellum Alisonem ac Rhenum nouis limitibus aggeribusque permunita. 80

8 Iamque classis aduenerat, cum praemisso commeatu et distributis in legiones ac socios nauibus fossam, cui Drusianae nomen, ingressus precatusque Drusum patrem, ut se eadem ausum libens placatusque exemplo ac memoria consiliorum atque operum iuuaret, lacus inde et Oceanum usque ad Ami-
2 siam flumen secunda nauigatione peruehitur. classis †Amisiae relicta laeuo 85 amne† erratumque in eo, quod non subuexit: transposuit militem dextras in
3 terras iturum; ita plures dies efficiendis pontibus absumpti. et eques quidem ac legiones prima aestuaria, nondum adcrescente unda, intrepidi transiere; postremum auxiliorum agmen Batauique in parte ea, dum insultant aquis ar-
4 temque nandi ostentant, turbati et quidam hausti sunt. metanti castra Cae- 90 sari Angriuariorum defectio a tergo nuntiatur: missus ilico Stertinius cum equite et armatura leui igne et caedibus perfidiam ultus est.

9 Flumen Visurgis Romanos Cheruscosque interfluebat. eius in ripa cum ceteris primoribus Arminius adstitit, quaesitoque, an Caesar uenisset, postquam adesse responsum est, ut liceret cum fratre conloqui, orauit. erat is in exer- 95 citu cognomento Flauus, insignis fide et amisso per uulnus oculo paucis ante
2 annis duce Tiberio. tum permissu progressus[que] consalutatur ab Arminio, qui amotis stipatoribus, ut sagittarii nostra pro ripa dispositi abscederent, po-
3 stulat, et postquam digressi, unde ea deformitas oris, interrogat fratrem. illo locum et proelium referente, quodnam praemium recepisset, exquirit. Flauus 100 aucta stipendia, torquem et coronam aliaque militaria dona memorat, inridente Arminio uilia seruitii pretia.

84 adamissiam || 85 Amisiae *del. Nipp.* Amisiae ⟨ore⟩ relicta *Seyffert, Z.f.dt. Gymnasialw. 15, 1861, 301 sqq.* relicta Amisiae *Lench., al. al., cf. K. Meister, Hermes 83, 1935, 92 sqq. et R. Syme, Tac. II 747, 6. cum Well., uir Taciti nec non regionis Germaniae a Tacito tam perplexe descriptae peritissimus se verbis paradoseos explicandis imparem dixisset, equidem herbam do (emendationem amici et coeditoris uncis includere licet:* classis ⟨in insula⟩ Amisiae ⟨ore⟩ relicta ⟨ante⟩ laeuum amnem *vel sim.; u. et JRS 72, 1982, 214)* || 86 subuexit *del. Nipp.* | transposuit *del. Ern.* subuexit ⟨aut⟩ transposuit *Wurm; cf. H. Heubner, Gnomon 63, 1956, 353 sqq.* || 91 angriuoriorum, *em. Ber.* Ampsivariorum *Rit.* || 92 perfidia multus || 97 diberio (t supra d) | permissu·progressusque (m supra ·) M permissum, *Ber. (cf. 6, 16, 2)* permissu progressus *Wuilleumier (probante Goody.), ex parte Brak. secutus,* progressus consalutatur *Weidner* *signum lacunae ante* progressusque *pos. Nipp., hoc fere supplens:* tum permissu ⟨imperatoris deducitur a Stertinio⟩ progressusque *etc.* || 98 quia motis || 99 eade formitasoris (e supra de) | fratrum

Exin diuersi ordiuntur, hic magnitudinem Romanam, opes Caesaris et uictis graues poenas, in deditionem uenienti paratam clementiam; neque coniugem et filium eius hostiliter haberi; ille fas patriae, libertatem auitam, penetralis Germaniae deos, matrem precum sociam; ne propinquorum et adfinium, denique gentis suae desertor et proditor quam imperator esse mallet. paulatim inde ad iurgia prolapsi quo minus pugnam consererent, ne flumine quidem interiecto cohibebantur, ni Stertinius adcurrens plenum irae armaque et equum poscentem Flauum attinuisset. cernebatur contra minitabundus Arminius proeliumque denuntians; nam pleraque Latino sermone interiaciebat, ut qui Romanis in castris ductor popularium meruisset. **10** a. p. Chr. 16 105 2 110 3

Postero die Germanorum acies trans Visurgim stetit. Caesar nisi pontibus praesidiisque inpositis dare in discrimen legiones haud imperatorium ratus, equitem uado tramittit. praefuere Stertinius et e numero primipilarium Aemilius, distantibus locis inuecti, ut hostem diducerent. qua celerrimus amnis, Charioualda dux Batauorum erupit. eum Cherusci fugam simulantes in planitiem saltibus circumiectam traxere; dein coorti et undique effusi trudunt aduersos, instant cedentibus collectosque in orbem pars congressi, quidam eminus proturbant. Charioualda diu sustentata hostium saeuitia, hortatus suos, ut ingruentes cateruas globo ⟨per⟩fringerent, atque ipse densissimos inrumpens, congestis telis et suffosso equo labitur, ac multi nobilium circa; ceteros uis sua, aut equites cum Stertinio Aemilioque subuenientes periculo exemere. **11** 115 2 120 3

125 Caesar transgressus Visurgim indicio perfugae cognoscit delectum ab Arminio locum pugnae; conuenisse et alias nationes in siluam Herculi sacram, ausurosque nocturnam castrorum oppugnationem. habita indici fides, et cernebantur ignes, suggressique propius speculatores audiri fremitum equorum inmensique et inconditi agminis murmur attulere. igitur propinquo summae rei discrimine explorandos militum animos ratus, quonam id modo incorruptum foret, secum agitabat. tribunos et centuriones laeta saepius quam comperta nuntiare, libertorum seruilia ingenia, amicis inesse adulationem; si contio uocetur, illic quoque, quae pauci incipiant, reliquos adstrepere. penitus noscendas mentes, cum secreti et incustoditi inter militaris cibos spem aut metum proferrent. **12** 2 130 3 135

Nocte coepta egressus augurali per occulta et uigilibus ignara, comite uno, contectus umeros ferina pelle, adit castrorum uias, adsistit tabernaculis frui- **13**

115 primipilarium *Ber.* (**M** *in mg.*) primilliarium ‖ 116 diducerent *Rhen.* deducerent *(cf. supra ad 1, 79, 2)* | cellerrimus ‖ 118 circumlectam (iectam *in mg.*) ‖ 121 perfringerent *Bezz.* fringerent **M** frangerent *Lips.* scinderent *Koest. coll. 1, 65, 4* scindit agmen *(minus probabiliter)* | ipse *Weiss.* ipsis **M** ipse in *Ber.* (**M** *in mg.*) ‖ 122 inrumpens *ed. Froben.* inrupens (*cf. supra 11, 1* erupit) ‖ 129 propinquoṣ ‖ 132 seruilla ‖ 134 consecreti ‖ 137 uias] uices *Heins. (Adv. 345), i. e. uigilias (haud necessario)*

a.p.Chr.16 turque fama sui, cum hic nobilitatem ducis, decorem alius, plurimi patientiam comitatem, per seria per iocos eundem animum laudibus ferrent reddendamque gratiam in acie faterentur, simul perfidos et ruptores pacis ul- 140
2 tioni et gloriae mactandos. inter quae unus hostium, Latinae linguae sciens, acto ad uallum equo uoce magna coniuges et agros et stipendii in dies, donec bellaretur, sestertios centenos, si quis transfugisset, Arminii nomine pollice-
3 tur. intendit ea contumelia legionum iras: ueniret dies, daretur pugna; sumpturum militem Germanorum agros, tracturum coniuges; accipere omen, et 145
4 matrimonia ac pecunias hostium praedae destinare. tertia ferme uigilia adsultatum est castris, sine coniectu teli, postquam crebras pro munimentis cohortes et nihil remissum sensere.

14 Nox eadem laetam Germanico quietem tulit, uiditque se operatum et sanguine sacro respersa praetexta pulchriorem aliam manibus auiae Augustae 150
accepisse. auctus omine, addicentibus auspiciis uocat contionem et quae sa-
2 pientia prouisa aptaque imminenti pugnae disserit. non campos modo militi Romano ad proelium bonos, sed, si ratio adsit, siluas et saltus; nec enim inmensa barbarorum scuta, enormis hastas inter truncos arborum et enata humo uirgulta perinde haberi, quam pila et gladios et haerentia corpori teg- 155
3 mina. denserent ictus, ora mucronibus quaererent: non loricam Germano, non galeam, ne scuta quidem ferro neruoue firmata, sed uiminum textus uel tenuis et fucatas colore tabulas; primam utcumque aciem hastatam, ceteris praeusta aut breuia tela. iam corpus ut uisu toruum et ad breuem impetum ualidum, sic nulla uulnerum patientia: sine pudore flagitii, sine cura ducum 160
abire fugere, pauidos aduersis, inter secunda non diuini, non humani iuris
4 memores. si taedio uiarum ac maris finem cupiant, hac acie parari: propiorem iam Albim quam Rhenum, neque bellum ultra, modo se patris patruique uestigia prementem isdem in terris uictorem sisterent.

15 Orationem ducis secutus militum ardor, signumque pugnae datum. nec 165
Arminius aut ceteri Germanorum proceres omittebant suos quisque testari; hos esse Romanos Variani exercitus fugacissimos, qui, ne bellum tolerarent, seditionem induerint; quorum pars onusta uulneribus tergum, pars fluctibus et procellis fractos artus infensis rursum hostibus, aduersis dis obiciant, nulla
2 boni spe. classem quippe et auia Oceani quaesita, ne quis uenientibus occur- 170

146 peccunias || 147 conlectu **M** (*cf. supra 11, 2* circumlectam) coniectu *in mg. inf.* || 150 sacro *Ber.* (**M** *in mg.*) sacri *(prob. Ern.)* | res tersa (respersa *in mg.*) || 152 prouisa *J. F. Gron.* (probante *Heins.; cf. Sall. Iug. 49, 2*) praeuisa || 156 dens[a]erent || 162 memor[e]is || 164 sisterrent || 168 terga *uoluit Mur.* tergū **M** *lectionem defendens Lench. coll. Hist. V 16, 2* superesse ... qui volnera tergo ferant *nihil egit, at cf. Gnomon 56, 1984, 402: nil mutandum* || 169 fract[o]usartus

reret, ne pulsos premeret; sed ubi miscuerint manus, inane uictis uentorum a.p.Chr.16
remorumue subsidium. meminissent modo auaritiae crudelitatis superbiae: 3
aliud sibi reliquum quam tenere libertatem aut mori ante seruitium?

Sic accensos et proelium poscentes in campum, cui Idistauiso nomen, de- **16**
175 ducunt. is medius inter Visurgim et colles, ut ripae fluminis cedunt aut pro-
minentia montium resistunt, inaequaliter sinuatur. pone tergum insurgebat
silua, editis in altum ramis et pura humo inter arborum truncos. campum et 2
prima siluarum barbara acies tenuit; soli Cherusci iuga insedere, ut proelian-
tibus Romanis desuper incurrerent. noster exercitus sic incessit: auxiliares 3
180 Galli Germanique in fronte, post quos pedites sagittarii; dein quattuor legio-
nes et cum duabus praetoriis cohortibus ac delecto equite Caesar; exin toti-
dem aliae legiones et leuis armatura cum equite sagittario ceteraeque socio-
rum cohortes. intentus paratusque miles, ut ordo agminis in aciem adsisteret.

Visis Cheruscorum cateruis, quae per ferociam proruperant, ualidissimos **17**
185 equitum incurrere latus, Stertinium cum ceteris turmis circumgredi terga-
que inuadere iubet, ipse in tempore adfuturus. interea pulcherrimum augu- 2
rium, octo aquilae petere siluas et intrare uisae imperatorem aduertere. ex-
clamat: irent, sequerentur Romanas aues, propria legionum numina. simul 3
pedestris acies infertur et praemissus eques postremos ac latera impulit. mi-
190 rumque dictu, duo hostium agmina diuersa fuga, qui siluam tenuerant, in
aperta, qui campis adstiterant, in siluam ruebant. medii inter hos Cherusci 4
collibus detrudebantur, inter quos insignis Arminius manu uoce uulnere sus-
tentabat pugnam, incubueratque sagittariis, illa rupturus, ni Raetorum Vin-
delicorumque et Gallicae cohortes signa obiecissent. nisu tamen corporis et 5
195 impetu equi peruasit, oblitus faciem suo cruore, ne nosceretur. quidam
adgnitum a Chaucis inter auxilia Romana agentibus emissumque tradide-
runt. uirtus seu fraus eadem Inguiomero effugium dedit. ceteri passim truci- 6
dati, et plerosque tranare Visurgim conantes iniecta tela aut uis fluminis,
postremo moles ruentium et incidentes ripae operuere. quidam turpi fuga in
200 summa arborum nisi ramisque se occultantes admotis sagittariis per ludi-
brium figebantur, alios prorutae arbores adflixere.

Magna ea uictoria neque cruenta nobis fuit. quinta ab hora diei ad noctem **18**
caesi hostes decem milia passuum cadaueribus atque armis oppleuere, reper-
tis inter spolia eorum catenis, quas in Romanos ut non dubio euentu por-
205 tauerant. miles in loco proelii Tiberium imperatorem salutauit struxitque ag- 2
gerem et in modum tropaeorum arma subscriptis uictarum gentium
nominibus imposuit.

173 aliut (aliud *in mg.*) ‖ 174 *in mg.* uiso campi nomen ‖ 181 exiṃ ‖ 185 tergaque *Lips.* tergaue ‖ 188 nuina (*in mg.* numina) ‖ 194 $\overset{g}{c}$allicae ‖ 202 ab$\overset{h}{o}$radiei ‖ 206 tropaeorum *J. F. Gron.* tropheorum

19 Haud perinde Germanos uulnera luctus excidia quam ea species dolore et
a. p. Chr. 16 ira adfecit. qui modo abire sedibus, trans Albim concedere parabant, pu-
gnam uolunt, arma rapiunt; plebes primores, iuuentus senes agmen Ro- 210
2 manum repente incursant turbant. postremo deligunt locum flumine et siluis
clausum, arta intus planitie et umida; siluas quoque profunda palus ambibat,
nisi quod latus unum Angriuarii lato aggere extulerant, quo a Cheruscis diri-
merentur. hic pedes adstitit; equitem propinquis lucis texere, ut ingressis
siluam legionibus a tergo foret. 215

20 Nihil ex his Caesari incognitum: consilia locos, prompta occulta nouerat
astusque hostium in perniciem ipsis uertebat. Seio Tuberoni legato tradit
equitem campumque; peditum aciem ita instruxit, ut pars aequo in siluam
aditu incederet, pars obiectum aggerem eniteretur; quod arduum, sibi, cetera
2 legatis permisit. quibus plana euenerant, facile inrupere; quis inpugnandus 220
agger, ut si murum succederent, grauibus superne ictibus conflictabantur. sen-
sit dux inparem comminus pugnam, remotisque paulum legionibus fundito-
res libritoresque excutere tela et proturbare hostem iubet; missae e tormentis
hastae, quantoque conspicui magis propugnatores, tanto pluribus uulneribus
3 deiecti. primus Caesar cum praetoriis cohortibus capto uallo dedit impetum 225
in siluas; conlato illic gradu certatum. hostem a tergo palus, Romanos flu-
men aut montes claudebant: utrisque necessitas in loco, spes in uirtute, salus
ex uictoria.

21 Nec minor Germanis animus, sed genere pugnae et armorum superaban-
tur, cum ingens multitudo artis locis praelongas hastas non protenderet, non 230
colligeret, neque adsultibus et uelocitate corporum uteretur, coacta stabile
ad proelium; contra miles, cui scutum pectori adpressum et insidens capulo
manus, latos barbarorum artus, nuda ora foderet uiamque strage hostium
aperiret, imprompto iam ⟨Arminio⟩ ob continua pericula, siue illum recens
acceptum uulnus tardauerat. quin et Inguiomerum tota uolitantem acie for- 235
2 tuna magis quam uirtus deserebat. et Germanicus, quo magis adgnosceretur,
detraxerat tegimen capiti orabatque insisterent caedibus: nil opus captiuis,
solam internicionem gentis finem bello fore. iamque sero diei subducit ex
acie legionem faciendis castris: ceterae ad noctem cruore hostium satiatae
sunt. equites ambigue certauere. 240

22 Laudatis pro contione uictoribus Caesar congeriem armorum struxit, su-
perbo cum titulo: debellatis inter Rhenum Albimque nationibus exercitum

216 his *Oberlin* iis || 217 permitiem *(ut supra 1, 79, 1 uel 6, 26, 3) litterae* m *ultima pars erasa, ut* n *foret* || 220 planę venerant (plana euenerant *in mg.*) || 223 libratoresque *Ber.* (**M** *in mg.*), *at cf. infra 13, 39, 3* || 234 Arminio *suppl. Ber.* || 235 tardauarat || 238 interni-
m
tionenem || 241 congerie,marmorum **M** *perperam distinguens*

Tiberii Caesaris ea monimenta Marti et Ioui et Augusto sacrauisse. de se ni- a.p.Chr.16
hil addidit, metu inuidiae, an ratus conscientiam facti satis esse. mox bellum 2
245 in Angriuarios Stertinio mandat, ni deditionem properauissent. atque illi
supplices nihil abnuendo ueniam omnium accepere.

Sed aestate iam adulta legionum aliae itinere terrestri in hibernacula re- **23**
missae, plures Caesar classi impositas per flumen Amisiam Oceano inuexit.
ac primo placidum aequor mille nauium remis strepere aut uelis inpelli; mox 2
250 atro nubium globo effusa grando, simul uariis undique procellis incerti fluc-
tus prospectum adimere, regimen inpedire; milesque pauidus et casuum
maris ignarus dum turbat nautas uel intempestiue iuuat, officia prudentium
corrumpebat. omne dehinc caelum et mare omne in austrum cessit, qui hu- 3
midis Germaniae terris, profundis amnibus immenso nubium tractu ualidus
255 et rigore uicini septentrionis horridior rapuit disiecitque naues in aperta Oce-
ani aut insulas saxis abruptis uel per occulta uada infestas. quibus paulum 4
aegreque uitatis, postquam mutabat aestus eodemque quo uentus ferebat,
non adhaerere ancoris, non exhaurire inrumpentis undas poterant: equi iu-
menta sarcinae, etiam arma praecipitantur, quo leuarentur aluei manantes
260 per latera et fluctu superurgente.

Quanto uiolentior cetero mari Oceanus et truculentia caeli praestat Ger- **24**
mania, tantum illa clades nouitate et magnitudine excessit, hostilibus cir-
cum litoribus aut ita uasto et profundo, ut credatur nouissimum ac sine terris
mare. pars nauium haustae sunt, plures apud insulas longius sitas eiectae; 2
265 milesque nullo illic hominum cultu fame absumptus, nisi quos corpora
equorum eodem elisa tolerauerant. sola Germanici triremis Chaucorum ter-
ram adpulit; quem per omnes illos dies noctesque apud scopulos et promi-
nentis oras, cum se tanti exitii reum clamitaret, uix cohibuere amici, quo mi-
nus eodem mari oppeteret. tandem relabente aestu et secundante uento 3
270 claudae naues raro remigio aut intentis uestibus, et quaedam a ualidioribus
tractae reuertere; quas raptim refectas misit, ut scrutarentur insulas. collecti

243 monimenta *Lips.* munimenta *(e contrario 1, 3, 5)* | marịi (t *supra*) et ioui **M** Marti Ultori *Fuchs (O. Hirschfeld secutus, v. WSt 5, 1883, 124, cf. et G. Wissowa, RuKdR*[2] *153, 1), equidem codicem Med. I religiosissime sequor* || **244** facti *Ald.* factis || **245** agriuarios *(cf. supra 2, 8, 4)* Ampsiuarios *Rit.* || **246** accipere *littera* i *manu eadem corr. in* e || **247** aegestate (aestate *in mg.*) || **249** aut uelis inpelli *lectionem suspectam putat Goody.* (*'fort.* aut uelis inpleri *uel* uela auris inpelli'), *haud necessario* || **251** cassuum || **253** humidis *Rhen.* tumidis **M** umidis *Faer.* || **254** amnibus ⟨ortus⟩ *Goody. (haud necessario)* || **261** truṇculentia || **263** uasto profundo *Haase* aut mari ita uasto et profundo, ut credatur nouissimum ac sine terris *uoluit Fuchs* || **264** mari *J. F. Gron.; omnia haec sine iusta causa; cf. Gnomon 56, 1984, 402: nil mutandum* | aput

a.p.Chr.16 ea cura plerique; multos Angriuarii nuper in fidem accepti redemptos ab in-
4 terioribus reddidere; quidam in Britanniam rapti et remissi a regulis. ut quis
ex longinquo reuenerat, miracula narrabant: uim turbinum et inauditas uo-
lucres, monstra maris, ambiguas hominum et beluarum formas, uisa siue ex 275
metu credita.

25 Sed fama classis amissae ut Germanos ad spem belli, ita Caesarem ad co-
ercendum erexit. C. Silio cum triginta peditum, tribus equitum milibus ire in
Chattos imperat. ipse maioribus copiis Marsos inrumpit, quorum dux Mal-
louendus, nuper in deditionem acceptus, propinquo luco defossam Varianae 280
2 legionis aquilam modico praesidio seruari indicat. missa extemplo manus,
quae hostem a fronte eliceret, alii, qui terga circumgressi recluderent hu-
mum; et utrisque adfuit fortuna. eo promptior Caesar pergit introrsus, popu-
latur excindit non ausum congredi hostem aut, sicubi restiterat, statim
3 pulsum, nec umquam magis, ut ex captiuis cognitum est, pauentem. quippe 285
inuictos et nullis casibus superabiles Romanos praedicabant, qui perdita
classe, amissis armis, post constrata equorum uirorumque corporibus litora
eadem uirtute, pari ferocia et uelut aucti numero inrupissent.

26 Reductus inde in hib⟨er⟩na miles, laetus animi, quod aduersa maris expe-
ditione prospera pensauisset. addidit munificentiam Caesar, quantum quis 290
damni professus erat, exsoluendo. nec dubium habebatur labare hostes pe-
tendaeque pacis consilia sumere, et si proxima aestas adiceretur, posse bel-
2 lum patrari. sed crebris epistulis Tiberius monebat, rediret ad decretum
triumphum: satis iam euentuum, satis casuum. prospera illi et magna proe-
lia: eorum quoque meminisset, quae uenti et fluctus, nulla ducis culpa, 295
3 grauia tamen et saeua damna intulissent. se nouies a diuo Augusto in Ger-
maniam missum plura consilio quam ui perfecisse. sic Sugambros in dedi-
tionem acceptos, sic Suebos regemque Maroboduum pace obstrictum. posse
et Cheruscos ceterasque rebellium gentes, quando Romanae ultioni consul-
4 tum es⟨se⟩t, internis discordiis relinqui. precante Germanico annum effi- 300
ciendis coeptis, acrius modestiam eius adgreditur alterum consulatum offe-
rendo, cuius munia praesens obiret. simul adnectebat, si foret adhuc
bellandum, relinqueret materiem Drusi fratris gloriae, qui nullo tum alio ho-
ste non nisi apud Germanias adsequi nomen imperatorium et deportare lau-

272 Ampsiuarii *Nipp. (cf. 2, 8, 4)* || 273 remissa (remissi a *in mg.*) || 280 luco *Chifflet, Lips.* loco *(cf. infra 3, 61, 1 vel ad Germ. 16, 3)* || 281 indicarat *Halm* | exemplo || 282 eligeret || 286 cassibus || 289 hiberna *Ber.* hyberna **M** *in mg.* hiona **M** || 297 consili$\overset{o}{a}$ | sugambros (Sicambros *in mg.*) || 298 sue$\overset{u}{b}$os regem quē aroboduum (que Maroboduum *in mg. inf.*) || 299 quō **M** *(cf. supra 1, 57, 1 et 59, 5)* quando *in mg.* || 300 esset *Mur.* est **M** *(def. A. Cheyns, AC 42, 1973, 192 sqq., cf. Römer 143)* sit *Fuchs praeeunte Otto (coll. 3, 50, 3)*

305 ream posset. haud cunctatus est ultra Germanicus, quamquam fingi ea seque 5
per inuidiam parto iam decori abstrahi intellegeret. a. p. Chr. 16

27 Sub idem tempus e familia Scriboniorum Libo Drusus defertur moliri res
nouas. eius negotii initium ordinem finem curatius disseram, quia tum pri-
mum reperta sunt, quae per tot annos rem publicam exedere. Firmius Catus 2
310 senator, ex intima Libonis amicitia, iuuenem inprouidum et facilem inani-
bus ad Chaldaeorum promissa, magorum sacra, somniorum etiam interpretes
impulit, dum proauum Pompeium, amitam Scriboniam, quae quondam Au-
gusti coniunx fuerat, consobrinos Caesares, plenam imaginibus domum
ostentat hortaturque ad luxum et aes alienum, socius libidinum et necessita-
315 tum, quo pluribus indiciis inligaret.

28 Vt satis testium et qui serui eadem noscerent repperit, aditum ad princi-
pem postulat, demonstrato crimine et reo per Flaccum Vescularium equitem
Romanum, cui propior cum Tiberio usus erat. Caesar indicium haud asper- 2
natus congressus abnuit: posse enim eodem Flacco internuntio sermones
320 commeare. atque interim Libonem ornat praetura, conuictibus adhibet, non
uultu alienatus, non uerbis commotior (adeo iram condiderat); cunctaque
eius dicta factaque, cum prohibere posset, scire malebat, donec Iunius qui-
dam, temptatus, ut infernas umbras carminibus eliceret, ad Fulcinium Trio-
nem indicium detulit. celebre inter accusatores Trionis ingenium erat aui- 3
325 dumque famae malae. statim corripit reum, adit consules, cognitionem
senatus poscit. et uocantur patres, addito consultandum super re magna et
atroci.

29 Libo interim ueste mutata cum primoribus feminis circumire domos, orare
adfines, uocem aduersum pericula poscere, abnuentibus cunctis, cum di-
330 uersa praetenderent, eadem formidine. die senatus metu et aegritudine fessus, 2
siue, ut tradidere quidam, simulato morbo, lectica delatus ad fores curiae in-
nisusque fratri et manus ac supplices uoces ad Tiberium tendens immoto
eius uultu excipitur. mox libellos et auctores recitat Caesar, ita moderans, ne
lenire neue asperare crimina uideretur.

30 335 Accesserant praeter Trionem et Catum accusatores Fonteius Agrippa et
C. Vibius, certabantque cui ius perorandi in reum daretur, donec Vibius, quia
nec ipsi inter se concederent et Libo sine patrono introisset, singillatim se
crimina obiecturum professus, protulit libellos uecordes adeo, ut consultaue-

305 germanicos | sequ$\overset{e}{\mathrm{i}}$ ‖ 308 dum (tū *in mg.*) ‖ 313 consobrinos Caesares *Rhen.* consobrinus caesaris ‖ 317 crimin$\overset{e}{\mathrm{i}}$ ‖ 318 propṛior ‖ 319 sermones *Rhen.* sermone M sermonẹm *Rit.* ‖ 322 mallebat ‖ 324 accussatores trion$\overset{i}{\mathrm{e}}$s ‖ 332 suplices ‖ 334 asperari ‖ 336 Vibius *Gruterus* liuius ‖ 337 ips$\overset{i}{\mathrm{e}}$

a.p.Chr.16 rit Libo, an habiturus foret opes, quis uiam Appiam Brundisium usque pecu-
2 nia operiret. inerant et alia huiusce modi stolida uana, si mollius acciperes, 340
miseranda; uni tamen libello manu Libonis nominibus Caesarum aut senato-
3 rum additas atroces uel occultas notas accusator arguebat. negante reo
adgnoscentes seruos per tormenta interrogari placuit; et quia uetere senatus
consulto quaestio in caput domini prohibebatur, callidus et noui iuris reper-
tor Tiberius mancipari singulos actori publico iubet, scilicet ut in Libonem 345
4 ex seruis saluo senatus consulto quaereretur. ob quae posterum diem reus pe-
tiuit domumque digressus extremas preces P. Quirinio propinquo suo ad
principem mandauit.

31 Responsum est, ut senatum rogaret. cingebatur interim milite domus; stre-
pebant etiam in uestibulo, ut audiri, ut aspici possent, cum Libo ipsis, quas 350
in nouissimam uoluptatem adhibuerat, epulis excruciatus, uocare percusso-
2 rem, prensare seruorum dextras, inserere gladium. atque illis, dum trepidant,
dum refugiunt, euertentibus adpositum mensae lumen, feralibus iam sibi
tenebris duos ictus in uiscera derexit. ad gemitum conlabentis adcurrere li-
3 berti, et caede uisa miles abstitit. accusatio tamen apud patres adseueratione 355
eadem peracta, iurauitque Tiberius petiturum se uitam quamuis nocenti, nisi
uoluntariam mortem properauisset.

32 Bona inter accusatores diuiduntur, et praeturae extra ordinem datae iis,
qui senatorii ordinis erant. tunc Cotta Messalinus, ne imago Libonis exse-
quias posterorum comitaretur, censuit, Cn. Lentulus, ne quis Scribonius co- 360
2 gnomentum Drusi adsumeret. supplicationum dies Pomponii Flacci sententia
constituti, et dona Ioui Marti Concordiae, utque iduum Septembrium dies,
quo se Libo interfecerat, dies festus haberetur, L. P⟨lancus⟩ et Gallus Asi-
nius et Papius Mutilus et L. Apronius decreuere: quorum auctoritates adula-
3 tionesque rettuli, ut sciretur uetus id in re publica malum. facta et de mathe- 365
maticis magisque Italia pellendis senatus consulta; quorum e numero
L. Pituanius saxo deiectus est, in P. Marcium consules extra portam Esquili-
nam, cum classicum canere iussissent, more prisco aduertere.

33 Proximo senatus die multa in luxum ciuitatis dicta a Q. Haterio consulari,
Octauio Frontone praetura functo; decretumque, ne uasa auro solida mini- 370
strandis cibis fierent, ne uestis Serica uiros foedaret. excessit Fronto ac po-
stulauit modum argento suppellectili familiae: erat quippe adhuc frequens

341 uno *R. H. Martin, Cl. R. 35, 1985, 38* || 343 adgnonoscentes | interrogari *Lips.* interrogare || 344 prohibebaṇtur || 350 possent *Rhen.* possint || 353 mensae *Grosl.* (*uel* in mensa) mensa **M** ^{i} cum m. *Ritt.* || 354 derexit || 355 abstitit *Lips.* adstitit | aput || 358 accusṣatores | iis *Bekk.* his || 362 constituti, et *Mur.* constituti ut **M** *(cf. 3, 43, 1; 6, 37, 4)* ut *del. Frei. (prob. Goody.)* | marticordię (Marti Concordiae *in mg.*) || 363 Plancus *proposuit Syme, JRS 46, 1956, 19 (Frei. secutus)* p. **M** Piso *J. F. Gron.* | galius **M** *ante corr.* || 367 delectus (deiectus *in mg.*) || 371 Serica *Rhen.* sirica

senatoribus, si quid e re publica crederent, loco sententiae promere. contra 2
Gallus Asinius disseruit: auctu imperii adoleuisse etiam priuatas opes, idque a. p. Chr. 16
375 non nouum, sed e uetustissimis moribus: aliam apud Fabricios, aliam apud
Scipiones pecuniam; et cuncta ad rem publicam referri, qua tenui angustas
ciuium domos, postquam eo magnificentiae uenerit, gliscere singulos. neque 3
in familia et argento, quaeque ad usum parentur, nimium aliquid aut modicum, nisi ex fortuna possidentis. distinctos senatus et equitum census, non
380 quia diuersi natura, sed ut locis ordinibus dignationibus antistent, ita iis,
quae ad requiem animi aut salubritatem corporum parentur, nisi forte clarissimo cuique plures curas, maiora pericula subeunda, delenimentis curarum
et periculorum carendum esse. facilem adsensum Gallo sub nominibus ho- 4
nestis confessio uitiorum et similitudo audientium dedit. adiecerat et Tibe-
385 rius non id tempus censurae, nec, si quid in moribus labaret, defuturum corrigendi auctorem.

34 Inter quae L. Piso ambitum fori, corrupta iudicia, saeuitiam oratorum, accusationes minitantium increpans abire se et cedere urbe, uicturum in aliquo abdito et longinquo rure testabatur; simul curiam relinquebat. com-
390 motus est Tiberius, et quamquam mitibus uerbis Pisonem permulsisset,
propinquos quoque eius impulit, ut abeuntem auctoritate uel precibus tenerent. haud minus liberi doloris documentum idem Piso mox dedit uocata in 2
ius Vrgulania, quam supra leges amicitia Augustae extulerat. nec aut Vrgulania obtemperauit, in domum Caesaris spreto Pisone uecta, aut ille abscessit,
395 quamquam Augusta se uiolari et imminui quereretur. Tiberius, hactenus in- 3
dulgere matri ciuile ratus, ut se iturum ad praetoris tribunal, adfuturum
Vrgulaniae diceret, processit Palatio, procul sequi iussis militibus. spectabatur occursante populo compositus ore et sermonibus uariis tempus atque iter
ducens, donec propinquis Pisonem frustra coercentibus deferri Augusta pe-
400 cuniam, quae petebatur, iuberet. isque finis rei, ex qua neque Piso inglorius 4
et Caesar maiore fama fuit. ceterum Vrgulaniae potentia adeo nimia ciuitati
erat, ut testis in causa quadam, quae apud senatum tractabatur, uenire dedignaretur: missus est praetor, qui domi interrogaret, cum uirgines Vestales in
foro et iudicio audiri, quotiens testimonium dicerent, uetus mos fuerit.

374 adoleuisset *(in mg. recte)* || 375 apud … aput || 376 scipionis || 377 manificentię || 378 aliquit || 380 ut ⟨sicut⟩ *Url. (uix Taciteum, cf. GG 1496 B)* ut ⟨qui⟩ *Nipp.* | ita iis *Rup.* Talis **M** et aliis *Grot.* ita aliis Pich.; *Gron. ita distinxit:* …, antistent et aliis. quae … – ***haud illepide*** || 384 confessio] consensio *Lips.; 'absit, ut mutemus, quod pulcherrime dictum est' (Ern.), et id post* adsensum || 385 siquit || 387 ipso (*in mg.* Piso) (*cf. infra 2, 70, 2 et vice versa 3, 76, 2* piso *pro* ipso) | fori *Rhen.* fore (fori *in mg.*) || 394 illi abscissit **M** ille absistit *in mg.* (abstitit *Ald.*) abscessit *em. Iac. Gronov.* || 402 aput || 404 iudicių (with o written above)

35 Res eo anno prolatas haud referrem, ni pretium foret Cn. Pisonis et Asinii 405
a. p. Chr. 16 Galli super eo negotio diuersas sententias noscere. Piso, quamquam afuturum se dixerat Caesar, ob id magis agendas censebat, ut absente principe senatum et equites posse sua munia sustinere decorum rei publicae foret.
2 Gallus, quia speciem libertatis Piso praecēperat, nihil satis inlustre aut ex dignitate populi Romani, nisi coram et sub oculis Caesaris, eoque conuen- 410 tum Italiae et adfluentis prouincias praesentiae eius seruanda dicebat. audiente haec Tiberio ac silente magnis utrimque contentionibus acta, sed res dilatae.

36 Et certamen Gallo aduersus Caesarem exortum est. nam censuit in quinquennium magistratuum comitia habenda, utque legionum legati, qui ante 415 praeturam ea militia fungebantur, iam tum praetores destinarentur, princeps duodecim candidatos in annos singulos nominaret. haud dubium erat eam
2 sententiam altius penetrare et arcana imperii temptari. Tiberius tamen, quasi au⟨ge⟩retur potestas eius, disseruit: graue moderationi suae tot eligere, tot differre. uix per singulos annos offensiones uitari, quamuis repulsam propin- 420 qua spes soletur: quantum odii fore ab iis, qui ultra quinquennium proician-
3 tur! unde prospici posse, quae cuique tam longo temporis spatio mens domus fortuna? superbire homines etiam annua designatione: quid si honorem per quinquennium agitent? quinquiplicari magistratus, subuerti leges, quae sua spatia exercendae candidatorum industriae quaerendisque aut potiundis ho- 425
4 noribus statuerint. fauorabili in speciem oratione uim imperii tenuit.

37 Censusque quorundam senatorum iuuit. quo magis mirum fuit, quod preces Marci Hortali, nobilis iuuenis, in paupertate manifesta superbius accepisset. nepos erat oratoris Hortensii, inlectus a diuo Augusto liberalitate decies sestertii ducere uxorem, suscipere liberos, ne clarissima familia 430
2 exstingueretur. igitur quattuor filiis ante limen curiae adstantibus, loco sententiae, cum in Palatio senatus haberetur, modo Hortensii inter oratores sitam imaginem, modo Augusti intuens, ad hunc modum coepit: 'patres con-

407 *in uerbis* ob id magis agendas (agendum *Ber., littera* m *in mg.*) *Ern. aliquid duri esse suspicatus est, cui equidem assentior. tantis ambagibus succurrere uidetur Merkelbach proponendo (SIFC 77, 1984, 107)* ob id ⟨i. d.⟩ (= iuris dictiones) magis agendas censebat, – *uideant critici haud nescii* agendas *ad* res prolatas *referri, nil igitur supplendum; cf. Nipp. ad loc.* || 408 fore **M** *in mg., Iac. Gronov.* (et ... fore) || 410 tignitate || 411 italia et ei (Italię et *in mg.*) || 416 dum (t *supra*) || 417 haud dubium *Ber.* haudubium || 419 augeretur *Rhen.* auretur (auferretur *in mg.*) || 423 honorem *Rhen.* honorum || 424 quintuplicari *Lips.* || 427 quo *Rhen.* quod (*cf. 4, 31, 2* quo magis mirum habebatur) || 430 sestertii sestertiū (m *infra*) *scripsi, cf. infra 2, 86, 2; formam magis usitatam v. 1, 75, 3 vel 2, 47, 2 etc.* || 433 imagine

scripti, hos, quorum numerum et pueritiam uidetis, non sponte sustuli, sed a.p.Chr.16
435 quia princeps monebat; simul maiores mei meruerant, ut posteros haberent.
nam ego, qui non pecuniam, non studia populi neque eloquentiam, gentile 3
domus nostrae bonum, uarietate temporum accipere uel parare potuissem,
satis habebam, si tenues res meae nec mihi pudori nec cuiquam oneri forent.
iussus ab imperatore uxorem duxi: en stirps et progenies tot consulum, tot
440 dictatorum. nec ad inuidiam ista, sed conciliandae misericordiae refero. ad- 4
sequentur florente te, Caesar, quos dederis honores: interim Q. Hortensii
pronepotes, diui Augusti alumnos ab inopia defende.'

Inclinatio senatus incitamentum Tiberio fuit, quo promptius aduersaretur, **38**
his ferme uerbis usus: 'si, quantum pauperum est, uenire huc et liberis suis
445 petere pecunias coeperint, singuli numquam exsatiabuntur, res publica defi-
ciet. nec sane ideo a maioribus concessum est egredi aliquando relationem,
et quod in commune conducat, loco sententiae proferre, ut priuata negotia et
res familiares nostras hic augeamus cum inuidia senatus et principum, siue
indulserint largitionem siue abnuerint. non enim preces sunt istud, sed effla- 2
450 gitatio, intempestiua quidem et inprouisa, cum aliis de rebus conuenerint
patres, consurgere et numero atque aetate liberum suorum urgere modestiam
senatus, eandem uim in me transm⟨itt⟩ere ac uelut perfringere aerarium.
quod si ambitione exhauserimus, per scelera supplendum erit. dedit tibi, 3
Hortale, diuus Augustus pecuniam, sed non conpellatus, nec ea lege, ut sem-
455 per daretur. languescet alioqui industria, intendetur socordia, si nullus ex se
metus aut spes, et securi omnes aliena subsidia exspectabunt, sibi ignaui, no-
bis graues.' haec atque talia, quamquam cum adsensu audita ab iis, quibus 4
omnia principum, honesta atque inhonesta, laudare mos est, plures per silen-
tium aut occultum murmur excepere. sensitque Tiberius; et cum paulum reti-
460 cuisset, Hortalo se respondisse ait; ceterum, si patribus uideretur, daturum
liberis eius ducena sestertia singulis, qui sexus uirilis essent. egere alii grates, 5
siluit Hortalus, pauore an auitae nobilitatis etiam inter angustias fortunae re-
tinens. neque miseratus est posthac Tiberius, quamuis domus Hortensii pu-
dendam ad inopiam delaberetur.

434 nemerū et pu|ritiā ‖ 441 ab[d]sequentur | interim Q. Hortensii *Ber.* (**M** *in mg.*) Interimq; hortensq ‖ 443 prom[pt]cius ‖ 445 peccunias ‖ 446 egrendi (egredi *in mg.*) ‖ 449 abnuerint *edd.* abnuerunt | istut *(ut supra 1, 42, 1)* istuc *edd. antiquiores (coll. Liv. 28, 28, 11 uel 42, 19)* ‖ 452 transmittere *Ber.* transme|rei *(in mg. non potest legi)* transferre *Hiller* ‖ 453 ambitionem ‖ 455–456 ex semet usus **M** *in mg.* ‖ 458 principū ad|nesta (*post* ad *in mg. posterior man. add.* ho) ‖ 459 exc[e]ipere ‖ 461 e[j]i ‖ 462 pau[o]are ‖ 464 delaberetur *Ern.* dilab[e]aretur

39 Eodem anno mancipii unius audacia, ni mature subuentum foret, discor- 465
a. p. Chr. 16 diis armisque ciuilibus rem publicam perculisset. Postumi Agrippae seruus,
nomine Clemens, conperto fine Augusti pergere in insulam Planasiam et
fraude aut ui raptum Agrippam ferre ad exercitus Germanicos non seruili
2 animo concepit. ausa eius inpediuit tarditas onerariae nauis; atque interim
patrata caede ad maiora et magis praecipitia conuersus furatur cineres uec- 470
tusque Cosam, Etruriae promunturium, ignotis locis sese abdit, donec cri-
nem barbamque promitteret: nam aetate et forma haud dissimili in domi-
3 num erat. tum per idoneos et secreti eius socios crebrescit uiuere Agrippam,
occultis primum sermonibus, ut uetita solent, mox uago rumore apud inperi-
tissimi cuiusque promptas aures aut rursum apud turbidos eoque noua cu- 475
4 pientes. atque ipse adire municipia obscuro diei, neque propalam aspici ne-
que diutius isdem locis, sed quia ueritas uisu et mora, falsa festinatione et
incertis ualescunt, relinquebat famam aut praeueniebat.

40 Vulgabatur interim per Italiam seruatum munere deum Agrippam, crede-
batur Romae; iamque Ostiam inuectum multitudo ingens, iam in urbe clan- 480
destini coetus celebrabant, cum Tiberium anceps cura distrahere, uine mili-
tum seruum suum coerceret, an inanem credulitatem tempore ipso
uanescere sineret: modo nihil spernendum, modo non omnia metuenda am-
2 biguus pudoris ac metus reputabat. postremo dat negotium Sallustio Crispo;
ille e clientibus duos (quidam milites fuisse tradunt) deligit atque hortatur, 485
simulata conscientia adeant, offerant pecuniam, fidem atque pericula polli-
ceantur. exsequuntur, ut iussum erat. dein speculati noctem incustoditam,
3 accepta idonea manu, uinctum clauso ore in Palatium traxere. percunctanti
Tiberio, quo modo Agrippa factus esset, respondisse fertur: 'quo modo tu
Caesar'. ut ederet socios, subigi non potuit. nec Tiberius poenam eius palam 490
ausus, in secreta Palatii parte interfici iussit corpusque clam auferri. et
quamquam multi e domo principis equitesque ac senatores sustentasse opi-
bus, iuuisse consiliis dicerentur, haud quaesitum.

41 Fine anni arcus propter aedem Saturni ob recepta signa cum Varo amissa

i h
465 nematurę || **466** post, umi || **468** frude autuir aptum (*in mg.* fraude) || **470** patrata *Rhen. probabiliter* parata || **471** Cosam *Lips.* coram | promunturium (o o) || **473** haut || **474** sermonilius (*in mg.* sermonibus) | uago,r|umore aput || **475** promtas | aput || **477** festimatione || **481** coetus *Ber.* (**M** *in mg.*) catus || **483** uanesceret | spernem|dum || **485** cilentibus (*in mg.* clientibus) | diligit (e) || **486** adeſant || **488** finctum (u) | percontanti *nonnulli edd.; haud nescius uerbum recte* percontari *scribendum esse (ut infra 4, 17, 2 et 11, 2, 2, cf. et Dial. 1, 2), cum et* percunctari *saepius in codd. legatur, paradosin nolo tangere (cf. Walters – Conway ad Liu. 21, 18, 1)* || **494** Saturni ob recepta *Ber.* (**M** *in mg.*) saturnio praecepta

495 ductu Germanici, auspiciis Tiberii, et aedes Fortis Fortunae Tiberim iuxta in a.p.Chr.16
hortis, quos Caesar dictator populo Romano legauerat, sacrarium genti Iuliae
effigiesque diuo Augusto apud Bouillas dicantur.
C. Caelio L. Pomponio consulibus Germanicus Caesar a. d. VII. Kal. 2 a.p.Chr.17
Iunias triumphauit de Cheruscis Chattisque et Angriuariis, quaeque aliae na-
500 tiones usque ad Albim colunt. uecta spolia, captiui, simulacra montium flu-
minum proeliorum; bellumque, quia conficere prohibitus erat, pro confecto
accipiebatur. augebat intuentium uisus eximia ipsius species currusque 3
quinque liberis onustus. sed suberat occulta formido reputantibus haud pro-
sperum in Druso patre eius fauorem uulgi, auunculum eiusdem Marcellum
505 flagrantibus plebis studiis intra iuuentam ereptum: breues et infaustos po-
puli Romani amores.
Ceterum Tiberius nomine Germanici trecenos plebi sestertios uiritim de- **42**
dit seque collegam consulatui eius destinauit. nec ideo sincerae caritatis fi-
dem adsecutus amoliri iuuenem specie honoris statuit struxitque causas, aut
510 forte oblatas arripuit. rex Archelaus quinquagesimum annum Cappadocia 2
potiebatur, inuisus Tiberio, quod eum Rhodi agentem nullo officio coluisset.
nec id Archelaus per superbiam omiserat, sed ab intimis Augusti monitus,
quia florente C. Caesare missoque ad res Orientis intuta Tiberii amicitia cre-
debatur. ut uersa Caesarum subole imperium adeptus est, elicit Archelaum 3
515 matris litteris, quae non dissimulatis filii offensionibus clementiam offere-
bat, si ad precandum ueniret. ille ignarus doli uel, si intellegere crederetur,
uim metuens in urbem properat; exceptusque immiti a principe et mox accu-
satus in senatu, non ob crimina, quae fingebantur, sed angore, simul fessus
senio, et quia regibus aequa, nedum infima insolita sunt, finem uitae sponte
520 an fato impleuit. regnum in prouinciam redactum est, fructibusque eius 4
leuari posse centesimae uectigal professus Caesar ducentesimam in posterum
statuit. per idem tempus Antiocho Commagenorum, Philopatore Cilicum re- 5
gibus defunctis turbabantur nationes, plerisque Romanum, aliis regium im-
perium cupientibus; et prouinciae Syria atque Iudaea fessae oneribus demi-
525 nutionem tributi orabant.
Igitur haec et de Armenia, quae supra memoraui, apud patres disseruit, **43**
nec posse motum Orientem nisi Germanici sapientia conponi; nam suam
aetatem uergere, Drusi nondum satis adoleuisse. tunc decreto patrum per-
missae Germanico prouinciae, quae mari diuiduntur, maiusque imperium,
530 quoquo adisset, quam iis, qui sorte aut missu principis obtinerent. sed Tibe- 2

495 fort[i]es ‖ **497** aput ‖ **502** augebat *'suspectum' (Goody.), sed non mutandum* aduertebat *proposuit Well.* ‖ **511** rhodia gentem ‖ **516** ignarus *Rhen.* gnarus *(cf. 1, 70, 3 uel 4, 70, 3)* ‖ **518** set ‖ **519** nedum *in mg.* nydum ‖ **524** de[i]minutionem (*in mg.* deminutionem) ‖ **526** aput

a.p.Chr. 17 rius demouerat Syria Creticum Silanum, per adfinitatem conexum Germanico, quia Silani filia Neroni uetustissimo liberorum eius pacta erat, praefeceratque Cn. Pisonem, ingenio uiolentum et obsequii ignarum, insita ferocia a patre Pisone, qui ciuili bello resurgentes in Africa partes acerrimo ministerio aduersus Caesarem iuuit, mox Brutum et Cassium secutus concesso re- 535 ditu petitione honorum abstinuit, donec ultro ambiretur delatum ab Augusto 3 consulatum accipere. sed praeter paternos spiritus uxoris quoque Plancinae nobilitate et opibus accendebatur: uix Tiberio concedere, liberos eius ut 4 multum infra despectare. nec dubium habebat se delectum, qui Syriae imponeretur ad spes Germanici coercendas. credidere quidam data ei a Tiberio 540 occulta mandata; et Plancinam haud dubie Augusta monuit aemulatione 5 muliebri Agrippinam insectandi. diuisa namque et discors aula erat tacitis in Drusum aut Germanicum studiis. Tiberius ut proprium et sui sanguinis Drusum fouebat; Germanico alienatio patrui amorem apud ceteros auxerat, et quia claritudine mater⟨ni⟩ generis anteibat, auum M. Antonium, auuncu- 545 6 lum Augustum ferens. contra Druso proauus eques Romanus Pomponius Atticus dedecere Claudiorum imagines uidebatur. et coniunx Germanici Agrippina fecunditate ac fama Liuiam, uxorem Drusi, praecellebat. sed fratres egregie concordes et proximorum certaminibus inconcussi.

44 Nec multo post Drusus in Illyricum missus est, ut suesceret militiae stu- 550 diaque exercitus pararet; simul iuuenem urbano luxu lasciuientem melius in castris haberi Tiberius seque tutiorem rebatur utroque filio legiones obtinente. 2 sed Suebi praetendebantur auxilium aduersus Cheruscos orantes. nam discessu Romanorum ac uacui externo metu gentis adsuetudine et tum aemulatione gloriae arma in se uerterant. uis nationum, uirtus ducum in aequo; sed 555 Maroboduum regis nomen inuisum apud populares, Arminium pro libertate bellantem fauor habebat.

45 Igitur non modo Cherusci sociique eorum, uetus Arminii miles, sumpsere bellum, sed e regno etiam Marobodui Suebae gentes, Semnones ac Langobardi, defecere ad eum. quibus additis praepollebat, ni Inguiomerus cum 560 manu clientium ad Maroboduum perfugisset, non aliam ob causam, quam 2 quia fratris filio iuueni patruus senex parere dedignabatur. deriguntur acies pari utrimque spe, nec, ut olim apud Germanos, uagis incursibus aut disiectas per cateruas: quippe longa aduersum nos militia insueuerant sequi signa, 3 subsidiis firmari, dicta imperatorum accipere. ac tunc Arminius equo conlu- 565 strans cuncta, ut quosque aduectus erat, reciperatam libertatem, trucidatas legiones, spolia adhuc et tela Romanis derepta in manibus multorum osten-

534 affrica || 540 ei *Goody.* et (*cf. infra 3, 8, 2* neque dubitabantur praescripta ei a Tiberio, *em. Lips.*) || 542 insectans *Madv.* insectari *Halm* || 545 materni *Rhen.* mater^{b} || 553 orantentes || 554 ac *del. Or.* || 555 set || 556 aput || 557 p.ellantem || 558 cheruscis

tabat; contra fugacem Maroboduum appellans, proeliorum expertem, Hercy- a.p.Chr.17
niae latebris defensum, ac mox per dona et legationes petiuisse foedus, pro-
570 ditorem patriae, satellitem Caesaris, haud minus infensis animis extur-
bandum, quam Varum Quintilium interfecerint. meminissent modo tot 4
proeliorum, quorum euentu et ad postremum eiectis Romanis satis proba-
tum, penes utros summa belli fuerit.

Neque Maroboduus iactantia sui aut probris in hostem abstinebat, sed In- **46**
575 guiomerum tenens illo in corpore decus omne Cheruscorum, illius consiliis
gesta, quae prospere ceciderint, testabatur. uecordem Arminium et rerum
nescium alienam gloriam in se trahere, quoniam tres uagas legiones et du-
cem fraudis ignarum perfidia deceperit, magna cum clade Germaniae et
ignominia sua, cum coniunx, cum filius eius seruitium adhuc tolerent. at se 2
580 duodecim legionibus petitum duce Tiberio inlibatam Germanorum gloriam
seruauisse, mox condicionibus aequis discessum; neque paenitere, quod ip-
sorum in manu sit, integrum aduersum Romanos bellum an pacem incruen-
tam malint. his uocibus instinctos exercitus propriae quoque causae stimula- 3
bant, cum a Cheruscis Langobardisque pro antiquo decore aut recenti
585 libertate et contra augendae dominationi certaretur. non alias maiore mole 4
concursum, neque ambiguo magis euentu, fusis utrimque dextris cornibus;
sperabaturque rursum pugna, ni Maroboduus castra in colles subduxisset. id 5
signum perculsi fuit; et transfugiis paulatim nudatus in Marcomannos con-
cessit misitque legatos ad Tiberium oraturos auxilia. responsum est non iure
590 eum aduersus Cheruscos arma Romana inuocare, qui pugnantis in eundem
hostem Romanos nulla ope iuuisset. missus tamen Drusus, ut rettulimus,
paci firmator.

Eodem anno duodecim celebres Asiae urbes conlapsae nocturno motu ter- **47**
rae, quo inprouisior grauiorque pestis fuit. neque solitum in tali casu effu-
595 gium subueniebat in aperta prorumpendi, quia diductis terris hauriebantur.
sedisse inmensos montes, uisa in arduo, quae plana fuerint, effulsisse inter
ruinam ignes memorant. asperrima in Sardianos lues plurimum in eosdem 2
misericordiae traxit: nam centies sestertium pollicitus Caesar, et quantum
aerario aut fisco pendebant, in quinquennium remisit. Magnetes a Sipylo 3
600 proximi damno ac remedio habiti. Temnios, Philadelphenos, Aegeatas, Apol-
lonidenses, quique Mosteni aut Macedones Hyrcani uocantur, et Hiero-

572 electis (eiectis *in mg.*) || 575 omš (omne *in mg. cf. Hor. c. s. 48)* || 577 uagas *Drae. optime* uacuas *(cf. supra 44, 2)* || 579 filioseius (filius *in mg.*) | atsi (at se *in mg.*) || 584 recenti *Lips.* recente || 587 ne (i supra lineam) || 588 marcomannos *sed infra 62, 2* marcomanorum*; cf. et Stat. Silv. 3, 3, 170* quae modo Marcomanos || 590 aduerus || 591 retulimus || 595 diductis *Ber.* deductis *(cf. 1, 79, 2)* || 600 habit | Apollonidenses *Ern.* apollonienses **M** Apollonidienses *Or.* || 601 qui|quem osteni

a.p.Chr. 17 caesariam, Myrinam, Cymen, Tmolum leuari idem in tempus tributis mitti-
4 que ex senatu placuit, qui praesentia spectaret refoueretque. delectus est
M. Ateius e praetoriis, ne consulari obtinente Asiam aemulatio inter pares et
ex eo impedimentum oreretur. 605

48 Magnificam in publicum largitionem auxit Caesar haud minus grata liberalitate, quod bona Aemiliae Musae, locupletis intestatae, petita in fiscum, Aemilio Lepido, cuius e domo uidebatur, et Pantulei diuitis equitis Romani hereditatem, quamquam ipse heres in parte legeretur, tradidit M. Seruilio, quem prioribus neque suspectis tabulis scriptum compererat, nobilitatem 610 2 utriusque pecunia iuuandam praefatus. neque hereditatem cuiusquam adiit, nisi cum amicitia meruisset; ignotos et aliis infensos eoque principem nun-3 cupantes procul arcebat. ceterum ut honestam innocentium paupertatem leuauit, ita prodigos et ob flagitia egentes, Vibidium Virronem, Marium Nepotem, Appium Appianum, Cornelium Sullam, Q. Vitellium mouit senatu 615 aut sponte cedere passus est.

49 Isdem temporibus deum aedes uetustate aut igni abolitas coeptasque ab Augusto dedicauit: Libero Liberaeque et Cereri iuxta circum maximum, quam A. Postumius dictator uouerat, eodemque in loco aedem Florae ab Lucio et Marco Publiciis aedilibus constitutam, et Iano templum, quod apud 620 forum holitorium C. Duilius struxerat, qui primus rem Romanam prospere 2 mari gessit triumphumque naualem de Poenis meruit. Spei aedes a Germanico sacratur: hanc A. Atilius uouerat eodem bello.

50 Adolescebat interea lex maiestatis. et Appuleiam Varillam, sororis Augusti neptem, quia probrosis sermonibus diuum Augustum ac Tiberium et matrem 625 eius inlusisset Caesarique conexa adulterio teneretur, maiestatis delator ar-2 cessebat. de adulterio satis caueri lege Iulia uisum; maiestatis crimen distingui Caesar postulauit damnarique, si qua de Augusto inreligiose dixisset; in se iacta nolle ad cognitionem uocari. interrogatus a consule, quid de iis censeret, quae de matre eius locuta secus argueretur, reticuit; dein proximo se- 630 natus die illius quoque nomine orauit, ne cui uerba in eam quoquo modo ha-3 bita crimini forent. liberauitque Appuleiam lege maiestatis: adulterii grauiorem poenam deprecatus, ut exemplo maiorum propinquis suis ultra ducentesimum lapidem remoueretur suasit. adultero Manlio Italia atque Africa interdictum est. 635

602 cyment molū || **604** Ateius *Borghesi, Momms.* aletus M Aletius *Or.* Aienus (*vel* Aietius *vel* Aleius) *Syme, JRS 39, 1949, 8* || **605** oreretur || **610–611** nobilitate utrisq; || **611** peccunia || **614** Virronem *Nipp. (cf. eundem ad 11, 32, 2)* uarronem || **615** sullamque uitellium || **619** quam *Lips.* quas | aed d *(?)* || **622** a *Ber.* in M (*'fort. post* in *excidit loci mentio': Goody.*) || **623** A. Atilius *Nipp.* iatillius || **624** Varillam *Borghesi, Furlanetto* uariliam || **632** liberauitq; puleiam || **635** affrica

51 a. p. Chr. 17 De praetore in locum Vipstani Galli, quem mors abstulerat, subrogando certamen incessit. Germanicus atque Drusus (nam etiam tum Romae erant) Haterium Agrippam, propinquum Germanici, fouebant. contra plerique nitebantur, ut numerus liberorum in candidatis praepolleret, quod lex iubebat.
640 laetabatur Tiberius, cum inter filios eius et leges senatus disceptaret. uicta 2 est sine dubio lex, sed neque statim et paucis suffragiis, quo modo etiam cum ualerent leges uincebantur.

52 Eodem anno coeptum in Africa bellum, duce hostium Tacfarinate. is natione Numida, in castris Romanis auxiliaria stipendia meritus, mox desertor,
645 uagos primum et latrociniis suetos ad praedam et raptus congregare, dein more militiae per uexilla et turmas componere, postremo non inconditae turbae, sed Musulamiorum dux haberi. ualida ea gens et solitudinibus Africae propinqua, nullo etiam tum urbium cultu, cepit arma Maurosque accolas in bellum traxit. dux et his, Mazippa; diuisusque exercitus, ut Tacfarinas lectos
650 uiros et Romanum in modum armatos castris attineret, disciplina et imperiis suesceret, Mazippa leui cum copia incendia et caedes et terrorem circumferret. conpulerantque Cinithios, haud spernendam nationem, in eadem, 3 cum Furius Camillus pro consule Africae legionem et quod sub signis sociorum in unum conductos ad hostem duxit, modicam manum, si mul⟨ti⟩tudi-
655 nem Numidarum atque Maurorum spectares; sed nihil aeque cauebatur, quam ne bellum metu eluderent: spe uictoriae inducti sunt, ut uincerentur. igitur legio medio, leues cohortes duaeque alae in cornibus locantur. nec 4 Tacfarinas pugnam detrectauit. fusi Numidae, multosque post annos Furio nomini partum decus militiae. nam post illum reciperatorem urbis filiumque 5
660 eius Camillum penes alias familias imperatoria laus fuerat, atque hic, quem memoramus, bellorum expers habebatur. eo pronior Tiberius res gestas apud senatum celebrauit; et decreuere patres triumphalia insignia, quod Camillo ob modestiam uitae impune fuit.

53 a. p. Chr. 18 Sequens annus Tiberivm tertio, Germanicvm iterum consules habuit. sed
665 eum honorem Germanicus iniit apud urbem Achaiae Nicopolim, quo uenerat per Illyricam oram uiso fratre Druso in Delmatia agente, Hadriatici ac mox Ionii maris aduersam nauigationem perpessus. igitur paucos dies in- 2 sumpsit reficiendae classi, simul sinus Actiaca uictoria inclutos et sacratas ab Augusto manubias castraque Antonii cum recordatione maiorum suorum
670 adiit. namque ei, ut memoraui, auunculus Augustus, auus Antonius erant,

643 affrica || **644** auxiliaris *Lips. eleganter, sed haud necessario, cf. 11, 18, 1* || **647** Musulamiorum *Bekk.* musula maiorum **M** Musulanorum (m) **M** *in mg.* Musulamorum *Ber.* | Valide agens (ualida ea gens *in mg.*) || **652** Cinithios *Ber.* cnitios **M** cyniphios *in mg.* || **654** similitudinem || **662** camilla || **663** Impunae || **664** tertium *Nipp. (cf. Gell. 10, 1, 7)* || **665** nicopolem || **668** sacratos

3 magnaque illic imago tristium laetorumque. hinc uentum Athenas, foederi-
a. p. Chr. 18 que sociae et uetustae urbis datum, ut uno lictore uteretur. excepere Graeci quaesitissimis honoribus, uetera suorum facta dictaque praeferentes, quo plus dignationis adulatio haberet.

54 Petita inde Euboea tramisit Lesbum, ubi Agrippina nouissimo partu Iuliam 675 edidit. tum extrema Asiae Perinthumque ac Byzantium, Thracias urbes, mox Propontidis angustias et os Ponticum intrat, cupidine ueteres locos et fama celebratos noscendi, pariterque prouincias internis certaminibus aut magi-
2 stratuum iniuriis fessas refouebat. atque illum in regressu sacra Samothracum uisere nitentem obuii aquilones depulere. igitur a⟨dito I⟩lio, quaeque 680 ibi uarietate fortunae et nostri origine ueneranda, relegit Asiam adpellitque
3 Colophona, ut Clarii Apollinis oraculo uteretur. non femina illic, ut apud Delphos, sed certis e familiis et ferme Mileto accitus sacerdos numerum modo consultantium et nomina audit, tum in specum degressus, hausta fontis arcani aqua, ignarus plerumque litterarum et carminum edit responsa uer- 685
4 sibus compositis super rebus, quas quis mente concepit. et ferebatur Germanico per ambages, ut mos oraculis, maturum exitum cecinisse.

55 At Cn. Piso, quo properantius destinata inciperet, ciuitatem Atheniensium turbido incessu exterritam oratione saeua increpat, oblique Germanicum perstringens, quod contra decus Romani nominis non Athenienses tot cladi- 690 bus exstinctos, sed conluuiem illam nationum comitate nimia coluisset: hos enim esse Mithridatis aduersus Sullam, Antonii aduersus diuum Augustum
2 socios. etiam uetera obiectabat, quae in Macedones inprospere, uiolenter in suos fecissent, offensus urbi propria quoque ira, quia Theophilum quendam
3 Areo iudicio falsi damnatum precibus suis non concederent. exim nauiga- 695 tione celeri per Cycladas et compendia maris adsequitur Germanicum apud insulam Rhodum, haud nescium, quibus insectationibus petitus foret: sed tanta mansuetudine agebat, ut, cum orta tempestas raperet in abrupta, possetque interitus inimici ad casum referri, miserit triremis, quarum subsidio
4 discrimini eximeretur. neque tamen mitigatus Piso, et uix diei moram per- 700
5 pessus linquit Germanicum praeuenitque. et postquam Syriam ac legiones attigit, largitione, ambitu, infimos manipularium iuuando, cum ueteres centuriones, seueros tribunos demoueret locaque eorum clientibus suis uel deterrimo cuique attribueret, desidiam in castris, licentiam in urbibus, uagum

672 excipere || 676 byiantium (*litteram z u. infra 56, 2* Zenonem) || 679 samothacum || 680 a⟨dito I⟩lio *Sev. Vater* alio **M** uiso Ilio *Pich. in not.* ab Ilio *Heins.* || 681 praelegit *Merkelbach, SIFC 77, 1984, 108* | adbellitque || 687 exitum *C. Her.* (*cf. infra 71, 1* praematuro exitu) exitium **M** (*prob. Martin, Cl. R. 35, 1985, 39*) || 689 turbido (p *corr. in* b) (*cf. supra 1, 58, 3*) || 691 conluuie miliam || 693–694 Insuo (in suos *in mg.*) || 698 abrupta ⟨Pisonem⟩ *Prammer (probante C. Her.), haud necessario*

705 ac lasciuientem per agros militem sineret, eo usque corruptionis prouectus a.p.Chr. 18
est, ut sermone uulgi parens legionum haberetur. nec Plancina se intra decora 6
feminis tenebat, sed exercitio equitum, decursibus cohortium interesse, in
Agrippinam, in Germanicum contumelias iacere, quibusdam etiam bonorum
militum ad mala obsequia promptis, quod haud inuito imperatore ea fieri oc-
710 cultus rumor incedebat. nota haec Germanico, sed praeuerti ad Armenios in-
stantior cura fuit.

Ambigua gens ea antiquitus hominum ingeniis et situ terrarum, quoniam **56**
nostris prouinciis late praetenta penitus ad Medos porrigitur; maximisque
imperiis interiecti et saepius discordes sunt, aduersus Romanos odio et in
715 Parthum inuidia. regem illa tempestate non habebant amoto Vonone, sed 2
fauor nationis inclinabat in Zenonem, Polemonis regis Pontici filium, quod
is prima ab infantia instituta et cultum Armeniorum aemulatus, uenatu epu-
lis, et quae alia barbari celebrant, proceres plebemque iuxta deuinxerat. igi- 3
tur Germanicus in urbe Artaxata adprobantibus nobilibus, circumfusa multi-
720 tudine insigne regium capiti eius imposuit. ceteri uenerantes regem
Artaxiam consalutauere, quod illi uocabulum indiderant ex nomine urbis. at 4
Cappadoces, in formam prouinciae redacti, Q. Veranium legatum accepere;
et quaedam ex regiis tributis deminuta, quo mitius Romanum imperium spe-
raretur. Commagenis Q. Seruaeus praeponitur, tum primum ad ius praetoris
725 translatis.

Cunctaque socialia prospere composita non ideo laetum Germanicum ha- **57**
bebant ob superbiam Pisonis, qui iussus partem legionum ipse aut per filium
in Armeniam ducere utrumque neglexerat. Cyrri demum apud hiberna decu- 2
mae legionis conuenere, firmato uultu, Piso aduersus metum, Germanicus,
730 ne minari crederetur; et erat, ut rettuli, clementior. sed amici accendendis of-
fensionibus callidi intendere uera, adgerere falsa ipsumque et Plancinam et
filios uariis modis criminari. postremo paucis familiarium adhibitis sermo 3
coeptus a Caesare, qualem ira et dissimulatio gignit, responsum a Pisone pre-
cibus contumacibus; discesseruntque apertis odiis. post quae rarus in tribu-
735 nali Caesaris Piso, et si quando adsideret, atrox ac dissentire manifestus. uox 4
quoque eius audita est in conuiuio, cum apud regem Nabataeorum coronae
aureae magno pondere Caesari et Agrippinae, leues Pisoni et ceteris offerren-

709 In peratore || 710 incedebat *Lips.* incidebat *(e contrario 3, 26, 2)* || 712 et *Pich.* sed | quoniam *edd. recentiores* quō **M** quo *edd. olim (cf. supra 2, 26, 3)* || 713 laęte ||
u
719 germanicos || 720 In segne | eius *eadem abbrev. scriptum ac supra 2, 38, 4* || 721 Artaxiam] *cf. infra 61, 1, ubi* Artaxian *leges; cf. H. Marti, MH 38, 1981, 259sqq.* || 724 Servaeus *Rhen.* serua eius || 729 conuenere *Rhen.* conuenire || 734 discesseruntque *Pich.* discesserantque | apertis *Lips.* opertis *(frustra def. Lench., cf. infra 67, 1* quanto longius abscedebatur, apertiore custodia) || 734 post quae *Mur.* postq; || 736 nabata eorum || 737 offerentur

a.p.Chr. 18 tur, principis Romani, non Parthi regis filio eas epulas dari, abiecitque simul coronam et multa in luxum addidit, quae Germanico, quamquam acerba, tolerabantur tamen. 740

58 Inter quae ab rege Parthorum Artabano legati uenere. miserat amicitiam ac foedus memoraturos, et cupere renouari dextras, daturumque honori Germanici, ut ripam Euphratis accederet; petere interim, ne Vonones in Syria haberetur, neu proceres gentium propinquis nuntiis ad discordias trahe- 2 ret. ad ea Germanicus de societate Romanorum Parthorumque magnifice, de 745 aduentu regis et cultu sui cum decore ac modestia respondit. Vonones Pompeiopolim, Ciliciae maritimam urbem, amotus est. datum id non modo precibus Artabani, sed contumeliae Pisonis, cui gratissimus erat ob plurima officia et dona, quibus Plancinam deuinxerat.

59 M. Silano L. Norbano consulibus Germanicus Aegyptum proficiscitur 750 a.p.Chr. 19 cognoscendae antiquitatis. sed cura prouinciae praetendebatur, leuauitque apertis horreis pretia frugum multaque in uulgus grata usurpauit: sine milite incedere, pedibus intectis et pari cum Graecis amictu, P. Scipionis aemulatione, quem eadem factitauisse apud Siciliam quamuis flagrante adhuc Poe- 2 norum bello accepimus. Tiberius cultu habituque eius lenibus uerbis per- 755 stricto acerrime increpuit, quod contra instituta Augusti non sponte principis 3 Alexandriam introisset. nam Augustus inter alia dominationis arcana, uetitis nisi permissu ingredi senatoribus aut equitibus Romanis inlustribus, seposuit Aegyptum, ne fame urgeret Italiam, quisquis eam prouinciam claustraque terrae ac maris quamuis leui praesidio aduersum ingentes exercitus inse- 760 disset.

60 Sed Germanicus, nondum comperto profectionem eam incusari, Nilo subuehebatur, orsus oppido a Canopo. condidere id Spartani ob sepultum illic rectorem nauis Canopum, qua tempestate Menelaus Graeciam repetens 2 diuersum ad mare terramque Libyam deiectus. inde proximum amnis os di- 765 catum Herculi, quem indigenae ortum apud se et antiquissimum perhibent, eosque, qui postea pari uirtute fuerint, in cognomentum eius adscitos; mox 3 uisit ueterum Thebarum magna uestigia. et manebant structis molibus litterae Aegyptiae, priorem opulentiam complexae, iussusque e senioribus sacerdotum patrium sermonem interpretari referebat habitasse quondam septin- 770

741 ue$\overset{e}{n}$ire ‖ 742 cuperere nouari | nouari *uoluit Nipp.* ‖ 743 neuo non$\overset{e}{i}$s ‖ 744 addiscordas ‖ 750 *cc. 59–61 post c. 67 transposuit Steup (RhM 24, 1869, 72) nonnullis probantibus, ab aliis explosus (u. Goody. ad 2, 62, 1); equidem nil mutandum censeo* ‖ 753 amictus ‖ 757 elexandriam ‖ 758 permissu ⟨sui⟩ *Becher* ⟨suo⟩ *Wurm* ⟨principis⟩ *Lench.* ‖ 760 *utrum librarius formam* aduersus *in* aduersum *an e contrario mutauerit, haud ita facile discerni potest, cf. GG 50 B* ‖ 765 deiectus *Jac. Gron.* (*cf. supra 54, 2* depulere) delectus **M** (*cf. supra 45, 4*) delatus *Ber.* delatus est *uoluit Pich., haud necessario* ‖ 769 iussus e senioribus sacerdotum] *cf. D. G. Weingärtner, Die Ägyptenreise des Germanicus, 1969, 159 sqq.*

genta milia aetate militari, atque eo cum exercitu regem Rhamsen Libya a.p.Chr.19
Aethiopia Medisque et Persis et Bactriano ac Scytha potitum, quasque terras
Suri Armeniique et contigui Cappadoces colunt, inde Bithynum, hinc
Lycium ad mare imperio tenuisse. legebantur et indicta gentibus tributa, 4
775 pondus argenti et auri, numerus armorum equorumque et dona templis ebur
atque odores, quasque copias frumenti et omnium utensilium quaeque natio
penderet, haud minus magnifica, quam nunc ui Parthorum aut potentia Romana iubentur.

Ceterum Germanicus aliis quoque miraculis intendit animum, quorum **61**
780 praecipua fuere Memnonis saxea effigies, ubi radiis solis icta est, uocalem
sonum reddens, disiectasque inter et uix peruias arenas instar montium
eductae pyramides certamine et opibus regum, lacusque effossa humo, superfluentis Nili receptacula; atque alibi angustiae et profunda altitudo, nullis
inquirentium spatiis penetrabilis. exin uentum Elephantinen ac Syenen, 2
785 claustra olim Romani imperii, quod nunc rubrum ad mare patescit.

Dum ea aestas Germanico plures per prouincias transigitur, haud leue decus Drusus quaesiuit inliciens Germanos ad discordias, utque fracto iam **62**
Maroboduo usque in exitium insisteretur. erat inter Gotones nobilis iuuenis 2
nomine Catualda, profugus olim ui Marobodui et tunc dubiis rebus eius ul-
790 tionem ausus. is ualida manu fines Marcomanorum ingreditur corruptisque
primoribus ad societatem inrumpit regiam castellumque iuxta situm. ueteres 3
illic Sueborum praedae et nostris e prouinciis lixae ac negotiatores reperti,
quos ius commercii, dein cupido augendi pecuniam, postremum obliuio patriae suis quemque ab sedibus hostilem in agrum transtul⟨er⟩at.

795 Maroboduo undique deserto non aliud subsidium quam misericordia **63**
Caesaris fuit. transgressus Danuuium, qua Noricam prouinciam praefluit,
scripsit Tiberio non ut profugus aut supplex, sed ex memoria prioris fortunae: nam multis nationibus clarissimum quondam regem ad se uocantibus
Romanam amicitiam praetulisse. responsum a Caesare tutam ei honoratam- 2
800 que sedem in Italia fore, si maneret; si rebus eius aliud conduceret, abiturum
fide, qua uenisset. ceterum apud senatum disseruit non Philippum Athenien- 3
sibus, non Pyrrhum aut Antiochum populo Romano perinde metuendos
fuisse. extat oratio, qua magnitudinem uiri, uiolentiam subiectarum ei gentium, et quam propinquus Italiae hostis, suaque in destruendo eo consilia

772 pactriano || 773 bythinum || 774 Lycium *Rhen.* Lycum || 775 epur *in mg.* || 784 inquiren⟨ti res⟩tium *Goody. ingeniose* inquirentium spartis *Müller sine iusta causa, cf. GG 1530 A; Weingärtner 177 sq.* | penetrabilis *Lips.* penetrabiles | Ex inuentum || 790 Marcomanorum] *cf. supra 46, 5* || 793 postremum, *sed* u *fortasse ex* o *corr.* || 794 ad (ab *in mg.*) | transtul^{i}at transtulerat *em. Ern., qui tamen 1, 53, 3* accendebat (*post* temerauerat) *conferendum censuit* transtulit *edd. antiquiores* || 795 Morobaudo | aliut || 800 aliut || 803 et, *cf. supra 43, 4*

4 extulit. et Maroboduus quidem Rauennae habitus, [ne] si quando insolesce- 805
a. p. Chr. 19 rent Suebi, quasi redit⟨ur⟩us in regnum ostentabatur, sed non excessit Italia
per duodeuiginti annos consenuitque multum imminuta claritate ob nimiam
5 uiuendi cupidinem. idem Catualdae casus, neque aliud perfugium: pulsus
haud multo post Hermundurorum opibus et Vibilio duce receptusque Forum
6 Iulium, Narbonensis Galliae coloniam, mittitur. barbari utrumque comitati, 810
ne quietas prouincias immixti turbarent, Danuuium ultra inter flumina Ma-
rum et Cusum locantur, dato rege Vannio gentis Quadorum.

64 Simul nuntiato regem Artaxian Armeniis a Germanico datum decreuere
patres, ut Germanicus atque Drusus ouantes urbem introirent. structi et ar-
cus circum latera templi Martis Ultoris cum effigie Caesarum, laetiore Tibe- 815
rio, quia pacem sapientia firmauerat, quam si bellum per acies confecisset.
2 igitur Rhescuporim quoque, Thraeciae regem, astu adgreditur. omnem eam
nationem Rhoemetalces tenuerat; quo defuncto Augustus partem Thraecum
Rhescuporidi fratri eius, partem filio Cotyi permisit. in ea diuisione arua et
urbes et uicina Graecis Cotyi, quod incultum ferox adnexum hostibus, Rhes- 820
cuporidi cessit; ipsorumque regum ingenia, illi mite et amoenum, huic atrox
3 auidum et societatis inpatiens erat. sed primo subdola concordia egere, mox
Rhescuporis egredi fines, uertere in se Cotyi data et resistenti uim facere,
cunctanter sub Augusto, quem auctorem utriusque regni, si sperneretur, uin-
dicem metuebat. enimuero audita mutatione principis inmittere latronum 825
globos, excindere castella, causas bello.

65 Nihil aeque Tiberium anxium habebat, quam ne conposita turbarentur. de-
ligit centurionem, qui nuntiaret regibus, ne armis disceptarent, statimque a
2 Cotye dimissa sunt quae parauerat auxilia. Rhescuporis ficta modestia postu-
lat, eundem in locum coiretur: posse de controuersiis conloquio transigi. nec 830
diu dubitatum de tempore, loco, dein condicionibus, cum alter facilitate, al-
3 ter fraude cuncta inter se concederent acciperentque. Rhescuporis san-
ciendo, ut dictitabat, foederi conuiuium adicit tractaque in multam noctem
laetitia per epulas ac uinolentiam incautum Cotyn et, postquam dolum in-
tellexerat, sacra regni, eiusdem familiae deos et hospitalis mensas obtestan- 835
4 tem catenis onerat. Thraeciaque omni potitus scripsit ad Tiberium structas
sibi insidias, praeuentum insidiatorem; simul bellum aduersus Bastarnas
5 Scythasque praetendens nouis peditum et equitum copiis sese firmabat. mol-
liter rescriptum: si fraus abesset, posse eum innocentiae fidere; ceterum ne-
que se neque senatum nisi cognita causa ius et iniuriam discreturos; proinde 840
tradito Cotye ueniret transferretque inuidiam criminis.

805 si *Rhen.* ne si **M** inde si *Weiss.* || 806 rediturus *Rhen.* reditus || 808 aliut ||
i
809 Vibilio] *cf. 12,29,1* | daice *(?)* || 811 nequetas || 817 thęacię | regem *bis scriptum in* **M** |
omnemea || 823 resistenti uim *Rhen.* resistentium || 832 Rhescupores || 835 obtestatē ||
836 scribsit || 837 Bastarnas *Rhen.* basternas *(cf. Germ. 46, 1)*

Eas litteras Latinius Pandusa pro praetore Moesiae cum militibus, quis **66** Cotys traderetur, in Thraciam misit. Rhescuporis inter metum et iram a. p. Chr. 19 cunctatus maluit patrati quam incepti facinoris reus esse: occidi Cotyn iubet 845 mortemque sponte sumptam ementitur. nec tamen Caesar placitas semel ar- 2 tes mutauit, sed defuncto Pandusa, quem sibi infensum Rhescuporis arguebat, Pomponium Flaccum, ueterem stipendiis et arta cum rege amicitia eoque accommodatiorem ad fallendum, ob id maxime Moesiae praefecit.

Flaccus in Thraciam transgressus per ingentia promissa quamuis ambi- **67** 850 guum et scelera sua reputantem perpulit, ut praesidia Romana intraret. circumdata hinc regi specie honoris ualida manus, tribunique et centuriones, monendo suadendo, et quanto longius abscedebatur, apertiore custodia, postremo gnarum necessitatis in urbem traxere. accusatus in senatu ab uxore 2 Cotyis damnatur, ut procul regno teneretur. Thraecia in Rhoemetalcen fi- 855 lium, quem paternis consiliis aduersatum constabat, inque liberos Cotyis diuiditur, iisque nondum adultis Trebellenus Rufus praetura functus datur, qui regnum interim tractaret exemplo, quo maiores M. Lepidum Ptolemaei liberis tutorem in Aegyptum miserant. Rhescuporis Alexandriam deuectus 3 atque illic fugam temptans an ficto crimine interficitur.

860 Per idem tempus Vonones, quem amotum in Ciliciam memoraui, corrup- **68** tis custodibus effugere ad Armenios, inde [in] Albanos Heniochosque et consanguineum sibi regem Scytharum conatus est. specie uenandi omissis maritimis locis auia saltuum petiit, mox pernicitate equi ad amnem Pyramum contendit, cuius pontes accolae ruperant audita regis fuga; neque uado 865 penetrari poterat. igitur in ripa fluminis a Vibio Frontone praefecto equitum 2 uincitur; mox Remmius euocatus, priori custodiae regis adpositus, quasi per iram gladio eum transigit. unde maior fides conscientia sceleris et metu indicii mortem Vononi inlatam.

At Germanicus Aegypto remeans cuncta, quae apud legiones aut urbes **69** 870 iusserat, abolita uel in contrarium uersa cognoscit. hinc graues in Pisonem contumeliae, nec minus acerba, quae ab illo in Caesarem temptabantur. dein Piso abire Suria statuit. mox aduersa Germanici ualitudine detentus, ubi re- 2 creatum accepit uotaque pro incolumitate soluebantur, admotas hostias, sacrificalem apparatum, festam Antiochensium plebem per lictores proturbat.

842 Pandusa *Nipp.* pandus (*cf. infra 66,2* padusa) ‖ 843 cotyis ‖ 847 *nonnulli edd. antiquiores* stipendii *uolebant scribi (cf. supra 1,20,2), non necessario;* ueterem stipendiorum, *at non* stipendii *debuisse scribi opinatus est Ern.* ‖ 851 In gregispecie (hinc regi specie *in mg.*) ‖ 853 accussatus ‖ 854 et 855 cotys ‖ 855 Inqui (Inque *in mg.*) ‖ 856 Trebellenus] *at cf. 3,38,3 et 6,39,1 ubi* Trebellienus *legitur*; *u. et Syme, JRS 39, 1949, 16* ‖ 861 inde *Wop.* inde in M dein *Haase* ‖ 863 equiedamnem ‖ 867 Indicii (Iudicij *in mg., post eadem manu deletum*) ‖ 872 (*et passim*) suria

a.p.Chr. 19 tum Seleuciam degreditur, opperiens aegritudinem, quae rursum Germanico 875
3 acciderat. saeuam uim morbi augebat persuasio ueneni a Pisone accepti, et reperiebantur solo ac parietibus erutae humanorum corporum reliquiae, carmina et deuotiones et nomen Germanici plumbeis tabulis insculptum, semusti cineres ac tabe obliti aliaque malefica, quis creditur animas numinibus infernis sacrari. simul missi a Pisone incusabantur ut ualitudinis aduersa ri- 880 mantes.

70 Ea Germanico haud minus ira quam per metum accepta. si limen obsideretur, si effundendus spiritus sub oculis inimicorum foret, quid deinde miserrimae coniugi, quid infantibus liberis euenturum? lenta uideri ueneficia: festinare et urgere, ut prouinciam, ut legiones solus habeat. sed non usque eo 885 defectum Germanicum, neque praemia caedis apud interfectorem mansura.
2 componit epistulas, quis amicitiam ei renuntiabat; addunt plerique iussum prouincia decedere. nec Piso moratus ultra nauis soluit, moderabaturque cursui, quo propius regrederetur, si mors Germanici Suriam aperuisset.

71 Caesar paulisper ad spem erectus, dein fesso corpore, ubi finis aderat, adsi- 890 stentes amicos in hunc modum adloquitur: 'si fato concederem, iustus mihi dolor etiam aduersus deos esset, quod me parentibus liberis patriae intra iuuentam praematuro exitu raperent. nunc scelere Pisonis et Plancinae interceptus ultimas preces pectoribus uestris relinquo: referatis patri ac fratri, quibus acerbitatibus dilaceratus, quibus insidiis circumuentus miserrimam uitam 895
2 pessima morte finierim. si quos spes meae, si quos propinquus sanguis, etiam quos inuidia erga uiuentem mouebat, inlacrimabunt quondam florentem et tot bellorum superstitem muliebri fraude cecidisse. erit uobis locus
3 querendi apud senatum, inuocandi leges. non hoc praecipuum amicorum munus est prosequi defunctum ignauo questu, sed quae uoluerit, memi- 900 nisse, quae mandauerit, exsequi. flebunt Germanicum etiam ignoti: uindi-
4 cabitis uos, si me potius quam fortunam meam fouebatis. ostendite populo Romano diui Augusti neptem eandemque coniugem meam, numerate sex liberos: misericordia cum accusantibus erit, fingentibusque scelesta mandata
5 aut non credent homines aut non ignoscent.' iurauere amici, dextram mo- 905 rientis contingentes, spiritum ante quam ultionem amissuros.

72 Tum ad uxorem uersus per memoriam sui, per communes liberos orauit, exueret ferociam, saeuienti fortunae summitteret animum, neu regressa in urbem aemulatione potentiae ualidiores inritaret. haec palam et alia secreto,
2 per quae ostendere credebatur metum ex Tiberio. neque multo post extin- 910

875 digreditur *Lips. haud necessario* | operiens ‖ 877 repperiebantur ‖ 879 tabo *Lips., at cf. Luc. 8, 689* ‖ 882 haut *eadem manu in* d *corr.* ‖ 888 nec ipso maratus *(cf. supra ad 34, 1)* ‖ 889 quo Lips. qui ‖ 894 fatri ‖ 895 accerbitatibus ‖ 896 propinquos ‖ 908 exsueret ‖ 910 ostendere *Ber.* ostender **M** *(equidem uestigia corrigentis manus, quae Andr. uidisse sibi uisus erat, non perspicio)* ostendisse *Furneaux, cf. 54, 4* ferebatur … cecinisse

guitur, ingenti luctu prouinciae et circumiacentium populorum. indoluere a.p.Chr.19
exterae nationes regesque: tanta illi comitas in socios, mansuetudo in hostes;
uisuque et auditu iuxta uenerabilis, cum magnitudinem et grauitatem summae fortunae retineret, inuidiam et adrogantiam effugerat.

915 Funus, sine imaginibus et pompa, per laudes ac memoriam uirtutum eius **73**
celebre fuit. et erant, qui formam aetatem genus mortis, ob propinquitatem
etiam locorum, in quibus interiit, Magni Alexandri fatis adaequarent. nam 2
utrumque corpore decoro, genere insigni, haud multum triginta annos egressum, suorum insidiis externas inter gentes occidisse, sed hunc mitem erga
920 amicos, modicum uoluptatum, uno matrimonio, certis liberis egisse, neque
minus proeliatorem, etiam si temeritas afuerit praepeditusque sit perculsas
tot uictoriis Germanias seruitio premere. quod si solus arbiter rerum, si iure 3
et nomine regio fuisset, tanto promptius adsecuturum gloriam militiae, quantum clementia temperantia, ceteris bonis artibus praestitisset. corpus, ante- 4
925 quam cremaretur, nudatum in foro Antiochensium, qui locus sepulturae destinabatur, praetuleritne ueneficii signa, parum constitit: nam ut quis
misericordia in Germanicum et praesumpta suspicione, aut fauore in Pisonem pronior, diuersi interpret⟨ab⟩antur.

Consultatum inde inter legatos, quique alii senatorum aderant, quisnam **74**
930 Suriae praeficeretur. et ceteris modice nisis, inter Vibium Marsum et
Cn. Sentium diu quaesitum; dein Marsus seniori et acrius tendenti Sentio
concessit. isque infamem ueneficiis ea in prouincia et Plancinae percaram 2
nomine Martinam in urbem misit, postulantibus Vitellio ac Veranio ceterisque, qui crimina et accusationem tamquam aduersus receptos iam reos in-
935 struebant.

At Agrippina, quamquam defessa luctu et corpore aegro, omnium tamen, **75**
quae ultionem morarentur, intolerans, ascendit classem cum cineribus
Germanici et liberis, miserantibus cunctis, quod femina nobilitate princeps,
pulcherrimo modo matrimonio inter uenerantes gratantisque aspici solita,
940 tunc feralis reliquias sinu ferret, incerta ultionis, anxia sui et infelici fecunditate fortunae totiens obnoxia.

Pisonem interim apud Coum insulam nuntius adsequitur excessisse 2
Germanicum. quo intemperanter accepto caedit uictimas, adit templa, neque
ipse gaudium moderans et magis insolescente Plancina, quae luctum
945 amissae sororis tum primum laeto cultu mutauit.

Adfluebant centuriones monebantque prompta illi legionum studia: repe- **76**

911 circumiacentium *Rhen.* cũiacentium || **913** uenerabiles || **916** formam ⟨fortunam⟩ *I. Müller fortasse* fortunam *(Goody.)*, originem *desiderat Well.* || **921** praepuditusque (praepeditusque *in mg.*) || **922** germani asseri|uitio || **928** interpretabantur *Ber.* interpraetantur || **930** modicensis (modice nisis *in mg.*) || **934** accussationem || **942** aput

2 teret prouinciam non iure ablatam et uacuam. igitur quid agendum consul-
a. p. Chr. 19 tanti M. Piso filius properandum in urbem censebat: nihil adhuc inexpiabile admissum, neque suspiciones inbecillas aut inania famae pertimescenda. discordiam erga Germanicum odio fortasse dignam, non poena; et ademp- 950
3 tione prouinciae satisfactum inimicis. quod si regrederetur, obsistente Sentio ciuile bellum incipi; nec duraturos in partibus centuriones militesque, apud quos recens imperatoris sui memoria et penitus infixus in Caesares amor praeualeret.

77 Contra Domitius Celer, ex intima eius amicitia, disseruit utendum euen- 955 tu: Pisonem, non Sentium Suriae praepositum; huic fasces et ius praetoris, huic legiones datas. si quid hostile ingruat, quem iustius arma oppositurum,
2 ⟨quam⟩ qui legati auctoritatem et propria mandata acceperit? relinquendum etiam rumoribus tempus, quo senescant: plerumque innocentes recenti inuidiae impares. at si teneat exercitum, augeat uires, multa, quae prouideri 960
3 non possint, fortuito in melius casura. 'an festinamus cum Germanici cineribus adpellere, ut te inauditum et indefensum planctus Agrippinae ac uulgus imperitum primo rumore rapiant? est tibi Augustae conscientia, est Caesaris fauor, sed in occulto; et perisse Germanicum nulli iactantius maerent, quam qui maxime laetantur.' 965

78 Haud magna mole Piso, promptus ferocibus, in sententiam trahitur missisque ad Tiberium epistulis incusat Germanicum luxus et superbiae; seque pulsum, ut locus rebus nouis patefieret; curam exercitus eadem fide, qua te-
2 nuerit, repetiuisse. simul Domitium inpositum triremi uitare litorum oram praeterque insulas lato mari pergere in Suriam iubet. concurrentes desertores 970 per manipulos conponit, armat lixas traiectisque in continentem nauibus uexillum tironum in Suriam euntium intercipit; regulis Cilicum, ut se auxiliis iuuarent, scribit, haud ignauo ad ministeria belli iuuene Pisone, quamquam suscipiendum bellum abnuisset.

79 Igitur oram Lyciae ac Pamphyliae praelegentes, obuiis nauibus, quae 975 Agrippinam uehebant, utrimque infensi arma primo expediere, dein mutua formidine non ultra iurgium processum est, Marsusque Vibius nuntiauit Pisoni, Romam ad dicendam causam ueniret. ille eludens respondit adfuturum, ubi praetor, qui de ueneficiis quaereret, reo atque accusatoribus diem
2 praedixisset. interim Domitius Laodiciam urbem Syriae adpulsus, cum hi- 980 berna sextae legionis peteret, quod eam maxime nouis consiliis idoneam re-

947 non iure *edd.* coniure ‖ 952 aput ‖ 958 quam *add. Lips.* | man|mandata ‖ 963 primorū orerapiant ‖ 969 litorum moram *Madv. adu. crit. III 225 fortasse recte, cf. Goody. ad loc.* ‖ 970 alto *Lips.* lato ‖ 973 ignouo (ignauo *in mg.*) | minesteria (i supra) ‖ 977 Vibius *Rhen.* uibimus (i supra) ‖ 980 praedixisset *Ber., Mur.* prodixisset | apulsus ‖ 981 legiones

batur, a Pacuuio legato praeuenitur. id Sentius Pisoni per litteras aperit mo- a.p.Chr. 19
netque, ne castra corruptoribus, ne prouinciam bello temptet. quosque 3
Germanici memores aut inimicis eius aduersos cognouerat, contrahit, ma-
985 gnitudinem imperatoris identidem ingerens et rem publicam armis peti; du-
citque ualidam manum et proelio paratam.

Nec Piso, quamquam coepta secus cadebant, omisit tutissima e praesenti- **80**
bus, sed castellum Ciliciae munitum admodum, cui nomen Celenderis, oc-
cupat; nam admixtis desertoribus et tirone nuper intercepto suisque et Plan-
990 cinae seruitiis auxilia Cilicum, quae reguli miserant, in numerum legionis
composuerat. Caesarisque se legatum testabatur prouincia, quam is dedisset, 2
arceri, non a legionibus (earum quippe accitu uenire), sed a Sentio priuatum
odium falsis criminibus tegente. consisterent in acie, non pugnaturis militi-
bus, ubi Pisonem ab ipsis parentem quondam appellatum, si iure ageretur,
995 potiorem, si armis, non inualidum uidissent. tum pro munimentis castelli 3
manipulos explicat, colle arduo et derupto, nam cetera mari cinguntur. con-
tra ueterani ordinibus ac subsidiis instructi: hinc militum, inde locorum
asperitas, sed non animus, non spes, ne tela quidem nisi agrestia aut subitum
⟨in⟩ usum properata. ut uenere in manus, non ultra dubitatum, quam dum 4
1000 Romanae cohortes in aequum eniterentur: uertunt terga Cilices seque ca-
stello claudunt.

Interim Piso classem haud procul opperientem adpugnare frustra temp- **81**
tauit; regressusque et pro muris modo semet adflictando, modo singulos no-
mine ciens, praemiis uocans seditionem coeptabat, adeoque commouerat, ut
1005 signifer legionis [uocans] sextae signum ad eum transtulerit. tum Sentius oc- 2
canere cornua tubasque et peti aggerem, erigi scalas iussit, ac promptissi-
mum quemque succedere, alios tormentis hastas saxa et faces ingerere. tan- 3
dem uicta pertinacia Piso orauit, ut traditis armis maneret in castello, dum
Caesar, cui Syriam permitteret, consulitur. non receptae condiciones, nec
1010 aliud, quam naues et tutum in urbem iter concessum est.

At Romae, postquam Germanici ualitudo percrebuit cunctaque ut ex lon- **82**
ginquo aucta in deterius adferebantur, dolor ira, et erumpebant questus: ideo
nimirum in extremas terras relegatum, ideo Pisoni permissam prouinciam;
hoc egisse secretos Augustae cum Plancina sermones. uera prorsus de Druso 2
1015 seniores locutos: displicere regnantibus ciuilia filiorum ingenia, neque ob
aliud interceptos, quam quia populum Romanum aequo iure complecti red-

987 fecus (secus *in mg.*) ‖ 988 Celenderis *Ber.* celendris ‖ 991 prouinciam *Rhen.* ‖ 997 militum ⟨uis⟩ *Mur.* ⟨uirtus⟩ militum *Rit.* ‖ 998–999 subitum ⟨in⟩ *Doed.* aut subitum **M** aut ⟨ad⟩ subitum *Weiss.* ⟨ad⟩ subitum *Ber.* (**M** *in mg.*) ‖ 999 uenire *ut supra 58, 1* ‖ 1000 enim terentur | şcilices ‖ 1002 operientem ‖ 1005 uocans *perperam repetitum* ‖ 1008 ut traditis *Nipp.* uti raditis **M** uti traditis **M** *corr.* ‖ 1010 aliut ‖ 1011 percrebruit *Ber. et plerique edd., cf. infra 6, 20, 1* percrebruit | cunctique ‖ 1016 aliut

3 dita libertate agitauerint. hos uulgi sermones audita mors adeo incendit, ut
a. p. Chr. 19 ante edictum magistratuum, ante senatus consultum sumpto iustitio desererentur fora, clauderentur domus. passim silentia et gemitus, nihil compositum in ostentationem, et quamquam neque insignibus lugentium abstine- 1020
4 rent, altius animis maerebant. forte negotiatores, uiuente adhuc Germanico Suria egressi, laetiora de ualitudine eius attulere. statim credita, statim uulgata sunt: ut quisque obuius, quamuis leuiter audita in alios atque illi in plures cumulata gaudio transferunt. cursant per urbem, moliuntur templorum
5 fores; iuuat credulitatem nox et promptior inter tenebras adfirmatio. nec ob- 1025 stitit falsis Tiberius, donec tempore ac spatio uanescerent. et populus quasi rursum ereptum acrius doluit.

83 Honores, ut quis amore in Germanicum aut ingenio ualidus, reperti decretique: ut nomen eius Saliari carmine caneretur; sedes curules sacerdotum Augustalium locis superque eas querceae coronae statuerentur; ludos circen- 1030 ses eburna effigies praeiret; neue quis flamen aut augur in locum Germanici
2 nisi gentis Iuliae crearetur. arcus additi Romae et apud ripam Rheni et in monte Suriae Amano cum inscriptione rerum gestarum ac mortem ob rem publicam obisse; sepulchrum Antiochiae, ubi crematus, tribunal Epidaphnae, quo in loco uitam finierat. statuarum locorumue, in quis coleretur, 1035
3 haud facile quis numerum inierit. cum censeretur clipeus auro et magnitudine insignis inter auctores eloquentiae, adse⟨ue⟩rauit Tiberius solitum paremque ceteris dicaturum: neque enim eloquentiam fortuna discerni, et satis
4 inlustre, si ueteres inter scriptores haberetur. equester ordo cuneum Germanici appellauit, qui iuniorum dicebatur, instituitque, uti turmae idibus Iuliis 1040 imaginem eius sequerentur. pleraque manent, quaedam statim omissa sunt, aut uetustas obliterauit.

84 Ceterum recenti adhuc maestitia soror Germanici Liuia, nupta Druso, duos uirilis sexus simul enixa est. quod rarum laetumque etiam modicis penatibus tanto gaudio principem adfecit, ut non temperauerit, quin iactaret 1045 apud patres nulli ante Romanorum eiusdem fastigii uiro geminam stirpem
2 editam. nam cuncta, etiam fortuita, ad gloriam uertebat. sed populo tali in tempore id quoque dolorem tulit, tamquam auctus liberis Drusus domum Germanici magis urgeret.

85 Eodem anno grauibus senatus decretis libido feminarum coercita cautum- 1050 que, ne quaestum corpore faceret, cui auus aut pater aut maritus eques Ro-

1024 templores (templorum *in mg.*) ‖ 1026 falsi ‖ 1029 sal[i]tari ‖ 1030 austalium *corr. in mg.* ‖ 1033 amonocū (Amano cum *in mg.*) ‖ 1034 Epidaphnae *Lips.* epidaphene ‖ 1035 quoinlocum (loco *in mg.*) | colorenṭur ‖ 1036 clipeos ‖ 1037 adseuerauit *Jac. Gron.* adserạuit **M** adseruit *Ber.* (*cf. infra 3, 49, 2* adseuauit) ‖ 1039 cumeum (cuneum *in mg.*) ‖ 1040 utitur mẹ[i]idib; ‖ 1044 uiriles ‖ 1046 aput

manus fuisset. nam Vistilia, praetoria familia genita, licentiam stupri apud 2
aediles uulgauerat, more inter ueteres recepto, qui satis poenarum aduersum a. p. Chr. 19
inpudicas in ipsa professione flagitii credebant. exactum et a Titidio La- 3
1055 beone, Vistiliae marito, cur in uxore delicti manifesta ultionem legis omisis-
set. atque illo praetendente sexaginta dies ad consultandum datos necdum
praeterisse, satis uisum de Vistilia statuere, eaque in insulam Seriphon ab-
dita est.

Actum et de sacris Aegyptiis Iudaicisque pellendis, factumque patrum 4
1060 consultum, ut quattuor milia libertini generis ea superstitione infecta, quis
idonea aetas, in insulam Sardiniam ueherentur, coercendis illic latrociniis
et, si ob grauitatem caeli interissent, uile damnum; ceteri cederent Italia,
nisi certam ante diem profanos ritus exuissent.

Post quae rettulit Caesar capiendam uirginem in locum Occiae, quae sep- **86**
1065 tem et quinquaginta per annos summa sanctimonia Vestalibus sacris praese-
derat; egitque grates Fonteio Agrippae et Comicio Pollioni, quod offerendo
filias de officio in rem publicam certarent. praelata est Pollionis filia, non ob 2
aliud quam quod mater eius in eodem coniugio manebat; nam Agrippa disci-
dio domum imminuerat. et Caesar quamuis posthabitam decies sestertii dote
1070 solatus est.

Saeuitiam annonae incusante plebe statuit frumento pretium, quod emp- **87**
tor penderet, binosque nummos se additurum negotiatoribus in singulos mo-
dios. neque tamen ob ea parentis patriae delatum et antea uocabulum ad-
sumpsit, acerbeque increpuit eos, qui diuinas occupationes ipsumque
1075 dominum dixerant. unde angusta et lubrica oratio sub principe, qui liberta-
tem metuebat, adulationem oderat.

Reperio apud scriptores senatoresque eorundem temporum Adgandestrii **88**
principis Chattorum lectas in senatu litteras, quibus mortem Arminii promit-
tebat, si patrandae neci uenenum mitteretur, responsumque esse non fraude
1080 neque occultis, sed palam et armatum populum Romanum hostes suos ul-
cisci. qua gloria aequabat se Tiberius priscis imperatoribus, qui uenenum in
Pyrrum regem uetuerant prodiderantque. ceterum Arminius, abscedentibus 2
Romanis et pulso Maroboduo regnum adfectans, libertatem popularium ad-
uersam habuit, petitusque armis cum uaria fortuna certaret, dolo propinquo-

1052 aput || **1054** exactum *Vertr.* exacta || **1055** omississet || **1057** sitis || **1063** exsuissent || **1066** Domitio *Lips.* | Pollioni, *at* || **1067** polionis || **1068** aliut || **1074** adsumsit || **1077** scriptores senatoresque (**M**) *aliquis latet error: uox* senator … *aliter finitur ac incepta est scribi*; *hinc emm.* senioresque *Lips.*, senatusque *Bezz. 1844 (u. Nipp. Einl. 24; Goody. ad loc.)*, senatoriaque … acta Gandestrii *Goody.* | Adgandestrii … **1079** responsumque esse **M** ad Gandestrii … responsum esse *J. Grimm (cf. Goody. ad loc.), sub iudice lis manebit* || **1078** Armenii *et* **1082** Armenius

a.p.Chr.19 rum cecidit: liberator haud dubie Germaniae et qui non primordia populi 1085
Romani, sicut alii reges ducesque, sed florentissimum imperium lacessierit,
3 proeliis ambiguus, bello non uictus. septem et triginta annos uitae, duodecim potentiae expleuit, caniturque adhuc barbaras apud gentes, Graecorum annalibus ignotus, qui sua tantum mirantur, Romanis haud perinde celebris, dum uetera extollimus recentium incuriosi. 1090

LIBER TERTIVS

1 Nihil intermissa nauigatione hiberni maris Agrippina Corcyram insulam aduehitur, litora Calabriae contra sitam. illic paucos dies conponendo animo
2 insumit, uiolenta luctu et nescia tolerandi. interim aduentu eius audito intimus quisque amicorum et plerique militares, ut quique sub Germanico stipendia fecerant, multique etiam ignoti uicinis e municipiis, pars officium in 5
principem rati, plures illos secuti, ruere ad oppidum Brundisium, quod naui-
3 ganti celerrimum fidissimumque adpulsu erat. atque ubi primum ex alto uisa classis, complentur non modo portus et proxima maris, sed moenia ac tecta, quaque longissime prospectari poterat, maerentium turba et rogitantium inter se, silentione an uoce aliqua egredientem exciperent. neque satis consta- 10
bat, quid pro tempore foret, cum classis paulatim successit, non alacri, ut ad-
4 solet, remigio, sed cunctis ad tristitiam compositis. postquam duobus cum liberis, feralem urnam tenens, egressa naui defixit oculos, idem omnium gemitus, neque discerneres proximos alienos, uirorum feminarumue planctus, nisi quod comitatum Agrippinae longo maerore fessum obuii et recentes in 15
dolore anteibant.

2 Miserat duas praetorias cohortes Caesar, addito, ut magistratus Calabriae Apulique et Campani suprema erga memoriam filii sui munia funge⟨re⟩ntur.
2 igitur tribunorum centurionumque umeris cineres portabantur; praecedebant incompta signa, uersi fasces; atque ubi colonias transgrederentur, atrata 20

1085 haud dubie *Ber.* haudubie **M** hau dubie *Rit.* || 1090 FINIT LIBER II *post* II *add. alia manus* P. CORNELIJ INCIPIT LIBER III FELICITER
1 Ab excessu divi augusti. Nihil *eqs.* || 4 utcuique || 7 adpulsūerat (adpulsu erat *in*
i
mg.) || 8 classes | proxima mari *Mur.*, *Frei. alii*, *coll. Agr. 11, 2* proximi Gallis, *Germ. 2, 2* pr. Oceano, *17, 1* pr. ripae *etc.*, *at cf. III 42, 1* per proxima litorum, *15, 58, 2* per … proxima municipiorum (*sicut et cum acc.: Plaut. Poen. 1120* qui te proximust, *Liv. 35, 27, 9* qui ager proximus finem Megalopolitarum est, *etc.*); '*sane* proxima maris *sunt pars maris proxima, non loca mari uicina*' (*Ern.*) || 17 addita (o *in mg.*) || 18 munia *Rit.* munera **M**, *cf. Nipp. ad l.* | fungentur, *vide sis supra 1, 36, 2* concedentur, *cf. infra 3, 1* intellegentur || 20 uesi (uersi *in mg.*)

plebes, trabeati equites pro opibus loci uestem odores aliaque funerum sollem- a.p.Chr.19
nia cremabant. etiam quorum diuersa oppida, tamen obuii et uictimas atque
aras dis Manibus statuentes lacrimis et conclamationibus dolorem testaban-
tur. Drusus Tarracinam progressus est cum Claudio fratre liberisque Germa- 3
25 nici, qui in urbe fuerant. consules M. VALERIVS et M. AVRELIVS (iam enim a.p.Chr.20
magistratum occeperant) et senatus ac magna pars populi uiam compleuere,
disiecti et ut cuique libitum flentes; aberat quippe adulatio, gnaris omnibus
laetam Tiberio Germanici mortem male dissimulari.

Tiberius atque Augusta publico abstinuere, inferius maiestate sua rati, si **3**
30 palam lamentarentur, an ne omnium oculis uultum eorum scrutantibus falsi
intellegerentur. matrem Antoniam non apud auctores rerum, non diurna 2
actorum scriptura reperio ullo insigni officio functam, cum super Agrippi-
nam et Drusum et Claudium ceteri quoque consanguinei nominatim per-
scripti sint, seu ualitudine praepediebatur, seu uictus luctu animus magnitu-
35 dinem mali perferre uisu non tolerauit. facilius crediderim ⟨a⟩ Tiberio et 3
Augusta, qui domo non excedebant, cohibitam, ut par maeror et matris
exemplo auia quoque et patruus attineri uiderentur.

Dies, quo reliquiae tumulo Augusti inferebantur, modo per silentium ua- **4**
stus, modo ploratibus inquies; plena urbis itinera, conlucentes per campum
40 Martis faces. illic miles cum armis, sine insignibus magistratus, populus per
tribus concidisse rem publicam, nihil spei reliquum clamitabant, promptius
apertiusque, quam ut meminisse inperitantium crederes. nihil tamen Tibe- 2
rium magis penetrauit quam studia hominum accensa in Agrippinam, cum
decus patriae, solum Augusti sanguinem, unicum antiquitatis specimen ap-
45 pellarent uersique ad caelum ac deos integram illi subolem ac superstitem
iniquorum precarentur.

Fuere, qui publici funeris pompam requirerent compararentque, quae in **5**
Drusum, patrem Germanici, honora et magnifica Augustus fecisset. ipsum
quippe asperrimo hiemis Ticinum usque progressum neque abscedentem a
50 corpore simul urbem intrauisse; circumfusas lecto Claudiorum Iuliorumque
imagines; defletum in foro, laudatum pro rostris; cuncta a maioribus reperta
aut quae posteri inuenerint cumulata: at Germanico ne solitos quidem et
cuicumque nobili debitos honores contigisse. sane corpus ob longinquitatem 2
itinerum externis terris quoquo modo crematum: sed tanto plura decora mox

21 plebis ‖ 24 tarricinam ‖ 25 M. Aurelius *Panuinius* c. aurelius **M** *(cf. Syme II 749)* ‖ 31 ⟨in⟩ diurna *Wurm* (*superuacaneo, cf. Halm ad loc.: 'est species zeugmatis et* in *ex* apud *cogitando repetendum, nam notissimum est Tacitum praepositiones non iterare, u. Nipp. ad 2,68,1'*) ‖ 32 ulli ‖ 36 Augustae *Doed., at cf. 5,3,1* cohibitas ab Augusta, *11,10,1* a Vibio Marso cohibitus ‖ 47 compararent quęque **M** *(in mg. emendatum)* ‖ 52 at **M** *in mg.* aut ‖
i i
53 deditos ‖ 54 itenerum | terras

a.p.Chr.20 tribui par fuisse, quanto prima fors negauisset. non fratrem, nisi unius diei 55
uia, non patruum saltem porta tenus obuium. ubi illa ueterum instituta, pro-
positam toro effigiem, meditata ad memoriam uirtutis carmina et laudatio-
nes et lacrimas uel doloris imitamenta?

6 Gnarum id Tiberio fuit, utque premeret uulgi sermones, monuit edicto
multos inlustrium Romanorum ob rem publicam obisse, neminem tam fla- 60
granti desiderio celebratum. idque et sibi et cunctis egregium, si modus ad-
iceretur. non enim eadem decora principibus uiris et imperatori populo, quae
2 modicis domibus aut ciuitatibus. conuenisse recenti dolori luctum et ex
maerore solacia, sed referendum iam animum ad firmitudinem, ut quondam
diuus Iulius amissa unica filia, ut diuus Augustus ereptis nepotibus abstruse- 65
3 rint tristitiam. nil opus uetustioribus exemplis, quotiens populus Romanus
clades exercituum, interitum ducum, funditus amissas nobiles familias con-
stanter tulerit. principes mortales, rem publicam aeternam esse. proin repete-
rent sollemnia, et quia ludorum Megalesium spectaculum suberat, etiam uo-
luptates resumerent. 70

7 Tum exuto iustitio reditum ad munia, et Drusus Illyricos ad exercitus pro-
fectus est, erectis omnium animis ⟨spe⟩ petendae e Pisone ultionis et crebro
questu, quod uagus interim per amoena Asiae atque Achaiae adroganti et
2 subdola mora scelerum probationes subuerteret. nam uulgatum erat missam,
ut dixi, a Cn. Sentio famosam ueneficiis Martinam subita morte Brundisii 75
extinctam, uenenumque nodo crinium eius occultatum, nec ulla in corpore
signa sumpti exitii reperta.

8 At Piso praemisso in urbem filio datisque mandatis, per quae principem
molliret, ad Drusum pergit, quem haud fratris interitu trucem, quam remoto
aemulo aequiorem sibi sperabat. Tiberius, quo integrum iudicium ostentaret, 80
exceptum comiter iuuenem sueta erga filios familiarum nobiles liberalitate
2 auget. Drusus Pisoni, si uera forent, quae iacerentur, praecipuum in dolore
suum locum respondit, sed malle falsa et inania, nec cuiquam mortem
Germanici exitiosam esse. haec palam et uitato omni secreto; neque dubi-
tabantur praescripta ei a Tiberio, cum incallidus alioqui et facilis iuuenta se- 85
nilibus tum artibus uteretur.

9 Piso Delmatico mari tramisso relictisque apud Anconam nauibus per Pice-

55 quando *Mur. male, cf. Nipp. ad 1, 68, 4* ‖ 56 propositam *Mur.* praepositam ‖ 62 princibibus, *em. eadem ut uidetur man. (cf. supra 2,44,2 uel 60,3)* ‖ 68 aeterna [m], *em. secunda man.* ‖ 69 solemniae ‖ 71 exsuto ‖ 72 ⟨spe⟩ *coni. Frei.*, ultioni *coni. Heins.*, *sed fort. intellegendum* causa (*cf. supra 2, 59, 1* cognoscendae antiquitatis) ‖ 73 interim] itinerum *coni. Heins., frustra* ‖ 79–80 haud...trucem, quam ... aequiorem] *ad* tam *desideratum explicandum vide sis Nipp. ad loc.* ‖ 85 ei *Lips.* et *(sicut supra 2, 43, 4)* ‖ 87 [a] delmatico

num ac mox Flaminiam uiam adsequitur legionem, quae e Pannonia in ur- a.p.Chr.20
bem, dein praesidio Africae ducebatur, eaque res agitata rumoribus, ut in ag-
90 mine atque itinere crebro se militibus ostentauisset. ab Narnia, uitandae su- 2
spicionis, an quia pauidis consilia in incerto sunt, Nare ac mox Tiberi de-
uectus auxit uulgi iras, quia nauem tumulo Caesarum adpulerat dieque et ripa
frequenti magno clientium agmine ipse, feminarum comitatu Plancina et
uultu alacres incessere. fuit inter inritamenta inuidiae domus foro imminens 3
95 festa ornatu conuiuiumque et epulae, et celebritate loci nihil occultum.

Postera die Fulcinius Trio Pisonem apud consules postulauit. contra Vitel- **10**
lius ac Veranius ceterique Germanicum comitati tendebant: nullas esse par-
tis Trioni; neque se accusatores, sed rerum indices et testes mandata Germa-
nici perlaturos. ille, dimissa eius causae delatione, ut priorem uitam
100 accusaret, obtinuit, petitumque est a principe, cognitionem exciperet. quod 2
ne reus quidem abnuebat, studia populi et patrum metuens; contra Tiberium
spernendis rumoribus ualidum et conscientiae matris innexum esse; ueraque
aut in deterius credita iudice ab uno facilius discerni, odium et inuidiam
apud multos ualere. haud fallebat Tiberium moles cognitionis, quaque ipse 3
105 fama distraheretur. igitur paucis familiarium adhibitis minas accusantium et
hinc preces audit integramque causam ad senatum remittit.

Atque interim Drusus rediens Illyrico, quamquam patres censuissent ob **11**
receptum Maroboduum et res priore aestate gestas, ut ouans iniret, prolato
honore urbem intrauit.

110 Post quae reo L. Arruntium, P. Vinicium, Asinium Gallum, Aeserninum 2
Marcellum, Sex. Pompeium patronos petenti iisque diuersa excusantibus
M. Lepidus et L. Piso et Liuineius Regulus adfuere, arrecta omni ciuitate,
quanta fides amicis Germanici, quae fiducia reo, satin cohiberet ac premeret
sensus suos Tiberius. [is] haud alias intentior populus plus sibi in principem
115 occultae uocis aut suspicacis silentii permisit.

Die senatus Caesar orationem habuit meditato temperamento. patris sui **12**
legatum atque amicum Pisonem fuisse adiutoremque Germanico datum a se

89 dein] inde *Wurm. coll. 2,68,1* || 89–90 in agmine atque itinere] *cf. Chilver ad I 23,3* || 91 suspicioni *Pich., at cf. supra 7,1* || 95 festo *Lips.* festa (*cf. 2,69,2* festam Antiochensium plebem) || 96 aput || 98 Trionis *malebat Mur., at cf. infra 40,3* resumendae libertati tempus | accussatores || 99 illa || 101 patruū || 104 moles *Rhen.* molis || 108 priore aestate] *cf. Nipp. ad loc. ('wenn nicht ein Versehen des Tac. vorliegt', cf. infra 20,1)* || 110 L. *Nic. Faber* t. **M** *(cf. Syme II 619,6)* | P. Vinicium *Borghesi* fulnicium *(cf. Nipp. ad loc. et supra ad 1,77,4)* || 112 M'. *Lips. (cf. ad 1,13,2)* | lepedus | liueneius | arecta || 114 Tiberius *Pich.* tiberius ac praemeret *(per dittographiam)* an promeret *in mg., quod nonnulli edd. receperunt, delere iubent Gruterus et Heins.* | is *del. Acid.* ijs *in mg. perperam* | is (*sc.* Tiberius) haud alias intentior, populus *eqs. interpunxit Pich.* || 116–117 orationem habuit meditato, temperamenta patris sui, legatum *eqs.* **M** *perperam*

a.p.Chr.20 auctore senatu rebus apud Orientem administrandis. illic contumacia et certaminibus asperasset iuuenem exituque eius laetatus esset, an scelere extin-
2 xisset, integris animis diiudicandum. 'nam si legatus officii terminos, obse- 120
quium erga imperatorem exuit eiusdemque morte et luctu meo laetatus est, odero seponamque a domo mea et priuatas inimicitias non ui principis ulciscar; sin facinus in cuiuscumque mortalium nece uindicandum detegitur, uos uero et liberos Germanici et nos parentes iustis solaciis adficite. simul-
3 que illud reputate, turbide et seditiose tractauerit exercitus Piso, quaesita 125
sint per ambitionem studia militum, armis repetita prouincia, an falsa haec
4 in maius uulgauerint accusatores. quorum ego nimiis studiis iure suscenseo. nam quo pertinuit nudare corpus et contrectandum uulgi oculis permittere differrique etiam per externos, tamquam ueneno interceptus esset, si incerta
5 adhuc ista et scrutanda sunt? defleo equidem filium meum semperque de- 130
flebo, sed neque reum prohibeo, quo minus cuncta proferat, quibus innocentia eius subleuari aut, si qua fuit iniquitas Germanici, coargui possit, uosque oro, ne, quia dolori meo causa conexa est, obiecta crimina pro adprobatis ac-
6 cipiatis. si quos propinquus sanguis aut fides sua patronos dedit, quantum quisque eloquentia et cura ualet, iuuate periclitantem. ad eundem laborem, 135
7 eandem constantiam accusatores hortor. id solum Germanico super leges praestiterimus, quod in curia potius quam in foro, apud senatum quam apud iudices de morte eius anquiritur: cetera pari modestia tractentur. nemo Drusi lacrimas, nemo maestitiam meam spectet, nec si qua in nos aduersa finguntur.' 140

13 Exin biduum criminibus obiciendis statuitur, utque sex dierum spatio interiecto reus per triduum defenderetur. tum Fulcinius uetera et inania orditur, ambitiose auareque habitam Hispaniam; quod neque conuictum noxae reo, si recentia purgaret, neque defensum absolutioni erat, si teneretur maio-
2 ribus flagitiis. post quem Seruaeus et Veranius et Vitellius consimili stu- 145
dio, et multa eloquentia Vitellius, obiecere odio Germanici et rerum nouarum studio Pisonem uulgus militum per licentiam et sociorum iniurias eo usque conrupisse, ut parens legionum a deterrimis appellaretur; contra in optimum quemque, maxime in comites et amicos Germanici saeuisse; postremo ipsum deuotionibus et ueneno peremisse; sacra hinc et immolationes 150
nefandas ipsius atque Plancinae, petitam armis rem publicam, utque reus agi posset, acie uictum.

14 Defensio in ceteris trepidauit; nam neque ambitionem militarem neque prouinciam pessimo cui⟨que⟩ obnoxiam, ne contumelias quidem aduersum imperatorem infitiari poterat. solum ueneni crimen uisus est diluisse, quod 155

121 exsuit | luctū eo (luctu meo *in mg.*) || 122 non ui *Mur.* noui (*cf.* 5, 5 ui principis) || 141 exim || 145 quem *Rhen.* qu; M quae *Bai.* || 154 cuique *Rhen.* cui || 155 cremen (crimen *in mg.*)

ne accusatores quidem satis firmabant, in conuiuio Germanici, cum super a.p.Chr.20
eum Piso discumberet, infectos manibus eius cibos arguentes. quippe absur- 2
dum uidebatur inter aliena seruitia et tot adstantium uisu, ipso Germanico
coram, id ausum; offerebatque familiam reus et ministros in tormenta flagi-
160 tabat. sed iudices per diuersa implacabiles erant, Caesar ob bellum prouin- 3
ciae inlatum, senatus numquam satis credito sine fraude Germanicum inter-
isse. ** scripsissent expostulantes, quod haud minus Tiberius quam Piso
abnuere. simul populi ante curiam uoces audiebantur: non temperaturos ma- 4
nibus, si patrum sententias euasisset, effigiesque Pisonis traxerant in Gemo-
165 nias ac diuellebant, ni iussu principis protectae repositaeque forent. igitur in- 5
ditus lecticae et a tribuno praetoriae cohortis deductus est, uario rumore,
custos saluti an mortis exactor sequeretur.

Eadem Plancinae inuidia, maior gratia, eoque ambiguum habebatur, **15**
quantum Caesari in eam liceret. atque ipsa, donec mediae Pisoni spes, so-
170 ciam se cuiuscumque fortunae et, si ita ferret, comitem exitii promittebat; ut
secretis Augustae precibus ueniam obtinuit, paulatim segregari a marito,
diuidere defensionem coepit. quod reus postquam sibi exitiabile intellegit, 2
an adhuc experiretur dubitans, hortantibus filiis durat mentem senatumque
rursum ingreditur; redintegratamque accusationem, infensas patrum uoces,
175 aduersa et saeua cuncta perpessus, nullo magis exterritus est, quam quod Ti-
berium sine miseratione, sine ira, obstinatum clausumque uidit, ne quo ad-
fectu perrumperetur. relatus domum, tamquam defensionem in posterum 3
meditaretur, pauca conscribit obsignatque et liberto tradit, tum solita cu-
rando corpori exsequitur. dein multam post noctem, egressa cubiculo uxore,
180 operiri fores iussit, et coepta luce perfosso iugulo, iacente humi gladio, reper-
tus est.

Audire me memini ex senioribus uisum saepius inter manus Pisonis libel- **16**
lum, quem ipse non uulgauerit, sed amicos eius dictitauisse litteras Tiberii et
mandata in Germanicum contineri, ac destinatum promere apud patres prin-
185 cipemque arguere, ni elusus a Seiano per uana promissa foret; nec illum
sponte extinctum, uerum inmisso percussore. quorum neutrum adseuerraue-
rim, neque tamen occulere debui narratum ab iis, qui nostram ad iuuentam
durauerunt. Caesar flexo in maestitiam ore suam inuidiam tali morte quaesi- 2

158 uisus *legendum censuit Pich. coll. 2, 41, 3* augebat intuentium uisus; *'tamen utcumque ferri potest* uisu, *i. e. in oculis tot adstantium'* || 162 *lacunam indicauit Ferr.; frustra coniecturas super hoc loco exerceri dixit Ern.; uide sis Nipp. ad loc., cui haec lacuna cum illa, de qua infra (c. 16, 2) coniectare licet, aliquo modo cohaerere uisa est* || 165 deuellebant *uoluit Ern. coll. Suet. Dom. 22* | princibiis (b *in* p *corr., cf. supra 6, 1*) || 167 mortes || 174 anfensas (infensas *in mg.*) | uocis || 180 refertus (repertus *in mg.*) || 184 aput

a.p.Chr.20 tam apud senatum ⟨conquestus M. Pisonem uocari iubet⟩ crebrisque interro-
gationibus exquirit, qualem Piso diem supremum noctemque exegisset. at- 190
que illo pleraque sapienter, quaedam inconsultius respondente recitat codi-
3 cillos a Pisone in hunc ferme modum compositos: 'conspiratione
inimicorum et inuidia falsi criminis oppressus, quatenus ueritati et innocen-
tiae meae nusquam locus est, deos inmortales testor uixisse me, Caesar, cum
fide aduersum te, neque alia in matrem tuam pietate; uosque oro, liberis 195
meis consulatis, ex quibus Cn. Piso qualicumque fortunae meae non est ad-
iunctus, cum omne hoc tempus in urbe egerit, M. Piso repetere Syriam dehor-
tatus est. atque utinam ego potius filio iuueni, quam ille patri seni cessisset.
4 eo inpensius precor, ne meae prauitatis poenas innoxius luat. per quinque et
quadraginta annorum obsequium, per collegium consulatus, quondam diuo 200
Augusto parenti tuo probatus et tibi amicus, nec quicquam post haec rogatu-
rus salutem infelicis filii rogo.' de Plancina nihil addidit.

17 Post quae Tiberius adulescentem crimine ciuilis belli purgauit, patris
quippe iussa, nec potuisse filium detrectare, simul nobilitatem domus, etiam
ipsius quoquo modo meriti grauem casum miseratus. pro Plancina cum pu- 205
dore et flagitio disseruit, matris preces obtendens, in quam optimi cuiusque
2 secreti questus magis ardescebant: id ergo fas auiae, interfectricem nepotis
aspicere adloqui, eripere senatui. quod pro omnibus ciuibus leges obtineant,
uni Germanico non contigisse. Vitellii et Veranii uoce defletum Caesarem,
ab imperatore et Augusta defensam Plancinam. proinde uenena et artes tam 210
feliciter expertas uerteret in Agrippinam, in liberos eius, egregiamque auiam
3 ac patruum sanguine miserrimae domus exsatiaret. biduum super hac ima-
gine cognitionis absumptum, urgente Tiberio liberos Pisonis, matrem uti tue-
rentur. et cum accusatores ac testes certatim perorarent respondente nullo,
4 miseratio quam inuidia augebatur. primus sententiam rogatus Aurelius 215
Cotta consul (nam referente Caesare magistratus eo etiam munere fungeban-
tur) nomen Pisonis radendum fastis censuit, partem bonorum publicandam,
pars ut Cn. Pisoni filio concederetur, isque praenomen mutaret; M. Piso
exuta dignitate et accepto quinquagies sestertio in decem annos relegaretur,
concessa Plancinae incolumitate ob preces Augustae. 220

189 apud | *mutilum locum quilibet pronuntiabit; asteriscum apposuit Pich. post uerbum* quaesitam; *post* senatum *putabant iam olim aliquid uelut* queritur *excidisse (Ern.)*; *lacunam indicauit Boxhorn,* conquestus ... iubet *suppl. Halm Weiss. secutus, qui etiam* in senatum *post* iubet *addidit* (*haplographiam q.d. post* apud senatum *suspicatus*); *cf. supra ad 14, 3* || **200** d^i^uo || **201** amic^u^os || **210** proinde | *em. Rhen. habet aliquid commodi* perinde **M** *a qua lectione discedere (una cum Ern.) haesitanter ausus sum (cf. 15, 27, 2)* || **212** haęc || **215** *post* miseratio magis *vel* potius *intelligendum* || **216** refente || **217** eradendum *Bai. coll. 4, 42, 3* || **219** exsuta | relegaretur *Lips.* relig^e^atur

Multa ex ea sententia mitigata sunt a principe: ne nomen Pisonis fastis **18**
eximeretur, quando M. Antonii, qui bellum patriae fecisset, Iulli Antonii, qui a. p. Chr. 20
domum Augusti uiolasset, manerent; et M. Pisonem ignominiae exemit con-
cessitque ei paterna bona, satis firmus, ut saepe memoraui, aduersum pecu-
225 niam et tum pudore absolutae Plancinae placabilior. atque idem, cum Vale- 2
rius Messalinus signum aureum in aede Martis Vltoris, Caecina Seuerus
aram ultioni statuendam censuissent, prohibuit, ob externas ea uictorias
sacrari dictitans, domestica mala tristitia operienda. addiderat Messalinus 3
Tiberio et Augustae et Antoniae et Agrippinae Drusoque ob uindictam Ger-
230 manici grates agendas omiseratque Claudii mentionem. et Messalinum qui-
dem L. Asprenas senatu coram percunctatus est, an prudens praeterisset, ac
tum demum nomen Claudii adscriptum est. mihi, quanto plura recentium 4
seu ueterum reuoluo, tanto magis ludibria rerum mortalium cunctis in nego-
tiis obuersantur. quippe fama spe ueneratione potius omnes destinabantur
235 imperio quam quem futurum principem fortuna in occulto tenebat.

Paucis post diebus Caesar auctor senatui fuit Vitellio atque Veranio et Ser- **19**
uaeo sacerdotia tribuendi; Fulcinio suffragium ad honores pollicitus mo-
nuit, ne facundiam uiolentia praecipitaret. is finis fuit ulciscenda Germanici 2
morte, non modo apud illos homines, qui tum agebant, etiam secutis tempo-
240 ribus uario rumore iactata. adeo maxima quaeque ambigua sunt, dum alii
quoquo modo audita pro compertis habent, alii uera in contrarium uertunt, et
gliscit utrumque posteritate.

At Drusus urbe egressus repetendis auspiciis, mox ouans introiit. paucos- 3
que post dies Vipsania mater eius excessit, una omnium Agrippae liberorum
245 miti obitu, nam ceteros manifestum ferro, uel creditum est ueneno aut fame
extinctos.

Eodem anno Tacfarinas, quem priore aestate pulsum a Camillo memoraui, **20**
bellum in Africa renouat, uagis primum populationibus et ob pernicitatem
inultis, dein uicos excindere, trahere graues praedas; postremo haud procul
250 Pagyda flumine cohortem Romanam circumsedit. praeerat castello Decrius 2
impiger manu, exercitus militia et illam obsidionem flagitii ratus. is cohorta-

p
222 Iulli *Andr.* iulii *(cf. 1, 10, 4)* ‖ 224 paterna paterna ‖ 225 etdum | Blancinę ‖ 227 ul-
tionis *Halm coll. 1, 14, 2* aram adoptionis, *4, 74, 2, at cf. Nipp. ad loc.* | uictorias *Rhen.*
uictoria ‖ 230 *librarius primum* messaliū *scripsit, dein litteram* u *in* n *corr.* ‖ 231 aspernas ‖
i
232 quanto *bis scriptum* ‖ 236 uarano ‖ 237 sacerdoti atribuendi ‖ 238 in ulciscenda *Halm,*
sed cf. Nipp. ad 6, 32, 4 ‖ 241 audita *in mg.* audire | ⟨quae⟩ quoquo modo audiere *Weiss.*
t
coll. Sall. Cat. 23, 4 ingeniose ‖ 242 gliscii *(cf. supra 2, 35, 2* et – ei) ‖ 244 uipsṭania *(cf.*
1, 12, 4) ‖ 247 priore aestate *del. Nipp. (ut supra 11, 1), at cf. Syme II 746* ‖ 248 inafriare
nouat (Aphrica *in mg.*) ‖ 249 excinçędere

a.p.Chr.20 tus milites, ut copiam pugnae in aperto faceret, aciem pro castris instruit primoque impetu pulsa cohorte promptus inter tela occursat fugientibus, increpat signiferos, quod inconditis aut desertoribus miles Romanus terga daret; simul excepta uulnera et, quamquam transfosso oculo, aduersum os in hostem intendit, neque proelium omisit, donec desertùs suis caderet. 255

21 Quae postquam L. Apronio (nam Camillo successerat) comperta, magis dedecore suorum quam gloria hostis anxius, raro ea tempestate et e uetere memoria facinore decumum quemque ignominiosae cohortis sorte ductos 2 fusti necat. tantumque seueritate profectum, ut uexillum ueteranorum, non amplius quingenti numero, easdem Tacfarinatis copias praesidium, cui 3 Thala nomen, adgressas fuderint. quo proelio Rufus Heluius gregarius miles seruati ciuis decus rettulit donatusque est ab Apronio torquibus et hasta. Caesar addidit ciuicam coronam, quod non eam quoque Apronius iure pro-4 consulis tribuisset, questus magis quam offensus. sed Tacfarinas perculsis Numidis et obsidia aspernantibus spargit bellum, ubi instaretur, cedens ac rursum in terga remeans. et dum ea ratio barbaro fuit, inritum fessumque Romanum impune ludificabatur; postquam deflexit ad maritimos locos, inligatus praeda statiuis castris adhaerebat; missu patris Apronius Caesianus cum equite et cohortibus auxiliariis, quis uelocissimos legionum addiderat, prosperam aduersum Numidas pugnam facit pellitque in deserta. 260 265 270

22 At Romae Lepida, cui super Aemiliorum decus L. Sulla et Cn. Pompeius proaui erant, defertur simulauisse partum ex P. Quirinio diuite atque orbo; adiciebantur adulteria uenena quaesitumque per Chaldaeos in domum Caesaris, defendente ream Manio Lepido fratre. Quirinius post dictum repudium 2 adhuc infensus quamuis infami ac nocenti miserationem addiderat. haud facile quis dispexerit illa in cognitione mentem principis: adeo uertit ac miscuit irae et clementiae signa. deprecatus primo senatum, ne maiestatis crimina tractarentur, mox M. Seruilium e consularibus aliosque testes inlexit 3 ad proferenda, quae uelut reicere uoluerat. idemque seruos Lepidae, cum militari custodia haberentur, transtulit ad consules, neque per tormenta inter- 275 280

252 faceret *H. Probst* facerent *a librario ad milites relatum* || 254 incodicis (inconditis *in mg.*) | romanis (u supra) || 256 ⟨a⟩ suis *Wesenberg, at cf. Nipp. ad 2,50,3* || 260 eusti || 261 quingenti *Ber.* quam genti **M** quam quingenti *Weiss.* || 262 proelio] pro filio (prelio *in mg.*) | gragarius || 263 abaproniotor quib; || 269 et inligatus *Haase* inligatusque *edd. nonnulli recentiores, at non Pich., ad quem Halm et eum secuti nos reuocant; 'hic locus in editis interpunctione laborat, eaque causa uidetur fuisse, quare editores inde ab Rhenano et Aldo* missuque *dederint ... fraudi fuit omissio copulae ante* inligatus, *quae est sane hoc loco durior, sed tamen a Taciti oratione non aliena' (Ern.)* || 269 acpronius || 271 aduersā **M** *negligenter post* prosperam || 274 adiecebantur || 280 reicere] *pro eo, quod uulgo legebatur* (reticere), *Pich. putauerat reponendum* reticeri, *sed reposuit, quod in MS legitur* | lapidae || 281 pertor menta

rogari passus est de iis, quae ad domum suam pertinerent. exemit etiam 4
Drusum consulem designatum dicendae primo loco sententiae, quod alii a. p. Chr. 20
ciuile rebantur, ne ceteris adsentiendi necessitas fieret, quidam ad saeuitiam
285 trahebant: neque enim cessurum nisi damnandi officio.

Lepida ludorum diebus, qui cognitionem interuenerant, theatrum cum **23**
claris feminis ingressa, lamentatione flebili maiores suos ciens ipsumque
Pompeium, cuius ea monimenta et adstantes imagines uisebantur, tantum
misericordiae permouit, ut effusi in lacrimas saeua et detestanda Quirinio
290 clamitarent, cuius senectae atque orbitati et obscurissimae domui destinata
quondam uxor L. Caesari ac diuo Augusto nurus dederetur. dein tormentis 2
seruorum patefacta sunt flagitia, itumque in sententiam Rubelli Blandi, a
quo aqua atque igni arcebatur. huic Drusus adsensit, quamquam alii mitius
censuissent. mox Scauro, qui filiam ex ea genuerat, datum, ne bona publica-
295 rentur. tum demum aperuit Tiberius conpertum sibi etiam ex P. Quirinii
seruis ueneno eum a Lepida petitum.

Inlustrium domuum aduersa (etenim haud multum distanti tempore Cal- **24**
purnii Pisonem, Aemilii Lepidam amiserant) solacio adfecit D. Silanus
Iuniae familiae redditus. casum eius paucis repetam. ut ualida diuo Augusto 2
300 in rem publicam fortuna, ita domi improspera fuit ob inpudicitiam filiae ac
neptis, quas urbe depulit adulterosque earum morte aut fuga puniuit. nam
culpam inter uiros ac feminas uulgatam graui nomine laesarum religionum
ac uiolatae maiestatis appellando clementiam maiorum suasque ipse leges
egrediebatur. sed aliorum exitus, simul cetera illius aetatis memorabo, si ef- 3
305 fectis, in quae ⟨te⟩tendi, plures ad curas uitam produxero. D. Silanus in nepti
Augusti adulter, quamquam non ultra foret saeuitum, quam ut amicitia Cae-
saris prohiberetur, exilium sibi demonstrari intellexit, nec nisi Tiberio impe-
ritante deprecari senatum ac principem ausus est M. Silani fratris potentia,
qui per insignem nobilitatem et eloquentiam praecellebat. sed Tiberius gratis 4
310 agenti Silano patribus coram respondit se quoque laetari, quod frater eius e
peregrinatione longinqua reuertisset, idque iure licitum, quia non senatus
consulto, non lege pulsus foret: sibi tamen aduersus eum integras parentis
sui offensiones, neque reditu Silani dissoluta, quae Augustus uoluisset. fuit
posthac in urbe, neque honores adeptus est.

315 Relatum dein de moderanda Papia Poppaea, quam senior Augustus post **25**
Iulias rogationes incitandis caelibum poenis et augendo aerario sanxerat. nec

282 Diis *(corr. in mg.)* ‖ 283 sentiae ‖ 287 sciens *(corr. in mg.)* ‖ 289 misericordiae *Lips.* misericordia | dec[t]estanda ‖ 292 flagitiatumqu; (itūque *in mg.*) ‖ 293 adque ‖ 297 aduersaad[t]|enim (etenim *Merc.*) ‖ 300 in[m]prospera ‖ 305 inquętendi *prob. Brotier* in quae tendo *Grosl.* tetendi *Ern. coll. Liv. 37, 53, 7 (ed. Drakenb.)* ‖ 315 dein *Woe.* deinde

a.p.Chr. 20 ideo coniugia et educationes liberum frequentabantur praeualida orbitate,
ceterum multitudo periclitantium gliscebat, cum omnes domus delatorum
interpretationibus subuerterentur, utque antehac flagitiis, ita tunc legibus
2 laborabatur. ea res admonet, ut de principiis iuris, et quibus modis ad hanc 320
multitudinem infinitam ac uarietatem legum peruentum sit, altius disseram.

26 Vetustissimi mortalium, nulla adhuc mala libidine, sine probro scelere eo-
que sine poena aut coercitionibus agebant. neque praemiis opus erat, cum
honesta suopte ingenio peterentur, et ubi nihil contra morem cuperent, nihil
2 per metum uetabantur. at postquam exui aequalitas et pro modestia ac pu- 325
dore ambitio et uis incidebat, prouenere dominationes, multosque apud po-
3 pulos aeternum mansere. quidam statim, aut postquam regum pertaesum,
leges maluerunt. hae primo rudibus hominum animis simplices erant;
maximeque fama celebrauit Cretensium, quas Minos, Spartanorum, quas
4 Lycurgus, ac mox Atheniensibus quaesitiores iam et plures Solo perscripsit. 330
nobis Romulus, ut libitum, imperitauerat, dein Numa religionibus et diuino
iure populum deuinxit, repertaque quaedam a Tullo et Anco. sed praecipuus
Seruius Tullius sanctor legum fuit, quis etiam reges obtemperarent.

27 Pulso Tarquinio aduersum patrum factiones multa populus parauit tuen-
dae libertatis et firmandae concordiae, creatique decemuiri et accitis, quae 335
usquam egregia, compositae duodecim tabulae, finis aequi iuris. nam secu-
tae leges etsi aliquando in maleficos ex delicto, saepius tamen dissensione
ordinum et apiscendi inlicitos honores aut pellendi claros uiros aliaque ob
2 praua per uim latae sunt. hinc Gracchi et Saturnini turbatores plebis, nec mi-
nor largitor nomine senatus Drusus; corrupti spe aut inlusi per intercessio- 340
nem socii, ac ne bello quidem Italico, mox ciuili omissum, quin multa et
diuersa sciscerentur, donec L. Sulla dictator abolitis uel conuersis prioribus,
cum plura addidisset, otium eius rei haud in longum parauit, statim turbidis
Lepidi rogationibus, neque multo post tribunis reddita licentia quoquo uel-
3 lent populum agitandi. iamque non modo in commune, sed in singulos ho- 345
mines latae quaestiones, et corruptissima re publica plurimae leges.

28 Tum Cn. Pompeius, tertium consul corrigendis moribus delectus et gra-
uior remediis, quam delicta erant, suarumque legum auctor idem ac subuer-
sor, quae armis tuebatur, armis amisit. exin continua per uiginti annos dis-
cordia, non mos, non ius; deterrima quaeque inpune, ac multa honesta exitio 350

318 omnes *Lips.* omnis ‖ 319 subuerterentur *Lips.* subuerteretur ‖ 323 co-ercitationibus coercitionibus *edd. omnes (sicut infra 52, 3) cf. Mommsen, Strafr. 35 sqq., F. de Martino, Storia della costituzione Rom. I 303 sqq.* ‖ 324 mortem (morem *in mg.*) ‖ 325 exsui ‖ 326 incedebat *uoluit Lips. (cf. supra 2, 55, 6)* | prouenere *Lips.* proue-nire | aput ‖ 328 hae *Ber.* ae **M** he *in mg.* eae *Halm* ‖ 329 minus (Minos *in mg.*) |
i
lygurgus ‖ 332 ango (Anco *in mg.*) ‖ 333 santor legum *in mg.* ‖ 348 delecta *post* delectus

fuere. sexto demum consulatu Caesar Augustus, potentiae securus, quae trium- 2
uiratu iusserat, aboleuit deditque iura, quis pace et principe uteremur. a. p. Chr. 20
acriora ex eo uincla: inditi custodes et lege Papia Poppaea praemiis inducti, 3
ut, si a priuilegiis parentum cessaretur, uelut parens omnium populus uacan-
355 tia teneret. sed altius penetrabant, urbemque et Italiam et quod usquam
ciuium corripuerant, multorumque excisi status. et terror omnibus intenta- 4
batur, ni Tiberius statuendo remedio quinque consularium, quinque e prae-
toriis, totidem e cetero senatu sorte duxisset, apud quos exsoluti plerique le-
gis nexus modicum in praesens leuamentum fuere.

360 Per idem tempus Neronem e liberis Germanici, iam ingressum iuuentam, **29**
commendauit patribus, utque munere capessendi uigintiuiratus solueretur et
quinquennio maturius quam per leges quaesturam peteret, non sine inrisu
audientium postulauit. praetendebat sibi atque fratri decreta eadem petente
Augusto. sed neque tum fuisse dubitauerim, qui eius modi preces occulti in- 2
365 luderent: ac tamen initia fastigii Caesaribus erant, magisque in oculis uetus
mos, et priuignis cum uitrico leuior necessitudo, quam auo aduersum nepo-
tem. additur pontificatus et, quo primum die forum ingressus est, congia- 3
rium plebi admodum laetae, quod Germanici stirpem iam puberem aspicie-
bat. auctum dehinc gaudium nuptiis Neronis et Iuliae Drusi filiae. utque 4
370 haec secundo rumore, ita aduersis animis acceptum, quod filio Claudii socer
Seianus destinaretur. polluisse nobilitatem familiae uidebatur, suspectum-
que iam nimiae spei Seianum ultra extulisse.

Fine anni concessere uita insignes uiri L. Volusius et Sallustius Crispus. **30**
Volusio uetus familia, neque tamen praeturam egressa; ipse consulatum in-
375 tulit, censoria etiam potestate legendis equitum decuriis functus, opumque,
quis domus illa immensum uiguit, primus adcumulator. Crispum equestri or- 2
tum loco C. Sallustius, rerum Romanarum florentissimus auctor, sororis ne-
potem in nomen adsciuit. atque ille, quamquam prompto ad capessendos ho-
nores aditu, Maecenatem aemulatus sine dignitate senatoria multos
380 triumphalium consulariumque potentia anteiit, diuersus a ueterum instituto
per cultum et munditias copiaque et adfluentia luxu propior. suberat ta- 3
men uigor animi ingentibus negotiis par, eo acrior, quo somnum et inertiam
magis ostentabat. igitur incolumi Maecenate proximus, mox praecipuus, cui
secreta imperatorum inniterentur, et interficiendi Postumi Agrippae con-
385 scius, aetate prouecta speciem magis in amicitia principis quam uim tenuit.

352 quis pace – et principe – uteremur *distinguit D. Flach 256 (M. L. W. Laistner secutus)* ‖ 353 artiora *Pich.* ‖ 354 ut si *Lips.* uisi (quasi *in mg. perperam*) ‖ 358 aput ‖ 362 quaesituram ‖ 365 fastigii *Ber.* (M *in mg.*) fastidii ‖ 367 conglarium (congiarium *in mg.*) ‖ 370 secundorum more (secundo rumore *in mg.*) ‖ 371 uidebatur *J. F. Gron.* uidebantur ‖ 372 ultro *Alciatus* ‖ 376–377 equestrior tumloco *(in mg. recte distinctum)* ‖ 377 roman^{a}orum

4 idque et Maecenati acciderat, fato potentiae raro sempiternae, an satias capit
a. p. Chr. 20 aut illos, cum omnia tribuerunt, aut hos, cum iam nihil reliquum est, quod
cupiant.

31 Sequitur TIBERI quartus, DRVSI secundus consulatus, patris atque filii col-
a. p. Chr. 21 legio insignis. nam biennio ante Germanici cum Tiberio idem honor neque 390
2 patruo laetus neque natura tam conexus fuerat. eius anni principio Tiberius
quasi firmandae ualitudini in Campaniam concessit, longam et continuam
absentiam paulatim meditans, siue ut amoto patre Drusus munia consulatus
solus impleret. ac forte parua res magnum ad certamen progressa praebuit
3 iuueni materiem apiscendi fauoris. Domitius Corbulo praetura functus de 395
L. Sulla nobili iuuene questus est apud senatum, quod sibi inter spectacula
gladiatorum loco non decessisset. pro Corbulone aetas, patrius mos, studia
seniorum erant, contra Mamercus Scaurus et L. Arruntius aliique Sullae pro-
4 pinqui nitebantur. certabantque orationibus, et memorabantur exempla
maiorum, qui iuuentutis inreuerentiam grauibus decretis notauissent, donec 400
Drusus apta temperandis animis disseruit et satisfactum Corbuloni per Ma-
mercum, qui patruus simul ac uitricus Sullae et oratorum ⟨ea⟩ aetate uberri-
5 mus erat. idem Corbulo plurima per Italiam itinera fraude mancipum et in-
curia magistratuum interrupta et inperuia clamitando exsecutionem eius
negotii libens suscepit, quod haud perinde publice usui habitum quam exi- 405
tiosum multis, quorum in pecuniam atque famam damnationibus et hasta
saeuiebat.

32 Neque multo post missis ad senatum litteris Tiberius motam rursum Afri-
cam incursu Tacfarinatis docuit, iudicioque patrum deligendum pro consule
2 gnarum militiae, corpore ualidum et bello suffecturum. quod initium Sex. 410
Pompeius agitandi aduersus Manium Lepidum odii nanctus, ut socordem in-
opem et maioribus suis dedecorum eoque etiam Asiae sorte depellendum in-
cusauit, aduerso senatu, qui Lepidum mitem magis quam ignauum, paternas
ei angustias, et nobilitatem sine probro actam honori quam ignominiae ha-
bendam ducebat. igitur missus in Asiam, et de Africa decretum, ut Caesar le- 415
geret, cui mandanda foret.

33 Inter quae Seuerus Caecina censuit, ne quem magistratum, cui prouincia
obuenisset, uxor comitaretur, multum ante repetito concordem sibi coniu-
gem et sex partus enixam, seque, quae in publicum statueret, domi serua-
uisse, cohibita intra Italiam, quamquam ipse pluris per prouincias quadra- 420
2 ginta stipendia expleuisset. haud enim frustra placitum olim, ne feminae in

390 triennio *Nipp., at cf. Syme II 746* ‖ 391 connexis *suspicatus est Gron.* ‖ 396 aput ‖ 400 notauisset *(in mg. corr.)* ‖ 402 ea *add. Ferr.* ‖ 411 Marcum *corr. Syme, JRS 45, 1955, 26* | naṇctus ‖ 413 item *(corr. in mg.)* ‖ 417 neq; (quem *in mg.*) ‖ 418 comit[a]|teretur ‖ 420 quadra-gintị[a] ‖ 421 haut

socios aut gentes externas traherentur: inesse mulierum comitatui, quae pa- a.p.Chr.21
cem luxu, bellum formidine morentur et Romanum agmen ad similitudinem
barbari incessus conuertant. non inbecillum tantum et imparem laboribus 3
425 sexum, sed, si licentia adsit, saeuum ambitiosum, potestatis auidum; ince-
dere inter milites, habere ad manum centuriones; praesedisse nuper femi-
nam exercitio cohortium, decursu legionum. cogitarent ipsi, quotiens repe- 4
tundarum aliqui arguerentur, plura uxoribus obiectari; his statim adhaere-
scere deterrimum quemque prouincialium, ab his negotia suscipi transigi;
430 duorum egressus coli, duo esse praetoria, peruicacibus magis et inpotentibus
mulierum iussis, quae Oppiis quondam aliisque legibus constrictae, nunc
uinclis exsolutis domos fora, iam et exercitus regerent.

Paucorum haec adsensu audita, plures obturbabant, neque relatum de ne- **34**
gotio, neque Caecinam dignum tantae rei censorem. mox Valerius Messali- 2
435 nus, cui parens Messala, ineratque imago paternae facundiae, respondit
multa duritiae ueterum ⟨in⟩ melius et laetius mutata; neque enim, ut olim,
obsideri urbem bellis aut prouincias hostilis esse, et pauca feminarum neces-
sitatibus concedi, quae ne coniugum quidem penates, adeo socios non one-
rent; cetera promisca cum marito, nec ullum in eo pacis impedimentum.
440 bella plane accinctis obeunda: sed reuertentibus post laborem quod hone-
stius quam uxorium leuamentum? at quasdam in ambitionem aut auaritiam 3
prolapsas. quid? ipsorum magistratuum nonne plerosque uariis libidinibus
obnoxios? non tamen ideo neminem in prouinciam mitti. corruptos saepe
prauitatibus uxorum maritos: num ergo omnis caelibes integros? placuisse 4
445 quondam Oppias leges, sic temporibus rei publicae postulantibus; remissum
aliquid postea et mitigatum, quia expedierit. frustra nostram ignauiam alia
ad uocabula transferri: nam uiri in eo culpam, si femina modum excedat.
porro ob unius aut alterius inbecillum animum male eripi maritis consortia 5
rerum secundarum aduersarumque, simul sexum natura inualidum deseri et
450 exponi suo luxu, cupidinibus alienis. uix praesenti custodia manere inlaesa
coniugia: quid fore, si per plures annos in modum discidii obliterentur? sic
obuiam irent iis, quae alibi peccarentur, ut flagitiorum urbis meminissent.
addidit pauca Drusus de matrimonio suo, nam principibus adeunda saepius 6
longinqua imperii. quotiens diuum Augustum in Occidentem atque Orien-
455 tem meauisse comite Liuia! se quoque in Illyricum profectum et, si ita con-
ducat, alias ad gentes iturum, haud semper aequo animo, si ab uxore caris-

435 pate[r]nę ‖ 436 ⟨a⟩ duritie *Mur.* ⟨e⟩ duritie *Ern., sed cf. infra 3,55,5* multa laudis et artium duritiae ueteris *uoluit Heins.* | in *add. Mur.* ‖ 437 abs[o]ide[i]re M adsidere *Haase* adsideri *Bai.* | hostilisesset et ‖ 438 p[e]inates ‖ 439 promisca] *cf. supra ad 1, 48, 1* ‖ 440 acc[i]inctus ‖ 441 ad (at *corr. in mg.*) ‖ 446 aliquit

a.p.Chr. 21 sima et tot communium liberorum parente diuelleretur. sic Caecinae sententia elusa.

35 Et proximo senatus die Tiberius per litteras, castigatis oblique patribus, quod cuncta curarum ad principem reicerent, M. Lepidum et Iunium Blae- 460 2 sum nominauit, ex quis pro consule Africae legeretur. tum audita amborum uerba, intentius excusante se Lepido, cum ualitudinem corporis, aetatem liberum, nubilem filiam obtenderet, intellegereturque etiam quod silebat, 3 auunculum esse Seiani Blaesum atque eo praeualidum. respondit Blaesus specie recusantis, sed neque eadem adseueratione et consensu adulantium 465 adiutus est.

36 Exim promptum, quod multorum intimis questibus tegebatur. incedebat enim deterrimo cuique licentia impune probra et inuidiam in bonos excitandi arrepta imagine Caesaris; libertique etiam ac serui, patrono uel domino 2 cum uoces, cum manus intentarent, ultro metuebantur. igitur C. Cestius se- 470 nator disseruit principes quidem instar deorum esse, sed neque a dis nisi iustas supplicum preces audiri, neque quemquam in Capitolium aliaue urbis 3 templa perfugere, ut eo subsidio ad flagitia utatur. abolitas leges et funditus uersas, ubi in foro, in limine curiae ab Annia Rufilla, quam fraudis sub iudice damnauisset, probra sibi et minae intendantur, neque ipse audeat ius 475 4 experiri ob effigiem imperatoris oppositam. haud dissimilia alii, et quidam atrociora circumstrepebant, precabanturque Drusum, daret ultionis exemplum, donec accitam conuictamque attineri publica custodia iussit.

37 Et Considius Aequus et Caelius Cursor equites Romani, quod fictis maiestatis criminibus Magium Caecilianum praetorem petiuissent, auctore 480 2 principe ac decreto senatus puniti. utrumque in laudem Drusi trahebatur: ab eo in urbe, inter coetus et sermones hominum obuersante, secreta patris mitigari. neque luxus in iuuene adeo displicebat: huc potius intenderet, diem aedificationibus, noctem conuiuiis trahere, quam solus et nullis uoluptatibus auocatus maestam uigilantiam et malas curas exerceret. 485

38 Non enim Tiberius, non accusatores fatiscebant. et Ancharius Priscus Caesium Cordum pro consule Cretae postulauerat repetundis, addito maiestatis

458 sentiaelusa (sententia *in mg., cf. infra 6, 2, 1*) | elusa ⟨est⟩ *Frei., at cf. infra 6, 18, 1* || **459** proximo *Frei.* proximi, *cf. supra 2, 33, 1 et 50, 2, at etiam IV 44, 1* proximo senatu, *nec non Suet. Diu. Iul. 79* || **460** M'. *Lips. (cf. supra ad 1, 13, 2)* || **464** se iam (Seiani *in mg.*) || **466** adiutus *J. F. Gron. incerta coniectura* haut iustus **M** auditus *Ber.* haud iutus *Jac. Gron.* haud adiutus *Halm, Furneaux al. ad locum vexatissimum uide sis Nipp., cui et Koest. assensus est* || **467** exim | incedebat] *cf. supra ad 2, 55, 6 et 3, 26, 2* || **471** dis *Halm* diis || **476** hau(d)dissimilia || **481** trahebatur *Ber.* (**M** *in mg.*) trabatur || **484** aedificationibus *suspectum* editionibus *(i. e. spectaculis muneribusque) temptauit Lips.* equitationibus *coni. Mueller, al. al.* | traheret *Lips. haud necessario, cf. Koest. ad loc.* || **487** cordium

crimine, quod tum omnium accusationum complementum erat. Caesar Antistium Veterem e primoribus Macedoniae, absolutum adulterii, increpitis iudicibus ad dicendam maiestatis causam retraxit, ut turbidum et Rhescuporidis consiliis permixtum, qua tempestate Cotye fratre interfecto bellum aduersus nos uoluerat. igitur aqua et igni interdictum reo, adpositumque, ut teneretur insula neque Macedoniae neque Thraeciae opportuna. nam Thraecia diuiso imperio in Rhoemetalcen et liberos Cotyis, quis ob infantiam tutor erat Trebellienus Rufus, insolentia nostri discors agebat, neque minus Rhoemetalcen quam Trebellienum incusans popularium iniurias inultas sinere. Coelaletae Odrusaeque et Dii, ualidae nationes, arma cepere, ducibus diuersis et paribus inter se per ignobilitatem. quae causa fuit, ne in bellum atrox coalescerent. pars turbant praesentia, alii montem Haemum transgrediuntur, ut remotos populos concirent; plurimi ac maxime compositi regem urbemque Philippopolim, a Macedone Philippo sitam, circumsidunt.

(2 a. p. Chr. 21; 490; 3; 495; 4; 500)

39 Quae ubi cognita P. Vellaeo (is proximum exercitum praesidebat), alarios equites ac leuis cohortium mittit in eos, qui praedabundi aut adsumendis auxiliis uagabantur, ipse robur peditum ad exsoluendum obsidium ducit. simulque cuncta prospere acta, caesis populatoribus et dissensione orta apud obsidentes regisque opportuna eruptione et aduentu legionis. neque aciem aut proelium dici decuerit, in quo semermi ac palantes trucidati sunt sine nostro sanguine.

(2; 505)

40 Eodem anno Galliarum ciuitates ob magnitudinem aeris alieni rebellionem coeptauere, cuius exstimulator acerrimus inter Treueros Iulius Florus, apud Aeduos Iulius Sacrouir. nobilitas ambobus et maiorum bona facta, eoque Romana ciuitas olim data, cum id rarum nec nisi uirtuti pretium esset. ii secretis conloquiis, ferocissimo quoque adsumpto, aut quibus ob egestatem ac metum ex flagitiis maxima peccandi necessitudo, componunt Florus Belgas, Sacrouir propiores Gallos concire. igitur per conciliabula et coetus seditiosa disserebant de continuatione tributorum, grauitate fenoris, saeuitia ac superbia praesidentium, et discordare militem audito Germanici exitio: egregium resumendae libertati tempus, si ipsi florentes, quam inops Italia, quam inbellis urbana plebes, nihil ualidum in exercitibus nisi quod externum, cogitarent.

(510; 2; 515; 3; 520)

489 ueterime (ueterem *in mg.*) || 491 Cotye fratre] *'minime hercle fratre, sed fratris filio' (cf. supra 2, 64, 2), 'quin humani ergo aliquid Tacitus hic passus sit, nemo negauerit' (Lips.)* fratre *del. Ern.* || 492 uoluerat] *cf. I 64, 1 (uel Liu. 42, 5, 1)* || 494 diuisio || 495 trebellienus (*eadem nominis forma infra u. 496 et 6, 39, 1*), *sed* trebellenus *2, 67, 2* || 497 Dii *Lips. (coll. Thuc. 2, 96, 2)* alii || 500 urbem qui (que *in mg.*) || 501 positam *Fr. Thomae, Goody. coll. 12, 63, 1, at cf. 2, 7, 2; 6, 41, 2; IV 22, 3* (*idque breui post* compositi) || 505 prosperae || 507 aut *Ber.* (**M** *in mg.*) aput | sememe, *em. Jac. Gron., cf. 1, 68, 4 et 3, 45, 2* semermes *Ber. et eum secuti, coll. Liu. 22, 50, 4; 23, 5, 1 (cf. Conway – Johnson ad 27, 1, 15)* || 516 faenoris || 519 blebis (*in mg.* p)

41 Haud ferme ulla ciuitas intacta seminibus eius motus fuit, sed erupere
a. p. Chr. 21 primi Andecaui ac Turoni. quorum Andecauos Acilius Auiola legatus excita
2 cohorte, quae Lugduni praesidium agitabat, coercuit. Turoni legionario mi-
lite, quem Visellius Varro inferioris Germaniae legatus miserat, oppressi eo-
dem Auiola duce et quibusdam Galliarum primoribus, qui tulere auxilium, 525
3 quo dissimularent defectionem magisque in tempore efferrent. spectatus et
Sacrouir intecto capite pugnam pro Romanis ciens, ostentandae, ut ferebat,
uirtutis; sed captiui, ne incesseretur telis, adgnoscendum se praebuisse ar-
guebant. consultus super eo Tiberius aspernatus est indicium aluitque dubi-
tatione bellum. 530

42 Interim Florus insistere destinatis, pellicere alam equitum, quae con-
scripta e Treueris militia disciplinaque nostra habebatur, ut caesis negotiato-
ribus Romanis bellum inciperet, paucique equitum corrupti, plures in officio
2 mansere. aliud uulgus obaeratorum aut clientium arma cepit, petebantque
saltus, quibus nomen Arduenna, cum legiones utroque ab exercitu, quas Vi- 535
3 sellius et C. Silius aduersis itineribus obiecerant, arcuerunt. praemissusque
cum delecta manu Iulius Indus e ciuitate eadem, discors Floro et ob id na-
uandae operae auidior, inconditam multitudinem adhuc disiecit. Florus incer-
tis latebris uictores frustratus, postremo uisis militibus, qui effugia insede-
rant, sua manu cecidit. isque Treuerici tumultus finis. 540

43 Apud Aeduos maior moles exorta, quanto ciuitas opulentior et compri-
mendi procul praesidium. Augustodunum, caput gentis, armatis cohortibus
Sacrouir occupauerat, ⟨ut⟩ nobilissimam Galliarum subolem, liberalibus
studiis ibi operatam, et eo pignore parentes propinquosque eorum adiunge-
2 ret, simul arma occulte fabricata iuuentuti dispertit. quadraginta milia fuere, 545
quinta sui parte legionariis armis, ceteri cum uenabulis et cultris, quaeque
alia uenantibus tela sunt. adduntur e seruitiis gladiaturae destinati, quibus
more gentico continuum ferri tegimen: cruppellarios uocant, inferendis icti-
3 bus inhabiles, accipiendis inpenetrabiles. augebantur eae copiae uicinarum
ciuitatum ut nondum aperta consensione, ita uiritim promptis studiis et cer- 550
tamine ducum Romanorum, quos inter ambigebatur utroque bellum sibi
poscente. mox Varro inualidus senecta uigenti Silio concessit.

44 At Romae non Treueros modo et Aeduos, sed quattuor et sexaginta Gallia-
rum ciuitates desciuisse, adsumptos in societatem Germanos, dubias Hispa-

521 fi[e]rme ‖ 522 andicauos ‖ 527 sacro uiri tecto (intecto *in mg.*) | proromani sciens *(cf. supra 23, 1)* ‖ 529 aliutq; (aluitque *in mg.*) ‖ 531–532 conscripta e *Bekk.* conscriptę ‖ 534 aliut | dientium (*litteram* d *et ligaturam* cl *clare scriptas u. infra 66, 4* ad clarissima *uel 4, 2, 3* dientes) ‖ 538 adhuc multitudinem *Nipp. (cf. 1, 10, 1)* ‖ 540 cecid ‖ 543 occułpauerat | ut *add. Bezz.* ⟨et⟩ *Lips.* ⟨ob⟩ *Acid.* | nobilissimarum, *em. Lips.* nobilissimamque *Pich.* ‖ 544 et *Bezz. (cf. 2, 32, 2)* ut ‖ 546 legionariis *Ber.* (**M** *in mg.*) religionariis ‖ 552 uigenti *Ber.* (**M** *in mg.*) uiginti ‖ 554 hispa[ni]rias

555 nias, cuncta, ut mos famae, in maius credita. optumus quisque rei publicae 2 a. p. Chr. 21
cura maerebat; multi odio praesentium et cupidine mutationis suis quoque
periculis laetabantur increpabantque Tiberium, quod in tanto rerum moto li-
bellis accusatorum insumeret operam. an et Sacrouirum maiestatis crimine 3
reum in senatu fore? extitisse tandem uiros, qui cruentas epistulas armis co-
560 hiberent; miseram pacem uel bello bene mutari. tanto inpensius in securi- 4
tatem compositus, neque loco neque uultu mutato, sed ut solitum per illos
dies egit, altitudine animi, an conpererat modica esse et uulgatis leuiora.

Interim Silius, cum legionibus duabus incedens, praemissa auxiliari manu **45**
uastat Sequanorum pagos, qui finium extremi et Aeduis contermini sociique
565 in armis erant. mox Augustodunum petit propero agmine, certantibus inter
se signiferis, fremente etiam gregario milite, ne suetam requiem, ne spatia
noctium opperiretur: uiderent modo aduersos et aspicerentur; id satis ad uic-
toriam. duodecimum apud lapidem Sacrouir copiaeque patentibus locis ap- 2
paruere. in fronte statuerat ferratos, in cornibus cohortes, a tergo semermos.
570 ipse inter primores equo insigni adire, memorare ueteres Gallorum glorias,
quaeque Romanis aduersa intulissent; quam decora uictoribus libertas,
quanto intolerantior seruitus iterum uictis.

Non diu haec, nec apud laetos: etenim propinquabat legionum acies, in- **46**
conditique ac militiae nescii oppidani neque oculis neque auribus satis con-
575 petebant. contra Silius, etsi praesumpta spes hortandi causas exemerat, cla-
mitabat tamen pudendum ipsis, quod Germaniarum uictores aduersum
Gallos tamquam in hostem ducerentur. 'una nuper cohors rebellem Turo- 2
num, una ala Treuerum, paucae huius ipsius exercitus turmae profligauere
Sequanos. quanto pecunia dites et uoluptatibus opulentos, tanto magis inbel-
580 les Aeduos euincite et fugientibus consulite.' ingens ad ea clamor, et circum- 3
fudit eques, frontemque pedites inuasere, nec cunctatum apud latera. pau-
lum morae attulere ferrati, restantibus lamminis aduersum pila et gladios,
sed miles correptis securibus et dolabris, ut si murum perrumperet, caedere
tegmina et corpora. quidam trudibus aut furcis inertem molem prosternere,
585 iacentesque, nullo ad resurgendum nisu, quasi exanimes linquebantur. Sa- 4
crouir primo Augustodunum, dein metu deditionis in uillam propinquam
cum fidissimis pergit. illic sua manu, reliqui mutuis ictibus occidere; in-
censa super uilla omnes cremauit.

558 an et] an ˥, *cf. 1,34,1; supra virgulam man. post. addidit* et, *at in mg. perperam* an Iulium Sacrouirum, *quod edd. Ber. secuti diu receperunt* et *om. Fi.* ‖ 559 extitisse *Ber.* (**M** *in mg.*) extisseţ ‖ 569 fronte *Lips.* frontē ‖ 574 oppidam ‖ 578 alatre uerum ‖ 580 cosulite **M** consilite *Ber. et eum secuti, sine iusta causa, cf. Gron. et Nipp. ad loc.* ‖ 581 cunctatum (with c superscript) (*cum* c *in initio uocabuli haud satis clare scriptum esset, eadem man. clarius superscripsit*) ‖ 583 set ‖ 587 incensa *Rhen.* ingressa

47 Tum demum Tiberius ortum patratumque bellum senatu scripsit; neque
a. p. Chr. 21 dempsit aut addidit uero, sed fide ac uirtute legatos, se consiliis superfuisse. 590
2 simul causas, cur non ipse, non Drusus profecti ad id bellum forent, adiunxit, magnitudinem imperii extollens, neque decorum principibus, si una alteraue ciuitas turbet, omissa urbe, unde in omnia regimen. nunc, quia non
3 metu ducatur, iturum, ut praesentia spectaret componeretque. decreuere patres uota pro reditu eius supplicationesque et alia decora. solus Dolabella 595
Cornelius, dum anteire ceteros parat, absurdam in adulationem progressus, censuit, ut ouans e Campania urbem introiret. igitur secutae Caesaris litterae, quibus se non tam uacuum gloria praedicabat, ut post ferocissimas gentes perdomitas, tot receptos in iuuenta aut spretos triumphos iam senior peregrinationis suburbanae inane praemium peteret. 600

48 Sub idem tempus, ut mors Sulpicii Quirini publicis exsequiis frequentaretur, petiuit a senatu. nihil ad ueterem et patriciam Sulpiciorum familiam Quirinius pertinuit, ortus apud municipium Lanuuium, sed impiger militiae et acribus ministeriis consulatum sub diuo Augusto, mox expugnatis per Ciliciam Homonadensium castellis insignia triumphi adeptus, datusque rec- 605
tor C. Caesari Armeniam obtinenti Tiberium quoque Rhodi agentem co-
2 luerat. quod tunc patefecit in senatu, laudatis in se officiis et incusato M. Lollio, quem auctorem C. Caesari prauitatis et discordiarum arguebat. sed ceteris haud laeta memoria Quirini erat ob intenta, ut memoraui, Lepidae pericula sordidamque et praepotentem senectam. 610

49 Fine anni Clutorium Priscum equitem Romanum, post celebre carmen, quo Germanici suprema defleuerat, pecunia donatum a Caesare, corripuit delator, obiectans aegro Druso composuisse, quod, si extinctus foret, maiore praemio uulgaretur. id Clutorius in domo P. Petroni socru eius Vitellia
2 coram multisque inlustribus feminis per uaniloquentiam iecerat. ut delator 615
extitit, ceteris ad dicendum testimonium exterritis, sola Vitellia nihil se audiuisse adseu⟨er⟩auit. sed arguentibus ad perniciem plus fidei fuit, sententiaque Haterii Agrippae consulis designati indictum reo ultimum supplicium.

d
589 senatus || **590** tempsit || **592–593** neque decorum principibus ... unde in omnia regimen] *'parum attento lectori aliquod uerbum deesse uidebitur huic sententiae, quae tamen plenissima est, si superiora respicias: subintellegitur enim id – scil. ad bellum proficisci – principibus minime decorum esse leuibus causis'* (Pich.). *lacunae signum posuit Nipp. post* turbet, *Rit. post* regimen, *superuacaneo, cf. et Koest. ad loc.* || **604** per] super *Nipp.* || **605** onomadensium (Onomadenses *in mg.*) *em. Lips. coll. Strab. 12, 6, 5* || **606** optinenti || **608** Lollio
i
Lips. folio || **609** haut | lepędae || **615** iecerat *Weissbrodt coll. 6, 31, 1 (cf. Andr. 109), probante Goody.* legerat || **617** adseuerauit *Ber.* (**M** *in mg.*) adseuarit | permitiem *(ut supra 1, 79, 1 uel 2, 20, 1; infra 4, 12, 1)* || **618** designanti

620 Contra M. Lepidus in hunc modum exorsus est: ‘si, patres conscripti, **50**
unum id spectamus, quam nefaria uoce Clutorius Priscus mentem suam et a. p. Chr. 21
aures hominum polluerit, neque carcer neque laqueus, ne seruiles quidem
cruciatus in eum suffecerint. sin flagitia et facinora sine modo sunt, suppli- 2
ciis ac remediis principis moderatio maiorumque et uestra exempla tempe-
625 rant et uana a scelestis, dicta a maleficiis differunt: est locus sententiae, per
quam neque huic delictum impune sit, et nos clementiae simul ac seueritatis
non paeniteat. saepe audiui principem nostrum conquerentem, si quis
sumpta morte misericordiam eius praeuenisset. uita Clutorii in integro est, 3
qui neque seruatus in periculum rei publicae neque interfectus in exem-
630 plum ibit. studia illi, ut plena uecordiae, ita inania et fluxa sunt; nec quic-
quam graue ac serium ex eo metuas, qui suorum ipse flagitiorum proditor
non uirorum animis, sed muliercularum adrepit. cedat tamen urbe et bonis 4
amissis aqua et igni arceatur. quod perinde censeo, ac si lege maiestatis tene-
retur.’

635 Solus Lepido Rubellius Blandus e consularibus adsensit; ceteri sententiam **51**
Agrippae secuti, ductusque in carcerem Priscus ac statim exanimatus. id Ti-
berius solitis sibi ambagibus apud senatum incusauit, cum extolleret pieta-
tem quamuis modicas principis iniurias acriter ulciscentium, deprecaretur
tam praecipitis uerborum poenas, laudaret Lepidum, neque Agrippam argue-
640 ret. igitur factum senatus consultum, ne decreta patrum ante diem ⟨deci- 2
mum⟩ ad aerarium deferrentur, idque uitae spatium damnatis prorogaretur.
sed non senatui libertas ad paenitendum erat, neque Tiberius interiectu tem-
poris mitigabatur.

C. SVLPICIVS D. HA⟨TE⟩RIVS consules sequuntur, inturbidus externis rebus **52**
645 annus, domi suspecta seueritate aduersum luxum, qui inmensum proruperat a. p. Chr. 22
ad cuncta, quis pecunia prodigitur. sed alia sumptuum, quamuis grauiora,
dissimulatis plerumque pretiis occultabantur: uentris et ganeae paratus adsi-
duis sermonibus uulgati fecerant curam, ne princeps antiquae parsimoniae
durius aduerteret. nam incipiente C. Bibulo ceteri quoque aediles disserue- 2
650 rant sperni sumptuariam legem, uetitaque utensilium pretia augeri in dies,
nec mediocribus remedii⟨s s⟩isti posse, et consulti patres integrum id nego-
tium ad principem distulerant. sed Tiberius saepe apud se pensitato, an coer- 3
ceri tam profusae cupidines possent, num coercitio plus damni in rem publi-
cam ferret, quam indecorum adtrectare, quod non obtineret uel retentum
655 ignominiam et infamiam uirorum inlustrium posceret, postremo litteras ad
senatum composuit, quarum sententia in hunc modum fuit.

622 hominus[m] ‖ 635 rebellius ‖ 640 decimum *add. Lips. coll. Suet. Tib. 75, 2 et Dione 57,20,4* ‖ 644 Haterius *Rhen.* harius ‖ 651 remediis sisti *Pich.* remedii isti, *cf. 14,14,2; 15,39,1; V 21,1 et praecipue Liu. 3,20,8 (Syme II 733)* ‖ 653 rem plicam ‖ 654 obtineretur *Rhen. et nonnulli eum secuti, cf. Ern. ad loc.* | recentum

53 'Ceteris forsitan in rebus, patres conscripti, magis expediat me coram in-
a. p. Chr. 22 terrogari et dicere quid ⟨e⟩ re publica censeam: in hac relatione subtrahi
oculos meos melius fuit, ne denotantibus uobis ora ac metum singulorum,
qui pudendi luxus arguerentur, ipse etiam uiderem eos ac uelut deprende- 660
2 rem. quod si mecum ante uiri strenui, aediles, consilium habuissent, nescio
an suasurus fuerim omittere potius praeualida et adulta uitia, quam hoc ad-
3 sequi, ut palam fieret, quibus flagitiis impares essemus. sed illi quidem offi-
cio functi sunt, ut ceteros quoque magistratus sua munia implere uelim;
mihi autem neque honestum silere, neque proloqui expeditum, quia non ae- 665
dilis aut praetoris aut consulis partis sustineo. maius aliquid et excelsius a
principe postulatur, et cum recte factorum sibi quisque gratiam trahant,
4 unius inuidia ab omnibus peccatur. quid enim primum prohibere et priscum
ad morem recidere adgrediar? uillarumne infinita spatia? familiarum nume-
rum et nationes? argenti et auri pondus? aeris tabularumque miracula? pro- 670
miscas uiris et feminis uestes atque illa feminarum propria, quis lapidum
causa pecuniae nostrae ad externas aut hostilis gentes transferuntur?

54 Nec ignoro in conuiuiis et circulis incusari ista et modum posci, et si quis
legem sanciat, poenas indicat, idem illi ciuitatem uerti, splendidissimo cui-
que exitium parari, neminem criminis expertem clamitabunt. atqui ne corpo- 675
ris quidem morbos ueteres et diu auctos nisi per dura et aspera coerceas; cor-
ruptus simul et corruptor, aeger et flagrans animus haud leuioribus remediis
2 restinguendus est, quam libidinibus ardescit. tot a maioribus repertae leges,
tot, quas diuus Augustus tulit, illae obliuione, hae, quod flagitiosius est, con-
temptu abolitae securiorem luxum fecere. nam si uelis, quod nondum ueti- 680
tum est, timeas, ne uetere; at si prohibita impune transcenderis, neque metus
3 ultra neque pudor est. cur ergo olim parsimonia pollebat? quia sibi ⟨quis⟩-
que moderabatur, quia unius urbis ciues eramus; ne inritamenta quidem ea-
dem intra Italiam dominantibus. externis uictoriis aliena, ciuilibus etiam no-
stra consumere didicimus. quantulum istud est, de quo aediles admonent! 685
4 quam, si cetera respicias, in leui habendum! at hercule nemo refert, quod
Italia externae opis indiget, quod uita populi Romani per incerta maris et
tempestatum cotidie uoluitur, ac nisi prouinciarum copiae et dominis et ser-
uitiis et agris subuenerint, nostra nos scilicet nemora nostraeque uillae tue-
5 buntur. hanc, patres conscripti, curam sustinet princeps, haec omissa fundi- 690
tus rem publicam trahet. reliquis intra animum medendum est: nos pudor,

658 ⟨e⟩ *Ber.* ‖ 666 excel^{i}sus ‖ 673 posciş et (set *uel* sed *edd.*) ‖ 674 spęl^{en}ṇdidissimo, *cf. supra 1,28,2* ‖ 675 exp^{e}artē clamitabant ‖ 677 haut ‖ 679 flagitiosus (*cf. supra 53,3* excelsus) (flagitiosius *in mg.*) ‖ 680 f^{e}acere ‖ 682–683 sibique moderabatur qua (quisque *in mg. sinistro*, quia *in mg. dextro*) ‖ 683 urb^{i}es ‖ 685 edeles ‖ 686 a^{t}d | nemore fert (refert *in mg.*)

pauperes necessitas, diuites satias in melius mutet. aut si quis ex magistrati- a.p.Chr.22
bus tantam industriam ac seueritatem pollicetur, ut ire obuiam queat, hunc
ego et laudo et exonerari laborum meorum partem fateor. sin accusare uitia 6
695 uolunt, dein, cum gloriam eius rei adepti sunt, simultates faciunt ac mihi re-
linquunt, credite, patres conscripti, me quoque non esse offensionum aui-
dum; quas cum graues et plerumque iniquas pro re publica suscipiam, ina-
nes et inritas neque mihi aut uobis usui futuras iure deprecor.'

Auditis Caesaris litteris remissa aedilibus talis cura; luxusque mensae a **55**
700 fine Actiaci belli ad ea arma, quis Seruius Galba rerum adeptus est, per an-
nos centum profusis sumptibus exerciti paulatim exoleuere. causas eius mu-
tationis quaerere libet. dites olim familiae nobilium aut claritudine insignes 2
studio magnificentiae prolabebantur. nam etiam tum plebem socios regna
colere et coli licitum; ut quisque opibus domo paratu speciosus, per nomen
705 et clientelas inlustrior habebatur. postquam caedibus saeuitum et magnitudo 3
famae exitio erat, ceteri ad sapientiora conuertere. simul noui homines, e
municipiis et coloniis atque etiam prouinciis in senatum crebro adsumpti,
domesticam parsimoniam intulerunt, et quamquam fortuna uel industria
plerique pecuniosam ad senectam peruenirent, mansit tamen prior animus.
710 sed praecipuus adstricti moris auctor Vespasianus fuit, antiquo ipse cultu 4
uictuque. obsequium inde in principem et aemulandi amor ualidior quam
poena ex legibus et metus. nisi forte rebus cunctis inest quidam uelut orbis, 5
ut quem ad modum temporum uices, ita morum uertantur, nec omnia apud
priores meliora, sed nostra quoque aetas multa laudis et artium imitanda po-
715 steris tulit. uerum haec nobis ⟨in⟩ maiores certamina ex honesto maneant.

Tiberius, fama moderationis parta, quod ingruentis accusatores represse- **56**
rat, mittit litteras ad senatum, quis potestatem tribuniciam Druso petebat. id 2
summi fastigii uocabulum Augustus repperit, ne regis aut dictatoris nomen
adsumeret ac tamen appellatione aliqua cetera imperia praemineret. Mar-
720 cum deinde Agrippam socium eius potestatis, quo defuncto Tiberium Nero-
nem delegit, ne successor in incerto foret. sic cohiberi prauas aliorum spes
rebatur, simul modestiae Neronis et suae magnitudini fidebat. quo tunc 3
exemplo Tiberius Drusum summae rei admouit, cum incolumi Germanico
integrum inter duos iudicium tenuisset. sed principio litterarum ueneratus
725 deos, ut consilia sua rei publicae prosperarent, modica de moribus adulescen-

692 aut] at *Fuchs* ‖ 693 tantū ‖ 694 exono[e]rari **M** exonerare *Doed.* | partem] parte me *Wop.* ‖ 695 gloria (m *in mg.*) ‖ 697 pro[r]pe ‖ 713 aput ‖ 715 in *add. Lips.* (*'medicina, quae huic mortuo non faciet uitam'*), *sic etiam Vertr. et Ryck.* erga *Rhen.* adversus *Faer.*; *Ern. confert 15,21,2* (maneat provincialibus potentiam suam tali modo ostentandi) maior res, *Huet* maiores *del. Mitscherlich, locum sanum putant Salinerius et Heins.* ‖ 716 accussatores ‖ 723 admouit *Halm* admouet **M** *quam lectionem retinet Lench.*

4 tis neque in falsum aucta rettulit: esse illi coniugem et tres liberos eamque
a. p. Chr. 22 aetatem, qua ipse quondam a diuo Augusto ad capessendum hoc munus uocatus sit. neque nunc propere, sed per octo annos capto experimento, compressis seditionibus, compositis bellis, triumphalem et bis consulem noti laboris participem sumi. 730

57 Praeceperant animis orationem patres: quo quaesitior adulatio fuit. nec tamen repertum, nisi ut effigies principum, aras deum, templa et arcus aliaque solita censerent, nisi quod M. Silanus ex contumelia consulatus honorem principibus petiuit dixitque pro sententia, ut publicis priuatisue monimentis ad memoriam temporum non consulum nomina praescriberentur, sed eo- 735
2 rum, qui tribuniciam potestatem gererent. at Q. Haterius, cum eius diei senatus consulta aureis litteris figenda in curia censuisset, derediculo fuit, senex foedissimae adulationis tantum infamia usurus.

58 Inter quae prouincia Africa Iunio Blaeso prorogata Seruius Maluginensis flamen Dialis, ut Asiam sorte haberet, postulauit, frustra uulgatum dictitans 740 non licere Dialibus egredi Italia, neque aliud ius suum quam Martialium Quirinaliumque flaminum; porro, si hi duxissent prouincias, cur Dialibus id
2 uetitum? nulla de eo populi scita, non in libris caerimoniarum reperiri. saepe pontifices Dialia sacra fecisse, si flamen ualitudine aut munere publico impediretur. duobus et septuaginta annis post Cornelii Merulae caedem nemi- 745 nem suffectum, neque tamen cessauisse religiones. quod si per tot annos possit non creari nullo sacrorum damno, quanto facilius afuturum ad unius anni
3 proconsulare imperium? priuatis olim simultatibus effectum, ut a pontificibus maximis ire in prouincias prohiberentur: nunc deum munere summum pontificum etiam summum hominum esse, non aemulationi, non odio aut 750 priuatis adfectionibus obnoxium.

59 Aduersus quae cum augur Lentulus aliique uarie dissererent, eo decursum
2 est, ut pontificis maximi sententiam opperirentur. Tiberius dilata notione de iure flaminis decretas ob tribuniciam Drusi potestatem caerimonias temperauit, nominatim arguens insolentiam sententiae aureasque litteras contra 755 patrium morem. recitatae et Drusi epistulae, quamquam ad modestiam fle-
3 xae, pro superbissimis accipiuntur. huc decidisse cuncta, ut ne iuuenis quidem tanto honore accepto adiret urbis deos, ingrederetur senatum, auspicia

733 censerent *Ber.* (**M** *in mg.*) cesserent || 736 at Q. *Lips.* atque || 738 infami ausurus || 739 interq; (quę *in mg.*) | maliginensis || 741 aliut | ius suum *Ber.* ius|sum || 742 sibi (si hi *in mg.*) | curdiabus (li *desideratum notatum in mg.*) || 743 repperiri || 744 pontificis (e *supra*) || 745 duobus] V *Lachmann*; *Lipsio, teste constat ratio; alii nostrum errauisse ducunt* (*an librarius aliquis notam V in* II *distorsit?*) || 747 afuturum (b *supra*) *(corr. man. post.)* || 750 aemulatione, *corr. Mur.* || 752 desserererent || 753 delata noțịtione (i *supra*) || 757 decidisse şę

saltem gentile apud solum inciperet. bellum scilicet, aut diuerso terrarum dis- a.p.Chr.22
760 tineri, litora et lacus Campaniae cum maxime peragrantem. sic imbui recto- 4
rem generis humani, id primum e paternis consiliis discere. sane grauaretur
aspectum ciuium senex imperator fessamque aetatem et actos labores prae-
tenderet: Druso quod nisi ex adrogantia impedimentum?

Sed Tiberius, uim principatus sibi firmans, imaginem antiquitatis senatui **60**
765 praebebat, postulata prouinciarum ad disquisitionem patrum mittendo. cre-
brescebat enim Graecas per urbes licentia atque inpunitas asyla statuendi;
conplebantur templa pessimis seruitiorum; eodem subsidio obaerati aduer-
sum creditores suspectique capitalium criminum receptabantur, nec ullum
satis ualidum imperium erat coercendis seditionibus populi, flagitia homi-
770 num ut caerimonias deum protegentis. igitur placitum, ut mitterent ciuitates 2
iura atque legatos. et quaedam, quod falso usurpauerant, sponte omisere;
multae uetustis superstitionibus aut meritis in populum Romanum fidebant.
magnaque eius diei species fuit, quo senatus maiorum beneficia, sociorum 3
pacta, regum etiam, qui ante uim Romanam ualuerant, decreta ipsorumque
775 numinum religiones introspexit, libero, ut quondam, quid firmaret muta-
retue.

Primi omnium Ephesii adiere, memorantes non, ut uulgus crederet, Dia- **61**
nam atque Apollinem Delo genitos: esse apud se Cenchreum amnem, lucum
Ortygiam, ubi Latonam partu grauidam et oleae, quae tum etiam maneat, ad-
780 nisam edidisse ea numina, deorumque monitu sacratum nemus, atque ipsum
illic Apollinem post interfectos Cyclopas Iouis iram uitauisse. mox Liberum 2
patrem, bello uictorem, supplicibus Amazonum, quae aram insederant,
ignouisse. auctam hinc concessu Herculis, cum Lydia poteretur, caerimoniam
templo, neque Persarum dicione deminutum ius; post Macedonas, dein nos
785 seruauisse.

Proxim⟨i h⟩os Magnetes L. Scipionis et L. Sullae constitutis nitebantur, **62**
quorum ille Antiocho, hic Mithridate pulsis fidem atque uirtutem Magne-
tum decorauere, uti Dianae Leucophrynae perfugium inuiolabile foret.
Aphrodisienses posthac et Stratonicenses dictatoris Caesaris ob uetusta in 2
790 partis merita et recens diui Augusti decretum adtulere, laudati, quod Partho-

759 bello *Lips., haud necessario* ‖ 770 protegentis *Rhen.* protegentes | ciuitates *Rhen.* ciuitatis ‖ 778 Cenchrium *Ber.* (**M** *in mg.*) *diphthongus* ει *recte* e *producta est expressa, ut 3, 63, 3* Dareo *(cf. quae adnotavi ad Hor. s. 2, 5, 1 et a. p. 123)* | lucum *Lips.* locum, *cf. supra 2, 25, 1 et ad Germ. 16, 3* ‖ 782 insiderant, *cf. 1, 30, 5* considerant *et C. O. Brink,*
i i
JRS 41, 1951, 46 ‖ 783 poteretur ‖ 784 deminutū ‖ 786 proximi hos Magnetes *Wurm* proximosnagnetes (*in mg.* Magnetes) ‖ 788 Leucophrynae *Lips.* leucophinę Leucophryenae *Ber.* (**M** *in mg.*), *cf. Strab. 14, 1, 40 et Nipp. ad loc.* | inuolabile ‖ 790 adtulere *Ber.* (**M** *in mg.*) adullere

a.p.Chr. 22 rum inruptionem nihil mutata in populum Romanam constantia pertulissent. sed Aphrodisiensium ciuitas Veneris, Stratonicensium Iouis et Triuiae 3 religionem tuebantur. altius Hierocaesarienses exposuere: Persicam apud se Dianam, delubrum rege Cyro dicatum; et memorabantur Perpennae, Isaurici multaque alia imperatorum nomina, qui non modo templo, sed duobus mili- 795 4 bus passuum eandem sanctitatem tribuerant. exim Cyprii tribus ⟨de⟩ delubris, quorum uetustissimum Paphiae Veneri auctor Aerias, post filius eius Amathus Veneri Amathusiae et Ioui Salaminio Teucer, Telamonis patris ira profugus, posuissent.

63 Auditae aliarum quoque ciuitatium legationes. quorum copia fessi patres, 800 et quia studiis certabatur, consulibus permisere, ut, perspecto iure et si qua 2 iniquitas inuolueretur, rem integram rursum ad senatum referrent. consules super eas ciuitates, quas memoraui, apud Pergamum Aesculapii conpertum 3 asylum rettulerunt; ceteros obscuris ob uetustatem initiis niti. nam Zmyrnaeos oraculum Apollinis, cuius imperio Stratonicidi Veneri templum 805 dicauerint, Tenios eiusdem carmen referre, quo sacrare Neptuni effigiem aedemque iussi sint. propiora Sardianos: Alexandri uictoris id donum; neque minus Milesios Dareo rege niti; sed cultus numinum utrisque Dianam aut 4 Apollinem uenerandi. petere et Cretenses simulacro diui Augusti. factaque senatus consulta, quis multo cum honore modus tamen praescribebatur, ius- 810 sique ipsis in templis figere aera sacrandam ad memoriam, neu specie religionis in ambitionem delaberentur.

64 Sub idem tempus Iuliae Augustae ualitudo atrox necessitudinem principi fecit festinati in urbem reditus, sincera adhuc inter matrem filiumque con- 2 cordia, siue occultis odiis. neque enim multo ante, cum haud procul theatro 815 Marcelli effigiem diuo Augusto Iulia dicaret, Tiberi nomen suo postscripserat, idque ille credebatur ut inferius maiestate principis graui et dissimulata 3 offensione abdidisse. sed tum supplicia dis ludique magni ab senatu decernuntur, quos pontifices et augures et quindecimuiri septemuiris simul et soda- 4 libus Augustalibus ederent. censuerat L. Apronius, ut fetiales quoque iis lu- 820 dis praesiderent. contra dixit Caesar, distincto sacerdotiorum iure et repetitis exemplis: neque enim umquam fetialibus hoc maiestatis fuisse. ideo Augustales adiectos, quia proprium eius domus sacerdotium esset, pro qua uota persoluerentur.

796 passū | de *add. Bezz. haplographiam suspicatus, sc.* exposuere ‖ 803 aput ‖ 804 retulerunt ‖ 805 zmyrnetis *(cf. 4,43,5 56,1)* Smyrnaeos *Ber.* (**M** *in mg.*) | Stratonicidi *Rhen.* stratonici,diuae ‖ 806 carmen *Ber.* (**M** *in mg.*) carnē ‖ 808 rege niti *Lips.* regi[e] uti rege uti *Ber.* regi *prob. Goody.* | set ‖ 810 sanatus ‖ 811 figere *Pich. optime, coll. 3, 57, 2; 11, 14, 3; IV 40, 2; Verg. Aen. 6, 622* fiere **M** *edd. ante Pich.* (facere aras) ‖ 818 sectum ‖ 819 quidecē uiri ‖ 820 fetialis

825 Exsequi sententias haud institui, nisi insignes per honestum aut notabili **65**
dedecore, quod praecipuum munus annalium reor, ne uirtutes sileantur, ut- a. p. Chr. 22
que prauis dictis factisque ex posteritate et infamia metus sit. ceterum tem- 2
pora illa adeo infecta et adulatione sordida fuere, ut non modo primores ciui-
tatis, quibus claritudo sua obsequiis protegenda erat, sed omnes consulares,
830 magna pars eorum, qui praetura functi, multique etiam pedarii senatores cer-
tatim exsurgerent foedaque et nimia censerent. memoriae proditur Tiberium, 3
quotiens curia egrederetur, Graecis uerbis in hunc modum eloqui solitum: 'o
homines ad seruitutem paratos!' scilicet etiam illum, qui libertatem publi-
cam nollet, tam proiectae seruientium patientiae taedebat.

835 Paulatim dehinc ab indecoris ad infesta transgrediebantur. C. Silanum pro **66**
consule Asiae, repetundarum a sociis postulatum, Mamercus Scaurus e con-
sularibus, Iunius Otho praetor, Bruttedius Niger aedilis simul corripiunt
obiectantque uiolatum Augusti numen, spretam Tiberii maiestatem, Mamer-
cus antiqua exempla iaciens, L. Cottam a Scipione Africano, Seruium Gal-
840 bam a Catone Censorio, P. Rutilium a M. Scauro accusatos. uidelicet Scipio 2
et Cato talia ulciscebantur, aut ille Scaurus, quem proauum suum obpro-
brium maiorum Mamercus infami opera dehonestabat. Iunio Othoni littera- 3
rium ludum exercere uetus ars fuit; mox Seiani potentia senator obscura ini-
tia impudentibus ausis propolluebat. Bruttedium artibus honestis copiosum 4
845 et, si rectum iter pergeret, ad clarissima quaeque iturum festinatio exstimula-
bat, dum aequalis, dein superiores, postremo suasmet ipse spes antire parat.
quod multos etiam bonos pessum dedit, qui spretis, quae tarda cum securi-
tate, praematura uel cum exitio properant.

Auxere numerum accusatorum Gellius Publicola et M. Paconius, ille **67**
850 quaestor Silani, hic legatus. nec dubium habebatur saeuitiae captarumque
pecuniarum teneri reum, sed multa adgerebantur etiam insontibus pericu- 2
losa, cum super tot senatores aduersos facundissimis totius Asiae eoque ad
accusandum delectis responderet solus et orandi nescius, proprio in metu,
qui exercitam quoque eloquentiam debilitat, non temperante Tiberio, quin
855 premeret uoce uultu, eo, quod ipse creberrime interrogabat, neque refellere
aut eludere dabatur, ac saepe etiam confitendum erat, ne frustra quaesiuisset.

825 onestum || 830 pedariiş || 832 gracis || 834 prolectę (*in mg.* proiectae) || 837 Bruttidius *Ber.* Brutidius *Rhen., cf. Buecheler, RhM 11, 1857, 295, Syme, JRS 39, 1949, 10* || 842 maiorum *Rhen.* malorum || 844 propolluebat **M** (*hapax ut 6,25,1* prouiuere) *quot edd., tot lectiones, uide sis Ern. et Halm ad loc. uel Koest. I 549* (perpolluebat, propellebat, protollebat, propalabat, propulsabat, prouoluebat, polluebat *etc.*), *equidem paradosin non tango* || 845 pergeret *Rhen.* perageret | quęṁq || 846 antire parat *Bach* antereparat **M** anteire parat *Rhen., at cf. infra 69, 3* antissent, *sed 75, 1* anteiret || 849 accussatorum || 853 acussandum || 854 eloquende belitat *(corr. in mg.)*

3 a. p. Chr. 22 seruos quoque Silani, ut tormentis interrog⟨ar⟩entur, actor publicus mancipio acceperat, et ne quis necessariorum iuuaret periclitantem, maiestatis cri-
4 mina subdebantur, uinclum et necessitas silendi. igitur petito paucorum dierum interiectu defensionem sui deseruit, ausis ad Caesarem codicillis, 860
quibus inuidiam et preces miscuerat.

68 Tiberius, quae in Silanum parabat, quo excusatius sub exemplo acciperentur, libellos diui Augusti de Voleso Messala eiusdem Asiae pro consule fac-
2 tumque in eum senatus consultum recitari iubet, tum L. Pisonem sententiam rogat. ille multum de clementia principis praefatus aqua atque igni Silano in- 865
terdicendum censuit ipsumque in insulam Gyarum relegandum. eadem ceteri, nisi quod Cn. Lentulus separanda Silani materna bona, quippe Atia parente geniti, reddendaque filio dixit, adnuente Tiberio.

69 At Cornelius Dolabella, dum adulationem longius sequitur, increpitis C. Silani moribus addidit, ne quis uita probrosus et opertus infamia prouin- 870
ciam sortiretur, idque princeps diiudicaret. nam a legibus delicta puniri:
2 quanto fore mitius in ipsos, melius in socios prouideri, ne peccaretur? aduersum quae disseruit Caesar: non quidem sibi ignara, quae de Silano uulgabantur, sed non ex rumore statuendum. multos in prouinciis contra, quam spes aut metus de illis fuerit, egisse: excitari quosdam ad meliora magnitu- 875
3 dine rerum, hebescere alios. neque posse principem sua scientia cuncta complecti, neque expedire, ut ambitione aliena trahatur. ideo leges in facta constitui, quia futura in incerto sint. sic a maioribus institutum, ut, si antissent delicta, poenae sequerentur: ne uerterent sapienter reperta et semper placita.
4 satis onerum principibus, satis etiam potentiae. minui iura, quotiens gliscat 880
5 potestas, nec utendum imperio, ubi legibus agi possit. quanto rarior apud Tiberium popularitas, tanto laetioribus animis accepta. atque ille prudens moderandi, si propria ira non impelleretur, addidit insulam Gyarum immitem et sine cultu hominum esse: darent Iuniae familiae et uiro quondam ordinis
6 eiusdem, ut Cythnum potius concederet. id sororem quoque Silani Torqua- 885
tam, priscae sanctimoniae uirginem, expetere. in hanc sententiam facta discessio.

70 Post auditi Cyrenenses, et accusante Anchario Prisco Caesius Cordus repetundarum damnatur. L. Ennium equitem Romanum, maiestatis postula-

857 interrogarentur *Lips.* interrogentur ‖ 867 Atia *Madv.* alia **M** illa *Lips. ('per admirationem')* Iulia *Frei.* Manlia *Grot.* Mallia *Borghesi* Aelia *Heins. ('ut Seiano hoc daretur'), at cf. Syme, JRS 39, 1949, 8* Appia *Weidemann, Acta Class. 6 1963, 138 sqq. prob. Heub.* | quippe … geniti *secl. Weikert, Orelli sine iusta causa* ‖ 869 $\overset{t}{\mathrm{ad}}$ ‖ 870 moribus] *librarius fortasse* amoribus *uoluit scribere* ‖ 876 habescere | cunta ‖ 880 minui iura *Chifflet, Lips.* minutura ‖ 881 aput ‖ 885 Cythnum *Lips.* cythenum **M** Cytherum *Ber.* (**M** *in mg.*) Cytheram *edd. plerique* ‖ 888 prischo ‖ 889 repedundarum

890 tum, quod effigiem principis promiscum ad usum argenti uertisset, recipi a.p.Chr.22
Caesar inter reos uetuit, palam aspernante Ateio Capitone quasi per liber-
tatem. non enim debere eripi patribus uim statuendi, neque tantum malefi- 2
cium impune habendum. sane lentus in suo dolore esset: rei publicae iniu-
rias ne largiretur. intellexit haec Tiberius, ut erant magis, quam ut 3
895 dicebantur, perstititque intercedere. Capito insignitior infamia fuit, quod hu-
mani diuinique iuris sciens egregium publicum et bonas domi artes dehone-
stauisset.

71 Incessit dein religio, quonam in templo locandum foret donum, quod pro
ualetudine Augustae equites Romani uouerant Equestri Fortunae: nam etsi
900 delubra eius deae multa in urbe, nullum tamen tali cognomento erat. reper-
tum est aedem esse apud Antium, quae sic nuncuparetur, cunctasque caeri-
monias Italicis in oppidis templaque et numinum effigies iuris atque imperii
Romani esse. ita donum apud Antium statuitur. et quoniam de religionibus 2
tractabatur, dilatum nuper responsum aduersus Seruium Maluginensem fla-
905 minem Dialem prompsit Caesar recitauitque decretum pontificum: quotiens
ualitudo aduersa flaminem Dialem incessisset, ut pontificis maximi arbitrio
plus quam binoctium abesset, dum ne diebus publici sacrificii, neu saepius
quam bis eundem in annum. quae principe Augusto constituta satis ostende-
bant annuam absentiam et prouinciarum administrationem Dialibus non
910 concedi. memorabaturque L. Metelli pontificis maximi exemplum, qui Au- 3
lum Postumium flaminem attinuisset. ita sors Asiae in eum, qui consula-
rium Maluginensi proximus erat, conlata.

72 Isdem diebus Lepidus ab senatu petiuit, ut basilicam Pauli, Aemilia moni-
menta, propria pecunia firmaret ornaretque. erat etiam tum in more publica
915 munificentia; nec Augustus arcuerat Taurum, Philippum, Balbum hostiles
exuuias aut exundantis opes ornatum ad urbis et posterum gloriam conferre.
quo tum exemplo Lepidus, quamquam pecuniae modicus, auitum decus re-
coluit. at Pompei theatrum igne fortuito haustum Caesar exstructurum polli- 2
citus est, eo quod nemo e familia restaurando sufficeret, manente tamen no-
920 mine Pompei. simul laudibus Seianum extulit, tamquam labore uigilantia- 3
que eius tanta uis unum intra damnum stetisset. et censuere patres effigiem
Seiano, quae apud theatrum Pompei locaretur. neque multo post Caesar, 4
cum Iunium Blaesum pro consule Africae triumphi insignibus attolleret,
dare id se dixit honori Seiani, cuius ille auunculus erat. ac tamen res Blaesi
925 dignae decore tali fuere.

891 caesarį || **901** nuncupe[a]retur || **903** quoniam *edd. recentiores* qūō **M** quando *olim edd. omnes, cf. supra ad 2, 26, 3* || **904** malluginensem *at cf. 3, 58, 1* maliginensis, *3, 71, 3* maluginensi, *4, 16, 1* maluginensis || **905** prompsit *Lips.* promisit || **907** publicij || **915** arcuerat *Lips.* arguerat **M** *lectionem def. olim Pich. ('si accipiamus* arguere *pro sinistre interpretari') et nuper Lench. coll. 5, 8, 1, uix recte* || **916** exsuuias || **918** ad | ex[t]tructurum

73 Nam Tacfarinas, quamquam saepius depulsus, reparatis per intima Africae
a. p. Chr. 22 auxiliis huc adrogantiae uenerat, ut legatos ad Tiberium mitteret sedemque
ultro sibi atque exercitui suo postularet, aut bellum inexplicabile minitare-
2 tur. non alias magis sua populique Romani contumelia indoluisse Caesarem
ferunt, quam quod desertor et praedo hostium more ageret. ne Spartaco qui- 930
dem post tot consularium exercituum clades inultam Italiam urenti, quam-
quam Sertorii atque Mithridatis ingentibus bellis labaret res publica, datum,
ut pacto in fidem acciperetur, nedum pulcherrimo populi Romani fastigio la-
3 tro Tacfarinas pace et concessione agrorum redimeretur: dat negotium
Blaeso, ceteros quidem ad spem proliceret arma sine noxa ponendi, ipsius 935
autem ducis quoquo modo poteretur. et recepti ea uenia plerique, mox ad-
uersum artes Tacfarinatis haud dissimili modo belligeratum.

74 Nam quia ille robore exercitus inpar, furandi melior, pluris per globos in-
cursaret eluderetque et insidias simul temptaret, tres incessus, totidem ag-
2 mina parantur. ex quis Cornelius Scipio legatus praefuit, qua praedatio in 940
Lepti⟨ta⟩nos et suffugia Garamantum; alio latere, ne Cirtensium pagi im-
pune traherentur, propriam manum Blaesus filius duxit. medio cum delectis,
castella et munitiones idoneis locis inponens, dux ipse arta et infensa hosti-
bus cuncta fecerat, quia, quoquo inclinarent, pars aliqua militis Romani in
ore, in latere et saepe a tergo erat, multique eo modo caesi aut circumuenti. 945
3 tunc tripertitum exercitum plures in manus dispergit praeponitque centurio-
nes uirtutis expertae. nec, ut mos fuerat, acta aestate retrahit copias aut in hi-
bernaculis ueteris prouinciae componit, sed ut in limine belli dispositis ca-
stellis per expeditos et solitudinum gnaros mutantem mapalia Tacfarinatem
proturbabat, donec fratre eius capto regressus est, properantius tamen quam 950
4 ex utilitate sociorum, relictis, per quos resurgeret bellum. sed Tiberius pro
confecto interpretatus id quoque Blaeso tribuit, ut imperator a legionibus sa-
lutaretur, prisco erga duces honore, qui bene gesta re publica gaudio et im-
petu uictoris exercitus conclamabantur; erantque plures simul imperatores,
nec super ceterorum aequalitatem. concessit quibusdam et Augustus id uo- 955
cabulum, ac tunc Tiberius Blaeso postremum.

75 Obiere eo anno uiri inlustres Asinius Saloninus, Marco Agrippa et Pol-
lione Asinio auis, fratre Druso insignis Caesarique progener destinatus, et
Capito Ateius, de quo memoraui, principem in ciuitate locum studiis ciuili-
bus adsecutus, sed auo centurione Sullano, patre praetorio. consulatum ei 960

i d
926 reparatus || 927 at tiberium || 928 inexplicabi|lē initaretur (minitaretur *in mg., Ber.*) ||
i d t
932 mithrida|datis || 936 poteretur || 937 haudissimili || 941 lepcinos **M** Lepcitanos *Andr.*
c
Leptitanos *Frei. Ryck.* | ne Cirtensium *Ber. (in mg.)* necertensium || 943 arta || 950 captoŗ
o
regressus || 958 asineo || 960 praetoria

adcelerauerat Augustus, ut Labeonem Antistium isdem artibus praecellen- a.p.Chr.22
tem dignatione eius magistratus anteiret. namque illa aetas duo pacis decora 2
simul tulit, sed Labeo incorrupta libertate et ob id fama celebratior, Capito-
nis obsequium dominantibus magis probabatur. illi, quod praeturam intra
965 stetit, commendatio ex iniuria, huic, quod consulatum adeptus est, odium ex
inuidia oriebatur.

Et Iunia sexagesimo quarto post Philippensem aciem anno supremum **76**
diem expleuit, Catone auunculo genita, C. Cassii uxor, M. Bruti soror. testa-
mentum eius multo apud uulgum rumore fuit, quia in magnis opibus, cum
970 ferme cunctos proceres cum honore nominauisset, Caesarem omisit. quod 2
ciuiliter acceptum, neque prohibuit, quominus laudatione pro rostris ceteris-
que sollemnibus funus cohonestaretur. uiginti clarissimarum familiarum
imagines antelatae sunt, Manlii, Quinctii aliaque eiusdem nobilitatis no-
mina, sed praefulgebant Cassius atque Brutus eo ipso, quod effigies eorum
975 non uisebantur.

LIBER QVARTVS

C. Asinio C. Antistio consulibus nonus Tiberio annus erat compositae **1**
rei publicae, florentis domus (nam Germanici mortem inter prospera duce- a.p.Chr.23
bat), cum repente turbare fortuna coepit, saeuire ipse aut saeuientibus uires
praebere. initium et causa penes Aelium Seianum, cohortibus praetoriis
5 praefectum, cuius de potentia supra memoraui: nunc originem, mores et quo
facinore dominationem raptum ierit, expediam. genitus Vulsiniis patre Seio 2
Strabone equite Romano, et prima iuuenta C. Caesarem, diui Augusti nepo-
tem, sectatus, non sine rumore Apicio diuiti et prodigo stuprum ueno de-
disse, mox Tiberium uariis artibus deuinxit adeo, ut obscurum aduersum
10 alios sibi uni incautum intectumque efficeret, non tam sollertia (quippe is-
dem artibus uictus est), quam deum ira in rem Romanam, cuius pari exitio
uiguit ceciditque. corpus illi laborum tolerans, animus audax; sui obtegens, 3
in alios criminator; iuxta adulatio et superbia; palam compositus pudor, in-
tus summa apiscendi libido, eiusque causa modo largitio et luxus, saepius
15 industria ac uigilantia, haud minus noxiae, quotiens parando regno fingun-
tur.

961 istem || 962 magistratus *Ber.* (M *in mg.*) magistratibus || 969 operibus || 974 ipso *Ber.* (M *in mg.*) piso, *cf. ad 2, 34, 1* || 975 P. CORNELI LIBER III FINIT INCIPIT LIBER IIII

1 AB EXCESSV DIVI AVGVSTI G. asino *eqs.* || 4 pene saeliū || 6 raptum ierit *Pich. coll. II 6, 2* raptum perit M captaverit *in mg.* | Vulsiniis *Ber.* (M *in mg.*) uulgus sinis *(cf. Iuv. 10, 74 sqq.)* || 6–7 patres eiostrabone || 8 ueno] ū (*i. e.* uenum) *in mg.*

2 Vim praefecturae modicam antea intendit dispersas per urbem cohortes
a. p. Chr. 23 una in castra conducendo, ut simul imperia acciperent, numeroque et robore
et uisu inter se fiducia ipsis, in ceteros metus oreretur. praetendebat lasciuire
militem diductum; si quid subitum ingruat, maiore auxilio pariter subueniri, 20
2 et seuerius acturos, si uallum statuatur procul urbis inlecebris. ut perfecta
sunt castra, inrepere paulatim militares animos adeundo, appellando, simul
3 centuriones ac tribunos ipse deligere. neque senatorio ambitu abstinebat
clientes suos honoribus aut prouinciis ornandi, facili Tiberio atque ita prono,
ut socium laborum non modo in sermonibus, sed apud patres et populum ce- 25
lebraret colique per theatra et fora effigies eius interque principia legionum
sineret.

3 Ceterum plena Caesarum domus, iuuenis filius, nepotes adulti moram cu-
pitis adferebant, et quia ui tot simul corripere intutum, dolus interualla sce-
2 lerum poscebat. placuit tamen occultior uia et a Druso incipere, in quem re- 30
centi ira ferebatur. nam Drusus inpatiens aemuli et animo commotior orto
3 forte iurgio intenderat Seiano manus et contra tendentis os uerberauerat. igi-
tur cuncta temptanti promptissimum uisum ad uxorem eius Liuiam conuer-
tere, quae soror Germanici, formae initio aetatis indecorae, mox pulchritu-
dine praecellebat. hanc ut amore incensus adulterio pellexit, et postquam 35
primi flagitii potitus est (neque femina amissa pudicitia alia abnuerit), ad con-
4 iugii spem, consortium regni et necem mariti impulit. atque illa, cui auun-
culus Augustus, socer Tiberius, ex Druso liberi, seque ac maiores et posteros
municipali adultero foedabat, ut pro honestis et praesentibus flagitiosa et in-
certa exspectaret. sumitur in conscientiam Eudemus, amicus ac medicus 40
5 Liuiae, specie artis frequens secretis. pellit domo Seianus uxorem Apicatam,
ex qua tres liberos genuerat, ne paelici suspectaretur. sed magnitudo facino-
ris metum prolationes, diuersa interdum consilia adferebat.

4 Interim anni principio Drusus ex Germanici liberis togam uirilem sump-
sit, quaeque fratri eius Neroni decreuerat senatus, repetita. addidit oratio- 45
nem Caesar multa cum laude filii sui, quod patria beniuolentia in fratris li-
beros foret. nam Drusus, quamquam arduum sit eodem loci potentiam et
concordiam esse, aequus adulescentibus aut certe non aduersus habebatur.
2 Exin uetus et saepe simulatum proficiscendi in prouincias consilium refer-
tur. multitudinem ueteranorum praetexebat imperator et dilectibus supplen- 50
dos exercitus, nam uoluntarium militem deesse ac, si suppeditet, non eadem

19 oreretur *Haase* oriretur *Faer.* credetur **M** crederetur *Ber.* (**M** *in mg.*) '*alii legunt* cresceret, *alii* crearetur, *alii* dederetur, *uel* dideretur' *(Pich.)*, '*si quis aliud forte eruet' (Lips.)* || 20 deductum **M**, *cf. Gnomon 56, 1984, 401* || 28 nepotis (e *suprascr.*) || 29 corpipere (r *suprascr.*) | inter uallas celerum || 32 ṣẹse|iano || 39 foedebat || 45 senatu (s *suprascr.*) || 48 auersus *Heins.* || 50 delectibus *in mg. perperam*

uirtute ac modestia agere, quia plerumque inopes ac uagi sponte militiam su- a.p.Chr.23
mant. percensuitque cursim numerum legionum, et quas prouincias tutaren- 3
tur. quod mihi quoque exsequendum reor, quae tunc Romana copia in ar-
55 mis, qui socii reges, quanto sit angustius imperitatum.

Italiam utroque mari duae classes, Misenum apud et Rauennam, proxi- **5**
mumque Galliae litus rostratae naues praesidebant, quas Actiaca uictoria
captas Augustus in oppidum Foroiuliense miserat ualido cum remige. sed
praecipuum robur Rhenum iuxta, commune in Germanos Gallosque subsi-
60 dium, octo legiones erant. Hispaniae recens perdomitae tribus habebantur.
Mauros Iuba rex acceperat donum populi Romani. cetera Africae per duas 2
legiones parique numero Aegyptus, dehinc initio ab Suriae usque ad flu-
men Euphraten, quantum ingenti terrarum sinu ambitur, quattuor legionibus
coercita, accolis Hibero Albanoque et aliis regibus, qui magnitudine nostra
65 proteguntur aduersum externa imperia. et Thraeciam Rhoemetalces ac liberi 3
Cotyis, ripamque Danuuii legionum duae in Pannonia, duae in Moesia atti-
nebant, totidem apud Delmatiam locatis, quae positu regionis a tergo illis, ac
si repentinum auxilium Italia posceret, haud procul accirentur, quamquam
insideret urbem proprius miles, tres urbanae, nouem praetoriae cohortes,
70 Etruria ferme Umbriaque delectae aut uetere Latio et coloniis antiquitus
Romanis. at apud idonea prouinciarum sociae triremes alaeque et auxilia co- 4
hortium, neque multo secus in iis uirium: sed persequi incertum fuit, cum
ex usu temporis huc illuc mearent, gliscerent numero et aliquando minue-
rentur.

75 Congruens crediderim recensere ceteras quoque rei publicae partes, qui- **6**
bus modis ad eam diem habitae sint, quoniam Tiberio mutati in deterius
principatus initium ille annus attulit. iam primum publica negotia et priua- 2
torum maxima apud patres tractabantur, dabaturque primoribus disserere, et
in adulationem lapsos cohibebat ipse, mandabatque honores nobilitatem
80 maiorum, claritudinem militiae, inlustres domi artes spectando, ut satis con-
staret non alios potiores fuisse. sua consulibus, sua praetoribus species, mi-
norum quoque magistratuum exercita potestas, legesque, si maiestatis quae-
stio eximeretur, bono in usu. at frumenta et pecuniae uectigales, cetera 3
publicorum fructuum societatibus equitum Romanorum agitabantur. res
85 suas Caesar spectatissimo cuique, quibusdam ignotis ex fama mandabat, se-
melque adsumpti tenebantur prorsus sine modo, cum plerique isdem nego-

54 ut noscatur *post* reor *inseruit Novák (coll. 1 4, 1) supervacaneo* || 58 remit[g]e || 62 Suriae *Mur.* suria **M**, *cf. Gnomon 63, 1991, 22 de collocatione praepositionis u. sis Nipp. ad 3, 72, 1* ornatum ad urbis || 70 coloniis *Lips.* colonis || 71 aput | cohorti[u]m || 72 fuerit *Lips.* fuit || 72–73 cūCexu su temporis huic || 76 quoniam *edd. recentiores* qūō **M** quando *olim edd. omnes, cf. supra ad 1, 57, 1 uel 3, 71, 2* || 83 ad

4 tiis insenescerent. plebes acri quidem annona fatigabatur, sed nulla in eo
a. p. Chr. 23 culpa ex principe, quin infecunditati terrarum aut asperis maris obuiam iit,
quantum impendio diligentiaque poterat. et ne prouinciae nouis oneribus
turbarentur, utque uetera sine auaritia aut crudelitate magistratuum tolera- 90
rent, prouidebat; corporum uerbera, ademptiones bonorum aberant. rari per
Italiam Caesaris agri, modesta seruitia, intra paucos libertos domus, ac si
quando cum priuatis disceptaret, forum et ius.

7 Quae cuncta non quidem comi uia, sed horridus ac plerumque formidatus,
retinebat tamen, donec morte Drusi uerterentur. nam dum superfuit, man- 95
sere, quia Seianus incipiente adhuc potentia bonis consiliis notescere uole-
bat, et ultor metuebatur non occultus odii, sed crebro querens incolumi filio
2 adiutorem imperii alium uocari. et quantum superesse, ut collega dicatur?
primas dominandi spes in arduo: ubi sis ingressus, adesse studia et mini-
stros. exstructa iam sponte praefecti castra, datos in manum milites, cerni ef- 100
figiem eius in monimentis Cn. Pompei, communes illi cum familia Druso-
rum fore nepotes: precandam post haec modestiam, ut contentus esset.
3 neque raro neque apud paucos talia iaciebat, et secreta quoque eius corrupta
uxore prodebantur.

8 Igitur Seianus maturandum ratus deligit uenenum, quo paulatim inre- 105
pente fortuitus morbus adsimularetur. id Druso datum per Lygdum spado-
2 nem, ut octo post annos cognitum est. ceterum Tiberius per omnes ualitudi-
nis eius dies, nullo metu, an ut firmitudinem animi ostentaret, etiam
defuncto necdum sepulto, curiam ingressus est consulesque sede uulgari per
speciem maestitiae sedentes honoris locique admonuit et effusum in lacri- 110
3 mas senatum uicto gemitu, simul oratione continua erexit: non quidem sibi
ignarum posse argui, quod tam recenti dolore subierit oculos senatus; uix
propinquorum adloquia tolerari, uix diem aspici a plerisque lugentium. ne-
que illos inbecillitatis damnandos, se tamen fortiora solacia e complexu rei
publicae petiuisse, miseratusque Augustae extremam senectam, rudem ad- 115
huc nepotum et uergentem aetatem suam, ut Germanici liberi, unica prae-
4 sentium malorum leuamenta, inducerentur petiuit. egressi consules firmatos
adloquio adulescentulos deductosque ante Caesarem statuunt. quibus ad-
prensis 'patres conscripti, hos' inquit 'orbatos parente tradidi patruo ipsorum
precatusque sum, quamquam esset illi propria suboles, ne secus quam suum 120
5 sanguinem foueret attolleret, sibique et posteris conformaret. erepto Druso
preces ad uos conuerto disque et patria coram obtestor: Augusti pronepotes,

87 plebis | acri *Rhen.* agri || 97 occultusodiis|et odii set *Doed.* (*cf.* *6, 36, 2* occultos
i i o e
consilii) || 103 iacebat || 105 maturam dum || 107 ualitudines || 111 uictu || 119 parenti (*corr.*
c
eadem man.) || 121 attolleret ac tolleret *Ber.* | confirmaret *Rhen.* *sine iusta causa*

clarissimis maioribus genitos, suscipite regite, uestram meamque uicem ex- a.p.Chr.23
plete. hi uobis, Nero et Druse, parentum loco. ita nati estis, ut bona malaque
125 uestra ad rem publicam pertineant.'

Magno ea fletu et mox precationibus faustis audita, ac si modum orationi **9**
posuisset, misericordia sui gloriaque animos audientium impleuerat: ad
uana et totiens inrisa reuolutus, de reddenda re publica, utque consules seu
quis alius regimen susciperent, uero quoque et honesto fidem dempsit. me-
130 moriae Drusi eadem quae in Germanicum decernuntur, plerisque additis, ut 2
ferme amat posterior adulatio. funus imaginum pompa maxime inlustre fuit,
cum origo Iuliae gentis Aeneas omnesque Albanorum reges et conditor urbis
Romulus, post Sabina nobilitas, Attus Clausus ceteraeque Claudiorum effi-
gies, longo ordine spectarentur.

135 In tradenda morte Drusi, quae plurimis maximaeque fidei auctoribus me- **10**
morata sunt, rettuli, sed non omiserim eorundem temporum rumorem, uali-
dum adeo, ut nondum exolescat: corrupta ad scelus Liuia Seianum Lygdi 2
quoque spadonis animum stupro uinxisse, quod is Lygdus aetate atque
forma carus domino interque primores ministros erat; deinde, inter conscios
140 ubi locus ueneficii tempusque conposita sint, eo audaciae prouectum, ut uer-
teret et occulto indicio Drusum ueneni in patrem arguens moneret Tiberium
uitandam potionem, quae prima ei apud filium epulanti offerretur. ea fraude 3
c⟨apt⟩um senem, postquam conuiuium inierat, exceptum poculum Druso
tradidisse, atque illo ignaro et iuueniliter hauriente auctam suspicionem,
145 tamquam metu et pudore sibimet inrogaret mortem, quam patri struxerat.

Haec uulgo iactata super id, quod nullo auctore certo firmantur, prompte **11**
refutaueris. quis enim mediocri prudentia, nedum Tiberius tantis rebus exer-
citus, inaudito filio exitium offerret, idque sua manu et nullo ad paeniten-
dum regressu? quin potius ministrum ueneni excruciaret, auctorem exquire-
150 ret, insita denique etiam in extraneos cunctatione et mora aduersum unicum
et nullius ante flagitii conpertum uteretur? sed quia Seianus facinorum om- 2
nium repertor habebatur, ex nimia caritate in eum Caesaris et ceterorum in
utrumque odio quamuis fabulosa et immania credebantur, atrociore semper
fama erga dominantium exitus. ordo alioqui sceleris per Apicatam Seiani

e
129 susciperint ‖ **130** decernantur ‖ **133** Appi' Clausus *in mg., nonnulli edd. antiquiores* ‖ **135** maximaeque fidei *Rit.* (*cf. 1, 41, 1* externae fidei) maximeque fideis **M** maximeque fidis *Ber. et eum secuti, at cf. GG 464 sq.* (male *uel* magis f., *alioquin* fidissimus) | *quid* **e** *(?) post* auctoribus *(in fine uersus) velit, nescio* (*an* commemorata?) ‖ **136** set ‖ **137** lycdi ‖ **138** Lygdus *ut haud dubie spurium et a glossa ortum del. Ern., def. Némethy et Lench. non sine ratione* (*coll. 12, 49, 1* Iulius Paelignus ... is Paelignus) ‖
u
140 locos ‖ **141** ei *Rhen.* et *(cf. supra 2, 43, 4 uel 3, 8, 2)* ‖ **142** offeretur ‖ **143** captum *Mur.* cum **M** tum *Ber.* (**M** *in mg.*) deceptum *Heins.* exceptum *mox legenti haud uerisimiliter*

a.p.Chr.23 proditus, tormentis Eudemi ac Lygdi patefactus est, neque quisquam scriptor 155
tam infensus extitit, ut Tiberio obiectaret, cum omnia alia conquirerent in-
3 tenderentque. mihi tradendi arguendique rumoris causa fuit, ut claro sub
exemplo falsas auditiones depellerem peteremque ab iis, quorum in manus
cura nostra uenerit, ⟨ne⟩ diuulgata atque incredibilia auide accepta ueris ne-
que in miraculum corruptis antehabeant. 160

12 Ceterum laudante filium pro rostris Tiberio senatus populusque habitum
ac uoces dolentum simulatione magis quam libens induebat, domumque
Germanici reuirescere occulti laetabantur. quod principium fauoris et mater
2 Agrippina spem male tegens perniciem adcelerauere. nam Seianus, ubi uidet
mortem Drusi inultam interfectoribus, sine maerore publico esse, ferox sce- 165
lerum, et quia prima prouenerant, uolutare secum, quonam modo Germanici
liberos peruerteret, quorum non dubia successio. neque spargi uenenum in
3 tres poterat, egregia custodum fide et pudicitia Agrippinae inpenetrabili. igi-
tur contumaciam eius insectari, uetus Augustae odium, recentem Liuiae
conscientiam exagitare, ut superbam fecunditate, subnixam popularibus stu- 170
4 diis inhiare dominationi apud Caesarem arguerent. atque haec callidis crimi-
natoribus, inter quos delegerat Iulium Postumum, per adulterium Mutiliae
Priscae inter intimos auiae et consiliis suis peridoneum, quia Prisca in
animo Augustae ualida anum suapte natura potentiae anxiam insociabilem
nurui efficiebat. Agrippinae quoque proximi inliciebantur prauis sermonibus 175
tumidos spiritus perstimulare.

13 At Tiberius nihil intermissa rerum cura, negotia pro solaciis accipiens, ius
ciuium, preces sociorum tractabat, factaque auctore eo senatus consulta, ut
ciuitati Cibyraticae apud Asiam, Aegiensi apud Achaiam, motu terrae labe-
2 factis subueniretur remissione tributi in triennium. et Vibius Serenus pro 180
consule ulterioris Hispaniae, de ui publica damnatus, ob atrocitatem morum
in insulam Amorgum deportatur. Cars⟨id⟩ius Sacerdos reus, tamquam fru-
3 mento hostem Tacfarinatem iuuisset, absoluitur, eiusdemque criminis

155 eudemia|clygdi || 159 ne *add. Rhen.* | incredibili^a || 163 occulti^e *ad formam* occulti *u. sis 3, 29, 2* occulti inluderent, *infra 4, 40, 5* non occulti ferunt *uel 14, 32, 2*; *at cf. et Walters – Conway ad Liu. 25, 28, 6* (occulte *uel* occulti) || 164 permitiem || 165 multam, *idem uitium infra 4, 25, 3* || 168 egregicustodū^a || 170 superbam *Mur.* superbiam || 171 alitque *Madv.* agitque *Fuchs, at cf. de verbo desiderato Drae. (ad Ann. I–II⁶) 9*; *aliter Nipp. ad loc.* || 172 postunum^i || 174 anxiam] *in fine verbi littera* a *ex* 1 *corr.* || 175 inlicebantur^i || 179 apu^n t asiamae|giensi apud achaiam (*corrector* Aeginam *voluit scribere, agitur autem de* Aegio, *civitate Peloponnesia*) || 181 ulteriores^i | morum *Lips.* temporum | *idem Lips. emendationem suam et distinctione uoluit iuuari hoc modo:* damnatus ob atrocitatem morum, in insulam A. deportatur || 182 Carsidius *Reinesius* carsius, *cf. 6, 48, 4 et Syme, JRS 39, 1949, 11*

C. Gracchus: hunc comitem exilii admodum infantem pater Sempronius in a.p.Chr.23
185 insulam Cercinam tulerat. illic adultus inter extorres et liberalium artium nescios, mox per Africam ac Siciliam mutando sordidas merces sustentabatur, neque tamen effugit magnae fortunae pericula. ac ni Aelius Lamia et L. Apronius, qui Africam obtinuerant, insontem protexissent, claritudine infausti generis et paternis aduersis foret abstractus.

190 Is quoque annus legationes Graecarum ciuitatium habuit, Samiis Iunonis, **14** Cois Aesculapii delubro uetustum asyli ius ut firmaretur petentibus. Samii decreto Amphictyonum nitebantur, quis praecipuum fuit rerum omnium iudicium, [ea] qua tempestate Graeci conditis per Asiam urbibus ora maris potiebantur. neque dispar apud Coos antiquitas, et accedebat meritum ex loco. 2
195 nam ciues Romanos templo Aesculapii induxerant, cum iussu regis Mithridatis apud cunctas Asiae insulas et urbes trucidarentur.

Variis dehinc et saepius inritis praetorum questibus postremo Caesar de 3 inmodestia histrionum rettulit: multa ab iis in publicum seditiose, foeda per domos temptari; Oscum quondam ludicrum, leuissimae apud uulgum oblec-
200 tationis, eo flagitiorum et uirium uenisse, ⟨ut⟩ auctoritate patrum coercendum sit. pulsi tum histriones Italia.

Idem annus alio quoque luctu Caesarem adfecit, alterum ex geminis Drusi **15** liberis exstinguendo, neque minus morte amici. is fuit Lucilius Longus, omnium illi tristium laetorumque socius unusque e senatoribus Rhodii secessus
205 comes. ita, quamquam nouo homini, censorium funus, effigiem apud forum 2 Augusti publica pecunia patres decreuere, apud quos etiam tum cuncta tractabantur adeo, ut procurator Asiae Lucilius Capito accusante prouincia causam dixerit, magna cum adseueratione principis, non se ius nisi in seruitia et pecunias familiares dedisse; quod si uim praetoris usurpasset manibusque
210 militum usus foret, spreta in eo mandata sua: audirent socios. ita reus cognito negotio damnatur. ob quam ultionem, et quia priore anno in C. Sila- 3 num uindicatum erat, decreuere Asiae urbes templum Tiberio matrique eius ac senatui. et permissum statuere, egitque Nero grates ea causa patribus atque auo, laetas inter audientium adfectiones, qui recenti memoria Ger-
215 manici illum aspici, illum audiri rebantur. aderantque iuueni modestia ac forma principe uiro digna, notis in eum Seiani odiis ob periculum gratiora.

Sub idem tempus de flamine Diali in locum Serui Maluginensis defuncti **16** legendo, simul roganda noua lege disseruit Caesar. nam patricios confarrea- 2

187 lamina ‖ 188 claritudini ‖ 191 uetustum asyli ius *Ber.* (M *in mg.*) uetustus tum asyliius ‖ 193 ea *del. Lips.* | ea tempestate, qua *Rhen.* ‖ 195 incluserant *Madv., sed cf. 6,21,2* rupibus inductus ‖ 199 os cum (Oscum *in mg.*) ‖ 200 ut *suppl. in mg.* ‖ 201 tum *in mg.* dum (*etiam* clam *in mg. legitur ex* dum *perperam excogitatum*) ‖ 202 adfecit *Rit.*
i
adficit, *cf. 6,18,2 et 45,1* ‖ 206 aput ‖ 208 dixerat ‖ 209 pecunia (s *in mg. suppl.*)

a.p.Chr.23 tis parentibus genitos tres simul nominari, ex quis unus legeretur, uetusto more; neque adesse, ut olim, eam copiam, omissa confarreandi adsuetudine 220 aut inter paucos retenta (pluresque eius rei causas adferebat, potissimam penes incuriam uirorum feminarumque; accedere et ipsius caerimoniae difficultates, quae consulto uitarentur, et quoniam exiret e iure patrio, qui id fla- 3 monium apisceretur, quaeque in manum flaminis conueniret). ita medendum senatus decreto aut lege, sicut Augustus quaedam ex horrida illa anti- 225 quitate ad praesentem usum flexisset. igitur tractatis religionibus placitum instituto flaminum nihil demutari, sed lata lex, qua flaminica Dialis sacro- 4 rum causa in potestate uiri, cetera promisco feminarum iure ageret. et filius Maluginensis patri suffectus, utque glisceret dignatio sacerdotum atque ipsis promptior animus foret ad capessendas caerimonias, decretum Corneliae uir- 230 gini, quae in locum Scantiae capiebatur, sestertii uicies et, quotiens Augusta theatrum introisset, ut sedes inter Vestalium consideret.

17 a.p.Chr.24 Cornelio Cethego Visellio Varrone consulibus pontifices eorumque exemplo ceteri sacerdotes cum pro incolumitate principis uota susciperent, Neronem quoque et Drusum isdem dis commendauere, non tam caritate 235 iuuenum quam adulatione, quae moribus corruptis perinde anceps, si nulla 2 et ubi nimia est. nam Tiberius haud umquam domui Germanici mitis, tum uero aequari adulescentes senectae suae inpatienter indoluit accitosque pontifices percontatus est, num id precibus Agrippinae aut minis tribuissent. et illi quidem, quamquam abnuerent, modice perstricti (etenim pars magna e 240 propinquis ipsius aut primores ciuitatis erant); ceterum in senatu oratione monuit in posterum, ne quis mobiles adulescentium animos praematuris ho- 3 noribus ad superbiam extolleret. instabat quippe Seianus incusabatque diductam ciuitatem ut ciuili bello: esse, qui se partium Agrippinae uocent, ac ni resistatur, fore pluris; neque aliud gliscentis discordiae remedium, quam 245 si unus alterue maxime prompti subuerterentur.

18 Qua causa C. Silium et Titium Sabinum adgreditur. amicitia Germanici perniciosa utrique, Silio et quod ingentis exercitus septem per annos mode-

222 accedere et *Jac. Gron.* accederet ‖ 223 quoniam *edd. recentiores* qūō (*ut supra 1, 57, 1 et saepius, e.g. 4, 6, 1*) quod *Rhen.* quando *Ber. et plerique eum secuti*; 'quando *est* quia, *ut saepe apud nostrum': Ern.* | *post* uitarentur *Lips. quaedam deesse uidebantur, quae ad caerimoniarum difficultatem pertinerent, at cf. Nipp. ad loc.; et locus sane perplexus perque plicatus clare distinguendus est* ‖ 224 flamonium [i], *cf. 13, 2, 3* ‖ 231 cupiebatur [a] | Hs̄ī X̄X̄ sestertium uicies *Ern., Furneaux, Fi., cf. 1, 75, 3 et 2, 47, 2, at u. et GG 1483 A uel Liu. 45, 4, 1* ‖ 232 sedes inter *de collocatione praepositionis cf. ad 4, 5, 2* ‖ 236 perinde *Rhen.* proinde *(cf. 6, 7, 3 et 12, 40, 5)* ‖ 238 pontificis [e] ‖ 243 deductam [i] ‖ 245 aliut ‖ 248 permitiosa

rator partisque apud Germaniam triumphalibus Sacrouiriani belli uictor, a.p.Chr.24
250 quanto maiore mole procideret, plus formidinis in alios dispergebatur. crede- 2
bant plerique auctam offensionem ipsius intemperantia, immodice iactantis
suum militem in obsequio durauisse, cum alii ad seditiones prolaberentur;
neque mansurum Tiberio imperium, si iis quoque legionibus cupido no-
uandi fuisset. destrui per haec fortunam suam Caesar inparemque tanto me- 3
255 rito rebatur. nam beneficia eo usque laeta sunt, dum uidentur exsolui posse:
ubi multum anteuenere, pro gratia odium redditur.

Erat uxor Silio Sosia Galla, caritate Agrippinae inuisa principi. hos corripi **19**
dilato ad tempus Sabino placitum, inmissusque Varro consul, qui paternas
inimicitias obtendens odiis Seiani per dedecus suum gratificabatur. precante 2
260 reo breuem moram, dum accusator consulatu abiret, aduersatus est Caesar:
solitum quippe magistratibus diem priuatis dicere; nec infringendum consu-
lis ius, cuius uigiliis niteretur, ne quod res publica detrimentum caperet. pro-
prium id Tiberio fuit, scelera nuper reperta priscis uerbis obtegere. igitur 3
multa adseueratione, quasi aut legibus cum Silio ageretur, aut Varro consul,
265 aut illud res publica esset, coguntur patres, silente reo uel, si defensionem
coeptaret, non occultante, cuius ira premeretur. conscientia belli Sacrouir 4
diu dissimulatus, uictoria per auaritiam foedata et uxor socia arguebantur.
nec dubie repetundarum criminibus haerebant, sed cuncta quaestione ma-
iestatis exercita, et Silius imminentem damnationem uoluntario fine prae-
270 uertit.

Saeuitum tamen in bona, non ut stipendiariis pecuniae redderentur, quo- **20**
rum nemo repetebat, sed liberalitas Augusti auulsa, conputatis singillatim,
quae fisco petebantur. ea prima Tiberio erga pecuniam alienam diligentia
fuit. Sosia in exilium pellitur Asinii Galli sententia, qui partem bonorum pu-
275 blicandam, pars ut liberis relinqueretur censuerat. contra M. Lepidus quar- 2
tam accusatoribus secundum necessitudinem legis, cetera liberis concessit.
hunc ego Lepidum temporibus illis grauem et sapientem uirum fuisse com-
perior: nam pleraque ab saeuis adulationibus aliorum in melius flexit, neque

250 procideret *Rhen.* procederet, *cf. Hor. c. IV 6, 11* procidit late, *i. e.* *μέγας μεγαλωστί* ‖ 255 ueneficia, *cf. 1, 36, 2* sibi – siue; *2, 30, 1* liuius – Vibius *etc.* ‖ 259 su^{u}m ‖ 262 proprium *Ber.* (M *in mg.*) quo prium ‖ 265 illut | *inde a Jac. Gron. plerique sic voluerunt distingui:* coguntur patres, silente reo … premeretur: conscientia belli … arguebantur ‖ 267 so^{s}cia M Sosia *alii (cf. supra 19, 1 et infra 20, 1)* ‖ 275 M'. *Lips. (cf. ad 1, 13, 2)* | lepidus *ex* lip- *corr. eadem man.* ‖ 272 conuulsa *maluisset Lips. (cf. IV 74, 3; 12, 1, 1) haud illepide, sed superuacaneo; locum recte interpretatus est Frei. (cum Ern.)*: *impetus factus in bona, ut Augusti dona* (liberalitas, *i. e. beneficium*) *ab hominis maiestatis conuicti bonis auellerentur* ‖ 277 comperio *Ber., at cf. Sall. Iug. 45, 1 et 108, 3*

a.p.Chr.24 tamen temperamenti egebat, cum aequabili auctoritate et gratia apud Tibe-
3 rium uiguerit. unde dubitare cogor, fato et sorte nascendi, ut cetera, ita prin- 280
cipum inclinatio in hos, offensio in illos, an sit aliquid in nostris consiliis, li-
ceatque inter abruptam contumaciam et deforme obsequium pergere iter
4 ambitione ac periculis uacuum. at Messalinus Cotta haud minus claris maio-
ribus, sed animo diuersus censuit cauendum senatus consulto, ut quamquam
insontes magistratus et culpae alienae nescii prouincialibus uxorum crimini- 285
bus proinde quam suis plecterentur.

21 Actum dehinc de Calpurnio Pisone, nobili ac feroci uiro. is namque, ut
rettuli, cessurum se urbe ob factiones accusatorum in senatu clamitauerat et
spreta potentia Augustae trahere in ius Vrgulaniam domoque principis ex-
cire ausus erat. quae in praesens Tiberius ciuiliter habuit, sed in animo re- 290
2 uoluente iras, etiam si impetus offensionis languerat, memoria ualebat. Piso-
nem Q. Veranius secreti sermonis incusauit aduersum maiestatem habiti,
adiecitque in domo eius uenenum esse eumque gladio accinctum introire
curiam. quod ut atrocius uero tramissum; ceterorum, quae multa cumula-
bantur, receptus est reus, neque peractus ob mortem opportunam. 295
3 Relatum et de Cassio Seuero exule, qui sordidae originis, maleficae uitae,
sed orandi ualidus, per immodicas inimicitias, ut iudicio iurati senatus Cre-
tam amoueretur, effecerat; atque illic eadem actitando recentia ueteraque
odia aduertit bonisque exutus, interdicto igni atque aqua, saxo Seripho con-
senuit. 300

22 Per idem tempus Plautius Siluanus praetor incertis causis Aproniam con-
iugem in praeceps iecit, tractusque ad Caesarem ab L. Apronio socero tur-
bata mente respondit, tamquam ipse somno grauis atque eo ignarus, et uxor
2 sponte mortem sumpsisset. non cunctanter Tiberius pergit in domum, uisit
cubiculum, in quo reluctantis et impulsae uestigia cernebantur. refert ad se- 305
natum, datisque iudicibus Vrgulania, Siluani auia, pugionem nepoti misit.
quod perinde creditum quasi principis monitu, ob amicitiam Augustae cum
3 Vrgulania. reus frustra temptato ferro uenas praebuit exsoluendas. mox
Numantina, prior uxor eius, accusata iniecisse carminibus et ueneficiis ue-
cordiam marito, insons iudicatur. 310

23 Is demum annus populum Romanum longo aduersum Numidam Tacfa-
rinatem bello absoluit. nam priores duces, ubi impetrando triumphalium in-

279 aput (*immo* aput *ut uidetur*) || 281 inillo[s] || 283 Ad || 286 perinde *Ber. et permulti eum secuti (cf. Nipp. ad loc.)* || 288 accussatorum || 291–292 Pisonem Q. Veranius *Syme, JRS 26, 1956, 20* pisonemque grauius **M** Pisonem Q. Granius *Lips.* Pisonemque Granius *Rit.* || 292 secretiṣsermonis || 293 accingtum || 295 oportunam || 298 effecerat *ex* effic- *corr. eadem man.* || 299 exsutus | Seriphio *Ber. et eum secuti, at cf. iuncturas ut* urbs Roma *uel* flumen Rhenus || 301 apronie[a]m || 306 pugione[m] || 307 princip[i]ẹs || 310 insons ṣịiudicatur || 312 ubi *Lips.* sub

signi sufficere res suas crediderant, hostem omittebant. iamque tres laureatae a.p.Chr.24
in urbe statuae, et adhuc raptabat Africam Tacfarinas, auctus Maurorum au-
315 xiliis, qui, Ptolemaeo Iubae filio iuuenta incurioso, libertos regios et seruilia
imperia bello mutauerant. erat illi praedarum receptor ac socius populandi 2
rex Garamantum, non, ut cum exercitu incederet, sed missis leuibus copiis,
quae ex longinquo in maius audiebantur; ipsaque e prouincia, ut quis for-
tunae inops, moribus turbidus, promptius ruebant, quia Caesar post res a
320 Blaeso gestas, quasi nullis iam in Africa hostibus, reportari nonam legionem
iusserat, nec pro consule eius anni P. Dolabella retinere ausus erat, iussa
principis magis quam incerta belli metuens.

Igitur Tacfarinas disperso rumore rem Romanam aliis quoque ab nationi- **24**
bus lacerari eoque paulatim Africa decedere, ac posse reliquos circumueniri,
325 si cuncti, quibus libertas seruitio potior, incubuissent, auget uires positisque
castris Thubursicum oppidum circumsidet. at Dolabella contracto quod erat 2
militum, terrore nominis Romani, et quia Numidae peditum aciem ferre ne-
queunt, primo sui incessu soluit obsidium locorumque opportuna permu-
niuit, simul principes Musulamiorum defectionem coeptantes securi percu-
330 tit, dein quia pluribus aduersum Tacfarinatem expeditionibus cognitum non 3
graui nec uno incursu consectandum hostem uagum, excito cum popula-
ribus rege Ptolemaeo quattuor agmina parat, quae legatis aut tribunis data; et
praedatorias manus delecti Maurorum duxere; ipse consultor aderat omni-
bus.

335 Nec multo post adfertur Numidas apud castellum semirutum, ab ipsis **25**
quondam incensum, cui nomen Auzea, positis mapalibus consedisse, fisos
loco, quia uastis circum saltibus claudebatur. tum expeditae cohortes alae-
que, quam in partem ducerentur, ignarae, cito agmine rapiuntur. simulque 2
coeptus dies et concentu tubarum ac truci clamore aderant semisomnos in
340 barbaros, praepeditis Numidarum equis aut diuersos pastus pererrantibus. ab
Romanis confertus pedes, dispositae turmae, cuncta proelio prouisa, hosti-
bus contra omnium nesciis non arma, non ordo, non consilium, sed pecorum
modo trahi occidi capi. infensus miles memoria laborum et aduersum elu- 3
dentis optatae totiens pugnae se quis⟨que⟩ ultione et sanguine explebant.
345 differtur per manipulos, Tacfarinatem omnes, notum tot proeliis, consecten-
tur; non nisi duce interfecto requiem belli fore. at ille deiectis circum stipa-

319 fortunae *Ber. et plerique edd.* fortune **M** fortuna *edd. nonnulli* || 326 Thubursicum *Nipp. cf. CIL VIII p. 754; Syme, Tac. I 394, 2* thubuscum | ^{t}addola bella || 328 sui *ut otiosum Acid. uoluit in* statim *mutari, haud necessario; cf. Nipp. ad 92, 37, 3* supplicium mei || 332 rege Ptolemaeo *Ber.* recepto leameo || 341 turą mę | proeli^{o}a || 344 se quisque *Ber.* (**M** *in mg.*) si quis || 346 duceį | deiectis *J. F. Gron. (C. Barthium secutus) coll. Phaedr. 2, 1, 1 et Mart. 1, 60, 6* delectis **M** *(cf. 2, 60, 2 et 4, 51, 3)* dilectis *Ber.* disiectis *Merc.* deletis *Pich.*

a.p.Chr.24 toribus uinctoque iam filio et effusis undique Romanis ruendo in tela captiuitatem haud inulta morte effugit. isque finis armis inpositus.

26 Dolabellae petenti abnuit triumphalia Tiberius, Seiano tribuens, ne Blaesi auunculi eius laus obsolesceret. sed neque Blaesus ideo inlustrior, et huic ne- 350 gatus honor gloriam intendit: quippe minore exercitu insignis captiuos, cae- 2 dem ducis bellique confecti famam deportarat. sequebantur et Garamantum legati, raro in urbe uisi, quos Tacfarinate caeso perculsa gens et culpae conscia ad satis faciendum populo Romano miserat. cognitis dehinc Ptolemaei per id bellum studiis repetitus ex uetusto more missusque e senatoribus, qui 355 scipionem eburnum, togam pictam, antiqua patrum munera, daret regemque et socium atque amicum appellaret.

27 Eadem aestate mota per Italiam seruilis belli semina fors oppressit. auctor tumultus T. Curtisius, quondam praetoriae cohortis miles, primo coetibus clandestinis apud Brundisium et circumiecta oppida, mox positis propalam 360 libellis ad libertatem uocabat agrestia per longinquos saltus et ferocia seruitia, cum uelut munere deum tres biremes adpulere ad usus commeantium 2 illo mari. et erat isdem regionibus Cutius Lupus quaestor, cui prouincia uetere ex more calles euenerat. is disposita classiariorum copia coeptantem cum maxime coniurationem disiecit. missusque a Caesare propere Staius tri- 365 bunus cum ualida manu ducem ipsum et proximos audacia in urbem traxit, iam trepidam ob multitudinem familiarum, quae gliscebat inmensum, minore in dies plebe ingenua.

28 Isdem consulibus, miseriarum ac saeuitiae exemplum atrox, reus pater accusator filius (nomen utrique Vibius Serenus) in senatum inducti sunt: ab 370

347 offusis *maluit Lips., quae lectio nec Ern. displicebat* ‖ 348 multa *(cf. supra 12, 2)* ‖ 349 [e] potenti | trumphalia ‖ 351 exercitum̧ ‖ 353 nescia **M** *lect. tutatus est Ber., Pich. alii, e recentioribus Bai. et Eri., RhM 88, 1939, 65 (cf. Koest. II 101)* conscia *Lips.* *'Jac. Gron. putat excidisse* non; *lenior Ryck. medela* nec culpae nescia' *(Ern.)* set culpae nescia *Halm* ut c. nescia *Haase* ‖ 354 ptolomei ‖ 355 moreǫ missusque **M** mos missusque *Lips., Ern.* more ⟨honos⟩ missusque *Doed., Fi., Koest., Heub., Martin*; *equidem paradosin (expuncto* o) *integram et non tangendam puto, u. sis Gnomon 56, 1984, 403* ‖ 356–357 regemque et … atque …] *cf. supra 1, 65, 4* ‖ 358 moti *Pluyg.* | oppresit ‖ 359 Titus *Ber.* (**M** *in mg.*) t̄. **M** | Curtilius *maluit Reinesius coll. Cic. Att. 14, 6, 1 et 10, 2, nec non nostro 13, 56, 2, probante Fuchs, at cf. Syme, JRS 39, 1949, 12* ‖ 380 clandestinis *edd., cum pro litteris primis* d *legi possit, cf. et infra 5, 6, 3* ‖ 381 ferocia *Ber.* (**M** *in mg.*) feroricia ‖ 363 [r] cutius Curtius *Ber. et eum secuti; nomen* Cutii *Koest. (II 102) originis evidenter Italicae putat idque notum, quod mihi non liquet* ‖ 364 Cales *Lips., cf. quae de ea re ipse, nec non quae ex ueteribus Ern. et Nipp., nuper Koest. scripserunt* | euenerant *Haase* ‖ 367 trepida [b] opmultitudinē ‖ 369 accussator ‖ 370 utrique *Lips., Chifflet* uiriq; | .Q. *in mg. sinistro* Qu. Vibius *in mg. dextro*

exilio retractus inluuieque ac squalore obsitus et tum catena uinctus p⟨at⟩er, a.p.Chr.24
orante filio. praeparatus adulescens multis munditiis, alacri uultu, structas 2
principi insidias, missos in Galliam concitores belli index idem et testis dicebat, adnectebatque Caecilium Cornutum praetorium ministrauisse pecu-
375 niam; qui taedio curarum, et quia periculum pro exitio habebatur, mortem
in se festinauit. at contra reus nihil infracto animo obuersus in filium qua- 3
tere uincla, uocare ultores deos, ut sibi quidem redderent exilium, ubi procul
tali more ageret, filium autem quandoque supplicia sequerentur. adseuerabatque innocentem Cornutum et falso exterritum; idque facile intellectu, si
380 proderentur alii: non enim se caedem principis et res nouas uno socio cogitasse.

Tum accusator Cn. Lentulum et Seium Tuberonem nominat, magno pu- **29**
dore Caesaris, cum primores ciuitatis, intimi ipsius amici, Lentulus senectutis extremae, Tubero defecto corpore, tumultus hostilis et turbandae rei pu-
385 blicae accerserentur. sed hi quidem statim exempti, in patrem ex seruis
quaesitum, et quaestio aduersa accusatori fuit. qui scelere uecors, simul 2
uulgi rumore territus, robur et saxum aut parricidarum poenas minitantium,
cessit urbe. ac retractus Rauenna exsequi accusationem adigitur, non occultante Tiberio uetus odium aduersum exulem Serenum. nam post damnatum 3
390 Libonem missis ad Caesarem litteris exprobrauerat suum tantum studium
sine fructu fuisse, addideratque quaedam contumacius quam tutum apud aures superbas et offensioni proniores. ea Caesar octo post annos rettulit, medium tempus uarie arguens, etiam si tormenta peruicacia seruorum contra
euenissent.

395 Dictis dein sententiis, ut Serenus more maiorum puniretur, quo molliret **30**
inuidiam, intercessit. ⟨cum⟩ Gallus Asinius Gyaro aut Donusa claudendum
censeret, id quoque aspernatus est, egenam aquae utramque insulam referens dandosque uitae usus, cui uita concederetur. ita Serenus Amorgum reportatur. et quia Cornutus sua manu ceciderat, actum de praemiis accusato- 2
400 rum abolendis, si quis maiestatis postulatus ante perfectum iudicium se ipse

371–372 poranti filio praeparatur **M** *locum vix sanabilem restitui, ut potui duce inprimis Aem. Jacob (Parisiis 1922), qui (Jac. Gron.* et *Halmium secutus) patrem desideratum in compendio* p *invenit et duobus litteris mutatis* (orante, praeparatus) *textum corruptissimum legibilem reddidit* (orante filio: *'en face d'un fils qui osait porter la parole pour soutenir l'accusation'*, praeparatus: *'sûr de lui-même, ayant bien préparé le rôle honteux qu'il allait jouer'*). praeparatus *legerat iam Venturius* pater comparatur (*i. e. cum filio componitur, ut Hor. s. 1, 7, 20 de gladiatoribus*) *Madv. incerta coniectura* ‖ 378 tale (i *supra* l) ‖ 379 falso *Urs.* falsa (*cf. II 8, 1*) ‖ 382 accussator ‖ 385 arcesserentur *Lips.* (*cf. 2, 50, 1*) ‖ 388 c ultante (oc *supra* c) ‖ 396 cum *hic add. Mur., ante* Gyaro *Nipp., ante* censeret *alii* ‖ 397 censere *Lips.* censuerat *suspicatus est Ern.* | refeṭrens ‖ 398 Amorgum *Rhen.* amor cum **M** Amorcum *in mg.*

a.p.Chr.24 uita priuauisset. ibaturque in eam sententiam, ni durius contraque morem suum palam pro accusatoribus Caesar inritas leges, rem publicam in praecipiti conquestus esset; subuerterent potius iura, quam custodes eorum
3 amouerent. sic delatores, genus hominum publico exitio repertum et poenis quidem numquam satis coercitum, per praemia eliciebantur. 405

31 His tam adsiduis tamque maestis modica laetitia intericitur, quod C. Cominium equitem Romanum, probrosi in se carminis conuictum, Caesar pre-
2 cibus fratris, qui senator erat, concessit. quo magis mirum habebatur gnarum meliorum, et quae fama clementiam sequeretur, tristiora malle. neque enim socordia peccabat; nec occultum est, quando ex ueritate, quando adumbrata 410 laetitia facta imperatorum celebrentur. quin ipse, conpositus alias et uelut eluctantium uerborum, solutius promptiusque eloquebatur, quotiens subue-
3 niret. at P. Suillium, quaestorem quondam Germanici, cum Italia arceretur conuictus pecuniam ob rem iudicandam cepisse, amouendum in insulam censuit, tanta contentione animi, ut ⟨s⟩e iurando obstringeret e re publica 415 id esse. quod aspere acceptum ad praesens mox in laudem uertit regresso Suillio, quem uidit sequens aetas praepotentem, uenalem et Claudii princi-
4 pis amicitia diu prospere, numquam bene usum. eadem poena in Catum Firmium senatorem statuitur, tamquam falsis maiestatis criminibus sororem petiuisset. Catus, ut rettuli, Libonem inlexerat insidiis, deinde indicio 420 perculerat. eius operae memor Tiberius, sed alia praetendens, exilium deprecatus est: quo minus senatu pelleretur, non obstitit.

32 Pleraque eorum, quae rettuli quaeque referam, parua forsitan et leuia memoratu uideri non nescius sum, sed nemo annales nostros cum scriptura eorum contenderit, qui ueteres populi Romani res composuere. ingentia illi 425 bella, expugnationes urbium, fusos captosque reges, aut si quando ad interna praeuerterent, discordias consulum aduersum tribunos, agrarias frumentari-
2 asque leges, plebis et optimatium certamina libero egressu memorabant: nobis in arto et inglorius labor, immota quippe aut modice lacessita pax, maestae urbis res et princeps proferendi imperi incuriosus erat. non tamen sine 430 usu fuerit introspicere illa primo aspectu leuia, ex quis magnarum saepe rerum motus oriuntur.

401 ni durius *Ber.* (**M** *in mg.*) medurius (*in mg. et* ni *clarius legi potest*) || **402** accussatoribus || **405** numquam *Ber.* (**M** *in mg.*) umquam **M** ne poenis quidem umquam *Bekk., quod Koest. magis placuit, at cf. infra 31, 3* numquam bene usum*; 15, 2, 2* pacem numquam ipsis prospere lacessitam*; 1, 59, 4* Germanos numquam satis excusaturos | eli(i)cebantur || **411** caelebrentur || **415** ut ⟨s⟩e iurando scripsi, *cf. Gnomon 63, 1991, 22* uteiurando ut iure iurando *Rit.* ut et iurando *edd. olim* | obstringeret *cf. 1, 14, 4 et Nipp. ad loc.* || **420** Libonem *Ber.* (**M** *in mg.*) tibonem | indicio *Vertr.* iudicio || **424** set || **425** cōpossiuere (c) conposiuere *Rit.* || **429** arto | immota *Ber.* (**M** *in mg.*) immo ita

Nam cunctas nationes et urbes populus aut primores aut singuli regunt. **33**
delecta ex iis et conflata rei publicae forma laudari facilius quam euenire, a. p. Chr. 24
435 uel si euenit, haud diuturna esse potest. igitur ut olim, plebe ualida, uel cum 2
patres pollerent, noscenda uulgi natura, et quibus modis temperanter habere-
tur, senatusque et optimatium ingenia qui maxime perdidicerant, callidi
temporum et sapientes credebantur, sic conuerso statu, neque alia re Ro-
m⟨ana⟩, quam si unus imperitet, haec conquiri tradique in rem fuerit, quia
440 pauci prudentia honesta ab deterioribus, utilia ab noxiis discernunt, plures
aliorum euentis docentur. ceterum ut profutura, ita minimum oblectationis 3
adferunt. nam situs gentium, uarietates proeliorum, clari ducum exitus reti-
nent ac redintegrant legentium animum: nos saeua iussa, continuas accusa-
tiones, fallaces amicitias, perniciem innocentium et easdem exitii causas
445 coniungimus, obuia rerum similitudine et satietate. tum, quod antiquis 4
scriptoribus rarus obtrectator, neque refert cuiusquam, Punicas Romanasue
acies laetius extuleris: at multorum, qui Tiberio regente poenam uel infa-
mias subiere, posteri manent, utque familiae ipsae iam extinctae sint, repe-
ries, qui ob similitudinem morum aliena malefacta sibi obiectari putent.
450 etiam gloria ac uirtus infensos habet, ut nimis ex propinquo diuersa arguens.
sed a⟨d i⟩ncepta redeo.

Cornelio Cosso Asinio Agrippa consulibus Cremutius Cordus postulatur **34**
nouo ac tunc primum audito crimine, quod editis annalibus laudatoque a. p. Chr. 25
M. Bruto C. Cassium Romanorum ultimum dixisset. accusabant Satrius Se-
455 cundus et Pinarius Natta, Seiani clientes. id perniciabile reo et Caesar truci 2
uultu defensionem accipiens, quam Cremutius, relinquendae uitae certus, in
hunc modum exorsus est: 'uerba mea, patres conscripti, arguuntur, adeo fac-
torum innocens sum. sed neque haec in principem aut principis parentem,
quos lex maiestatis amplectitur: Brutum et Cassium laudauisse dicor, quo-
460 rum res gestas cum plurimi composuerint, nemo sine honore memorauit. Ti- 3
tus Liuius, eloquentiae ac fidei praeclarus in primis, Cn. Pompeium tantis
laudibus tulit, ut Pompeianum eum Augustus appellaret, neque id amicitiae

434 conflata *Harrison coll. Cic. rep. 1,54* consciata **M** consociata *Ern.* constituta *Ber.* (**M** *in mg.*) ‖ 436 noscend$\overset{a}{i}$ ‖ 438 re Romana *Lips.* rerum **M** rerum ⟨salute⟩ *Bringmann 376 (prob. Goody.), haud ita perperam, cf. supra 1,9,4* ‖ 441 oblectation$\overset{i}{e}$s ‖ 444 per-mitiem *(ut supra saepius)* | exitii *Pich.* exitu *(cf. 1, 27, 2)* ‖ 446 Romanasne *Nipp.* ‖ 447 a$\overset{t}{d}$ ‖ 448 utque *Ber.* (**M** *in mg.*) utquę ‖ 450 nimis *Mur.* animi^{u}s ‖ 451 ad incepta *Ber.* (**M** *in mg.*) ancepto **M** ad inceptum *Halm* (*cf. 6,22,4* ne nunc incepto longius abierim; *15,36,2* deseruit inceptum; *Sall. Cat. 7,7; Iug. 4,9 et 42,5, at 6,32,3* sed non Tiberius omisit incepta*; Sall. Cat. 17,6; Iug. 70,5; Verg. Aen. 7,259*) ‖ 452 cremutuis ‖ 455 per-mitiabile *ut supra 33,3* ‖ 460 cum posuerint

a.p.Chr.25 eorum offecit. Scipionem, Afranium, hunc ipsum Cassium, hunc Brutum
nusquam latrones et parricidas, quae nunc uocabula inponuntur, saepe ut
4 insignis uiros nominat. Asinii Pollionis scripta egregiam eorundem memo- 465
riam tradunt, Messalla Coruinus imperatorem suum Cassium praedicabat, et
uterque opibusque atque honoribus peruiguere. Marci Ciceronis libro, quo
Catonem caelo aequauit, quid aliud dictator Caesar quam rescripta oratione,
5 uelut apud iudices, respondit? Antonii epistulae, Bruti contiones falsa qui-
dem in Augustum probra, sed multa cum acerbitate habent; carmina Biba- 470
culi et Catulli referta contumeliis Caesarum leguntur, sed ipse diuus Iulius,
ipse diuus Augustus et tulere ista et reliquere, haud facile dixerim, modera-
tione magis an sapientia. namque spreta exolescunt: si irascare, adgnita ui-
dentur.

35 Non attingo Graecos, quorum non modo libertas, etiam libido impunita; 475
aut si quis aduertit, dictis dicta ultus est. sed maxime solutum et sine obtrec-
2 tatore fuit prodere de iis, quos mors odio aut gratiae exemisset. num enim ar-
matis Cassio et Bruto ac Philippenses campos obtinentibus belli ciuilis causa
populum per contiones incendo? an illi quidem septuagesimum ante annum
peremptì, quo modo imaginibus suis noscuntur, quas ne uictor quidem ab- 480
3 oleuit, sic partem memoriae apud scriptores retinent? suum cuique decus po-
steritas rependit, nec derunt, si damnatio ingruit, qui non modo Cassii et
4 Bruti, sed etiam mei meminerint.' egressus dein senatu uitam abstinentia fi-
niuit. libros per aediles cremandos censuere patres, et manserunt occultati et
5 editi. quo magis socordiam eorum inridere libet, qui praesenti potentia 485
credunt extingui posse etiam sequentis aeui memoriam. nam contra punitis
ingeniis gliscit auctoritas, neque aliud externi reges, aut qui eadem saeuitia
usi sunt, nisi dedecus sibi atque illis gloriam peperere.

36 Ceterum postulandis reis tam continuus annus fuit, ut feriarum Latinarum
diebus praefectum urbis Drusum, auspicandi gratia tribunal ingressum, adie- 490
rit Calpurnius Saluianus in Sextum Marium. quod a Caesare palam increpi-
2 tum causa exilii Saluiano fuit. obiecta publice Cyzicenis incuria caerimonia-
rum diui Augusti, additis uiolentiae criminibus aduersum ciues Romanos; et

463 prutum[b] ‖ 464 uocabulum[a] ponuntur[im] *(em. man. post.)* ‖ 465 insignis *Ber.* insigni **M** ‖ 467 opibus *Acid.* opibusque ‖ 469 iudices *Ber.* (Iu *in mg.*) ludices ‖ 470 set ‖ 472 relinquere ‖ 473 exsolescunt ‖ 477 enim *Halm* eum **M** cum *Ber.* (**M** *in mg.*) ‖ 478 philipensens | optinentibus ‖ 479–481 '*forte melius* at illi quidem … retinent *(interrogationis nota deleta)*' *Pich.* ‖ 480 peremti[p] | ne uictor *J. F. Gron.* necuictor | adoleuit[b] ‖ 482 rependunt[it] (rependit *et in mg.*) ‖ 483 sedet etiam **M** sed et *Rit.* ‖ 484 et] set *Lips.* sed *edd. recentiores, at mea quidem sententia lectio* et *(aduers.) retinenda est, cf. H. Cancik, AU 29/4, 1986, 21 sq.* ‖ 485 socordia[m] ‖ 486 sequentis aevi *Ber.* (**M** *in mg.*) sequente saeui ‖ 487 aliut ‖ 487–488 saeuiti ausi

amisere libertatem, quam bello Mithridatis meruerant, circumsessi nec mi- a.p.Chr.25
495 nus sua constantia quam praesidio Luculli pulso rege. at Fonteius Capito, 3
qui pro consule Asiam curauerat, absoluitur, conperto ficta in eum crimina
per Vibium Serenum. neque tamen id Sereno noxae fuit, quem odium publi-
cum tutiorem faciebat. nam ut quis destrictior accusator, uelut sacrosanctus
erat, leues ignobiles poenis adficiebantur.

500 Per idem tempus Hispania ulterior missis ad senatum legatis orauit, ut **37**
exemplo Asiae delubrum Tiberio matrique eius exstrueret. qua occasione
Caesar, ualidus alioqui spernendis honoribus et respondendum ratus iis,
quorum rumore arguebatur in ambitionem flexisse, huiusce modi orationem
coepit: ‘scio, patres conscripti, constantiam meam a plerisque desideratam, 2
505 quod Asiae ciuitatibus nuper idem istud petentibus non sim aduersatus. ergo
et prioris silentii defensionem, et quid in futurum statuerim, simul aperiam.
cum diuus Augustus sibi atque urbi Romae templum apud Pergamum sisti 3
non prohibuisset, qui omnia facta dictaque eius uice legis obseruem, placi-
tum iam exemplum promptius secutus sum, quia cultui meo ueneratio sena-
510 tus adiungebatur. ceterum ut semel recepisse ueniam habuerit, ita per omnes
prouincias effigie numinum sacra⟨ri⟩ ambitiosum, superbum, et uanescet
Augusti honor, si promiscis adulationibus uulgatur.

Ego me, patres conscripti, mortalem esse et hominum officia fungi satis- **38**
que habere, si locum principem impleam, et uos testor et meminisse posteros
515 uolo, qui satis superque memoriae meae tribuent, ut maioribus meis di-
gnum, rerum uestrarum prouidum, constantem in periculis, offensionum pro
utilitate publica non pauidum credant. haec mihi in animis uestris templa, 2
hae pulcherrimae effigies et mansurae; nam quae saxo struuntur, si iudicium
posterorum in odium uertit, pro sepulchris spernuntur. proinde socios ciues 3
520 et deos et deas ipsas precor, hos, ut mihi ad finem usque uitae quietam et in-
tellegentem humani diuinique iuris mentem duint, illos, ut, quandoque con-
cessero, cum laude et bonis recordationibus facta atque famam nominis mei
prosequantur.’ perstititque posthac secretis etiam sermonibus aspernari ta- 4
lem sui cultum. quod alii modestiam, multi, quia diffideret, quidam ut dege-
525 neris animi interpretabantur. optumos quippe mortalium altissima cupere, 5
sic Herculem et Liberum apud Graecos, Quirinum apud nos deum numero

494 quem [a] ‖ 496 proconsul *(in fine paginae)* ‖ 498 destrictior [i] **M** districtior *Ber., at cf. Halm, N.Jb. 56, 1849, 37* ‖ 508 ficta [a] (*cf. supra 36, 3* ficta) ‖ 510 pom̃s ṗ. omnes per *Nipp.* ‖ 511 sacrari *Lips.* sacra ‖ 512 promiscue *in mg.* *(cf. supra ad 1, 48, 1)* ‖ 513 esse et|et *in fine versus* ‖ 519 posterorum *Rhen.* posteriorum ‖ 520 deos et deas ipsas *Lips.* deos et deos [a] ipsos [a] deos ipsos *Pich.* deos ipsos et deas *Koest. coll. 6, 6, 1* ‖ 521 quando|que **M** cū *in mg.* quandocumque *Ber. et eum secuti, at cf. Ern. ad 1, 6, 1*

a.p.Chr.25 additos. melius Augustum, qui sperauerit. cetera principibus statim adesse: unum insatiabiliter parandum, prosperam sui memoriam, nam contemptu famae contemni uirtutes.

39 At Seianus nimia fortuna socors et muliebri insuper cupidine incensus, 530 promissum matrimonium flagitante Liuia, componit ad Caesarem codicillos. 2 moris quippe tum erat quamquam praesentem scripto adire. eius talis forma fuit: beniuolentia patris Augusti et mox plurimis Tiberii iudiciis ita insueuisse, ut spes uotaque sua non prius ad deos quam ad principum aures conferret. neque fulgorem honorum umquam precatum: excubias ac labores, ut 535 unum e militibus, pro incolumitate imperatoris malle. ac tamen, quod pul-3 cherrimum, adeptum, ut coniunctione Caesaris dignus crederetur. hinc initium spei, et quoniam audiuerit Augustum in conlocanda filia non nihil etiam de equitibus Romanis consultauisse, ita, si maritus Liuiae quaereretur, 4 haberet in animo amicum sola necessitudinis gloria usurum. non enim 540 exuere inposita munia, satis aestimare firmari domum aduersum iniquas Agrippinae offensiones, idque liberorum causa; nam sibi multum superque uitae fore, quod tali cum principe expleuisset.

40 Ad ea Tiberius laudata pietate Seiani suisque in eum beneficiis modice percursis, cum tempus tamquam ad integram consultationem petiuisset, ad- 545 iunxit: ceteris mortalibus in eo stare consilia, quid sibi conducere putent; principum diuersam esse sortem, quibus praecipua rerum ad famam diri-2 genda. ideo se non illuc decurrere, quod promptum rescriptu, posse ipsam Liuiam statuere, nubendum post Drusum an in penatibus isdem tolerandum 3 haberet; esse illi matrem et auiam, propiora consilia. simplicius acturum de 550 inimicitiis primum Agrippinae, quas longe acrius arsuras, si matrimonium Liuiae uelut in partes domum Caesarum distraxisset. sic quoque erumpere aemulationem feminarum, eaque discordia nepotes suos conuelli: quid, si 4 intendatur certamen tali coniugio? 'falleris enim, Seiane, si te mansurum in eodem ordine putas, et Liuiam, quae C. Caesari, mox Druso nupta fuerit, ea 555 mente acturam, ut cum equite Romano senescat. ego ut sinam, credisne passuros, qui fratrem eius, qui patrem maioresque nostros in summis imperiis 5 uidere? uis tu quidem istum intra locum sistere: sed illi magistratus et primores, qui te inuitum perrumpunt omnibusque de rebus consulunt, excessisse iam pridem equestre fastigium longeque antisse patris mei amicitias 560

528 comtemptu || 529 comtemni || 534 principum *Ber.* principē **M** ū *in mg.* || 536 in^u colimitate || 541 exsuere || 544 u^b eneficiis *(cf. supra 4, 18, 3)* || 547 der^i igenda *(cf. ad Dial. 5, 5* ad utilitatem uitae omnia consilia dirigenda sunt) derigenda *u. Koest. ad loc.* || 559 inuitu^o *i. e.* inuite, *sed* e *corr. ex coepta littera* u, o *superscr. man. post.* inuito *Ber. et eum secuti (Halm)* inuitum *Heins., Fi., Koest., Heub., Martin et Shotter* | perrumpunt *u. Nipp. ad loc., al. al.* || 560 pęr idem | longeque *Rhen.* legeque

non occulti ferunt perque inuidiam tui me quoque incusant. at enim Augu- 6
stus filiam suam equiti Romano tradere meditatus est. mirum hercule, si, a. p. Chr. 25
cum in omnis curas distraheretur immensumque attolli prouideret, quem
coniunctione tali super alios extulisset, C. Proculeium et quosdam in sermo-
565 nibus habuit insigni tranquillitate uitae, nullis rei publicae negotiis permix-
tos. sed si dubitatione Augusti mouemur, quanto ualidius est, quod Marco
Agrippae, mox mihi conlocauit? atque ego haec pro amicitia non occultaui: 7
ceterum neque tuis neque Liuiae destinatis aduersabor. ipse quid intra ani-
mum uolutauerim, quibus adhuc necessitudinibus inmiscere te mihi parem,
570 omittam ad praesens referre: id tantum aperiam, nihil esse tam excelsum,
quod non uirtutes istae tuusque in me animus mereantur, datoque tempore
uel in senatu uel in contione non reticebo.'

Rursum Seianus, non iam de matrimonio, sed altius metuens, tacita suspi- **41**
cionum, uulgi rumorem, ingruentem inuidiam deprecatur. ac ne adsiduos in
575 domum coetus arcendo infringeret potentiam aut receptando facultatem cri-
minantibus praeberet, huc flexit, ut Tiberium ad uitam procul Roma amoe-
nis locis degendam impelleret. multa quippe prouidebat: sua in manu aditus, 2
litterarumque magna ex parte se arbitrum fore, cum per milites commearent;
mox Caesarem uergente iam senecta secretoque loci mollitum munia imperii
580 facilius tramissurum; et minui sibi inuidiam adempta salutantum turba, sub-
latisque inanibus uera potentia augeri. igitur paulatim negotia urbis, populi 3
adcursus, multitudinem adfluentium increpat, extollens laudibus quietem et
solitudinem, quis abesse taedia et offensiones ac praecipua rerum maxime
agitari.

585 Ac forte habita per illos dies de Votieno Montano, celebris ingenii uiro, **42**
cognitio cunctantem iam Tiberium perpulit, ut uitandos crederet patrum
coetus uocesque, quae plerumque uerae et graues coram ingerebantur. nam 2
postulato Votieno ob contumelias in Caesarem dictas, testis Aemilius, e mili-
taribus uiris, dum studio probandi cuncta refert et, quamquam inter obstre-
590 pentes, magna adseueratione nititur, audiuit Tiberius probra, quis per occul-
tum lacerabatur, adeoque perculsus est, ut se uel statim uel in cognitione
purgaturum clamitaret precibusque proximorum, adulatione omnium aegre

561 per quem (que *in mg.*) || 563 distraheretur *Ber.* destraheretur || 565 tranquillitate *ex* -ti *corr.* || 569 ne[ce]ssitudinib; || 571 uirtut[e]is || 573 iam *Mur.* tam **M**, *quam lectionem def. Waszink, Mnemos. 10, 1942, 235* | metuens] *in mg. (in fine paginae)* ne *scriptum est* || 576 praberet | flexit *Ber.* (**M** *in mg.?*) elexit **M**, *cf. supra ad 1, 34, 4* || 581 inanibus *Ber.* (**M** *in mg.*) manibus | uera potentia augeri *Rhen. (cf. Ern. ad loc.)* uera potentia augere **M** *def. Pich., qui uerbo* augere *pass. significationem tribuit, quod Tacito familiare esset.* ueram potentiam augeri *Marcilius* ueram potentiam augere *Mur.* uera potentiae augeri *maluit Fi.* || 588 postulato *Ber.* (**M** *in mg.*) postulatio || 591 utseuel uel **M** ut semet uel *Rit.*

3 componeret animum. et Votienus quidem maiestatis poenis adfectus est:
a. p. Chr. 25 Caesar, obiectam sibi aduersus reos inclementiam eo peruicacius amplexus,
Aquiliam adulterii delatam cum Vario Ligure, quamquam Lentulus Gaetuli- 595
cus consul designatus lege Iulia damnasset, exilio puniuit Apidiumque Merulam, quod in acta diui Augusti non iurauerat, albo senatorio erasit.

43 Auditae dehinc Lacedaemoniorum et Messeniorum legationes de iure templi Dianae Limnatidis, quod suis a maioribus suaque in terra dicatum Lacedaemonii firmabant annalium memoria uatumque carminibus, sed Ma- 600
cedonis Philippi, cum quo bellassent, armis ademptum ac post C. Caesaris et
2 M. Antonii sententia redditum. contra Messenii ueterem inter Herculis posteros diuisionem Peloponnesi protulere, suoque regi Denthaliatem agrum, in quo id delubrum, cessisse; monimentaque eius rei sculpta saxis et aere
3 prisco manere. quod si uatum, annalium ad testimonia uocentur, plures sibi 605
ac locupletiores esse; neque Philippum potentia, sed ex uero statuisse. idem regis Antigoni, idem imperatoris Mummii iudicium; sic Milesios permisso publice arbitrio, postremo Atidium Geminum praetorem Achaiae decreuisse.
4 ita secundum Messenios datum. et Segestani aedem Veneris montem apud
Erycum, uetustate dilapsam, restaurari postulauere, nota memorantes de ori- 610
5 gine eius et laeta Tiberio; suscepit curam libens ut consanguineus. tunc tractatae Massiliensium preces probatumque P. Rutilii exemplum, namque eum legibus pulsum ciuem sibi Zmyrnaei addiderant. quo iure Vulcacius Moschus exul in Massilienses receptus bona sua rei publicae eorum ut patriae
reliquerat. 615

44 Obiere eo anno uiri nobiles Cn. Lentulus et L. Domitius. Lentulo super consulatum et triumphalia de Getis gloriae fuerat bene tolerata paupertas,
2 dein magnae opes innocenter paratae et modeste habitae. Domitium deco-

595 çaetulicus (g *supra*) || 599 Limnatidis (*sive* Limnetidis) *Lips.* liminatidis || 601 cum quo *Ber.* (**M** *in mg.*) cumque | ademptum *Ber.* (**M** *in mg.*) adeptum || 602 messeni (i *supra*) | hercules || 603 regi Dentheliatem (Denthaliatem *Nipp.*) *Ern.* recident heliatem (a *supra*) (*cf. supra 4, 24, 3* recepto leameo) *in mg. recte distinctum* || 604 sculpta *Ber.* (**M** *in mg.*) sculpa || 605 uatum annalium *de asyndeto v. Nipp. ad loc.* || 606 locupletioris | impotentia *Madv. superuacaneo* || 608 postremo *Ber.* postrem || 610 dilapsam *Ern. (Latinitate iubente)* delapsam **M** *edd. veteres (cf. 1, 16, 3 et e contr. 2, 38, 5)* || 611 suscepitque *Rit. haud necessario* || 612 rutillii || 613 Vulcacius *Halm* uulcatius, *at cf. 15, 50, 1* uulgacium, *sed 16, 8, 3* uolcacius || 614 receptos (u *supra*) | bona sua reip. *Ber.* (**M** *in mg.*) bonasuarie || 617 de Getis *in mg.* (*deleto* segetes) degetes **M** de G(a)etulis *Ber. et edd. vet.* || 618 paratae] *cf. Hor. c. 1, 31, 17* frui paratis *etc.*; *Quint. inst. 10, 1, 5* opes parandae; *in edd. Lipsianas* partae *irrepsit ('uitio operarum': Ern.) qui lectionem* partae *malint, lectores ad 11, 10, 3 revocant; u. sis coeditorem nostrum ad loc.; haud nescii et emendationem Lipsianam tolerandam, immo laudandam esse* (*cf. Cic. fin. 1, 51* praeda improbe parta *uel pro Quinct. 74* honeste partis bonis), *paradosin non tangimus*

rauit pater ciuili bello maris potens, donec Antonii partibus, mox Caesaris a. p. Chr. 25
620 misceretur. auus Pharsalica acie pro optumatibus ceciderat. ipse delectus, cui minor Antonia, Octauia genita, in matrimonium daretur, post exercitu flumen Albim transcendit longius penetrata Germania quam quisquam priorum, easque ob res insignia triumphi adeptus est. obiit et L. Antonius, multa 3 claritudine generis, sed inprospera. nam patre eius Iullo Antonio ob adulte-
625 rium Iuliae morte punito hunc admodum adulescentulum, sororis nepotem, seposuit Augustus in ciuitatem Massiliensem, ubi specie studiorum nomen exilii tegeretur. habitus tamen supremis honor, ossaque tumulo Octauiorum inlata per decretum senatus.

Isdem consulibus facinus atrox in citeriore Hispania admissum a quodam **45**
630 agresti nationis Termestinae. is praetorem prouinciae L. Pisonem, pace incuriosum, ex inprouiso in itinere adortus uno uulnere in mortem adfecit, ac pernicitate equi profugus, postquam saltuosos locos attigerat, dimisso equo per derupta et auia sequentis frustratus est. neque diu fefellit, nam prenso 2 ductoque per proximos pagos equo, cuius foret, cognitum. et repertus cum
635 tormentis edere conscios adigeretur, uoce magna sermone patrio frustra se interrogari clamitauit: adsisterent socii ac spectarent, nullam uim tantam doloris fore, ut ueritatem eliceret. idemque cum postero ad quaestionem retraheretur, eo nisu proripuit se custodibus saxoque caput adflixit, ut statim exanimaretur. sed Piso Termestinorum dolo caesus habetur, qui⟨ppe⟩ pecunias 3
640 e publico interceptas acrius, quam ut tolerarent barbari, cogebat.

Lentvlo Gaetvlico C. Calvisio consulibus decreta triumphi insignia Pop- **46** a. p. Chr. 26
paeo Sabino contusis Thraecum gentibus, qui montium editis incultu atque eo ferocius agitabant. causa motus super hominum ingenium, quod pati dilectus et ualidissimum quemque militiae nostrae dare aspernabantur, ne
645 regibus quidem parere nisi ex libidine soliti, aut si mitterent auxilia, suos ductores praeficere, nec nisi aduersum accolas belligerare. ac tum rumor 2 incesserat fore, ut disiecti aliisque nationibus permixti diuersas in terras traherentur. sed antequam arma inciperent, misere legatos amicitiam obse-

620 delectus *Pich.* deiectus (*in mg.* electus), *cf. supra 2, 60, 1* ‖ 624 Iullo *Andr.* iulio, *cf. 1, 10, 4* ‖ 629 istem, *cf. supra 1, 35, 2; 43, 3; 80, 1 et saepius* | facimus *ut supra saepius* ‖
e
630 agresti | termaestina eis (*in mg. recte* Termestinae: is) ‖ 633 fraustratus *insolita ligatura* aı *scriptum* ‖
e
635 si ‖ 636 tantam (*sc.* vim) doloris *audacter dictum, a comm. non commentatum* ‖ 637 quaestionem *Rit.* quaesitionem (*cf. 3, 29, 1* quaesituram) ‖ 638 examinaretur ‖
ter
639 permestinorum | quippe *Bezz. optime* qui **M** quia *Pich. et Nipp.* ‖ 642 incultu] *cf. Sall. Cat. 55, 4 et Iug. 2, 4 (Syme, Tac. II 729)* sine cultu *Bezz.* inculti *uoluerat Ber.* incultius *Georges nihil agentes; cf. et Nipp. ad 4, 51, 1* cateruis ‖ 648 miserere *lapsum calami redolet librarii Christiani*

a.p.Chr.26 quiumque memoraturos, et mansura haec, si nullo nouo onere temptarentur; sin ut uictis seruitium indiceretur, esse sibi ferrum et iuuentutem et promp- 650
3 tum libertati aut ad mortem animum. simul castella rupibus indita conlatosque illuc parentes et coniuges ostentabant bellumque impeditum arduum cruentum minitabantur.

47 At Sabinus, donec exercitus in unum conduceret, datis mitibus responsis, ⟨post⟩quam Pomponius Labeo e Moesia cum legione, rex Rhoemetalces 655 cum auxiliis popularium, qui fidem non mutauerant, uenere, addita praesenti copia ad hostem pergit, compositum iam per angustias saltuum. quidam audentius apertis in collibus uisebantur, quos dux Romanus acie suggressus haud aegre pepulit, sanguine barbarorum modico ob propinqua
2 suffugia. mox castris in loco communitis ualida manu montem occupat an- 660 gustum et aequali dorso continuum usque ad proximum castellum, quod magna uis armata aut incondita tuebatur. simul in ferocissimos, qui ante uallum more gentis cum carminibus et tripudiis persultabant, mittit delectos
3 sagittariorum. ii, dum eminus grassabantur, crebra et inulta uulnera fecere: propius incedentes eruptione subita turbati sunt receptique subsidio Sugam- 665 brae cohortis, quam Romanus promptam ad pericula nec minus cantuum et armorum tumultu trucem haud procul instruxerat.

48 Translata dehinc castra hostem propter, relictis apud priora munimenta Thraecibus, quos nobis adfuisse memoraui; iisque permissum uastare urere, trahere praedas, dum populatio lucem intra sisteretur, noctemque in castris 670 tutam et uigilem capesserent. id primo seruatum, mox uersi in luxum et raptis opulenti omittere stationes lasciuia epularum, aut somno et uino procum-
2 bere. igitur hostes incuria eorum conperta duo agmina parant, quorum altero populatores inuaderentur, alii castra Romana adpugnarent, non spe capiendi, sed ut clamore telis, suo quisque periculo intentus sonorem alterius 675 proelii non acciperet; tenebrae insuper delectae augendam ad formidinem.
3 sed qui uallum legionum temptabant, facile pelluntur; Thraecum auxilia repentino incursu territa, cum pars munitionibus adiacerent, plures extra pala-

652 impedituụm || 654 *Pich. maluisset* exercitum *uel* conduceretur || 655–656 postquam … uenere *Jac. Gron.* quam … uenire[1] M dum … ueniret *Pich. et eum secuti; 'uulgatum alterutro modo corrigendum esse' recte scripsit Ern.* dū *in mg.* || 662 aut] at *Rhen., cf. 3, 5, 1* || 665 propṛius (ra *superscr.*) | sugranbrae || 669 theecib; || 671 uersunluxum *(in mg. recte distinctum)* || 671–672 raptiṣopulenti[a] (*i.e.* rapti – *uel* capti – opulentia) *ueram codicis Med. lectionem reposuit Pich.* || 672 statione[s] (*litt.* s *a manu post. euanide scripta*) || 675 ạlterius (a *superscr.*) (*cum primae litterae* [al] *non satis clare scriptae sint, manus post. litteram* a *superscripsit*) || 676 deiectę (l *superscr.*), *cf. supra ad 44, 2* || 678 palarentur] pabularentur *Ber.?* (M *in mg.*)

rentur, tanto infensius caesi, quanto perfugae et proditores ferre arma ad a.p.Chr.26
680 suum patriaeque seruitium incusabantur.

49 Postera die Sabinus exercitum aequo loco ostendit, si barbari successu noctis alacres proelium auderent. et postquam castello aut coniunctis tumulis non degrediebantur, obsidium coepit per praesidia, quae opportune immuniebat; dein fossam loricamque contexens quattuor milia passuum am-
685 bitu amplexus est. 2 tum paulatim, ut aquam pabulumque eriperet, contrahere claustra artaque circumdare, et struebatur agger, unde saxa hastae ignes propinquum iam in hostem iacerentur. 3 sed nihil aeque quam sitis fatigabat, cum ingens multitudo bellatorum, inbellium uno reliquo fonte uterentur, simul equi armenta, ut mos barbaris, iuxta clausa, egestate pabuli exanimari;
690 adiacere corpora hominum, quos uulnera, quos sitis peremerat; pollui cuncta sanie odore contactu.

50 Rebusque turbatis malum extremum discordia accessit, his deditionem, aliis mortem et mutuos inter se ictus parantibus; et erant, qui non inultum exitium, sed eruptionem suaderent. 2 neque ignobiles quamuis diuersi senten-
695 tiis, uerum e ducibus Dinis, prouectus senecta et longo usu uim atque clementiam Romanam edoctus, ponenda arma, unum adflictis id remedium disserebat, primusque se cum coniuge et liberis uictori permisit. secuti aetate aut sexu inbecilli, et quibus maior uitae quam gloriae cupido. 3 at iuuentus Tarsam inter et Turesim distrahebatur. utrique destinatum cum libertate oc-
700 cidere, sed Tarsa properum finem, abrumpendas pariter spes ac metus clamitans dedit exemplum demisso in pectus ferro, nec defuere, qui eodem modo oppeterent. 4 Turesis sua cum manu noctem opperitur, haud nescio duce nostro: igitur firmatae stationes densioribus globis. et ingruebat nox nimbo atrox, hostisque clamore turbido, modo per uastum silentium, incer-
705 tos obsessores effecerat, cum Sabinus circumire, hortari: ne ad ambigua sonitus aut simulationem quietis casum insidiantibus aperirent, sed sua quisque munia seruarent immoti telisque non in falsum iactis.

51 Interea barbari cateruis decurrentes nunc in uallum manualia saxa, praeustas sudes, decisa robora iacere, nunc uirgultis et cratibus et corporibus ex-
710 animis complere fossas; quidam pontis et scalas ante fabricati inferre propugnaculis eaque prensare detrahere et aduersum resistentis comminus niti.

681 si[a]binus || 683 immuniebat *Frei.* iam muniebat **M** *lect.* *retinebat Fi.* communiebat *Ern. haud necessario (cf. 11, 19, 2)* || 688–689 simul equi *Lips.* (*uel* simulque) simuleque | *aliter interpunxit Jac. Gron.:* … uterentur simul. aeque armenta *etc., quod nemini placuit* || 694 neque ignobiles, quamuis diuersi sententiis *nil mutandum*; quamuis *optimo iure tutatus est Lench., prob. Martin* tantum his *Madv. parum feliciter (prob. Fi., Heub.)* quamuis his *Koest. prorsus perperam, haud e re; edd. ueteres uarie interpungebant, nihil agentes* || 705 Sabinus *Ber.* (**M** *in mg.*) absinus || 706 ca[s]ṣum || 710 pont[e]is

a.p.Chr.26 miles contra deturbare telis, pellere umbonibus, muralia pila, congestas lapi-
2 dum moles prouoluere. his partae uictoriae spes et, si cedant, insignitius flagitium, illis extrema iam salus et adsistentes plerisque matres et coniuges earumque lamenta addunt animos. nox aliis in audaciam, aliis ad formidinem 715 opportuna; incerti ictus, uulnera inprouisa; suorum atque hostium ignoratio et montis anfractu repercussae uelut a tergo uoces adeo cuncta miscuerant,
3 ut quaedam munimenta Romani quasi perrupta omiserint. neque tamen peruasere hostes nisi admodum pauci; ceteros, deiecto promptissimo quoque aut saucio, adpetente iam luce trusere in summa castelli, ubi tandem coacta 720 deditio. et proxima sponte inco⟨la⟩rum recepta: reliquis, quo minus ui aut obsidio subigerentur, praematura montis Haemi et saeua hiems subuenit.

52 At Romae commota principis domo, ut series futuri in Agrippinam exitii inciperet, Claudia Pulchra sobrina eius postulatur accusante Domitio Afro. is recens praetura, modicus dignationis et quoquo facinore properus clarescere, 725 crimen inpudicitiae, adulterum Furnium, ueneficia in principem et deuotio-
2 nes obiectabat. Agrippina semper atrox, tum et periculo propinquae accensa, pergit ad Tiberium ac forte sacrificantem patri repperit. quo initio inuidiae non eiusdem ait mactare diuo Augusto uictimas et posteros eius insectari. non in effigies mutas diuinum spiritum transfusum: se imaginem ueram, 730 caelesti sanguine ortam, intellegere discrimen, suscipere sordes. frustra Pulchram praescribi, cui sola exitii causa sit, quod Agrippinam stulte prorsus
3 ad cultum delegerit, oblita Sosiae ob eadem adflictae. audita haec raram occulti pectoris uocem elicuere, correptamque Graeco uersu admonuit non
4 ideo laedi, quia non regnaret. Pulchra et Furnius damnantur. Afer primori- 735 bus oratorum additus, diuulgato ingenio et secuta adseueratione Caesaris, qua suo iure disertum eum appellauit, mox capessendis accusationibus aut reos tutando prosperiore eloquentiae quam morum fama fuit, nisi quod aetas extrema multum etiam eloquentiae dempsit, dum fessa mente retinet silentii inpatientiam. 740

53 At Agrippina peruicax irae et morbo corporis implicata, cum uiseret eam Caesar, profusis diu ac per silentium lacrimis, mox inuidiam et preces ordi-

713 partae] patratae *Koest.* pariter *Fuchs superuacaneo* || 716 oportuna || 719 deiecto *Or.* delecto **M** *(cf. supra 4, 25, 3 et saepius)* deleto *edd. ueteres* || 721 incolarum *em. Mur.* (*cf. 13, 39, 5* sponte incolarum in deditionem ueniebant) incorum **M** inimicorum *edd.*
i
veteres || 722 hiemps || 730 se imaginem *Mur.* sedmaginem *lectio orta ex* setmaginem *in frequentissima* i *et* t *litterarum confusione* (*Koest., Halmium secutus*) *cf. supra 28, 1* utri-
i
que || 731 sanguinē || 734 non (ñ)] num *Pich. (interrogationis nota)* || 737 desertum | accussationibus || 738 fama] forma *Ern. sine iusta causa* (*cf. 15, 59, 5, ubi pro* forma corporis *male in Yalensi – olim Budensi –* fama) || 739 extremam

tur: subueniret solitudini, daret maritum; habilem adhuc iuuentam sibi, ne- a.p.Chr.26
que aliud probis quam ex matrimonio solacium; esse in ciuitate, ⟨qui⟩***
745 Germanici coniugem ac liberos eius recipere dignarentur. sed Caesar non 2
ignarus, quantum ex re publica peteretur, ne tamen offensionis aut metus
manifestus foret, sine responso quamquam instantem reliquit. id ego a scripto-
ribus annalium non traditum repperi in commentariis Agrippinae filiae, quae
Neronis principis mater uitam suam et casus suorum posteris memorauit.

750 Ceterum Seianus maerentem et inprouidam altius perculit immissis, qui **54**
per speciem amicitiae monerent paratum ei uenenum, uitandas soceri epu-
las. atque illa simulationum nescia, cum propter discumberet, non uultu aut
sermone flecti, nullos attingere cibos, donec aduertit Tiberius (forte an quia
audiuerat), idque quo acrius experiretur, poma, ut erant adposita, laudans
755 nurui sua manu tradidit. aucta ex eo suspicio Agrippinae, et intacta ore ser-
uis tramisit. nec tamen Tiberii uox coram secuta, sed obuersus ad matrem 2
non mirum ait, si quid seuerius in eam statuisset, a qua ueneficii insimulare-
tur. inde rumor parari exitium, neque id imperatorem palam audere, secre-
tum ad perpetrandum quaeri.

760 Sed Caesar, quo famam auerteret, adesse frequens senatui legatosque Asiae **55**
ambigentis, quanam in ciuitate templum statueretur, pluris per dies audiuit.
undecim urbes certabant pari ambitione, uiribus diuersae. neque multum di-
stantia inter se memorabant de uetustate generis, studio in populum Ro-
manum per bella Persi et Aristonici aliorumque regum. uerum Hypaepeni 2
765 Trallianique Laodicenis ac Magnetibus simul tramissi, ut parum ualidi; ne
Ilienses quidem, cum parentem urbis Romae Troiam referrent, nisi antiqui-
tatis gloria pollebant. paulum addubitatum, quod Halicarnasii mille et du-
centos per annos nullo motu terrae nutauisse sedes suas uiuoque in saxo fun-
damenta templi adseuerauerant. Pergamenos (eo ipso nitebantur) aede
770 Augusto ibi sita satis adeptos creditum. Ephesii Milesiique, hi Apollinis, illi
Dianae caerimonia occupauisse ciuitates uisi. ita Sardianos inter Zmyrnae- 3
osque deliberatum. Sardiani decretum Etruriae recitauere, ut consanguinei:
nam Tyrrhenum Lydumque Atye rege genitos ob multitudinem diui⟨sis⟩se

744 aliut | *post* ciuitate *desunt in fine uersus XV fere litterae, in quibus supplendis quilibet frustra se laborare uidebit, ut Pich. scripsit* ⟨qui diui Augusti neptem⟩ *Crollius* ⟨qui diuo Augusto ortam⟩ *Haase, non secus Heub.* ⟨qui memores⟩ *Ritter, al. al.* ‖ **746** ex re publica *plenis litteris scriptum in* **M** *ideoque emendationes* ea re *(Madv.)*, ex se *(Wurm) sane superfluae uidentur esse* ‖ **755** sua *Rhen.* suae (*post* nurui) ‖ **757** siquit | uenefici$\overset{i}{\text{ą}}$ ‖ **761** ambigentis (*a manu post. in* -es *corr.*) ‖ **764–765** hypae penitrali ţanique ‖ **765–766** nel-lien|ses (Ne Ilienses *in mg.*) ‖ **767** Halicarnasii *Or. coll. Cic. Tusc. 3, 75* alicarnasii ‖ **769–770** aede … sita *Lips.* aedē … sitam ‖ **773** diuisisse *Ber.* (**M** *in mg.*) diuise

a.p.Chr.26 gentem; Lydum patriis in terris resedisse, Tyrrheno datum, nouas ut condere
ret sedes; et ducum e nominibus indita uocabula illis per Asiam, his in Ita- 775
lia; auctamque adhuc Lydorum opulentiam missis in Graeciam populis, cui
4 mox a Pelope nomen. simul litteras imperatorum et icta nobiscum foedera
bello Macedonum ubertatemque fluminum suorum, temperiem caeli ac dites
circum terras memorabant.

56 At Zmyrnaei repetita uetustate, seu Tantalus Ioue ortus illos, siue Theseus 780
diuina et ipse stirpe, siue una Amazonum condidisset, transcendere ad ea,
quis maxime fidebant in populum Romanum officiis, missa nauali copia non
modo externa ad bella, sed quae in Italia tolerabantur; seque primos tem-
plum urbis Romae statuisse M. Porcio consule, magnis quidem iam populi
Romani rebus, nondum tamen ad summum elatis, stante adhuc Punica urbe 785
2 et ualidis per Asiam regibus. simul L. Sullam testem adferebant, grauissimo
in discrimine exercitus ob asperitatem hiemis et penuriam uestis, cum id
Zmyrnam in contionem nuntiatum foret, omnes, qui adstabant, detraxisse
3 corpori tegmina nostrisque legionibus misisse. ita rogati sententiam patres
Zmyrnaeos praetulere. censuitque Vibius Marsus, ut M. Lepido, cui ea pro- 790
uincia obuenerat, super numerum legaretur, qui templi curam susciperet. et
quia Lepidus ipse deligere per modestiam abnuebat, Valerius Naso e praeto-
riis sorte missus est.

57 Inter quae diu meditato prolatoque saepius consilio tandem Caesar in
Campaniam, specie dedicandi templa apud Capuam Ioui, apud Nolam Au- 795
gusto, sed certus procul urbe degere. causam abscessus quamquam secutus
plurimos auctorum ad Seiani artes rettuli, quia tamen caede eius patrata sex
postea annos pari secreto coniunxit, plerumque permoueor, num ad ipsum
referri uerius sit, saeuitiam ac libidinem, cum factis promeret, locis occultan-
2 tem. erant, qui crederent in senectute corporis quoque habitum pudori 800
fuisse: quippe illi praegracilis et incurua proceritas, nudus capillo uertex, ul-
cerosa facies ac plerumque medicaminibus interstincta; et Rhodi secreto ui-
3 tare coetus, recondere uoluptates insuerat. traditur etiam matris inpotentia
extrusum, quam dominationis sociam aspernabatur neque depellere poterat,
cum dominationem ipsam donum eius accepisset. nam dubitauerat Augu- 805
stus Germanicum, sororis nepotem et cunctis laudatum, rei Romanae impo-
nere, sed precibus uxoris euictus Tiberio Germanicum, sibi Tiberium ad-
sciuit, idque Augusta exprobrabat, reposcebat.

a
774 nouos || 777 icta *Rhen.* dicta || 781–782 ad ea ... officiis] *de attractione q. d. u. Nipp. ad loc.* || 790 Marsus *Rhen.* marcus **M** | M'. *Borghesi (cf. ad 1,13,2)* || 792 deligere] deligi *se Ber.? (***M** *in mg.)* deligi a se *Merc.* || 794–795 in Campaniam] iit Campaniam *Lips.* in Camp. ⟨secessit⟩ *Rit.* ⟨abscessit⟩ *Halm. sed nihil supplendum, cf. 1,41,1; 14,7,2 etc., cf. et Gnomon 56, 1984, 401* || 799 occultantem *Rhen.* occultantis

58 a. p. Chr. 26

Profectio arto comitatu fuit: unus senator consulatu functus, Cocceius
810 Nerua, cui legum peritia; eques Romanus praeter Seianum ex inlustribus
Curtius Atticus; ceteri liberalibus studiis praediti, ferme Graeci, quorum ser-
monibus leuaretur. 2 ferebant periti caelestium iis motibus siderum excessisse
Roma Tiberium, ut reditus illi negaretur, unde exitii causa multis fuit, pro-
perum finem uitae coniectantibus uulgantibusque. neque enim tam incredi-
815 bilem casum prouidebant, ut undecim per annos libens patria careret. 3 mox
patuit breue confinium artis et falsi, ueraque quam obscuris tegerentur. nam
in urbem non regressurum haud forte dictum: ceterorum nescii egere, cum
propinquo rure aut litore et saepe moenia urbis adsidens extremam senectam
compleuerit.

59

820 Ac forte illis diebus oblatum Caesari anceps periculum auxit uana rumoris
praebuitque ipsi materiem, cur amicitiae constantiaeque Seiani magis fide-
ret. uescebantur in uilla, cui uocabulum Speluncae, mare Amunclanum inter
⟨et⟩ Fundanos montes, natiuo in specu. eius os lapsis repente saxis obruit
quosdam ministros. 2 hinc metus in omnes et fuga eorum, qui conuiuium cele-
825 brabant: Seianus genu uultuque et manibus super Caesarem suspensus oppo-
suit sese incidentibus, atque habitu tali repertus est a militibus, qui subsidio
uenerant. maior ex eo, et quamquam exitiosa suaderet, ut non sui anxius,
cum fide audiebatur. 3 adsimulabatque uindicis partes aduersum Germanici
stirpem subditis, qui accusatorum nomina sustinerent maximeque insecta-
830 rentur Neronem proximum successioni et, quamquam modesto iuuenta, ple-
rumque tamen, quid in praesentiarum conduce⟨re⟩t, oblitum, dum a libertis
et clientibus apiscendae potentiae properis exstimulatur, ut erectum et fiden-
tem animi ostenderet: uelle id populum Romanum, cupere exercitus, neque
ausurum contra Seianum, qui nunc patientiam senis et segnitiam iuuenis
835 iuxta insultet.

60

Haec atque talia audienti nihil quidem prauae cogitationis, sed interdum
uoces procedebant contumaces et inconsultae, quas adpositi custodes excep-
tas auctasque cum deferrent, neque Neroni defendere daretur, diuersae insu-
per sollicitudinum formae oriebantur. 2 nam alius occursum eius uitare, qui-
840 dam salutatione reddita statim auerti, plerique inceptum sermonem
abrumpere, insistentibus contra inridentibusque, qui Seiano fautores ad-
erant. enimuero Tiberius toruus aut falsum renidens uultu: seu loqueretur
seu taceret iuuenis, crimen ex silentio, ex uoce. ne nox quidem secura, cum
uxor uigilias somnos suspiria matri Liuiae atque illa Seiano patefaceret, qui

822 Amuclanum *Ber.* ‖ 823 ⟨et⟩ Fundanos *Bezz.* Fundanosque *edd. ueteres* ‖ 828 uindicis *Shackleton-Bailey, Studi off. Della Corte IV 63* iudicis **M**, *cf. Gnomon 63, 1991,* 22 sq. ‖ 831 conducet *(cf. 1, 36, 2 3, 3, 1)* ‖ 833 animi *ut Verg. Aen. 2, 61* animum *Pich. haud feliciter* ‖ 837 procidebant *Haase* ‖ 841 aberant (with d written above)

a.p.Chr.26 fratrem quoque Neronis Drusum traxit in partes, spe obiecta principis loci, si 845
3 priorem aetate et iam labefactum demouisset. atrox Drusi ingenium super cupidinem potentiae et solita fratribus odia accendebatur inuidia, quod mater Agrippina promptior Neroni erat. neque tamen Seianus ita Drusum fouebat, ut non in eum quoque semina futuri exitii meditaretur, gnarus praeferocem et insidiis magis opportunum. 850

61 Fine anni excessere insignes uiri Asinius Agrippa, claris maioribus quam uetustis uitaque non degener, et Q. Haterius, familia senatoria, eloquentiae, quoad uixit, celebratae: monimenta ingeni eius haud perinde retinentur. scilicet impetu magis quam cura uigebat, utque aliorum meditatio et labor in posterum ualescit, sic Haterii canorum illud et profluens cum ipso simul ex- 855 tinctum est.

62 a.p.Chr.27 M. Licinio L. Calpvrnio consulibus ingentium bellorum cladem aequauit malum inprouisum: eius initium simul et finis exstitit. nam coepto apud Fidenam amphitheatro Atilius quidam libertini generis, quo spectaculum gladiatorum celebraret, neque fundamenta per solidum subdidit neque firmis 860 nexibus ligneam compagem superstruxit, ut qui non abundantia pecuniae nec municipali ambitione, sed in sordidam mercedem id negotium quaesi-
2 uisset. adfluxere auidi talium, imperitante Tiberio procul uoluptatibus habiti, uirile ac muliebre secus, omnis aetas, ob propinquitatem loci effusius; unde grauior pestis fuit, conferta mole, dein conuulsa, dum ruit intus aut in exte- 865 riora effunditur, inmensamque uim mortalium, spectaculo intentos aut qui
3 circum adstabant, praeceps trahit atque operit. et illi quidem, quos principium stragis in mortem adflixerat, ut tali sorte, cruciatum effugere; miserandi magis, quos abrupta parte corporis nondum uita deseruerat, qui per diem uisu, per noctem ululatibus et gemitu coniuges aut liberos nosce- 870 bant. iam ceteri fama exciti, hic fratrem, propinquum ille, alius parentes lamentari; etiam quorum diuersa de causa amici aut necessarii aberant, pauere tamen; nequedum comperto, quos illa uis perculisset, latior ex incerto metus.

847 accende[n]batur *(a manu post. distortum)* ‖ **850** oportunum ‖ **851** insigni[e]s ‖ **852** et Q. *edd. uet.* et quę **M** atque *in mg.* ‖ **853** quoad *Ber.* qua[o]ad *(cf. 6, 51, 3)* ‖ **855** illut[d] ‖ **859** amphitheatro *ex* -ū *corr. eadem manus* | gladiatoro[u]m ‖ **861** habundantia ‖ **862** sordida mercede, *em. Pich.* (*cf. 11, 6, 2* in nullius mercedem, *Agr. 19, 4; Germ. 24, 1; Liu. 21, 24, 3 etc.)* ‖ effusius *Lips.* effusus (*cf. 3, 54, 2* flagitiosus *pro* -ius) ‖ **864** uirile[is] ac muliebre[is] se[x]cus **M** uirile ac muliebre sexus *Pich. praue* uirilis ac muliebris sexus *Ber.* ‖ **868** stragis *Ber.* (**M** *in mg.*) staragis ‖ **870** per diē ui super noctē ‖ **873** perculisset *Ber.* (**M** *in mg.*) periculis sed

875 Ut coepere dimoueri obruta, concursus ad exanimos complectentium, os- **63**
culantium; et saepe certamen, si contusior facies, sed par forma aut aetas er- a. p. Chr. 27
rorem adgnoscentibus fecerat. quinquaginta hominum milia eo casu debili-
tata uel obtrita sunt; cautumque in posterum senatus consulto, ne quis
gladiatorium munus ederet, cui minor quadringentorum milium res, neue
880 amphitheatrum imponeretur nisi solo firmitatis spectatae. Atilius in exilium
actus est. ceterum sub recentem cladem patuere procerum domus, fomenta 2
et medici passim praebiti, fuitque urbs per illos dies, quamquam maesta fa-
cie, ueterum institutis similis, qui magna post proelia saucios largitione et
cura sustentabant.

885 Nondum ea clades exoleuerat, cum ignis uiolentia urbem ultra solitum ad- **64**
fecit, deusto monte Caelio, feralemque annum ferebant et ominibus aduersis
susceptum principi consilium absentiae, qui mos uulgo, fortuita ad culpam
trahentes, ni Caesar obuiam isset tribuendo pecunias ex modo detrimenti.
actaeque ei grates apud senatum ab inlustribus, famaque apud populum, 2
890 quia sine ambitione aut proximorum precibus ignotos etiam et ultro accitos
munificentia iuuerat. adduntur sententiae, ut mons Caelius in posterum Au- 3
gustus appellaretur, quando cunctis circum flagrantibus sola Tiberii effigies,
sita in domo Iunii senatoris, inuiolata mansisset. euenisse id olim Claudiae
Quintae, eiusque statuam uim ignium bis elapsam maiores apud aedem ma-
895 tris deum consecrauisse. sanctos acceptosque numinibus Claudios, et augen-
dam caerimoniam loco, in quo tantum in principem honorem di ostenderint.

Haud fuerit absurdum tradere montem eum antiquitus Querquetulanum **65**
cognomento fuisse, quod talis siluae frequens fecundusque erat, mox Cae-
lium appellitatum a Caele Vibenna, qui dux gentis Etruscae, cum auxilium
900 [appellatum] ⟨por⟩tauisset, sedem eam acceperat a Tarquinio Prisco, seu
quis alius regum dedit, nam scriptores in eo dissentiunt. cetera non ambigua
sunt: magnas eas copias per plana etiam ac foro propinqua habitauisse, unde
Tuscum uicum e uocabulo aduenarum dictum.

Sed ut studia procerum et largitio principis aduersum casus solacium tule- **66**
905 rant, ita accusatorum maior in dies et infestior uis sine leuamento grassaba-
tur. corripueratque Varum Quintilium, diuitem et Caesari propinquum, Do-

876 contusior *scripsi, cf. Gnomon 63, 1991, 23* confusior | sed] et *Ber. et eum secuti* || 879 munus *Ber.* manus || 881 recentem *fortasse ex* -am *corr.* || 882 praebiti *Ber.* (**M** *in mg.*) prebeti || 883 instituti || 885 nam dum *(corr. eadem manus)* | exsoleuerat || 886 ominibus *Ber.* (**M** *in mg.*) omnibus, *cf. infra 5, 4, 2* || 889 gratis || 895 consegrauisse || 896 ostenderent, *em. Lips.* || 900 appellatum *secl. Lips. ut e priore linea frustra repetitum*| ⟨por⟩tauisset *Doed. incerta coniectura coll. Sall. Cat. 6, 5* (sociis auxilia portabant) tauisset **M** tulisset *Lips.*| appellatus tulisset *Faer., prob. Urs.* ad bellandum tulisset *Némethy, EPhK 24, 1900, 364 coll. II 40, 1, cf. Ern. ad loc.* || 903 aduenabum || 904 casus *Heins.* casum aduersis casuum *Mur. parum feliciter* | telerant || 905 accussatorum

a.p.Chr.27 mitius Afer, Claudiae Pulchrae matris eius condemnator, nullo mirante, quod diu egens et parto nuper praemio male usus plura ad flagitia accingere-
2 tur. Publium Dolabellam socium delationis extitisse miraculo erat, quia claris maioribus et Varo conexus suam ipse nobilitatem, suum sanguinem per- 910
ditum ibat. restitit tamen senatus et opperiendum imperatorem censuit, quod unum urgentium malorum suffugium in tempus erat.

67 At Caesar dedicatis per Campaniam templis, quamquam edicto monuisset, ne quis quietem eius inrumperet, concursusque oppidanorum disposito milite prohiberentur, perosus tamen municipia et colonias omniaque in conti- 915
nenti sita, Capreas se in insulam abdidit, trium milium freto ab extremis
2 Surrentini promunturii diiunctam. solitudinem eius placuisse maxime crediderim, quoniam inportuosum circa mare et uix modicis nauigiis pauca subsidia, neque adpulerit quisquam nisi gnaro custode. caeli temperies hieme mitis obiectu montis, quo saeua uentorum arceantur; aestas in Fauonium 920
obuersa et aperto circum pelago peramoena; prospectabatque pulcherrimum sinum, antequam Vesuuius mons ardescens faciem loci uerteret. Graecos ea
3 tenuisse Capreasque Telebois habitatas fama tradit. sed tum Tiberius duodecim uillarum nominibus et molibus insederat, quanto intentus olim publicas ad curas, tanto occultior⟨es⟩ in luxus et malum otium resolutus. manebat 925
quippe suspicionum et credendi temeritas, quam Seianus augere etiam in urbe suetus acrius turbabat non iam occultis aduersum Agrippinam et Nero-
4 nem insidiis. quis additus miles nuntios introitus, aperta secreta uelut in annales referebat, ultroque struebantur, qui monerent perfugere ad Germaniae exercitus uel celeberrimo fori effigiem diui Augusti amplecti populumque ac 930
senatum auxilio uocare. eaque spreta ab illis, uelut pararent, obiciebantur.

68 a.p.Chr.28 Ivnio Silano et Silio Nerva consulibus foedum anni principium incessit tracto in carcerem inlustri equite Romano Titio Sabino ob amicitiam Germanici. neque enim omiserat coniugem liberosque eius percolere, sectator domi, comes in publico, post tot clientes unus eoque apud bonos laudatus et 935
2 grauis iniquis. hunc Latinius Latiaris, Porcius Cato, Petilius Rufus, M. Opsius praetura functi adgrediuntur cupidine consulatus, ad quem non nisi per Seianum aditus, neque Seiani uoluntas nisi scelere quaerebatur. compositum inter ipsos, ut Latiaris, qui modico usu Sabinum contingebat, strueret
3 dolum, ceteri testes adessent, deinde accusationem inciperent. igitur Latiaris 940

908 mal[e]iusus ‖ **910** conexus *Rhen.* conixius ‖ **912** molorum ‖ **914** eius] *cf. supra 4, 56, 1* illos *vel II 9, 2* eum ‖ **916** a[b]ddidit (b *superscr. a manu post.*) ‖ **917** promunti[o]rii (o *superscr. a manu post., cf. 2, 39, 2* promunturium) ‖ **919** gnaro *Ber.* (**M** *in mg.*) grano ‖ **923** tele|lebois ‖ **925** occultiores *Weiss.* occultior **M** occultos *uoluerat J. F. Gron.* ‖ **936** Latinius *hic et infra (71, 1), sed 6, 4, 1* Lucanius Latiaris, *cf. Syme, JRS 39, 1949, 13 qui Tacitum ipsum putavit errasse* | Petilius *Lips.* petitius

iacere fortuitos primum sermones, mox laudare constantiam, quod non, ut a.p.Chr.28
ceteri, florentis domus amicus adflictam deseruisset, simul honora de Germanico Agrippinam miserans disserebat. et postquam Sabinus, ut sunt molles in calamitate mortalium animi, effudit lacrimas, iunxit questus, auden-
945 tius iam onerat Seianum, saeuitiam superbiam spes eius; ne in Tiberium quidem conuicio abstinet. iique sermones, tamquam uetita miscuissent, spe- 4
ciem artae amicitiae fecere. ac iam ultro Sabinus quaerere Latiarem, uentitare domum, dolores suos quasi ad fidissimum deferre.

69 Consultant, quos memoraui, quonam modo ea plurium auditu acciperen-
950 tur. nam loco, in quem coibatur, seruanda solitudinis facies, et si pone fores adsisterent, metus uisus sonitus aut forte ortae suspicionis erat. tectum inter et laquearia tres senatores haud minus turpi latebra quam detestanda fraude sese abstrudunt, foraminibus et rimis aurem admouent. interea Latiaris re- 2
pertum in publico Sabinum, uelut recens cognita narraturus, domum et in
955 cubiculum trahit praeteritaque et instantia, quorum adfatim copia, ac nouos terrores cumulat. eadem ille et diutius, quanto maesta, ubi semel prorupere, difficilius reticentur. properata inde accusatio, missisque ad Caesarem litte- 3
ris ordinem fraudis suumque ipsi dedecus narrauere. non alias magis anxia et pauens ciuitas, tegens aduersum proximos; congressus conloquia, notae
960 ignotaeque aures uitari; etiam muta atque inanima, tectum et parietes circumspectabantur.

70 Sed Caesar sollemnia incipientis anni kalendis Ianuariis epistula precatus uertit in Sabinum, corruptos quosdam libertorum et petitum se arguens, ultionemque haud obscure poscebat. nec mora, quin decerneretur, et traheba-
965 tur damnatus, quantum obducta ueste et adstrictis faucibus niti poterat, clamitans: sic inchoari annum, has Seiano uictimas cadere. quo intendisset 2
oculos, quo uerba acciderent, fuga uastitas, deseri itinera fora. et quidam regrediebantur ostentabantque se rursum, id ipsum pauentes, quod timuissent. quem enim diem uacuum poena, ubi inter sacra et uota, quo tempore uerbis 3
970 etiam profanis abstineri mos esset, uincla et laqueus inducantur? non ⟨im⟩prudentem Tiberium tantam inuidiam adisse: quaesitum meditatumque, ne quid impedire credatur, quo minus noui magistratus quo modo delubra et altaria, sic carcerem recludant. secutae insuper litterae grates agentis, quod ho- 4

943 moles ‖ **945** sęuita|am *(in fine versus littera* a *in* i *ab eadem manu corr.)* ‖ **947** fecere
i
Faer. facere *(cf. 2, 7, 2)* ‖ **950** solitudines ‖ **951** erat *Rhen.* erant ‖ **958** ipsi *ex* ipse *corr.* ‖ **959** tegens *Lips.* (*coll. Cic. Rosc. 116* tecti esse ad alienos possumus) egens **M** etiam *Mur.* egerat *Pich.* ⟨se⟩ tegens *Verr.* egens ⟨fide⟩ *Jac. Gron.* egens ⟨consilii⟩ *Ern.* ⟨sui⟩ tegens *Joh. Müller* (*coll. 4, 1, 3* sui obtegens), *al. al.* ‖ **967** acciderent *Rhen.* acciperent ‖ **970** imprudentem *Rhen.* (*post* non, *i. e.* n̄) prudentem *(cf. 1, 70, 3)* ‖ **971** adisseț | ne ⟨nil⟩ *Merkelbach 108 sq.*

a.p.Chr.28 minem infensum rei publicae puniuissent, adiecto trepidam sibi uitam, suspectas inimicorum insidias, nullo nominatim conpellato; neque tamen du- 975 bitabatur in Neronem et Agrippinam intendi.

71 Ni mihi destinatum foret suum quaeque in annum referre, auebat animus antire statimque memorare exitus, quos Latinius atque Opsius ceterique flagitii eius repertores habuere, non modo postquam C. Caesar rerum potitus est, sed incolumi Tiberio, qui scelerum ministros ut peruerti ab aliis nolebat, 980 ita plerumque satiatus et oblatis in eandem operam recentibus ueteres et praegraues adflixit. uerum has atque alias sontium poenas in tempore trade- 2 mus. tum censuit Asinius Gallus, cuius liberorum Agrippina matertera erat, petendum a principe, ut metus suos senatui fateretur amouerique sineret. 3 nullam aeque Tiberius, ut rebatur, ex uirtutibus suis quam dissimulationem 985 diligebat: eo aegrius accepit recludi, quae premeret. sed mitigauit Seianus, non Galli amore, uerum ut cunctationes principis opperiretur, gnarus lentum in meditando, ubi prorupisset, tristibus dictis atrocia facta coniungere.

4 Per idem tempus Iulia mortem obiit, quam neptem Augustus conuictam adulterii damnauerat proieceratque in insulam Trimetum, haud procul Apu- 990 lis litoribus. illic uiginti annis exilium tolerauit Augustae ope sustentata, quae florentes priuignos cum per occultum subuertisset, misericordiam erga adflictos palam ostentabat.

72 Eodem anno Frisii, Transrhenanus populus, pacem exuere nostra magis auaritia quam obsequii impatientes. tributum iis Drusus iusserat modicum 995 pro angustia rerum, ut in usus militares coria boum penderent, non intenta cuiusquam cura, quae firmitudo, quae mensura, donec Olennius e primipilaribus, regendis Frisiis inpositus, terga urorum delegit, quorum ad formam ac- 2 ciperentur. id, aliis quoque nationibus arduum, apud Germanos difficilius tolerabatur, quis ingentium beluarum feraces saltus, modica domi armenta 1000 sunt. ac primo boues ipsos, mox agros, postremo corpora coniugum aut libe- 3 rorum seruitio tradebant. hinc ira et questus, et postquam non subueniebat⟨u⟩r, remedium ex bello. rapti, qui tributo aderant, milites et patibulo adfixi; Olennius infensos fuga praeuenit, receptus castello, cui nomen Fleuum, et haud spernenda illic ciuium sociorumque manus litora Oceani praeside- 1005 bat.

974 adiecti *quod autem forsitan et* adiectā *legi potest* adiecto *Ber. et eum secuti* ‖ 980 nollebat ‖ 987 opperiretur *Mur.* aperirentur **M** *lect. retin. Halm coll. 2, 57, 3* (opertis – apertis) ‖ 990 Tremetum *Frei.* trimerum **M** Trimetum *al. (hodie Tremiti)* ‖ 998 delegit *Ber.* deiegit **M** exegit de͏ͥiegit (1 above) *in mg.* ‖ 1002 subueniebatur *Rhen.* subueniebat **M** *'saepe enim postrema illa syllaba ita describitur, ut tantum littera* t *appareat, unde plurimi errores' (Pich.)*

Quod ubi L. Apronio inferioris Germaniae pro praetore cognitum, uexilla **73**
legionum e superiore prouincia peditumque et equitum auxiliarium delectos a. p. Chr. 28
acciuit ac simul utrumque exercitum Rheno deuectum Frisiis intulit, soluto
1010 iam castelli obsidio et ad sua tutanda digressis rebellibus. igitur proxima ae-
stuaria aggeribus et pontibus traducendo grauiori agmini firmat. atque in- 2
terim repertis uadis alam Canninefatem et quod peditum Germanorum inter
nostros merebat circumgredi terga hostium iubet, qui iam acie compositi pel-
lunt turmas sociales equitesque legionum subsidio missos. tum tres leues co-
1015 hortes ac rursum duae, dein tempore interiecto alarius eques inmissus. satis
ualidi, si simul incubuissent, per interuallum aduentantes neque constan-
tiam addiderant turbatis et pauore fugientium auferebantur. Cethego La- 3
beoni legato quintae legionis, quod reliquum auxiliorum, tradit. atque ille
dubia suorum re in anceps tractus missis nuntiis uim legionum inplorabat.
1020 prorumpunt quintani ante alios et acri pugna hoste pulso recipiunt cohortis
alasque fessas uulneribus. neque dux Romanus ultum iit aut corpora hu-
mauit, quamquam multi tribunorum praefectorumque et insignes centurio-
nes cecidissent. mox compertum a transfugis nongentos Romanorum apud 4
lucum, quem Baduhennae uocant, pugna in posterum extracta confectos, et
1025 aliam quadringentorum manum occupata Cruptorigis quondam stipendiari
uilla, postquam proditio metuebatur, mutuis ictibus procubuisse.

Clarum inde inter Germanos Frisium nomen, dissimulante Tiberio **74**
damna, ne cui bellum permitteret. neque senatus in eo cura, an imperii ex-
trema dehonestarentur: pauor internus occupauerat animos, cui remedium
1030 adulatione quaerebatur. ita, quamquam diuersis super rebus consulerentur, 2
aram clementiae, aram amicitiae effigiesque circum Caesaris ac Seiani cen-
suere; crebrisque precibus efflagitabant: uisendi sui copiam facerent. non illi 3
tamen in urbem aut propinqua urbi degressi sunt: satis uisum omittere insu-
lam et in proximo Campaniae aspici. eo uenere patres eques, magna pars ple-
1035 bis, anxii erga Seianum, cuius durior congressus, atque eo per ambitum et
societate consiliorum parabatur. satis constabat auctam ei adrogantiam foe- 4
dum illud in propatulo seruitium spectanti; quippe Romae sueti discursus, et
magnitudine urbis incertum, quod quisque ad negotium pergat: ibi campo

1010 castelli *Ber. et eum secuti* castello **M**, *quam lectionem frustra tutatus est Lench.* (*inter* soluto iam obsidio) | digressis *Rhen. et eum secuti, quibus equidem assentior* degressis ‖ **1013–1014** pelluntur|turmas *dittographia q. d. classica* ‖ **1015** alarius *Frei.* acrius ‖ **1017** Cethego *Lips.* cethecio *lectio vix retinenda, pace Syme, JRS 39, 1949, 11* ‖ **1020** agri (c) | pulsa (*litt.* a *haud satis clare in* o *corr.*) ‖ **1025** Cruptorigis *Otto* cruptoricis ‖ **1029** internus *Rhen.* in ernos ‖ **1034** uenere *scripsi* uenire ‖ **1035** eo *ut repetitum ex u. 1034 secl. Doed.* ‖ **1037** illum in probatibulo (p *in* b *aut uice uersa corr.*) ‖ **1038** magnitudine *Rhen.* magnitudini

a.p.Chr.28 aut litore iacentes nullo discrimine noctem ac diem iuxta gratiam aut fastus
5 ianitorum perpetiebantur, donec id ⟨quo⟩que uetitum, et reuenere in urbem 1040
trepidi, quos non sermone, non uisu dignatus erat, quidam male alacres, quibus infaustae amicitiae grauis exitus imminebat.

75 Ceterum Tiberius neptem Agrippinam, Germanico ortam, cum coram Cn. Domitio tradidisset, in urbe celebrari nuptias iussit. in Domitio super uetustatem generis propinquum Caesaribus sanguinem delegerat, nam is auiam 1045
Octauiam et per eam Augustum auunculum praeferebat.

LIBRI QVINTI FRAGMENTVM

1 a.p.Chr.29 RVBELLIO et FVFIO consulibus, quorum utrique Geminus cognomentum erat, Iulia Augusta mortem obiit, aetate extrema, nobilitatis per Claudiam familiam et adoptione Liuiorum Iuliorumque clarissimae. primum ei matrimonium et liberi fuere cum Tiberio Nerone, qui bello Perusino profugus, pace
2 inter Sex. Pompeium ac triumuiros pacta in urbem rediit. exin Caesar cupi- 5
dine formae aufert marito, incertum an inuitam, adeo properus, ut ne spatio quidem ad enitendum dato penatibus suis grauidam induxerit. nullam posthac subolem edidit, sed sanguini Augusti per coniunctionem Agrippinae et
3 Germanici adnexa communes pronepotes habuit. sanctitate domus priscum ad morem, comis ultra quam antiquis feminis probatum, mater inpotens, 10
4 uxor facilis et cum artibus mariti, simulatione filii bene composita. funus eius modicum, testamentum diu inritum fuit. laudata est pro rostris a C. Caesare pronepote, qui mox rerum potitus est.

2 At Tiberius, quod supremis in matrem officiis defuisset, nihil mutata amoenitate uitae, magnitudinem negotiorum per litteras excusauit, honores- 15
que memoriae eius ab senatu large decretos quasi per modestiam imminuit, paucis admodum receptis et addito, ne caelestis religio decerneretur: sic
2 ipsam maluisse. quin et parte eiusdem epistulae increpuit amicitias muliebres, Fufium consulem oblique perstringens. is gratia Augustae floruerat, aptus alliciendis feminarum animis, dicax idem et Tiberium acerbis facetiis in- 20
ridere solitus, quarum apud praepotentes in longum memoria est.

3 Ceterum ex eo praerupta iam et urgens dominatio. nam incolumi Augusta erat adhuc perfugium, quia Tiberio inueteratum erga matrem obsequium,

1040 id quoque *Mur.* idqu; ‖ 1042 infastę ‖ 1046 prępferebat. FINIT LIBER IIII. INCIPIT LIBER V.

1 Ab excessu diui augusti. Rubellio *etc.* ‖ 4 perusinịo (i *euanide expunctum*) ‖ 6 inuito *suspicatus est Merkelbach 109 ('eine echt taciteische Bosheit gegen Livia') – plus quam ingeniose* ‖ 7 induxerit *edd. omnes, sed litterae* -it *uix legi possunt*

neque Seianus audebat auctoritati parentis antire. tunc uelut frenis exsoluti a.p.Chr.29
25 proruperunt, missaeque in Agrippinam ac Neronem litterae, quas pridem allatas et cohibitas ab Augusta credidit uulgus, haud enim multum post mortem eius recitatae sunt. uerba inerant quaesita asperitate, sed non arma, non 2 rerum nouarum studium, amores iuuenum et inpudicitiam nepoti obiectabat. in nurum ne id quidem confingere ausus, adrogantiam oris et contuma-
30 cem animum incusauit, magno senatus pauore ac silentio, donec pauci, quis nulla ex honesto spes (et publica mala singulis in occasionem gratiae trahuntur), ut referretur, postulauere, promptissimo Cotta Messalino cum atroci sententia. sed aliis a primoribus maximeque a magistratibus trepidabatur, 3 quippe Tiberius, etsi infense inuectus, cetera ambigua reliquerat.

35 Fuit in senatu Iunius Rusticus, conponendis patrum actis delectus a Cae- **4** sare eoque meditationes eius introspicere creditus. is fatali quodam motu (neque enim ante specimen constantiae dederat) seu praua sollertia, dum imminentium oblitus incerta pauet, inserere se dubitantibus ac monere consules, ne relationem inciperent, disserebatque breuibus momentis summa
40 uerti: posse quandoque Germanici st⟨irpis ex⟩itium paenitentiae ⟨esse⟩ seni. simul populus effigies Agrippinae ac Neronis gerens circumsistit cu- 2 riam festisque in Caesarem ominibus falsas litteras et principe inuito exitium domui eius intendi clamitat. ita nihil triste illo die patratum. ferebantur 3 etiam sub nominibus consularium fictae in Seianum sententiae, exercenti-
45 bus plerisque per occultum atque eo procacius libidinem ingeniorum. unde 4 illi ira violentior et materies criminandi: spretum dolorem principis ab senatu, desciuisse populum; audiri iam et legi nouas contiones, noua patrum consulta; quid reliquum, nisi ut caperent ferrum et, quorum imagines pro uexillis secuti forent, duces imperatoresque deligerent?

50 Igitur Caesar repetitis aduersum nepotem et nurum probris increpitaque **5** per edictum plebe questus apud patres, quod fraude unius senatoris imperatoria maiestas elusa publice foret, integra tamen sibi cuncta postulauit. nec ultra deliberatum, quo minus non quidem extrema decernerent (id enim uetitum), sed paratos ad ultionem ui principis impediri testarentur.

29 confringere || 32 postolauere || 36 meditationes *Rhen.* meditationis || 38 consulens || 40 Germanici stirpis exitium *Fuchs coll. 3, 29, 3 et 4, 59, 3* germanicis titium **M** Germanici exitium *Rup.* quandoque ⟨domus⟩ *Nipp.* dandumque interstitium poenitentiae senis *Rhen. et eum secuti, qui male negligebant uocem traditam* Germanicis dandumque in Germanicis spatium poenitentiae senis *Ern., al. al.* || 40–41 ⟨esse⟩ seni *Walther* senis **M** seni ⟨esse⟩ *Rup.* || 42 festisque] *cf. 12, 69, 1* festis uocibus; *Luc. 3, 101* omina f. faustisque *Mur. (coll. 1, 35, 3 et 4, 9, 1)* | omnibus, *cf. supra 4, 64, 1* || 51 aput || 54 *post* testarentur *nouus uersus incipit a uoc.* Quattuor. *initium libri sexti hic fecit F. Haase (Philol. 3, 1848, 152 sq.), cum Lips. (antecedente Ferr., a. 1541) post c. 11* (Cn. Domitius *etc.) constituisset, cf. Syme, Tac. I 267, 2 et Koest. II 231*

LIBER SEXTVS

V 6 (a. p. Chr. 31) ... Quattuor et quadraginta orationes super ea re habitae, ex quis ob metum paucae, plures adsuetudine ...
2 '.... mihi pudorem aut Seiano inuidiam allaturum censui. uersa est fortuna, et ille quidem, qui collegam et generum adsciuerat, sibi ignoscit; ceteri, quem per dedecora fouere, cum scelere insectantur. miserius sit ob ami- 5
3 citiam accusari an amicum accusare, haud discreuerim. non crudelitatem, non clementiam cuiusquam experiar, sed liber et mihi ipsi probatus antibo periculum. uos obtestor, ne memoriam nostri per maerorem quam laeti retineatis, adiciendo me quoque iis, qui fine egregio publica mala effugerunt.'

V 7 Tunc singulos, ut cuique adsistere adloqui animus erat, retinens aut dimit- 10 tens partem diei absumpsit, multoque adhuc coetu et cunctis intrepidum uultum eius spectantibus, cum superesse tempus nouissimis crederent, gla-
2 dio, quem sinu abdiderat, incubuit. neque Caesar ullis criminibus aut probris defunctum insectatus est, cum in Blaesum multa foedaque incusauisset.

V 8 Relatum inde de P. Vitellio et Pomponio Secundo. illum indices argue- 15 bant claustra aerarii, cui praefectus erat, et militarem pecuniam rebus nouis obtulisse; huic a Considio praetura functo obiectabatur Aelii Galli amicitia, qui punito Seiano in hortos Pomponii quasi fidissimum ad subsidium perfu-
2 gisset. neque aliud periclitantibus auxilii quam in fratrum constantia fuit, qui uades exstitere. mox crebris prolationibus spem ac metum iuxta grauatus 20 Vitellius petito per speciem studiorum scalpro leuem ictum uenis intulit uitamque aegritudine animi finiuit. at Pomponius multa morum elegantia et ingenio inlustri, dum aduersam fortunam aequus tolerat, Tiberio superstes fuit.

V 9 Placitum posthac, ut in reliquos Seiani liberos aduerteretur, uanescente 25 quamquam plebis ira ac plerisque per priora supplicia lenitis. igitur portantur in carcerem filius imminentium intellegens, puella adeo nescia, ut crebro interrogaret, quod ob delictum et quo traheretur; neque facturam ultra, et
2 posse se puerili uerbere moneri. tradunt temporis eius auctores, quia triumuirali supplicio adfici uirginem inauditum habebatur, a carnifice laqueum 30 iuxta conpressam; exim oblisis faucibus id aetatis corpora in Gemonias abiecta.

1 *in codice* **M** *neque ante* quattuor *nec post* adsuetudine *lacuna est* ‖ 5 insectant^{u}er ‖ 7 clementiam *Ber.* dementiam *(cf. supra 4, 27, 1)* ‖ 11 a^{b}dsumpsit (b *superscr. man. post.*) *(cf. Agr. 21, 1)* ‖ 17 Aelii *Lips.* uelii ‖ 18 perfuguisset ‖ 27 nescia] *sc.* imminentium, *cf. Diod. 20, 72, 2 (Stud. Ant. 31, 1984, 225)* ‖ 29 puerilimo|uerbere monerit

Per idem tempus Asia atque Achaia exterritae sunt acri magis quam diuturno rumore, Drusum Germanici filium apud Cycladas insulas, mox in continenti uisum. et erat iuuenis haud dispari aetate, quibusdam Caesaris libertis uelut agnitus, per dolumque comitantibus alliciebantur ignari fama nominis, et promptis Graecorum animis ad noua et mira. quippe elapsum custodias pergere ad paternos exercitus, Aegyptum aut Syriam inuasurum fingebant simul credebantque. iam iuuentutis concursu, iam publicis studiis frequentabatur, laetus praesentibus et inani spe, cum auditum id Poppaeo Sabino. is Macedoniae tum intentus Achaiam quoque curabat. igitur quo uera seu falsa antiret, Toronaeum Thermaeumque sinum praefestinans, mox Euboeam Aegaei maris insulam et Piraeum Atticae orae, dein Corinthiense litus angustiasque Isthmi euadit, marique alio Nicopolim Romanam coloniam ingressus, ibi demum cognoscit sollertius interrogatum, quisnam foret, dixisse M. Silano genitum, et multis sectatorum dilapsis ascendisse nauem, tamquam Italiam peteret. scripsitque haec Tiberio, neque nos originem finemue eius rei ultra comperimus.

V 10 a. p. Chr. 31 — 35 — 2 — 40 — 3 — 45

Exitu anni diu aucta discordia consulum erupit. nam Trio, facilis capessendis inimicitiis et foro exercitus, ut segnem Regulum ad opprimendos Seiani ministros oblique perstrinxerat. ille, nisi lacesseretur, modestiae retinens, non modo rettudit collegam, sed ut noxium coniurationis ad disquisitionem trahebat. multisque patrum orantibus, ponerent odia in perniciem itura, mansere infensi ac minitantes, donec magistratu abirent.

V 11 — 50 — 2

CN. DOMITIVS et CAMILLVS SCRIBONIANVS consulatum inierant, cum Caesar tramisso, quod Capreas et Surrentum interluit, freto Campaniam praelegebat ambiguus, an urbem intraret, seu, quia contra destinauerat, speciem uenturi simulans. et saepe in propinqua degressus, aditis iuxta Tiberim hortis, saxa rursum et solitudinem maris repetiit pudore scelerum et libidinum, quibus adeo indomitis exarserat, ut more regio pubem ingenuam stupris pollueret. nec formam tantum et decora corpora, sed in his modestam pueritiam, in aliis imagines maiorum incitamentum cupidinis habebat. tuncque primum ignota antea uocabula reperta sunt sellariorum et spintriarum ex foeditate

55 — **VI 1** a. p. Chr. 32 — 60 — 2

35 haud|ispari *haplographie q. d. in fine uersus* ‖ 36 per dolum qui (e *superscr. man. post.*) qui *del. Mur.* ‖ 37 elapsum *Rhen.* lapsum ‖ 38 custodias *Ber.* (*coll. 1, 61, 4* pugnam aut vincula elapsi; *III 59, 2* custodias Vitellii elapsum) custodiae (*cf. Quint. inst. 3, 1, 20* sibi elapsos; *Lucr. 3, 958* tibi *etc.*) ‖ 40 inani *Nipp.* inani in *Joh. Müller* inanium | Poppaeo *Rhen.* pompeio ‖ 43 chorintiense ‖ 44 alio] Ionio *Th. Barthold (superuacaneo)* alto *Lench., prob. Fuchs, sine iusta causa, cf. Hor. c. 1, 7, 2* bimaris Corinthi ‖ 46 delapsis (i *superscr.*) ‖ 53 permitiem ‖ 58 digressus *Ber.* (*cf. supra 4, 73, 1*) degresus ‖ 61 corporaset ‖ 63 ante auocabula | spintriarum *Ber.* (**M** *in mg., cf. Suet. Tib. 43, 1 et Cal. 16, 1*) p. sintriarum (psintriarum *Doed.*), *ad rem cf. Koest. II 241*

a.p.Chr.32 loci ac multiplici patientia; praepositique serui, ⟨qui con⟩quirerent pertra-
herent, dona in promptos, minas aduersum abnuentis, et si retinerent propin- 65
quus aut parens, uim raptus suaque ipsi libita uelut in captos exercebant.

2 At Romae principio anni, quasi recens cognitis Liuiae flagitiis ac non pri-
dem etiam punitis, atroces sententiae dicebantur in ⟨ef⟩figies quoque ac me-
moriam eius, et bona Seiani ablata aerario ut in fiscum cogerentur, tam-
2 ⟨quam⟩ referret. Scipiones haec et Silani et Cassii isdem ferme aut paulum 70
inmutatis uerbis adseueratione multa censebant, cum repente Togonius Gal-
lus, dum ignobilitatem suam magnis nominibus inserit, per deridiculum au-
3 ditur. nam principem orabat deligere senatores, ex quis uiginti sorte ducti et
ferro accincti, quotiens curiam inisset, salutem eius defenderent. crediderat
nimirum epistulae subsidio sibi alterum ex consulibus poscentis, ut tutus a 75
4 Capreis urbem peteret. Tiberius tamen, ludibria seriis permiscere solitus, egit
gratis beniuolentiae patrum: sed quos omitti posse, quos deligi? semperne
eosdem an subinde alios? et honoribus perfunctos an iuuenes, priuatos an e
magistratibus? quam deinde speciem fore sumentium in limine curiae gla-
5 dios? neque sibi uitam tanti, si armis tegenda foret. haec aduersus Togonium 80
uerbis moderans, neque ⟨ut⟩ ultra abolitionem sententiae suaderet.

3 At Iunium Gallionem, qui censuerat, ut praetoriani actis stipendiis ius
apiscerentur in quattuordecim ordinibus sedendi, uiolenter increpuit, uelut
coram rogitans, quid illi cum militibus, quos neque dicta imperatoris neque
2 praemia nisi ab imperatore accipere par esset. repperisse prorsus, quod diuus 85
Augustus non prouiderit. an potius discordiam et seditionem a satellite Se-
iani quaesitam, qua rudes animos nomine honoris ad corrumpendum mili-
3 tiae morem propelleret? hoc pretium Gallio meditatae adulationis tulit, sta-
tim curia, deinde Italia exactus, et quia incusabatur facile toleraturus
exilium delecta Lesbo, insula nobili et amoena, retrahitur in urbem custodi- 90
4 turque domibus magistratuum. isdem litteris Caesar Sextium Paconianum
praetorium perculit magno patrum gaudio, audacem maleficum, omnium se-

64 qui conquirerent *Doed. optime* quirerent **M** quaererent *Ber.* ‖ 65 abnuentes[i] | re-
tinerent *Ber.* retinuerent **M** retinuerant *Rit.* ‖ 68 sentiae, *cf. supra 1, 68, 1; 3, 22, 4 et 4, 34, 6* | in effigies *Ber.* (**M** *in mg.*) infigies ‖ 69 tamquam *Lips. (uide sis adnot. Pich. ad loc.)* tam (*cf. 1, 13, 1* quamquam) ‖ 70 rettuleř *in mg., falso, cum falsa interpunctione* ‖ 77 delegi[i] (i *superscr. man. post.*) ‖ 78 alio sed ‖ 81 uerbis *Ber.* urbis | ut *add. Doed. recte ut uidetur* neque ultra … suadere *Ber.* ne quid ultra … suaderet *Madv.* neue ultra … suaderet *Nipp.* ‖ 84 edicta *Mur. superuacaneo, cf. 2, 45, 2* | imperatoris *secl. Lips., Halm, probante Koest. II 244 ('grobe Nachlässigkeit des zweifachen Gebrauchs des gleichen Wortes unmittelbar nacheinander'), equidem lectionem traditam non tango (una cum Mur., Or., Fi., Lench., al.)* ⟨nisi⟩ imperatoris *Rhen., Nipp.* ‖ 91 Sextium *Lips.* (Sestium *Ber. et* **M** *in mg.*) extium | Paconianum *Lips.* pagonianum

creta rimantem delectumque ab Seiano, cuius ope dolus C. Caesari parare- a.p.Chr.32
tur. quod postquam patefactum, prorupere concepta pridem odia, et sum-
95 mum supplicium decernebatur, ni professus indicium foret.

Vt uero Lucanium Latiarem ingressus est, accusator ac reus iuxta inuisi **4**
gratissimum spectaculum praebebantur. Latiaris, ut rettuli, praecipuus olim
circumueniendi Titii Sabini et tunc luendae poenae primus fuit. inter quae 2
Haterius Agrippa consules anni prioris inuasit, cur mutua accusatione in-
100 tenta nunc silerent: metum prorsus et noxiam conscientiae pro foedere ha-
beri; at non patribus reticenda, quae audiuissent. Regulus manere tempus ul- 3
tionis, seque coram principe exsecuturum; Trio aemulationem inter collegas,
et si qua discordes iecissent, melius obliterari respondit. urgente Agrippa
Sanquinius Maximus e consularibus orauit senatum, ne curas imperatoris
105 conquisitis insuper acerbitatibus augerent: sufficere ipsum statuendis reme-
diis. sic Regulo salus et Trioni dilatio exitii quaesita. Haterius inuisior fuit, 4
quia somno aut libidinosis uigiliis marcidus et ob segnitiam quamuis crude-
lem principem non metuens inlustribus uiris perniciem inter ganeam ac stu-
pra meditabatur.

110 Exim Cotta Messalinus, saeuissimae cuiusque sententiae auctor eoque **5**
inueterata inuidia, ubi primum facultas data, arguitur pleraque ⟨in⟩ C. Cae-
sarem quasi incertae uirilitatis, et cum die natali Augustae inter sacerdotes
epularetur, nouendialem eam cenam dixisse, querensque de potentia M. Le-
pidi ac L. Arruntii, cum quibus ob rem pecuniariam disceptabat, addidisse:
115 'illos quidem senatus, me autem tuebitur Tiberiolus meus.' quae cuncta a 2
primoribus ciuitatis reuincebatur, iisque instantibus ad imperatorem prouo-
cauit. nec multo post litterae adferuntur, quibus in modum defensionis, repe-
tito inter se atque Cottam amicitiae principio crebrisque eius officiis comme-

93 ab Seiano *Weiss.* adseiano **M** a S. *Ber.* || 94 per idem, *corr. Lips.* || 96 lucanium **M** (ati *supra*) Latinium *vulgo, cf. 4,68,2* | aggressus *Lips.* ingressus *(cf. Nipp. ad loc.)* | accussator | ac reus *Lips.* acrius **M** || Acrius *edd. olim perperam* || 97 praebebant *Urs., Mur.* praebebatur *Pich.* || 100 noxiam conscientiae] *uerba cod. Med. (Ber., Alc.) licet perplexa, at intellectu haud ita difficilia inde ab initio uarie mutabantur:* noxam conscientiae *Rhen.* noxae conscientiam *Grosl. (prob. Lips.), quod plerisque placuit* noxiam conscientiam *Pich.* obnoxiam conscientiam *Ern.* noxiae conscientiam *Nipp. ('wenn nicht Tac. sonst stets die Form* noxa *hätte', cf. 2,6,2; 3,73,3; 4,36,3; II 49,4). Aem. Jacob, quem supra (ad 4,28,1) laudaui, paradosin intactam his uerbis explicat:* quia conscius sibi animus in noxa erat, *coll. Hor. epist. 1,14,13* in culpa est animus | habere *uoluit Lips. ('sententia uolente')* || 101 redicenda (t *supra*) || 104 ne curas *incuria librarii bis scriptum* || 108 permitiem || 111 in *add. Mur. (prob. Goody.)* || 112 incertae *Lips.* incerta *(cf. Sen. de prou. 3,13* exsectae uirilitatis uel dubiae) incestae *Rhen.* (**M** *in mg.*) || 113 M'. *Lips. (cf. ad 1,13,2)* || 115 quae *Jac. Gron. (enuntiatum aliter interpungens)* neque **M** eaque *Pich.* || 118 amicitiae *Ber.* amicitia

a.p.Chr. 32 moratis, ne uerba praue detorta neu conuiualium fabularum simplicitas in crimen duceretur, postulauit. 120

6 Insigne uisum est earum Caesaris litterarum initium, nam his uerbis exorsus est: 'quid scribam uobis, patres conscripti, aut quo modo scribam, aut quid omnino non scribam hoc tempore, di me deaeque peius perdant, quam perire me cotidie sentio, si scio.' adeo facinora atque flagitia sua ipsi quoque 2 in supplicium uerterant. neque frustra praestantissimus sapientiae firmare 125 solitus est, si recludantur tyrannorum mentes, posse aspici laniatus et ictus, quando ut corpora uerberibus, ita saeuitia libidine malis consultis animus dilaceretur. quippe Tiberium non fortuna, non solitudines protegebant, quin tormenta pectoris suasque ipse poenas fateretur.

7 Tum facta patribus potestate statuendi de Caesiliano senatore, qui plurima 130 aduersum Cottam prompserat, placitum eandem poenam inrogari quam in Aruseium et Sangunnium, accusatores L. Arruntii. quo non aliud honorificentius Cottae euenit, qui nobilis quidem, sed egens ob luxum, per flagitia infamis, sanctissimis Arruntii artibus dignitate ultionis aequabatur.

2 Q. Seruaeus posthac et Minucius Thermus inducti, Seruaeus praetura 135 functus et quondam Germanici comes, Minucius equestri loco, modeste habita Seiani amicitia, unde illis maior miseratio. contra Tiberius, praecipuos ad scelera increpans, admonuit C. Cestium patrem dicere senatui, quae sibi 3 scripsisset, suscepitque Cestius accusationem. quod maxime exitiabile tulere illa tempora, cum primores senatus infimas etiam delationes exercerent, alii 140 propalam, multi per occultum, neque discerneres alienos a coniunctis, amicos ab ignotis, quid repens aut uetustate obscurum: perinde in foro, in conuiuio, quaqua de re locuti incusabantur, ut quis praeuenire et reum destinare pro- 4 perat, pars ad subsidium sui, plures infecti quasi ualitudine et contactu. sed Minucius et Seruaeus damnati indicibus accessere. tractique sunt in casum 145 eundem Iulius Africanus e Santonis, Gallica ciuitate, Seius Quadratus (origi- 5 nem non repperi). neque sum ignarus a plerisque scriptoribus omissa multorum pericula et poenas, dum copia fatiscunt, aut quae ipsis nimia et maesta fuerant, ne pari taedio lecturos adficerent, uerentur: nobis pleraque digna cognitu obuenere, quamquam ab aliis incelebrata. 150

8 Nam ea tempestate, qua Seiani amicitiam ceteri falso exuerant, ausus est

122 quo modo *edd.* (*cf. Suet. Tib. 67, 1*) quando **M** (*cf. supra 1, 57, 1 et 59, 5; 4, 6, 1*) || 123 dimide ae quae (deęque *in mg.*) || 130 Caeciliano *Lips., at cf. Syme, JRS 39, 1949, 10* || 132 Aruleium *Reinesius, at cf. infra 40, 1* | sangu(qui)nnium, *corr. man. post., unde* Sanquinium *Lips., fortasse* Sangurium *Nipp., cf. Syme 15* || 133 set || 134 ultionisequebatur || 138 patrem] praetorem *Lips., cf. Url., RhM 31, 1876, 500 et Koest. ad loc.* || 142 perinde *Rhen.* proinde || 145 tractatique (*cf. 1, 26, 1* contentione, *2, 6, 2* repetente)

eques Romanus M. Terentius, ob id reus, amplecti, ad hunc modum apud se- a.p.Chr.32
natum ordiendo: 'fortunae quidem meae fortasse minus expediat adgnoscere
crimen quam abnuere, sed utcumque casura res est, fatebor et fuisse me
155 Seiano amicum et, ut essem, expetisse et, postquam adeptus eram, laetatum.
uideram collegam patris regendis praetoriis cohortibus, mox urbis et militiae 2
munia simul obeuntem. illius propinqui et adfines honoribus augebantur; ut
quisque Seiano intimus, ita ad Caesaris amicitiam ualidus; contra quibus in-
fensus esset, metu ac sordibus conflictabantur. nec quemquam exemplo ad- 3
160 sumo: cunctos, qui nouissimi consilii expertes fuimus, meo unius discrimine
defendam. non enim Seianum Vulsiniensem, sed Claudiae et Iuliae domus
partem, quas adfinitate occupauerat, tuum, Caesar, generum, tui consulatus
socium, tua officia in re publica capessentem colebamus. non est nostrum 4
aestimare, quem supra ceteros et quibus de causis extollas: tibi summum re-
165 rum iudicium di dedere, nobis obsequii gloria relicta est. spectamus porro,
quae coram habentur, cui ex te opes honores, quis plurima iuuandi nocen-
diue potentia, quae Seiano fuisse nemo negauerit: abditos principis sensus,
et si quid occultius parat, exquirere inlicitum, anceps; nec ideo adsequare.
ne, patres conscripti, ultimum Seiani diem, sed sedecim annos cogitaueritis. 5
170 etiam Satrium atque Pomponium uenerabamur; libertis quoque ac ianitori-
bus eius notescere pro magnifico accipiebatur. quid ergo? indistincta haec 6
defensio et promisca dabitur? immo iustis terminis diuidatur. insidiae in
rem publicam, consilia caedis aduersum imperatorem puniantur: de amicitia
et officiis idem finis et te, Caesar, et nos absoluerit.'

175 Constantia orationis, et quia repertus erat, qui efferret, quae omnes animo **9**
agitabant, eo usque potuere, ut accusatores eius additis, quae ante delique-
rant, exilio aut morte multarentur.

Secutae dehinc Tiberii litterae in Sex. Vistilium praetorium, quem Druso 2
fratri percarum in cohortem suam transtulerat. causa offensionis Vistilio fuit,
180 seu composuerat quaedam in C. Caesarem ut impudicum, siue ficto habita
fides. atque ob id conuictu principis prohibitus cum senili manu ferrum
temptauisset, obligat uenas, precatusque per codicillos, immiti rescripto ue-
nas resoluit. aceruatim ex eo Annius Pollio, Appius Silanus Scauro Mamerco 3

u
152 eque' romanos | terrentius | amplectiadhuc (*littera inter* -cti *et* adhuc *erasa non potest legi*) amplecti ad hūc *in mg.* ‖ 153 adgnoscere *edd. recentiores* adnoscere ‖
e c
156 colligam ‖ 161 set *Rhen.* et ‖ 162 consolatus ‖ 163 capissentem ‖ 171 noçtestere ‖ 174 officis ‖ 178 uestilium, *em. Nipp., cf. u. 179 et Syme 16* ‖ 182 temtauisset **M** tentauisset *edd. olim* | obligat *Bai.* oblegatu **M** obligauit *Ber.* (**M** *in mg.*) | uenas[1]] uulnus *H. Friis Johansen, Class. et Med. 24, 1962, 80 sqq. (cf. 12, 51, 4)* | immitti | uenas[2] *secl. Rit., prob. Fuchs, at cf. J. N. Adams, RhM 117, 1974, 323 sq. et Nipp. ad 1, 81, 1*

a.p.Chr.32 simul ac Sabino Caluisio maiestatis postulantur, et Vinicianus Pollioni patri adiciebatur, clari genus atque idem summis honoribus. contremuerantque 185 patres (nam quotus quisque adfinitatis aut amicitiae tot inlustrium uirorum expers erat?), ni Celsus urbanae cohortis tribunus, tum inter indices, Ap-
4 pium et Caluisium discrimini exemisset. Caesar Pollionis ac Viniciani Scaurique causam, ut ipse cum senatu nosceret, distulit, datis quibusdam in Scaurum tristibus notis. 190

10 Ne feminae quidem exsortes periculi: qua occupandae rei publicae argui non poterant, ob lacrimas incusabantur, necataque est anus Vitia, Fufii Gemini mater, quod filii necem fleuisset.

2 Haec apud senatum; nec secus apud principem Vescularius Atticus ac Iulius Marinus ad mortem aguntur, e uetustissimis familiar⟨i⟩um, Rhodum se- 195 cuti et apud Capreas indiuidui, Vescularius insidiarum in Libonem internuntius: Marino participe Seianus Curtium Atticum oppresserat. quo laetius acceptum sua exempla in consultores recidisse.

3 Per idem tempus L. Piso pontifex, rarum in tanta claritudine, fato obiit, nullius seruilis sententiae sponte auctor, et quotiens necessitas ingrueret, sa- 200 pienter moderans. patrem ei censorium fuisse memoraui; aetas ad octogesimum annum processit; decus triumphale in Thraecia meruerat. sed praecipua ex eo gloria, quod praefectus urbi recens continuam potestatem et insolentia parendi grauiorem mire temperauit.

11 Namque antea, profectis domo regibus ac mox magistratibus, ne urbs sine 205 imperio foret, in tempus deligebatur, qui ius redderet ac subitis mederetur, feruntque ab Romulo Dentrem Romulium, post ab Tullo Hostilio Numam Marcium et ab Tarquinio Superbo Spurium Lucretium inpositos. dein consules mandabant, duratque simulacrum, quotiens ob ferias Latinas praefici-
2 tur, qui consulare munus usurpet. ceterum Augustus bellis ciuilibus Cilnium 210 Maecenatem equestris ordinis cunctis apud Romam atque Italiam praeposuit. mox rerum potitus ob magnitudinem populi ac tarda legum auxilia sumpsit e consularibus, qui coerceret seruitia et quod ciuium audacia turbi-

184 Caluisium *Ber.* (**M** *in mg.*) clauisio || 185 adicebatur | atque idem (*i. e.* iidem) *Nipp.* et quidam **M** *Ber. et eum secuti, Lench.* || 188 Caluisium *Ber.* (**M** *in mg.*) caliusium | uiç[ci]iniani || 191 exortes | quia *Mur.* qua *non improbauit Pich., tamen melius fortasse putauit* quia; *equidem lectionem defendentibus (Heins., al.) assentior, cf. Liu. 39, 48, 6* quando *Kiess. superuacaneo* || 192 ob lacrimas *cf. Diod. l. ad 5, 9, 1 cit.* | *fortasse* Vibia *(Nipp.)* | Fufii *Rhen.* fug[s]ii || 194 aput ... aput | Atticus *lectionem retinui, nam Tacitus ipse in errorem incidisse uidetur, cf. Syme 16* || 195 atmortem | familiarium *Ber.* familiarum || 196 aput || 197 participis || 199 obii[t]d || 202 inthraeciam eruerat || 205 profectis domo *Rhen.* praefectis (*u. 10, 3* praefectus) demum || 210 Cilnium *Lips.* cillinium

dum, nisi uim metuat. primusque Messala Coruinus eam potestatem et pau- 3
215 cos intra dies finem accepit, quasi nescius exercendi; tum Taurus Statilius, a. p. Chr. 32
quamquam prouecta aetate, egregie tolerauit; dein Piso uiginti per annos pa-
riter probatus, publico funere ex decreto senatus celebratus est.

Relatum inde ad patres a Quintiliano tribuno plebei de libro Sibyllae, **12**
quem Caninius Gallus quindecimuirum recipi inter ceteros eiusdem uatis et
220 ea de re senatus consultum postulauerat. quo per discessionem facto misit
litteras Caesar, modice tribunum increpans ignarum antiqui moris ob iuuen-
tam. Gallo exprobrabat, quod scientiae caerimoniarumque uetus incerto auc- 2
tore ante sententiam collegii, non, ut adsolet, lecto per magistros aestimato-
que carmine, apud infrequentem senatum egisset. simul commonefecit, quia
225 multa uana sub nomine celebri uulgabantur, sanxisse Augustum, quem intra
diem ad praetorem urbanum deferrentur, neque habere priuatim liceret.
quod a maioribus quoque decretum erat post exustum sociali bello Capito- 3
lium, quaesitis Samo Ilio Erythris, per Africam etiam ac Siciliam et Italicas
colonias carminibus Sibyllae, una seu plures fuere, datoque sacerdotibus ne-
230 gotio, quantum humana ope potuissent, uera discernere. igitur tunc quoque
notioni quindecimuirum is liber subicitur.

Isdem consulibus grauitate annonae iuxta seditionem uentum, multaque **13**
et plures per dies in theatro licentius efflagitata quam solitum aduersum im-
peratorem. quis commotus incusauit magistratus patresque, quod non pu-
235 blica auctoritate populum coercuissent, addiditque, quibus e prouinciis et
quanto maiorem quam Augustus rei frumentariae copiam aduectaret. ita ca- 2
stigandae plebi compositum senatus consultum prisca seueritate, neque se-
gnius consules edixere. silentium ipsius non ciuile, ut crediderat, sed in su-
perbiam accipiebatur.

240 Fine anni Geminius, Celsus, Pompeius, equites Romani, cecidere coniura- **14**
tionis crimine, ex quis Geminius prodigentia opum ac mollitia uitae amicus
Seiano, nihil ad serium. et Iulius Celsus tribunus in uinclis laxatam catenam
et circumdatam in diuersum tendens suam ipse ceruicem perfregit. at Rubrio 2
Fabato, tamquam desperatis rebus Romanis Parthorum ad misericordiam fu-
245 geret, custodes additi. sane is repertus apud fretum Siciliae retractusque per
centurionem nullas probabiles causas longinquae peregrinationis adferebat;
mansit tamen incolumis, obliuione magis quam clementia.

216 uiginti *(cf. Mommsen, Röm. Staatsr. II³ 1060, 3 et R. Syme, Tac. II 746)* quindecim *Ern. coll. Suet. Tib. 42* ‖ 219 quindecimuir *Ber., at cf. Buecheler, RhM 11, 1857, 527* ‖ 224 commonefecit *Ber.* cum mune fecit ‖ 226 neue *Ern.* ‖ 227 ciuili bello *Lips. coll. III 72, 1* Sullano bello *C. Her.* ‖ 228 Erythris *Ber.* (**M** *in mg.*) erytrythrys | peraffricam ‖ 229 sibillę ‖ 235 e *Ber.* et **M** ex *Rit.* ‖ 245 sane is *Merc.* sanus | aput ‖ 246 peregrinationes (i *supra*)

15 SER. GALBA L. SVLLA consulibus diu quaesito, quos neptibus suis maritos
a. p. Chr. 33 destinaret, Caesar, postquam instabat uirginum aetas, L. Cassium, M. Vinicium legit. Vinicio oppidanum genus: Calibus ortus, patre atque auo consu- 250
laribus, cetera equestri familia erat, mitis ingenio et comptae facundiae. Cassius plebeii Romae generis, uerum antiqui honoratique, et seuera patris disciplina eductus facilitate saepius quam industria commendabatur. huic Drusillam, Vinicio Iuliam Germanico genitas coniungit superque ea re sena-
2 tui scribit leui cum honore iuuenum. dein redditis absentiae causis admo- 255
dum uagis flexit ad grauiora et offensiones ob rem publicam coeptas, utque Macro praefectus tribunorumque et centurionum pauci secum introirent,
3 quotiens curiam ingrederetur, petiuit. factoque large et sine praescriptione generis aut numeri senatus consulto ne tecta quidem urbis, adeo publicum consilium numquam adiit, deuiis plerumque itineribus ambiens patriam et 260
declinans.

16 Interea magna uis accusatorum in eos inrupit, qui pecunias fenore auctitabant aduersum legem dictatoris Caesaris, qua de modo credendi possidendique intra Italiam cauetur, omissam olim, quia priuato usui bonum publicum postponitur. sane uetus urbi fenebre malum et seditionum discordiarumque 265
creberrima causa, eoque cohibebatur antiquis quoque et minus corruptis mo-
2 ribus. nam primo duodecim tabulis sanctum, ne quis unciario fenore amplius exerceret, cum antea ex libidine locupletium agitaretur; dein rogatione tribunicia ad semuncias redacta, postremo uetita uersura. multisque plebi scitis obuiam itum fraudibus, quae totiens repressae miras per artes rursum 270
3 oriebantur. sed tum Gracchus praetor, cui ea quaestio euenerat, multitudine periclitantium subactus rettulit ad senatum, trepidique patres (neque enim quisquam tali culpa uacuus) ueniam a principe petiuere; et concedente annus in posterum sexque menses dati, quis secundum iussa legis rationes familiares quisque componerent. 275

17 Hinc inopia rei nummariae, commoto simul omnium aere alieno, et quia tot damnatis bonisque eorum diuenditis signatum argentum fisco uel aerario attinebatur. ad hoc senatus praescripserat, duas quisque fenoris partes in
2 agris per Italiam conlocaret. sed creditores in solidum appellabant, nec deco-

253 disciplina eductus *Ber.* discipline ductus || 254 Vinicio *Ber.* uinio || 255 scriþit (*littera* b *ex* p *corr.*) || 256 coeptas] susceptas *Mur.* || 259 urbes || 260 ambiens *Rhen.*, *Ferr.* ambigens **M** *'uulgatam tueri uidetur, quod supra (6, 1, 1) scriptum:* Campaniam praelegebat ambiguus, an urbem intraret*; ni suspecta esset dictionis nouitas' (Lips.)*; *equidem a Beato sto et asseclas Lipsii e. g. ad 3, 64, 4* fiere (*pro* figere), *14, 50, 1* uegento (*pro* Veiento) *vel 15, 37, 3* iestus (*pro* gestus) *reuoco* || 264 omissam *Lips.* omissa || 269 redacta *Ber. et eum secuti* redactu **M** redactum *Halm* || 270 plebi *Nipp.* plebis || 274 et concedente (*sc.* principe) *lectio cod.* **M** *ferri potest* eo concedente *mallet Pich.* | quisecundum || 277 diuenditis *Ber.* deuenditis || 279 *ante* sed *Nipp. ex Suet. Tib. 48, 1 add.* debitores totidem aeris alieni statim soluerent *ingeniose, sed haud necessario*

280 rum appellatis minuere fidem. ita primo concursatio et preces, dein strepere a.p.Chr. 33
praetoris tribunal, eaque, quae remedio quaesita, uenditio et emptio, in contrarium mutari, quia feneratores omnem pecuniam mercandis agris condiderant. copiam uendendi secuta uilitate, quanto quis obaeratior, aegrius distra- 3
hebant, multique fortunis prouoluebantur. euersio rei familiaris dignitatem
285 ac famam praeceps dabat, donec tulit opem Caesar disposito per mensas milies sestertio factaque mutuandi copia sine usuris per triennium, si debitor populo in duplum praediis cauisset. sic refecta fides, et paulatim priuati quo- 4
que creditores reperti, neque emptio agrorum exercita ad formam senatus consulti, acribus, ut ferme talia, initiis, incurioso fine.

290 Dein redeunt priores metus postulato maiestatis Considio Proculo, qui **18**
nullo pauore diem natalem celebrans raptus in curiam pariterque damnatus interfectusque; et sorori eius Sanciae aqua atque igni interdictum accusante Q. Pomponio. is moribus inquies haec et huiusce modi a se factitari praetendebat, ut parta apud principem gratia periculis Pomponii Secundi fratris me-
295 deretur. etiam in Pompeiam Macrinam exilium statuitur, cuius maritum Ar- 2
golicum, socerum Laconem, e primoribus Achaeorum, Caesar adflixerat; pater quoque inlustris eques Romanus ac frater praetorius, cum damnatio instaret, se ipsi interfecere. datum erat crimini, quod Theophanen Mytilenaeum proauum eorum Cn. Magnus inter intimos habuisset, quodque defuncto
300 Theophani caelestes honores Graeca adulatio tribuerat.

Post quos Sex. Marius Hispaniarum ditissimus defertur incestasse filiam **19**
et saxo Tarpeio deicitur; ac ne dubium haberetur magnitudinem pecuniae malo uertisse, aurarias ⟨argentarias⟩que eius, quamquam publicarentur, sibimet Tiberius seposuit. inritatusque suppliciis cunctos, qui carcere attineban- 2
305 tur accusati societatis cum Seiano, necari iubet. iacuit inmensa strages, omnis sexus, omnis aetas, inlustres ignobiles, dispersi aut aggerati. neque 3
propinquis aut amicis adsistere, inlacrimare, ne uisere quidem diutius dabatur, sed circumiecti custodes et in maerorem cuiusque intenti corpora putrefacta adsectabantur, dum in Tiberim traherentur, ubi fluitantia aut ripis ad-
310 pulsa non cremare quisquam, non contingere. interciderat sortis humanae commercium ui metus, quantumque saeuitia glisceret, miseratio arcebatur.

Sub idem tempus C. Caesar, discedenti Capreas auo comes, Claudiam, **20**
M. Silani filiam, coniugio accepit, immanem animum subdola modestia tegens, non damnatione matris, non exitio fratrum rupta uoce; qualem diem

284 fortunis ‖ 285 ⟨in⟩ praeceps *Mur., at cf. 4, 62, 2* praeceps trahit *uel Hor. a. p. 217* tulit praeceps ‖ 288 emitio ‖ 298 interficere, *cf. 4, 15, 1* adficit | mytylenaeum ‖ 301 incertasse ‖ 303 aurarias ⟨argentarias⟩que *Weiss.* aurariasque ‖ 305 iacuit inmensa strages *ad has 'tragoedias uerborum' (ut Lips. ait) u. sis Diod. 20, 71 sq. et quae scripsi Stud. Ant. 31, 1984, 224 sq.* ‖ 314 exitio *Nipp. optime* exilio *(cf. e contrario 1, 77, 4)*

a.p.Chr.33 Tiberius induisset, pari habitu, haud multum distantibus uerbis. unde mox 315
scitum Passieni oratoris dictum percrebruit: neque meliorem umquam
seruum neque deteriorem dominum fuisse.

2 Non omiserim praesagium Tiberii de Seruio Galba tum consule. quem ac-
citum et diuersis sermonibus pertemptatum postremo Graecis uerbis in hanc
sententiam adlocutus: 'et tu, Galba, quandoque degustabis imperium', seram 320
ac breuem potentiam significans scientia Chaldaeorum artis, cuius apiscen-
dae otium apud Rhodum, magistrum Thrasullum habuit, peritiam eius hoc
modo expertus.

21 Quotiens super ta⟨li⟩ negotio consultaret, edita domus parte ac liberti
unius conscientia utebatur. is litterarum ignarus, corpore ualido, per auia ac 325
derupta (nam saxis domus imminet) praeibat eum, cuius artem experiri Ti-
berius statuisset, et regredientem, si uanitatis aut fraudum suspicio incesse-
2 rat, in subiectum mare praecipitabat, ne index arcani existeret. igitur Thra-
sullus isdem rupibus inductus, postquam percunctantem commouerat,
imperium ipsi et futura sollerter patefaciens, interrogatur, an suam quoque 330
genitalem horam comperisset, quem tum annum, qualem diem haberet. ille
positus siderum ac spatia dimensus haerere primo, dein pauescere, et quan-
tum introspiceret, magis ac magis trepidus admirationis et metus, postremo
3 exclamat ambiguum sibi ac prope ultimum discrimen instare. tum comple-
xus eum Tiberius praescium periculorum et incolumem fore gratatur, quae- 335
que dixerat, oracli uice accipiens inter intimos amicorum tenet.

22 Sed mihi haec ac talia audienti in incerto iudicium est, fatone res morta-
lium et necessitate immutabili an forte uoluantur. quippe sapientissimos ue-
terum, quique sectam eorum aemulantur, diuersos reperies, ac multis insi-
tam opinionem: non initia nostri, non finem, non denique homines dis 340
curae, ideo creberrime tristia in bonos, laeta apud deteriores esse. contra alii
fatum quidem congruere rebus putant, sed non e uagis stellis, uerum apud
principia et nexus naturalium causarum; ac tamen electionem uitae nobis
relinquunt, quam ubi elegeris, certum imminentium ordinem, neque mala
uel bona, quae uulgus putet: multos, qui conflictari aduersis uideantur, bea- 345
tos, at plerosque, quamquam magnas per opes, miserrimos, si illi grauem
3 fortunam constanter tolerent, hi prospera inconsulte utantur. ceterum pluri-
mis mortalium non eximitur, quin primo cuiusque ortu uentura destinentur,

315 hau || 319 hac || 322 aput || 324 super tali *Pich.* superta || 328–329 thrasul|lusṇsdem || 330 solerter || 332 pauesceṇ|te (*in mg. fortasse littera* r *legi potest*) || 336 oracli uice accipiens
e
Ber. (**M** *in mg.*) oracliuiciaccipiens (*librarius non* i, *sed* a *mutavit in* e) || 339 reperias *eadem man. in* reperies *corr., cf. 4,33,4* || 341 creberrime *Frei.* creberrima et || 342 ingruere *Nipp. (u. ad loc.)* congruere, *cf. W. Theiler, Tac. u. die antike Schicksalslehre, 1946, 42* || 343 nexu *suspicatus est Fuchs* || 348 destinentur *Ber.* distinentur

sed quaedam secus, quam dicta sint, cadere fallaciis ignara dicentium: ita a.p.Chr.33
350 corrumpi fidem artis, cuius clara documenta et antiqua aetas et nostra tule-
rit. quippe a filio eiusdem Thrasulli praedictum Neronis imperium in tem- 4
pore memorabitur, ne nunc incepto longius abierim.

Isdem consulibus Asinii Galli mors uulgatur, quem egestate cibi peremp- **23**
tum haud dubium, sponte uel necessitate incertum. consultusque Caesar, an
355 sepeliri sineret, non erubuit permittere ultroque incusare casus, qui reum
abstulissent, antequam coram conuinceretur. scilicet medio triennio defuerat
tempus subeundi iudicium consulari seni, tot consularium parenti. Drusus 2
deinde exstinguitur, cum se miserandis alimentis, mandendo e cubili to-
mento, nonum ad diem detinuisset. tradidere quidam praescriptum fuisse
360 Macroni, si arma ab Seiano temptarentur, extractum custodiae iuuenem
(nam in Palatio attinebatur) ducem populo imponere. mox, quia rumor ince-
debat fore, ut nuru ac nepoti conciliaretur Caesar, saeuitiam quam paeniten-
tiam maluit.

Quin et inuectus in defunctum probra corporis, exitiabilem in suos, infen- **24**
365 sum rei publicae animum obiecit recitarique factorum dictorumque eius de-
scripta per dies iussit, quo non aliud atrocius uisum: adstitisse tot per annos,
qui uultum gemitus, occultum etiam murmur exciperent, et potuisse auum
audire legere, in publicum promere uix fides, nisi quod Attii centurionis et
Didymi liberti epistulae seruorum nomina praeferebant, ut quis egredientem
370 cubiculo Drusum pulsauerat, exterruerat. etiam sua uerba centurio saeuitiae 2
plena, tamquam egregium, uocesque deficientis adiecerat, quis primo aliena-
tionem mentis simulans quasi per dementiam funesta Tiberio, mox, ubi ex-
spes uitae fuit, meditatas compositasque diras inprecabatur, ut quem ad mo-
dum nurum filiumque fratris et nepotes domumque omnem caedibus
375 compleuisset, ita poenas nomini generique maiorum et posteris exsolueret.
obturbabant quidem patres specie detestandi, sed penetrabat pauor et admi- 3
ratio callidum olim et tegendis sceleribus obscurum huc confidentiae ue-
nisse, ut tamquam dimotis parietibus ostenderet nepotem sub uerbere centu-
rionis, inter seruorum ictus, extrema uitae alimenta frustra orantem.

380 Nondum is dolor exoleuerat, cum de Agrippina auditum, quam interfecto **25**
Seiano spe sustentatam prouixisse reor, et postquam nihil de saeuitia remit-
tebatur, uoluntate exstinctam, nisi si negatis alimentis adsimulatus est finis,
qui uideretur sponte sumptus. enimuero Tiberius foedissimis criminationi- 2

354 haudubium ‖ 360 exstractum ‖ 366 aliut ‖ 369 de|dymi ‖ 371–372 alienationem mentis simulans *secl. Bahrdt*, quasi per dementiam *ut glossema alii, at cf. Koest. II 297* ‖ 374 ne-
potes ⟨necasset⟩ *Rit., at cf. Nipp. et Koest. ad loc.* ‖ 376 de$\overset{t}{d}$estandi ‖ 377 $\overset{t}{d}$egendis ‖ 378 de-
motis *voluit Ern.*

a.p.Chr.33 bus exarsit, inpudicitiam arguens et Asinium Gallum adulterum, eiusque morte ad taedium uitae conpulsam. sed Agrippina aequi inpatiens, domi- 385
3 nandi auida, uirilibus curis feminarum uitia exuerat. eodem die defunctam, quo biennio ante Seianus poenas luisset, memoriaeque id prodendum addidit Caesar iactauitque, quod non laqueo strangulata neque in Gemonias proiecta foret. actae ob id grates decretumque, ut quintum decumum kal. Nouembris, utriusque necis die, per omnes annos donum Ioui sacraretur. 390

26 Haud multo post Cocceius Nerua, continuus principis, omnis diuini humanique iuris sciens, integro statu, corpore inlaeso, moriendi consilium cepit. quod ut Tiberio cognitum, adsidere, causas requirere, addere preces; fateri postremo graue conscientiae, graue famae suae, si proximus amicorum
2 nullis moriendi rationibus uitam fugeret. auersatus sermonem Nerua absti- 395 nentiam cibi coniunxit. ferebant gnari cogitationum eius, quanto propius mala rei publicae uiseret, ira et metu, dum integer, dum intemptatus, honestum finem uoluisse.

3 Ceterum Agrippinae pernicies, quod uix credibile, Plancinam traxit. nupta olim Cn. Pisoni et palam laeta morte Germanici, cum Piso caderet, precibus 400 Augustae nec minus inimicitiis Agrippinae defensa erat. ut odium et gratia desiere, ius ualuit, petitaque criminibus haud ignotis sua manu sera magis quam inmerita supplicia persoluit.

27 Tot luctibus funesta ciuitate pars maeroris fuit, quod Iulia Drusi filia, quondam Neronis uxor, denupsit in domum Rubellii Blandi, cuius auum Ti- 405 burtem equitem Romanum plerique meminerant.

2 Extremo anni mors Aelii Lamiae funere censorio celebrata, qui administrandae Suriae imagine tandem exsolutus urbi praefuerat. genus illi deco-
3 rum, uiuida senectus, et non permissa prouincia dignationem addiderat. exin Flacco Pomponio Syriae pro praetore defuncto recitantur Caesaris litterae, 410 quis incusabat egregium quemque et regendis exercitibus idoneum abnuere id munus, seque ea necessitudine ad preces cogi, per quas consularium aliqui capessere prouincias adigerentur, oblitus Arruntium, ne in Hispaniam
4 pergeret, decimum iam annum attineri. obiit eodem anno et M. Lepidus, de cuius moderatione atque sapientia in prioribus libris satis conlocaui. neque 415 nobilitas diutius demonstranda est, quippe Aemilium genus fecundum bonorum ciuium, et qui eadem familia corruptis moribus, inlustri tamen fortuna egere.

389 gratis | ⟨a. d.⟩ quintum decimum *Urs.* quintodecimo *Ber. et eum secuti* quintum decimum, *cf. 12, 69, 1 et 157, 1* ‖ 391 continuus principi comes, *Nipp.* continuus principis, omnis *Ber. et alii, auctoritatem cod.* (om̄s **M**) *secuti; lectionem optimam et genuinam (pace edd. rec.) restituo, cf. Némethy, EPhK 24, 1900, 366* (continuus *i. e.* sodalis *uel* amicus) ‖ 399 permities ‖ 408 suriae, *at infra (u. 410)* syriae ‖ 411 exercitubus *corr. eadem man. ex* exercitus ‖ 412 necessititudine ‖ 414 M'. *Lips. (cf. 1, 13, 2)*

Pavlo Fabio L. Vitellio consulibus post longum saeculorum ambitum **28**
420 auis phoenix in Aegyptum uenit praebuitque materiem doctissimis indigena- a. p. Chr. 34
rum et Graecorum multa super eo miraculo disserendi. de quibus congruunt,
et plura ambigua, sed cognitu non absurda promere libet. sacrum Soli id ani- 2
mal, et ore ac distinctu pinnarum a ceteris auibus diuersum consentiunt, qui
formam eius effinxere; de numero annorum uaria traduntur. maxime uulga- 3
425 tum quingentorum spatium; sunt, qui adseuerent mille quadringentos sexa-
ginta unum interici, prioresque alites Sesoside primum, post Amaside do-
minantibus, dein Ptolemaeo, qui ex Macedonibus tertius regnauit, in
ciuitatem, cui Heliopolis nomen, aduolauisse, multo ceterarum uolucrum
comitatu nouam faciem mirantium. sed antiquitas quidem obscura: inter 4
430 Ptolemaeum ac Tiberium minus ducenti quinquaginta anni fuerunt. unde
nonnulli falsum hunc phoenicem neque Arabum e terris credidere, nihilque
usurpauisse ex his, quae uetus memoria firmauit. confecto quippe annorum 5
numero, ubi mors propinquet, suis in terris struere nidum eique uim genita-
lem adfundere, ex qua fetum oriri; et primam adulto curam sepeliendi patris,
435 neque id temere, sed sublato murrae pondere temptatoque per longum iter,
ubi par oneri, par meatui sit, subire patrium corpus inque Solis aram perferre
atque adolere. haec incerta et fabulosis aucta: ceterum aspici aliquando in 6
Aegypto eam uolucrem non ambigitur.

At Romae caede continua Pomponius Labeo, quem praefuisse Moesiae **29**
440 rettuli, per abruptas uenas sanguinem effudit, aemulataque est coniunx Pa-
xaea. nam promptas eius modi mortes metus carnificis faciebat, et quia dam-
nati publicatis bonis sepultura prohibebantur, eorum, qui de se statuebant,
humabantur corpora, manebant testamenta, pretium festinandi. sed Caesar 2
missis ad senatum litteris disseruit morem fuisse maioribus, quotiens dirime-
445 rent amicitias, interdicere domo, eumque finem gratiae ponere: id se repeti-
uisse in Labeone, atque illum, quia male administratae prouinciae aliorum-
que criminum urgebatur, culpam inuidia uelauisse, frustra conterrita uxore,
quam etsi nocentem, periculi tamen expertem fuisse. Mamercus dein Scau- 3
rus rursum postulatur, insignis nobilitate et orandis causis, uita probrosus.
450 nihil hunc amicitia Seiani, sed labefecit haud minus ualidum ad exitia Ma-
cronis odium, qui easdem artes occultius exercebat detuleratque argumen-
tum tragoediae a Scauro scriptae, additis uersibus, qui in Tiberium flecteren-

420 materiem *ex* materiam *corr. eadem man.* ‖ 423 et ore] colore *suspicatus est Pich. ('ingeniose alioqui': Lips.)* ‖ 424 effinxere *Pich. (cf. 11, 14, 1)* effinere **M** definiere *Ber.* ‖ 426 alites *Rhen.* aliter **M** alios tres *Némethy* | Sesoside *Jac. Gron. (coll. Diod. 1, 53, 2)* esse sosi de **M** Soside *Ber.* Sesostride *Pich. et eum secuti* ‖ 432 iis *Rit. (cf. supra 1, 14, 2 et saepius)* | annorum ⟨M⟩ *Heins., prob. Graevio* ‖ 447 urgebatur] *c. gen. crim., cf. Hofmann, Synt. 403, Menge, Rep. 89* ⟨mole⟩ urgebatar *Rit., haud necessario* arguebatur *Ern., Halm*

4 tur. uerum ab Seruilio et Cornelio accusatoribus adulterium Liuiae,
a. p. Chr. 34 magorum sacra obiectabantur. Scaurus, ut dignum ueteribus Aemiliis, damnationem anteiit, hortante Sextia uxore, quae incitamentum mortis et parti- 455
ceps fuit.

30 Ac tamen accusatores, si facultas incideret, poenis adficiebantur, ut Seruilius Corneliusque perdito Scauro famosi, quia pecuniam a Vario Ligure omittendae delationis ceperant, in insulas interdicto igni atque aqua demoti
2 sunt. et Abudius Ruso functus aedilitate, dum Lentulo Gaetulico, sub quo 460
legioni praefuerat, periculum facessit, quod is Seiani filium generum destinasset, ultro damnatur atque urbe exigitur. Gaetulicus ea tempestate superioris Germaniae legiones curabat mirumque amorem adsecutus erat, effusae clementiae, modicus seueritate et proximo quoque exercitui per L. Apro-
3 nium socerum non ingratus. unde fama constans ausum mittere ad Caesa- 465
rem litteras: adfinitatem sibi cum Seiano haud sponte, sed consilio Tiberii coeptam; perinde se quam Tiberium falli potuisse, neque errorem eundem illi sine fraude, aliis exitio habendum. sibi fidem integram, et si nullis insidiis peteretur, mansuram; successorem non aliter quam indicium mortis acceptururum. firmarent uelut foedus, quo princeps ceterarum rerum potiretur, 470
4 ipse prouinciam retineret. haec, mira quamquam, fidem ex eo trahebant, quod unus omnium Seiani adfinium incolumis multaque gratia mansit, reputante Tiberio publicum sibi odium, extremam aetatem, magisque fama quam ui stare res suas.

31 C. CESTIO M. SERVILIO consulibus nobiles Parthi in urbem uenere, ignaro 475
a. p. Chr. 35 rege Artabano. is metu Germanici fidus Romanis, aequabilis in suos, mox superbiam in nos, saeuitiam in populares sumpsit, fretus bellis, quae secunda aduersum circumiectas nationes exercuerat, et senectutem Tiberii ut inermem despiciens auidusque Armeniae, cui defuncto rege Artaxia Arsacen, liberorum suorum ueterrimum, inposuit, addita contumelia et missis, 480
qui gazam a Vonone relictam in Syria Ciliciaque reposcerent; simul ueteres Persarum ac Macedonum terminos, seque inuasurum possessa Cyro et post
2 Alexandro per uaniloquentiam ac minas iaciebat. sed Parthis mittendi secretos nuntios ualidissimus auctor fuit Sinnaces, insigni familia ac perinde opi-

453 ab] ad **M** *fortasse ob* additis *supra scriptum, at cf. et 1, 19, 4 uel 6, 3, 4* || 455 anteiit *Halm* ante it | hortante Sextia *Lips.* hortantes exitia **M** hortante exitium *Lench. perperam, cf. Syme, JRS 39, 1949, 12* || 459 delationis] *ad gen. explicandum cf. Nipp. ad 2, 59, 1* delationi *Heins.* || 461 isse lani || 466 hau[d] *(corr. man. post.)* || 470 ceterarum *secl. D. Krömer, ZPE 28, 1978, 127 sqq. (coll. Mon. Anc. c. 34)* | potẹretur, *cf. GG 1153 A* || 474 ui stare *Ber.* (**M** *in mg.*) uisitare || 478 exercuerat *Ber.* (**M** *in mg.*) execreuerat || 479 inertem *Heins.; uocabula saepius inter se commutantur, cf. Hor. epist. 1, 5, 17; fusius de re Bömer ad Ouid. met. 5, 175; cf. et Dial. 5, 5 et 32, 2* || 481 ci liaq; (ci *supra*) || 482 ̣cyro a Cyro *Rit.*

485 bus, et proximus huic Abdus ademptae uirilitatis (non despectum id apud barbaros ultroque potentiam habet). ii adscitis et aliis primoribus, quia neminem gentis Arsacidarum summae rei inponere poterant, interfectis ab Artabano plerisque aut nondum adultis, Phraaten regis Phraatis filium Roma poscebant: nomine tantum et auctore opus, ut sponte Caesaris [ut] genus Ar-
490 sacis ripam apud Euphratis cerneretur. a.p.Chr.35

32 Cupitum id Tiberio: ornat Phraaten accingitque paternum ad fastigium, destinata retinens, consiliis et astu res externas moliri, arma procul habere. interea cognitis insidiis Artabanus tardari metu, modo cupidine uindictae inardescere: et barbaris cunctatio seruilis, statim exsequi regium uidetur. 2 ualuit
495 tamen utilitas, ut Abdum specie amicitiae uocatum ad epulas lento ueneno inligaret, Sinnacen dissimulatione ac donis, simul per negotia moraretur. et Phraates apud Syriam, dum omisso cultu Romano, cui per tot annos insueuerat, instituta Parthorum [in]sumit, patriis moribus impar morbo absumptus est. 3 sed non Tiberius omisit incepta: Tiridaten, sanguinis eiusdem, aemu-
500 lum Artabano, reciperandaeque Armeniae Hiberum Mithridaten deligit conciliatque fratri Pharasmani, qui gentile imperium obtinebat, et cunctis, quae apud Orientem parabantur, L. Vitellium praefecit. 4 eo de homine haud sum ignarus sinistram in urbe famam, pleraque foeda memorari, ceterum regendis prouinciis prisca uirtute egit. unde regressus et formidine C. Caesaris,
505 familiaritate Claudii turpe in seruitium mutatus exemplar apud posteros adulatorii dedecoris habetur, cesseruntque prima postremis, et bona iuuentae senectus flagitiosa obliterauit.

33 At ex regulis prior Mithridates Pharasmanen perpulit dolo et ui conatus suos iuuare, repertique corruptores ministros Arsacis multo auro ad scelus
510 cogunt. simul Hiberi magnis copiis Armeniam inrumpunt et urbe Artaxata potiuntur. 2 quae postquam Artabano cognita, filium Oroden ultorem parat;

485 *uerba uncis incl. Fuchs* || 487 abartano (ba *supra*) || 489 ut sponte caesaris, utgenus arsaces (i *supra*) M *edd. uet.* ut[1] *del. Joh. Müller; aliis* et sponte *scribendum, aliis* ut[2] *delendum uidetur* ut genus Arsacis, ut sponte Caesaris *Nipp.* || 491 cubitum (p *supra*) || 492 et astu res *Ber.* (M *in mg.*) etasatures (s *supra*) || 494 exequi || 497 aput Syriam || 498 sumit *Lips. tacite* insumit M resumit *Pich.* 'in *natum est e finali praecedentis uerbi* (Parthorum), *ut saepe alibi' (Ern.), uel librarius post* insueuerat instituta *perrexit scribere* in- *(cf. 14, 44, 1)* | adsumptus (b *supra*) *(cf. supra ad 5, 7, 1 et GG 7 A)* || 499 tiridatem || 500 reciperandęq; (u *supra*) | mithridantem | diligit (e *supra*) || 502 hausum (d *supra*) || 503 ⟨in⟩ regendis *F. W. Otto*; *cf. 3, 19, 1* || 508 pharasmanem | uico natus || 510 haberi (i *supra*) || 511 orodem

a.p.Chr.35 dat Parthorum[que] copias, mittit, qui auxilia mercede facerent. contra Pharasmanes adiungere Albanos, accire Sarmatas, quorum sceptuchi utrimque
3 donis acceptis more gentico diuersa induere. sed Hiberi locorum potentes Caspia uia Sarmatam in Armenios raptim eff⟨und⟩unt. at qui Parthis aduentabant, facile arcebantur, cum alios incessus hostis clausisset, unum reliquum, mare inter et extremos Albanorum montes, aestas impediret, quia flatibus etesiarum implentur uada; hibernus auster reuoluit fluctus, pulsoque introrsus freto breuia litorum nudantur. 515

34 Interim Oroden sociorum inopem auctus auxilio Pharasmanes uocare ad pugnam et detrectantem incessere: adequitare castris, infensare pabula; ac saepe ⟨in⟩ modum obsidii stationibus cingebat, donec Parthi contumeliarum insolentes circumsisterent regem, poscerent proelium. atque illis sola in 520
2 equite uis; Pharasmanes et pedite ualebat. nam Hiberi Albanique saltuosos locos incolentes duritiae patientiaeque magis insueuere. feruntque se Thessalis ortos, qua tempestate Iaso post auectam Medeam genitosque ex ea liberos inanem mox regiam Aeetae uacuosque Colchos repetiuit; multaque de nomine eius et oraclum Phrixi celebrant, nec quisquam ariete sacrificauerit, 525
3 credito uexisse Phrixum, siue id animal seu nauis insigne fuit. ceterum derecta utrimque acie Parthus imperium Orientis, claritudinem Arsacidarum contraque ignobilem Hiberum mercennario milite disserebat; Pharasmanes integros semet a Parthico dominatu, quanto maiora peterent, plus decoris uictores aut, si terga darent, flagitii atque periculi laturos; simul horridam suorum aciem, picta auro Medorum agmina, hinc uiros, inde praedam ostendere. 530 535

35 Enimuero apud Sarmatas non una uox ducis: se quisque stimulant, ne pugnam per sagittas sinerent, impetu et comminus praeueniendum. uariae hinc bellantium species, cum Parthus sequi uel fugere pari arte suetus distraheret turmas, spatium ictibus quaereret, Sarmatae omisso arcu, quo breuius ualent, contis gladiisque ruerent, modo equestris proelii more frontis et tergi uices, aliquando ut conserta acies corporibus et pulsu armorum pellerent pel- 540

512 dat Parthorum *Duebner* dat parthorum que **M**, *quae lectio soli Jac. Gron. placuit* datque Parthorum *Ber. et eum secuti; nomen alterius gentis intercidisse arbitrati* ⟨Ariorum⟩ *Bezz.*, ⟨Medorum⟩ *C. Her.*, ⟨Hyrcanorum⟩ *Nipp. inseruerunt; an scripsit Tacitus:* dat Parthorumque copias et qui auxilia mercede facerent? *'certe illud* mittit *cum per se friget, tum quia est sine copula' (Ern.)* || 513 accire *J. F. Gron.* accipere || 515 effundunt *Ber.* effunt || 519 nudanter || 522 in *restituit Mur.* || 529 directa, *corr. Halm* || 538 artes uetus || 540 equestris *Rhen. cf. Sall. Hist. fr. 4, 75* more equestris proelii equites tres || 541 conferta *Ern., cf. 12, 35, 3* conferto gradu; *14, 36, 2* conferti; *Liu. 3, 70, 6 uel 22, 28, 10, at u. sis Nipp. ad loc.; Liu. 21, 1, 2* belli artes ... conserebant *(D. Flach, Einf. in d. röm. Gesch., 1985, 152, 22), cf. Curt. Ruf. 3, 2, 13 et 11, 4* | acie *Heins., Halm, haud necessario*

lerentur. iamque et Albani Hiberique prensare detrudere, ancipitem pugnam 2
hostibus facere, quos super eques et propioribus uulneribus pedites adflicta- a. p. Chr. 35
bant. inter quae Pharasmanes Orodesque, dum strenuis adsunt aut dubitanti-
545 bus subueniunt, conspicui eoque gnari, clamore telis equis concurrunt, in-
stantius Pharasmanes, nam uulnus per galeam adegit. nec iterare ualuit,
praelatus equo et fortissimis satellitum protegentibus saucium. fama tamen
occisi falso credita exterruit Parthos, uictoriamque concessere.

Mox Artabanus tota mole regni ultum iit. peritia locorum ab Hiberis me- **36**
550 lius pugnatum; nec ideo abscedebat, ni contractis legionibus Vitellius et sub-
dito rumore, tamquam Mesopotamiam inuasurus, metum Romani belli fecis-
set. tum omissa Armenia, uersaeque Artabani res, inliciente Vitellio: 2
desererent regem saeuum in pace et aduersis proeliorum exitiosum. igitur
Sinnaces, quem antea infensum memoraui, patrem Abdagaesen aliosque oc-
555 cultos consilii et tunc continuis cladibus promptiores ad defectionem trahit,
adfluentibus paulatim, qui metu magis quam beniuolentia subiecti repertis
auctoribus sustulerant animum. nec iam aliud Artabano reliquum, quam si 3
qui externorum corpori custodes aderant, suis quisque sedibus extorres, quis
neque boni intellectus neque mali cura, sed mercede aluntur ministri sceleri-
560 bus. his adsumptis in longinqua et contermina Scythiae fugam maturauit, 4
spe auxilii, quia Hyrcanis Carmaniisque per adfinitatem innexus erat: atque
interim posse Parthos absentium aequos, praesentibus mobiles, ad paeniten-
tiam mutari.

At Vitellius profugo Artabano et flexis ad nouum regem popularium ani- **37**
565 mis, hortatus Tiridaten parata capessere, robur legionum sociorumque ripam
ad Euphratis ducit. sacrificantibus, cum hic more Romano suouetaurilia da- 2
ret, ille equum placando amni adornasset, nuntiauere accolae Euphraten
nulla imbrium ui sponte et inmensum attolli, simul albentibus spumis in
modum diadematis sinuare orbes, auspicium prosperi transgressus. quidam
570 callidius interpretabantur initia conatus secunda neque diuturna, quia eo-
rum, quae terra caeloue portenderentur, certior fides, fluminum instabilis na-
tura simul ostenderet omina raperetque. sed ponte nauibus effecto tramis- 3
soque exercitu primus Ornospades multis equitum milibus in castra uenit,
exul quondam et Tiberio, cum Delmaticum bellum conficeret, haud inglo-
575 rius auxiliator eoque ciuitate Romana donatus, mox repetita amicitia regis
multo apud eum honore, praefectus campis, qui Euphrate et Tigre inclutis

546 ual^{ui}iut ‖ **547** sauci^{u}m ‖ **549** ultum iit *Lips. coll. Sall. Iug. 68, 1* ultimi id | a^{b}d ‖ **550–551** subdi^{t}dorum ore ‖ **555** consilii *Faer.* (**M** *in mg.?*) consilit **M** occultus consilii *dicitur ut supra 4, 7, 1* non occultus odii ‖ **566** more romane suo uetaurilia ‖ **567** anni ‖ **569** prosperi *Rhen.* prospere ‖ **570** call^{i}dius ‖ **572** omnia *ut supra 4, 64, 1* ominibus ‖ **576** Tigri *uoluit Halm coll. 12, 13, 1 et Verg. Aen. 10, 166* | incl^{y}utis

a.p.Chr. 35 amnibus circumflui Mesopotamiae nomen acceperunt. neque multo post Sinnaces auget copias, et columen partium Abdagaeses gazam et paratus re-
4 gios adicit. Vitellius ostentasse Romana arma satis ratus monet Tiridaten primoresque, hunc, Phraatis aui et altoris Caesaris, quae⟨que⟩ utrubique 580 pulchra, meminerit, illos, obsequium in regem, reuerentiam in nos, decus quisque suum et fidem retinerent. exim cum legionibus in Syriam remeauit.

38 Quae duabus aestatibus gesta coniunxi, quo requiesceret animus a domesticis malis. non enim Tiberium, quamquam triennio post caedem Seiani, quae ceteros mollire solent, tempus preces satias mitigabant, quin incerta uel 585
2 abolita pro grauissimis et recentibus puniret. eo metu Fulcinius Trio, ingruentis accusatores haud perpessus, supremis tabulis multa et atrocia in Macronem ac praecipuos libertorum Caesaris conposuit, ipsi fluxam senio mentem
3 et continuo abscessu uelut exilium obiectando. quae ab heredibus occultata recitari Tiberius iussit, patientiam libertatis alienae ostentans et contemptor 590 suae infamiae, an scelerum Seiani diu nescius mox quoquo modo dicta uulgari malebat ueritatisque, cui adulatio officit, per probra saltem gnarus fieri.
4 isdem diebus Granius Marcianus senator a C. Graccho maiestatis postulatus uim uitae suae attulit, Tariusque Gratianus praetura functus lege eadem extremum ad supplicium damnatus. 595

39 Nec dispares Trebellieni Rufi et Sextii Paconiani exitus: nam Trebellienus sua manu cecidit, Paconianus in carcere ob carmina illic in principem factitata strangulatus est. haec Tiberius non mari, ut olim, diuisus, neque per longinquos nuntios accipiebat, sed urbem iuxta, eodem ut die uel noctis interiectu litteris consulum rescriberet, quasi aspiciens undantem per domos 600 sanguinem aut manus carnificum.
3 Fine anni Poppaeus Sabinus concessit uita, modicus originis, principum amicitia consulatum ac triumphale decus adeptus maximisque prouinciis per quattuor et uiginti annos inpositus, nullam ob eximiam artem, sed quod par negotiis neque supra erat. 605

40 a.p.Chr. 36 Qᴠɪɴᴛᴠs Pʟᴀᴠᴛɪᴠs Sᴇx. Pᴀᴘɪɴɪᴠs consules sequuntur. eo anno neque, quod L. Aruseius*** morte adfecti forent, adsuetudine malorum ut atrox aduerte-

579 Vitellius] *nomen recte scriptum librarius curnam in* uitellelis *distorserit, nescio (in mg. recte)* ‖ 580 et *Rhen.* ut | quaeque *Neue* quae (*cf. 3, 14, 1* cuique, *6, 45, 2* cuiusque), *quam lectionem def. Sörbom 172* | utrubique] *cf. IV 28, 1* utrobique, *quam formam Halm et hic maluit* ‖ 582 exim[n] ‖ 584 caedem *ex* caedam *corr. eadem man.* ‖ 587 hau[d] perpessus | immacronem ‖ 593 istem, *cf. supra 1, 80, 1 et saepius* ‖ 594 Tatiusque *legitur in edd. uet., at cf. PIR III 295, 13 sq.* ‖ 595 damnatur *Sirker* damnatus **M** (*in fine uersus fortasse compendium* est *legi poterat*) damnatus ⟨est⟩ *Nipp.; cf. et Sörbom 157 sqq.* ‖ 596 Trebelleni … Trebellenus *Andr., cf. 2, 67, 2 et 3, 38, 3* ‖ 602 poppaejus ‖ 606 Quintus *Rhen.* quintius *(cf. PIR III 10, 361)* ‖ 607 *lacunam notauit Doed., quam Rit. ita fere suppl.*: exul rediret, neque quod eo accusante multi … *(nomina deficiunt)*

batur, sed exterruit, quod Vibullius Agrippa eques Romanus, cum peroras- a.p.Chr.36
sent accusatores, in ipsa curia depromptum sinu uenenum hausit, prolapsus-
610 que ac moribundus festinatis lictorum manibus in carcerem raptus est, fau-
cesque iam exanimis laqueo uexatae. ne Tigranes quidem, Armenia 2
quondam potitus ac tunc reus, nomine regio supplicia ciuium effugit. at
C. Galba consularis et duo Blaesi uoluntario exitu cecidere: Galba tristibus
Caesaris litteris prouinciam sortiri prohibitus; Blaesis sacerdotia, integra eo-
615 rum domo destinata, conuulsa distulerat, tunc ut uacua contulit in alios,
quod signum mortis intellexere et exsecuti sunt. et Aemilia Lepida, quam 3
iuueni Druso nuptam rettuli, crebris criminibus maritum insectata, quam-
quam intestabilis, tamen impunita agebat, dum superfuit pater Lepidus, post
a delatoribus corripitur ob seruum adulterum, nec dubitabatur de flagitio.
620 ergo omissa defensione finem uitae sibi posuit.

41 Per idem tempus Cietarum natio Cappadoci Archelao subiecta, quia no-
strum in modum deferre census, pati tributa adigebatur, in iuga Tauri montis
abscessit locorumque ingenio sese contra imbelles regis copias tutabatur, do-
nec M. Trebellius legatus, a Vitellio praeside Syriae cum quattuor milibus le-
625 gionariorum et delectis auxiliis missus, duos collis, quos barbari insederant
(minori Cadra, alteri Dauara nomen est), operibus circumdedit et erumpere
ausos ferro, ceteros siti ad deditionem coegit.

2 At Tiridates uolentibus Parthis Nicephorium et Anthemusiada ceterasque
urbes, quae Macedonibus sitae Graeca uocabula usurpant, Halumque et Ar-
630 temitam Parthica oppida recepit, certantibus gaudio, qui Artabanum Scythas
inter eductum ob saeuitiam exsecrati come Tiridatis ingenium Romanas per
artes sperabant.

42 Plurimum adulationis Seleucenses induere, ciuitas potens, saepta muris,
neque in barbarum corrupta, sed conditoris Seleuci retinens. trecenti opibus
635 aut sapientia delecti, ut senatus, sua populo uis. et quoties concordes agunt, 2
spernitur Parthus; ubi dissensere, dum sibi quisque contra aemulos subsi-
dium uocant, accitus in partem aduersum omnes ualescit. id nuper acciderat
Artabano regnante, qui plebem primoribus tradidit ex suo usu: nam populi
imperium iuxta libertatem, paucorum dominatio regiae libidini propior est.
640 tum aduentantem Tiridaten extollunt ueterum regum honoribus et quos re- 3
cens aetas largius inuenit; simul probra in Artabanum fundebant, materna

608 Vibullius *corr. e Dione 58,21,4, cf. Syme, JRS 31,1949,17* uibulenus *quam nomi-*
u
nis formam inde a Ber. in edd. legimus | romanos ‖ 612 potitus *Ber.* positus ‖ 613 Blaesi] *'sic bene edidere Ryck. et Iac. Gron., ante edebatur* Blaesii *et* Blaesiis' *(Ern.)* blaesii ‖ 618 intestabilis *Ber.* intestabiles ‖ 621 Clitarum *Lips. coll. 12,55,1, at cf. Well. ad loc.* ‖ 622 triþuta (*littera* p *fortasse ab eadem manu in* b *corr.*) ‖ 629 quae ⟨a⟩ *Faer. (ut est 3,38,4) haud necessario* ‖ 630 parthico ‖ 636 spernitur *Rhen.* spernuntur (*plur. post* concordes) ‖ 638 þlebem *ut e contrario supra 41,1* tributa (*litt.* b *in* p *corr.*)

a.p.Chr.36 origine Arsaciden, cetera degenerem. Tiridates rem Seleucensem populo per-
4 mittit. mox consultans, quonam die sollemnia regni capesseret, litteras
Phraatis et Hieronis, qui ualidissimas praefecturas obtinebant, accipit,
breuem moram precantium. placitumque opperiri uiros praepollentis, atque 645
interim Ctesiphon sedes imperii petita. sed ubi diem ex die prolatabant, mul-
tis coram et adprobantibus Surena patrio more Tirida⟨te⟩n insigni regio
euinxit.

43 Ac si statim interiora ceterasque nationes petiuisset, oppressa cunctan-
tium dubitatio et omnes in unum cedebant: adsidendo castellum, in quod 650
pecuniam et paelices Artabanus contulerat, dedit spatium exuendi pacta.
nam Phraates et Hiero et si qui alii delectum capiendo diademati diem haud
concelebrauerant, pars metu, quidam inuidia in Abdagaesen, qui tum aula et
2 nouo rege potiebatur, ad Artabanum uertere. isque in Hyrcanis repertus est,
inluuie obsitus et alimenta arcu expediens. ac primo tamquam dolus parare- 655
tur territus, ubi data fides reddendae dominationi uenisse, adleuatur ani-
3 mum et, quae repentina mutatio, exquirit. tum Hiero pueritiam Tiridatis in-
crepat, neque penes Arsaciden imperium, sed inane nomen apud inbellem
externa mollitia, uim in Abdagaesis domo.

44 Sensit uetus regnandi falsos in amore odia non fingere. nec ultra moratus, 660
quam dum Scytharum auxilia conciret, pergit properus et praeueniens inimi-
corum astus, amicorum paenitentiam; neque exuerat paedorem, ut uulgum
miseratione aduerteret. non fraus, non preces, nihil omissum, quo ambiguos
2 inliceret, prompti firmarentur. iamque multa manu propinqua Seleuciae
aduentabat, cum Tiridates simul fama atque ipso Artabano perculsus dis- 665
3 trahi consiliis: iret contra an bellum cunctatione tractaret. quibus proelium
et festinati casus placebant, disiectos et longinquitate itineris fessos ne
animo quidem satis ad obsequium coaluisse disserunt, proditores nuper ho-
4 stesque eius, quem rursum foueant. uerum Abdagaeses regrediendum in Me-
sopotamiam censebat, ut amne obiecto, Armeniis interim Elymaeisque et ce- 670
teris a tergo excitis, aucti copiis socialibus, et quas dux Romanus misisset,
fortunam temptarent. ea sententia ualuit, quia plurima auctoritas penes Ab-
5 dagaesen, et Tiridates ignauus ad pericula erat. sed fugae specie discessum,
ac principio a gente Arabum facto ceteri domos abeunt uel in castra Arta-

644 praefecturis? *an super* i *litt.* a *scripta est? parum liquet* | optinebant || 645 operiri || 646 diem exdiem || 647 tiridan (Tiridatem *in mg.*) || 648 euinxit] *cf. G. Luck ad Ou. Tr. 3, 1, 39 sq.* || 650 adsit(d)endo || 651 exsuendi || 652 haud *Pich.* hau (*quod olim* haci *legerant, non Ber.*) || 653 abdacesen || 658 inbellum (*litt.* u *in* e *corr. eadem ut uid. man.*) || 661 dum *Rhen.* tum || 662 exsuerat || 665 aduentabant | perculsus *Rhen.* percussus || 667 it(i)eneris || 668 obsequium || 669 abdagaesis || 673 at(d) || 674 agenti | castra *Ber.* (M *in mg.*) crastra

675 bani, donec Tiridates cum paucis in Syriam reuectus pudore proditionis om- a.p.Chr.36
nes exsoluit.

45 Idem annus graui igne urbem adfecit, deusta parte circi, quae Auentino
contigua, ipsoque Auentino; quod damnum Caesar ad gloriam uertit exsolu-
tis domuum et insularum pretiis. milies sestertium in munificentia ea conlo-
680 catum, tanto acceptius in uulgum, quanto modicus priuatis aedificationibus
ne publice quidem nisi duo opera struxit, templum Augusto et scaenam
Pompeiani theatri, eaque perfecta, contemptu ambitionis an per senectutem,
haud dedicauit. 2 sed aestimando cuiusque detrimento quattuor progeneri
Caesaris, Cn. Domitius, Cassius Longinus, M. Vinicius, Rubellius Blandus
685 delecti, additusque nominatione consulum P. Petronius. et pro ingenio cuius-
⟨que⟩ quaesiti decretique in principem honores; quos omiserit receperitue,
in incerto fuit ob propinquum uitae finem.

3 Neque enim multo post supremi Tiberio consules, CN. ACERRONIVS a.p.Chr.37
C. PONTIVS, magistratum occepere, nimia iam potentia Macronis, qui gratiam
690 C. Caesaris numquam sibi neglectam acrius in dies fouebat impuleratque
post mortem Claudiae, quam nuptam ei rettuli, uxorem suam Enniam imi-
tando amorem iuuenem inlicere pactoque matrimonii uincire, nihil abnuen-
tem, dum dominationis apisceretur; nam, etsi commotus ingenio, simulatio-
num tamen falsa in sinu aui perdidicerat.

695 **46** Gnarum hoc principi, eoque dubitauit de tradenda re publica, primum in-
ter nepotes; quorum Druso genitus sanguine et caritate propior, sed nondum
pubertatem ingressus, Germanici filio robur iuuentae, uulgi studia, eaque
apud auum odii causa. etiam de Claudio agitanti, quod is conposita aetate,
bonarum artium cupiens erat, imminuta mens eius obstitit. 2 sin extra domum
700 successor quaereretur, ne memoria Augusti, ne nomen Caesarum in ludibria
et contumelias uerterent, metuebat: quippe illi non perinde curae gratia
praesentium quam in posteros ambitio. 3 mox incertus animi fesso corpore
consilium, cui impar erat, fato permisit, iactis tamen uocibus, per quas intel-
legeretur prouidus futurorum. 4 namque Macroni non abdita ambage occiden-
705 tem ab eo deseri, orientem spectari exprobrauit, et C. Caesari forte orto ser-
mone L. Sullam inridenti omnia Sullae uitia et nullam eiusdem uirtutem
habiturum praedixit. simul crebris cum lacrimis minorem ex nepotibus con-
plexus, truci alterius uultu, 'occides hunc tu' inquit 'et te alius'. 5 sed graue-

677 adficit, *em. Wurm cf. ad 4,15,1* || 679 ea *add. eadem man. in mg.* || 683 hau[d]|dedicauit *in fine versus* || 684 ru[b]rellius || 685 cuius, *cf. supra ad 6,37,4* || 686 omiserat (*litt.* a *quoquo modo in* i *corr.*) || 688 consulis || 691–692 imitando amorē iuuenē inlicere immittendo *Ber.* (M *in mg.*), *unde confusio uerborum diu tradita:* Enniam immittendo, amore iuue-nem inlicere; *cf. Ern. ad loc.* || 692 pactoq; M.|patri monii *in fine versus* | uincere *ut superius 1,23,1; 58,2 al.* || 693 dominationem *Pich. frustra* || 694 perdidecerat (*litteram* e *in* i *corr. eadem ut uid. man.*) || 701 gratiaę || 708 inquid

a.p.Chr.37 scente ualitudine nihil e libidinibus omittebat, in patientia firmitudinem simulans solitusque eludere medicorum artes atque eos, qui post tricesimum 710 aetatis annum ad internoscenda corpori suo utilia uel noxia alieni consilii indigerent.

47 Interim Romae futuris etiam post Tiberium caedibus semina iaciebantur. Laelius Balbus Acutiam, P. Vitellii quondam uxorem, maiestatis postulauerat. qua damnata cum praemium accusatori decerneretur, Iunius Otho tribu- 715 2 nus plebei intercessit, unde illis odia, mox Othoni exitium. dein multorum amoribus famosa Albucilla, cui matrimonium cum Satrio Secundo coniurationis indice fuerat, defertur impietatis in principem; conectebantur ut conscii et adulteri eius Cn. Domitius, Vibius Marsus, L. Arruntius. de claritudine Domitii supra memoraui, Marsus quoque uetustis honoribus et inlustris 720 3 studiis erat. sed testium interrogationi, tormentis seruorum Macronem praesedisse commentarii ad senatum missi ferebant, nullaeque in eos imperatoris litterae suspicionem dabant inualido ac fortasse ignaro ficta pleraque ob inimicitias Macronis notas in Arruntium.

48 Igitur Domitius defensionem meditans, Marsus tamquam inediam desti- 725 nauisset, produxere uitam; Arruntius cunctationem et moras suadentibus amicis non eadem omnibus decora respondit: sibi satis aetatis, neque aliud paenitendum, quam quod inter ludibria et pericula anxiam senectam tolerauisset, diu Seiano, nunc Macroni, semper alicui potentium inuisus, non 2 culpa, sed ut flagitiorum inpatiens. sane paucos ad suprema principis dies 730 posse uitari: quem ad modum euasurum imminentis iuuentam? an, cum Tiberius post tantam rerum experientiam ui dominationis conuulsus et mutatus sit, C. Caesarem uix finita pueritia, ignarum omnium aut pessimis innutritum, meliora capessiturum Macrone duce, qui ut deterior ad opprimendum Seianum delectus plura per scelera rem publicam conflictauisset? 735 prospectare iam se acrius seruitium, eoque fugere simul acta et instantia. 3 haec uatis in modum dictitans uenas resoluit. documento sequentia erunt 4 bene Arruntium morte usum. Albucilla inrito ictu ab semet uulnerata iussu senatus in carcerem fertur. stuprorum eius ministri, Carsidius Sacerdos praetorius ut in insulam deporta⟨re⟩tur, Pontius Fregellanus amitteret ordinem 740

709 inpatientia *legendum putavit Mur., quod non intellexit Ern., at nuper def. Merkelbach 109 sq., coll. 4, 17, 2 et 13, 21, 5; Suet. Tib. 72, 3* || 713 iaceebantur (*prima* e *littera ab eadem manu in* i *corr.*) || 714 Laelius *Ber.* (**M** *in mg.*) laetius || 715 quadam nata | ortho || 716 exitium *Nipp.* exilium *(cf. 1, 77, 4)* || 721 praesedisse *Ber.* praesidiis se *(cf. 1, 30, 5)* || 728 pericularia, *cf. 1, 44, 5* donaria *pro* dona (militaria) || 730 ad suprema *Madv.* (*cf. infra 50, 2* adpropinquare supremis) et suprema **M** et supremos *Rhen.* (*ut ex. gr. 1, 2, 1* tuta et praesentia) || 734 capesiturum || 738 ab *F. W. Otto* ac || 739 Carsidius *Reinesius (cf. 4, 13, 2)* grasidius || 740 deportaretur *Rhen. (cf. 3, 17, 4)* deportatur

senatorium, et eaedem poenae in Laelium Balbum decernuntur, id quidem a a.p.Chr.37
laetantibus, quia Balbus truci eloquentia habebatur, promptus aduersum in-
sontes.

Isdem diebus Sex. Papinius consulari familia repentinum et informem exi- **49**
745 **tum delegit, iacto in praeceps corpore. causa ad matrem referebatur, quae**
pridem repudiata adsentationibus atque luxu perpulisset iuuenem ad ea,
quorum effugium non nisi morte inueniret. igitur accusata in senatu, quam- 2
quam genua patrum aduolueretur luctumque communem et magis inbecil-
lum tali super casu feminarum animum aliaque in eundem dolorem maesta
750 **et miseranda diu ferret, urbe tamen in decem annos prohibita est, donec mi-**
nor filius lubricum iuuentae exiret.

Iam Tiberium corpus, iam uires, nondum dissimulatio deserebat: idem **50**
animi rigor; sermone ac uultu intentus quaesita interdum comitate quamuis
manifestam defectionem tegebat. mutatisque saepius locis tandem apud pro-
755 **munturium Miseni consedit in uilla, cui L. Lucullus quondam dominus. illic** 2
eum adpropinquare supremis tali modo compertum. erat medicus arte insi-
gnis, nomine Charicles, non quidem regere ualitudines principis solitus, con-
silii tamen copiam praebere. is uelut propria ad negotia digrediens et per spe-
ciem officii manum complexus pulsum uenarum attigit, neque fefellit, nam 3
760 **Tiberius, incertum an offensus tantoque magis iram premens, instaurari epu-**
las iubet discumbitque ultra solitum, quasi honori abeuntis amici tribueret.
Charicles tamen labi spiritum, nec ultra biduum duraturum Macroni fir-
mauit. inde cuncta conloquiis inter praesentes, nuntiis apud legatos et exer- 4
citus festinabantur. XVII kal. Aprilis interclusa anima creditus est mortali-
765 **tatem expleuisse, et multo gratantum concursu ad capienda imperii**
primordia C. Caesar egrediebatur, cum repente adfertur redire Tiberio uocem
ac uisus, uocarique, qui recreandae defectioni cibum adferrent. pauor hinc 5
in omnes, et ceteri passim dispergi, se quisque maestum aut nescium fingere;
Caesar in silentium fixus a summa spe nouissima exspectabat. Macro intre-
770 **pidus opprimi senem iniectu multae uestis iubet discedique ab limine. sic**
Tiberius finiuit octauo et septuagesimo aetatis anno.

Pater ei Nero et utrimque origo gentis Claudiae, quamquam mater in **51**
Liuiam et mox Iuliam familiam adoptionibus transierit. casus prima ab in-
fantia ancipites; nam proscriptum patrem exsul secutus, ubi domum Augusti
775 **priuignus introiit, multis aemulis conflictatus est, dum Marcellus et Agrippa,**
mox Gaius Luciusque Caesares uiguere; etiam frater eius Drusus prosperiore

741 poenae *Ber.* paene || 748 patrum *Rhen. (prob. Goody., cf. Miller, CR 12, 1962, 13)* patris **M** patribus *Lench. coll. 6, 27, 3* exercitubus *ex* exercitus*; u. et Loe., Synt. I 264 sq.* || 750 ducem (e *supra* u) || 756 medicus (*litt.* e *ex* o *corr.*)

2 ciuium amore erat. sed maxime in lubrico egit accepta in matrimonium Iu-
a. p. Chr. 37 lia, inpudicitiam uxoris tolerans aut declinans. dein Rhodo regressus uacuos
principis penates duodecim annis, mox rei Romanae arbitrium tribus ferme
3 et uiginti obtinuit. morum quoque tempora illi diuersa: egregium uita fama- 780
que, quoad priuatus uel in imperiis sub Augusto fuit; occultum ac subdolum
fingendis uirtutibus, donec Germanicus ac Drusus superfuere; idem inter
bona malaque mixtus incolumi matre; intestabilis saeuitia, sed obtectis libi-
dinibus, dum Seianum dilexit timuitue: postremo in scelera simul ac dede-
cora prorupit, postquam remoto pudore et metu suo tantum ingenio uteba- 785
tur.

778 impudicitiam *Ber.* (**M** *in mg.*) indicitiam (i supra lineam) || 779 princip(e)s || 781 qua ad *(cf. 4, 61)* ||
783 intestabili *Heins.* | obiectis, *cf. supra 1, 77, 4* fleret *pro* fieret, *4, 28, 1* uirique *pro* utri-
que